CICERO
ÖSSZES LEVELEI

IDŐRENDES SOROZATBAN.

FORDITOTTA

S MAGYARÁZÓ JEGYZETEKKEL, MUTATÓKKAL ELLÁTVA

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR,

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA RENDES TAGJA.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG PÁRTOLÁSA MELLETT.

HETEDIK KÖTET.

PESTEN,
EMICH GUSZTÁV M. AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.
1864.

Sajtóhibák, a II. III. IV. V. VI. VII-ik kötetekben.

II. K. lap. 26. sor 6. Catulus, csarnokot, *olvasd*: Catulus-csarnokot. — l. 100. s. 13. alólról Dicotarus. *olv.* Deiotarus. — l. 199. s. 4. alólr. μυμνὰ *olv.* γυμνά.

III. K. l. 13. s. 4. atilianusi, *olv.* attiliusi. — l. 20. s. 13. főleg *kitörlendő.* l. 35. s. 12. níremen, *olv.* híremen. — l. 64. s. 8. 280 *olv.* 208. — l. 80 s. 2. alól. 256 *olv.* 216. — l. 88. s. 13. paricinis, *olv.* parietinis. — l. 111. s. 7. dolgoknak *olv.* a dolgoknak. — l. 163. s. 1. alólr. Rengateg. *olv.* Rengeteg. — l. 166. s. 17. nodocust. *olv.* nodorust. — l. 209. s. 5. galesia *olv.* galensia. — l. 210. s. 18. alólr. felelvlo. *olv.* felelvén. Ugyanott. s. 5. alólról. ósló. *olv.* jósló. — l. 238. s. 17. lvelem. *olv.* velem. — l. 303. s. 10. alólr. τεκνοπιοωμεν. *olv.* τεκνοποιωμεν.

IV. K. l. 114 s. 13. alólr. tempesticus. *olv.* tempestivus. — l. 157. s. 6. És tehát *olv.* Ez tehát. — l. 163. s. 18. alólr. terem, hogy addig az ember. *olv.* terem az ember, hogy addig. — l. 263. s. 2. alólr. P. Sallustiusnak *olv.* C. Sallustiusnak. — l. 332. s. 1. 232. *olv.* 332. Ugyanott s. 1. alólr. ractálni *olv.* tractálni. l. 345. s. 13. és (és *olv.* és (. U. o. s. 11. alólr. lenni vagy. *olv.* lenni nagy. — l. 347. s. 8. Hegasias. *olv.* Hegesias. — l. 363. s. 10. alólr. 463. *olv.* 464. — l. 365. s. 4. tározásodon. *olv.* tározásod. — l. 373. s. 5. kevesebb. *olv.* kevesebbe.

V. K. l. 11. alólr. küldök. *olv.* küldők. — l. 21. s. 15. 807. *olv.* 707. — l. 46. s. 9. lehessen s *olv.* lehessen. — l. 73. s. 7. Trebatianus. *olv.* Trebianus. — l. 88. s. 11. mi is e *olv.* mi is a. — l. 122. s. 3. kitől *olv.* kiktől. — l. 165. s. 3. kérkedni *olv.* kétkedni. — l. 167. s. 9. Összeötödtünk. *olv.* Összeütődtünk. — l. 192. s. 7. vogy *olv.* vagy. l. 266. s. 15. alólr. Tribusus. *olv.* Tribusos. — l 268. s. 17. hidig *olv.* hideg. — l. 263. s. 19. alólr. és Ca ius *olv.* és Caius. — l. 275 s. 10. az szeplősit. *olv.* a szeplősít. — l. 277. s. 16. alólr. pavi mentula. *olv.* pavim e n t u l a. — l. 283. s. 1. 823. *olv.* 283.

VI. K. l. 127. s. 8. Atok *olv.* Átok. — l. 206 s. 17. másolatban Ocellára. *olv.* másolatban. Ocellára. — l. 273. s. 10. e dologban. *olv.* a dologban. — l. 321. s. 10. magadta *olv.* megadta. — l. 325 s. 3. alólr. neki *olv.* nekik.

VII. K. l. 159. s. 8. Brut. *kitörlendő.* — l. 183. s. 7. maga öcs. *olv.* maga és öcs. l. 189. s. 6. alólr. Mumnius. *olv.* Mummius. — l. 194. s. 19. ez ez úttal. *olv.* ez úttal. — l. 203. s. 17. alólr. Torquatusnak. *olv.* quatusnak. — l. 242. s. 14. felette *olv.* feletti. — l. 267. s. 16 alólr. Isaurus. *olv.* Isauros. — l. 276. s. 6 alólr. lől *olv.* elől. — l. 286. s. 20. TINCAEUS *olv.* TIMAEUS. — l. 290. s. 13. alólr. különöst. *olv.* különös. — l. 300. s. 9. Anyján, kit. *olv.* Anyját, ki. — U. o. férjhez s. *olv.* férjhez, ettől.

UTÓSZÓ.

Miután Cicero összes levelei azon berendezés szerint, mellyet választottam, magokat a tőlem eleve megállapitott hat kötetbe, a kötetek idomtalan aránytalansága nélkül beszorittatni nem hagyták, ezek számát utóbb hétre emelni kénytelen valék. Remélem, a kegyes olvasó, ki a többit jó szivvel fogadta, e megtoldást sem veszi rossz néven.

E végső kötet lényegesb részét Cicerónak kevéssel halála előtt M. Brutussal folytatott érdekes levelezése teszi. Mint már az Előszóban [l. XVII. *)] mondva volt, e levelek hitele egy idő óta kétségbe kezdett vonatni. Hanem a kérdés e részben eddig nemcsak eldöntve nincs, de sőt — a mióta az újabbkor egyik legjelesb philologusa Hermann Károly Frigyes márburgi tanár annak első fölvetőjét Tunstallt, úgy legtüzesb secundánsát Marklandot, kik közől amaz nagyobbrészt, emez merőben stylaris észrevételekből álló argumentumokkal harczolt, többnyire magokból Cicero más műveiből nagy számban felhor-

dott czáfoló példákkal s így mondhatni saját fegyverökkel úgy annyira leküzdötte, hogy azóta e párt harczosai szemlátomást fogynak s már majdnem egészen elhallgattak — még inkább a levelek javára láttatik eldőlni akarni; mit az is bizonyit, hogy márma az újabb kiadások e leveleket is a többiek mellé rendesen fölveszik s ez volt, mi engem is főkép azok itt közlésére elhatározott. Azomban e levelek tudtomra máig sem részesültek még a többiekre forditott commentatori gondokban. Részemről legalább azoknak olly kiadását, melly jegyzetekkel volna ellátva, csak egyet, de a mellyet meg nem kerithettem, tudok. A honnét mind a sorozat, mellyben nálam állnak, mind az egész commentár is, melly által kisérvék, egyenesen tőlem ered, s értek én vagyok felelős. Sem egyiknél, sem másiknál magamnak hibátlanságot arrogálni nem akarok előre önként bevallom: tévedhettem mindenikben Arra való a kritika, hogy *ha mi jobbat tud* közölje.

Én a józan kritikától, melly avatott kézben soha nem ront, hanem mindig javit, el annyira nem vagyok idegen, hogy mikor e több időt és gondot kivánt, mondhatom nem könnyű, de nem is könnyen vett munkámmal kész lettem, az annak még életemben napfényre jöhetése iránt bennem kelt, talán hiú, de ártatlan vágyat nyomban azon óhajtáson kisérte: vajha dolgozatom szakértők részéről figye

lemre érdemesittetvén, még azt is megérném, hogy annak egy alapos birálatát láthassam.

Azért csakhamar a három első kötet megjelente után a minap megszűnt Kritikai Lapokban közölt biráló ismertetést is jó kedvvel olvastam s pedig nem csupán a nyert dicséretekért, de némi részben a kapott megrovásokért is. Mert emezek — kevés kivétellel, millyenek: a chronologiai vázlat, a szenvedő-igék s igeidők st. iránt tett ártatlan észrevételek, mellyek a forditás lényegéhez épen nem tartoznak s legfőlebb egyéni izlés tárgyai lehetnek — olly hangon voltak elmondva, mellyből azt lehetett gyanitnom, hogy óhajtásom a kritika dolgában is mármár teljesül s ösmeretlen birálómban olly szakemberre akadtam, ki Cicero munkáiban nálamnál még otthonosabb s kitől tehát lehet mit tanúlnom. És mivel a nyerhető tanúlságokat a még szerencsére sajtó alá nem jött négy kötetben elég időm maradt felhasználni: siettem kijelenteni magán úton abbeli kivánságomat, vajha a biráló azon újabb philologusokat, kik szerinte Cicero Leveleit Schütznél még jobban adták, velem használat végett közölné. S ő szives volt *nyilván* (ugyancsak a Kr. Lapokban) e kivánságomat idején teljesiteni, utasitván Orellire, Klotzra, Kleynra, Hoffmannra s különösen a sorozást illetőleg Gruberre. Én hát ezeket, Orellin kivűl, kit már előbb birtam s egészen ösmertem, rögtön megszereztem s gondosan áttanúlmányoztam. Tanúlmányom eredménye pontosan fel van

jegyezve nálam; de mert az egész egy öt ivet haladó száraz *farrago*, annak részletes közlése e helyen, a kötet túlterhelése s olvasók iránti nagy indiscretio nélkül meg nem történhetvén, azt csupán azon esetre s azok számára tartom fel, ha kik az általam itt röviden fölemlitendők valóságáról kételkedni találnának. Most csak általában adom azt itt elő, elmondván egyszersmind az emlitett birálatra a magamét.

Biráló azon jó szolgálatát, hogy a föntnevezett német philologusokkal megismerkedhetnem alkalmat nyújtott, nem lehet köszönettel nem vennem. Mert ez úton nemcsak forditásom valódi értéke iránt megnyugtató felvilágosodást nyertem, hanem a kritika tárgyában is az olvasó közönségre nézve nagy mértékben épületes tapasztalatot szereztem. Ugyanis a cicerói levelek figyelmembe ajált újabb kezelői teljesen meggyőztek a felől, hogy forditásomhoz, mellynél fő czélom a levelek lehető legérthetőbbé tétele volt, Schütz kiadásánál jobbat keresve sem találhattam volna — föltéve, hogy ha azoknál, kikhez biráló utasit, az ő tudtán kivül netalán még külömbek nem léteznének; noha még ez esetben is Schütz forditója aligha fogná magát másra szorúlva érzeni. Mert a forditónak, ott, hol az eredeti szövegben az értelmet sem grammatikai hiba, sem tárgy-bonyodalom tiszta folyásában meg nem akasztja, semmi conjecturázgató utasitásokra, vagy stylust szépitgetni akaró variansokra nincsen szüksége. És

Schütz az akadékos helyeket majdnem mind szépen kiegyengette s a mellyekkel nem boldogult, azokat az újabbaknál sem lelem eligazitva; ott az útban heverő köveket a magas szemöldű újabb castigatorok is mozditlanúl hagyták s nem volt csak annyi bátorságuk is, mint az én kicsiségemnek, ki nem német philologus létemre is ezekből legalább egy párt szerény conjectura útján fölfejtni megkisérlettem. Egy szóval annyi bizonyos, hogy Schütz óta Cicero leveleinél a philologia félszázados haladása nemcsak nem olly bámúlatos, mint Bíráló (talán csak más szakállára) hinni szereti, de szembe sem ötlő.

Klotz reáljegyzetet nem ád egy bötüt sem; a leveleket sem időrendes sorozatban adja; pedig hogy ez mind a kettő az értelmet igen is elősegiti, azt senki tagadni nem fogja. A szövegnek, mellynél, mint mondja, Orellit és Baitert követi, bocsát elébe varianst *quantum satis*, mert száma ezeknek 911-re megy. Ha ennek csak egy negyede birna is értékkel, már az szép nyereség volna az újabb classica philologia mezején: csakhogy kár! nem úgy van. Mivel szoros egybevetés után azt fogjuk találni:

1) hogy Klotz ezen variansok $^1/_8$dát szórúl szóra Schütz szövegéből vette át, mit azomban szépen [vagyis inkább nem szépen] elhallgat*).

---

*) E nem tudom, minek nevezhető tetten Klotz-ot másutt is, u. m. *Latin Szótárának* kiadásánál rajtkaptam. Első tekintetre kiki észre fogja venni, hogy e szótár, a csak hátrányára váló hieroglyphszerű abstract fogalmak általi fejtegetéseket s halmozott idézeteket kivéve, voltaké majd alig egyéb, mint a derék *Schellerének* hű utánnyo-

2) hogy a másik $^1/_5$ rész afféle stylaris módositásokkal bibelődik, mellyek többnyire a szavak másként rendezése, ige-idők s módok átcserélgetése s synonimák váltogatása körűl forogván, a forditásban legkisebb külömbséget nem okoznak s igy is, úgy is egyformán ütnek ki.

3) hogy az utolsó $^1/_5$ meg, a 2-ik harmadrészszel együtt, mind csak merő *conjectura*, mellyekből Schütz által több már eleve meg van czáfolva; több viszont a külömben is világos szöveg értelmét elő nem segitvén, *fölösleges;* végre az a kevés, mi talán elfogadható volna, csakis a latin szöveg kiadóitól lenne használható, de a Schütz forditójától biztosan nélkűlözhető. Ez utóbbiak leginkább a latin szöveg stylaris szépitésére tartoznak; csakhogy Klotz itt is mint többi conjecturáinál annyira viszi a dolgot, hogy gyakran az aesthetikai csin, vagy euphonia kedvéért ott is, hol a szöveg értelme legvilágosabb, önként hézagokat csinál — mit, Kleyn szavaival élve, valóban nem másnak, mint *perversum interpretandi studium*-nak mondhatnánk.

Kleyn a maga *Emendatióit* Klotz Cicerójánál később adta ki és igy bennek Klotzot is castigálgatja; de ennél Schütz iránt, kire többször hivat-

---

mata: mégis Klotz e munkájánál, be nem érve azzal az őt méltán megillető nem csekély érdemmel, hogy Schellert rég kifogyott Szótárát új s csinosabb nyomtatásban adhatni neki jutott a szerencse, Schellert, megfoghatatlan *impietással* fölemlitésre sem méltatja, sőt még a maga szótára után olly collegialiszamatú elogiumokat függeszt, mellyekben az Schellerének — a másolat az eredetinek! — fölébe is emeltetik.

kozik, sokkal méltányosabb. Hanem az ő emendatiói szinte merő coniecturák s magokban értelmes helyek fölösleges variálásai levén: rólok sem mondhatni egyebet, mint a mit Klotzról e részben már mondottam. Némellyik közlők a latin szöveg kiadójánál talán megjárhatná; a Schütz után forditónak semmi lényeges nyereményt, vagy csak kedvező cserére való kilátást sem nyújt az egész.

Hoffmann *Válogatott Levelei* latinul tanuló ifjak s ezek tanárai által derekasan használhatók: de egy grammatikát rég absolvált agg veteranusnak, ki a római classicusokból nem a cathedráról kapott iskolai pensum gyanánt dolgozza föladatait, ez a szemelvény már fölösleges; noha a homlokára függesztett bibliographiai közlemény általános becsét senki nem fogja tagadni.

Végre, mi *Grubert* illeti: ez egynek érdemét a sorozás körül szives elismeréssel méltánylom. Az ő e részben tett okadatolt igazitásai mind talpraesettek, úgy hogy ha Cicero Összes Leveleit még egyszer kiadnám, minden esetre a sorozatban őt fognám követni s most is alig állhattam meg, hogy az övének a *Mutatókban* egy Schützével összevetett hű táblázatát ne adjam: de mert mind e mellett a két sorozat közt olly jelentékeny különbség, melly a levelekben a chronologia következetes folyamát szembetűnőleg zavarná, észre nem vehető, és ezért senkitől a levelek más új rendben intézendő akadékos olvasását sem követelnem sem várnom nem lehet;

ezen fölösleges gonddal ezúttal felhagyni jobbnak tartottam. Hanem a mondottak után nem lehet észrevétlenül hagynom azt, hogy épen a derék Gruber az, a kinek Schütz ellenében Bíráló a felhivottak között legkevesebb érdemet követel. Megbocsásson, nekem is ki kell mondanom azon sejtelmemet, miszerint ez arra mutat, hogy kiszemelt újabb philologusait, kikkel való ismeretlenségem miatt rám piritni akart, maga is talán csak hirből és nem közelről ismeri s hogy őket sem Schützteel, sem egymás köztt szorosan össze nem vetette (?). Pedig hogy erre egy birálónak, mielőtt itéletet mond, múlhatatlan szüksége van, azt az én összevetésem előadott eredménye maga bőven igazolja. Tisztelet a német tudósoknak, de biz' itt-ott, *ut figura docet*, ők sem menttek mind a nyegleségtől s minden esetre tanácsos, mikor tőlök nem új tárgyban új szavakat hallunk, jól végére járnunk, mi fekszik voltakép alattok. Ha biráló ezt követte volna: akkor az érdemből Orellinek, Klotznak st. sokkal kevesebbet: Grubernek ellenben többet fog vala juttatni. — Ennyit a levelek szövegére és sorozatára nézve.

A mit még e részben, úgy biráló egyéb megrovásaira is mondhatnék, a Kritikai Lapokban már előbb elmondván, elégnek látom azt onnét ide szórúl szóra annyival inkább átvenni, minthogy, fájdalom, e Lapok kevés kezekben forogván, hiszem többen lesznek, kik azt tőlem most fogják hallani először, mintsem a kiknél ez által ismétlés vétkébe eshet-

ném. Az ott általam mondottak ide tartozó czikke imigy szól:

„A megrótt árnyoldalakért nincs okom búsulni. Mert e megrovások nem munkám lényegét — a leveleket s fordításukat — illetik, hanem leginkább csak az egész mű technikai kiállítása és fölszerelése körül forognak. A szenvedő-igék és igeidők kérdése mindenik eldöntetlen még s én részemről alig hiszem, hogy valaha akármellyik a már fölötte megrögzött s irói tekintélyek által is szentesített szokás legyőzésével dőljön el. A néhol általam alkalmazott *latinismus* szándékosan történt; czélom lévén, mint ezt Előszavamban is mondom, annyira híven adni Cicerót, hogy a magyar önteten is némi római typus legyen észrevehehető; mi hogyha sikerül (mint azt jelesebb iróink néhány szerencsés kisérletéből látjuk) vele csak stylusunk szépsége gyarapúl. — Érdemes bírálom különösen felakad azon, hogy Schütz kiadását, mellyet fordításomnál használok, legjobbnak mondottam, holott annál Ciceró műveinek már újabb kiadásai is léteznek, mellyeket mellőznöm nem lett volna szabad. *Újabbak* lehetnek tán az előttem említetteknél többek is, elhiszem: *jobbak*, hogy a levelekre nézve legyenek, kétlem. És ezt nem vaktában, hanem részint azon újabb philologiai adatok nyomán állitom, mellyekben Schütz kiadását minden többiek közt különösen kiemelve láttam; részint saját tapasztalásom után hiszem így, mint ki Schütz szövegén s jegyzetein magam eleget rágodván, úgy

találtam, hogy azt a keveset, mi az ő figyelmét Cicero leveleiben itt-ott kikerűlte, egy éber fordító maga könnyen utánpótolhatja; mit pedig ő megfejtni nem tudott, azt utána akárki is tán csak Cicero leveleinek egy újból fölfedezendő hibátlan Codexe segélyével lehetne képes megfejtni. Igy én, ki Schütz mellett az újabb kiadásoknak hijját nem éreztem, azon külömben tisztelt neveket, mellyekkel való ismeretlenségemet érdemes birálóm bennem gyöngéden megróvja, nemcsak bűntelenűl mellőzhettem, de legkisebb szégyen nélkűl ignorálhattam is. Ismerem közőlök Orellit; hanem vele Cicero leveleinek fordítója bizony nem nyer semmit. Mert ő magyarázatokat nem ád, csak variansokat s ezeket özönnel. Megúsztam ezt az özönt is, a nélkűl, hogy belőle valami, Schütznél föl nem talált használható dolgot kihalászni tudtam volna. Ő a leveleket a Tiró kuszált szerkezetében adja s az utánok toldott chronologiai táblázatban csekély, de indokolatlan külömbséggel, egészen Schützöt követi. És amint birálóm szavaiból sejtem, alkalmasint az általa felidézett *Gruberféle Series* is, (mellyet nem ismerek) csak ennyi és olly jelentéktelen külömbséget mutathat e részben, a millyenre én magam is, Schützömtől eltérve bátorságot vettem, ott hol ezt szabadon tehettem. Igy pl. Schütz VI-ik kötetéből némelly leveleket, mellyeknek éve tudva nincs, én az V-ikbe soroztam be, hogy velek e vékonyabb kötetnek a többihez illő arányosb alakot adjak.

Hanem mi tisztelt birálóm kedvét legnagyobb mértékben, szinte a kifakadásig sérti: az a Fabricius után adott *Chronologiai Vázlat*. Ámde hisz' ez sem eredetileg, sem kezeim alatt nem akart más lenni, mint csupán azon történelmi váz vagy *skelett* és annak csakugyan megjárja, ha Schütznél, kit ebben is követtem, az még sokkal rövidebbre vonva sem adott rosszaló kritikára okot. Elhiszszük, hogy az úntató annak, ki helyette Cicero korának kész *historiáját* szeretné ott látni: csakhogy ez, mellyből magából kötetek telnének, nem e helyre való, hanem egy önálló külön munka föladata. Abból annyi, mennyit a levelek könnyebb megértése végett melléjek csak kalaúzkép csatolni kivántam, arra, hogy belőle az olvasó magát a korszak történelmében tájékozni tudja, igenis elég. A levelek forditója, ha szorosan veszszük, ennyire sem köteleztethetnék s én az olly keményen megrótt históriai vázlatot csak is az olvasók iránt tanúsitandó különös figyelemből adtam a munkához. A kit ez a kevés történelmi adat elrettent, azt a talán igenis sok lapjegyzet, melly az olvasás kényelmét zavarja, még inkább elrettentheti. Szomorú lenne, ha ez állana; de nekem, czélomhoz képest, melly főleg a leveleknek teljes megértetésében állott, sem amott messzebb kiterjeszkednem, sem emitt szűkebbre szoritkoznom nem lehetett. Ennyi áldozatot a kényelmes olvasóknak nem hozhattam. st."

Biráló urat e nem ő hozzá, hanem a Lapot szer-

keztő akademikus társamhoz Riedl úrhoz *magán* úton intézett s közzé csak tőle tett nyilatkozatommal nem valék szerencsés kielégiteni. Ő arra ugyanaz említett Lapokban egy *nyilt* levéllel válaszolt, mellyben előbbi megrovó állitásait igazolni törekszik. Erre is tehát meg kell felelnem.

1) A szövegről azt mondja: „Kritikai szempontból .... első helyen áll *Orelli* kiadása s a Schützénél minden esetre jobb a *Klotzé* .... Orelli kiadásában .... a variansok a legnagyobb gonddal s tudománynyal vannak megválasztva, még pedig a *Codexek* diplomatikai értéke szerint s ez által lett az a jelenkor legjobb kiadása. Azt kellett volna hát a forditásnál alapúl venni.“ S hogy én mégis Orellié ellenében Schütz olvasását követtem s amarról úgy nyilatkoztam, *hogy vele Cicero leveleinek forditója mit sem nyer*, azt Biráló *nem képes felfogni*.

Talán majd felfogja, ha megmagyarázom. A dolog az előtt, a ki annak utána járt, így áll:

Cicero Leveleire nézve a legrégibb s legtekintélyesebb *Codex* a Petrarcától feltalált két kézirat, mellyekből egyik az *ad Familiares*, másik az *ad Brutum*, *Q. Ciceronem* és *Atticum* czimű leveleket foglalja magában s mellyekből az első maga mivoltában, a másik pedig elveszvén, Petrarca másolatában utóbb több kézen át a florenczi herczegi könyvtárba jutott, hol mindenik *Codex Mediceus* név alatt máiglan meg van. E két Codexből azután számos másolatok termettek elő, mellyekből nehány magá-

nak külön eredetet is vindicált. Az elsőt, az *ad Familiares*-t maga Orelli is legjobbnak ismeri: hanem a másikat jónak vélte azon később a franczióknál előtűnt, de ma többé nem létező három Codexnek utána tenni, mellyeket Bosius, limoges-i franczia praetor Codex *Crusellinus*, *Turnesianus* és *Decurtatus* nevek alatt használt és ki az utolsót, melly hozzá valami közkatona kezéből elrongyolva jutott, ezért s mert belőle több *folius* és a levelek két végső könyve egészen hiányzott, nevezte *Decurtatus*-nak s néha *Sciví*-nak is. Egy ideig, Orelli szavára, Bosius e franczia Codexeivel többen nagy lármát csináltak, mignem 1855-ben Haupt Moricz és Mommsen napfénynél világosabban bebizonyitották, hogy a Bosius szövege nagyrészt nem az általa magasztalt kéziratokból van véve, hanem önmaga által koholva. Azóta a Bosiusé után képzett szövegek, és így az Orellié is, hitelöket elvesztvén, az Atticushoz, Quintushoz és Brutushoz irt leveleknél is egyedűl a *Medici-Codexet* tartja a szövegkritika legjobbnak. És nehogy azt vélje Biráló, mintha ez övével merőben ellenkező állitást én is csak úgy Bosius módjára koholnám: saját egyik emberének Hoffmannak ide tartozó szavaira hivatkozom; ki is 1860-ban (két évvel Klotz kiadása után!) ezt mondja: *Da nicht bloss die Lesarten des Decurtatus und Crusellinus, sondern auch die von Bosius allein angeführten des Turnesianus ihre Glaubwürdigkeit verloren haben, und da dies gerade die Lesarten sind, deretwegen Orelli die drei Codices*

für so vortrefflich hielt: so müssen wir, abweichend von Orelli (!) die Handschrift des Petrarca als Grundlage bei der Textkritik annehmen. Ime ez az Orelli kiadásánál a Codexek diplomaticai értékének valódi mivolta! *) És Klotz, Orellit követte mégis. E szerint valamint Klotznál, úgy Orellinél a *variansokra* nézve is jó tapintat volt tőlem Schütztzel tartani, ki e részben ekkép nyilatkozik: *farraginem discrepantium lectionum, quae nihil ad veritatem Scripturae reperiendam prodessent, omnem praetermisi.*

Schütz, kit én követek, a Medici Codex nyomán járt Ernestit vette alapúl; de úgy, hogy a mellett minden addig előkaphatott Codexet és Kiadást is egyszersmind kritikailag felhasznált. Ezek száma, az én feljegyzésem szerint — majd alig hinné az ember — szinte 104-re megy **). Remélem, ez meg fogja

---

*) Bíráló úr szíves volt egy jegyzetében figyelmeztetni azokat, kik philologiai művekkel akarnak föllépni, hogy az utolsó félszázad bámúlatos eredményeit ne múlaszszák el felhasználni s mindenekelőtt az irodalommal ismerkedjenek meg. Bölcs tanács: de mellyet annak, *ki múbirálóúl akar föllépni*, még kevésbbé szabad feledni! Én nem feledtem: de Bíráló igen; azt hát mint neki szükségesebbet itt ezennel visszaadom.

**) A Schütztől felhasznált Codexek, Kiadások és Commentatorok betűrendben ezek:

1. Aldus Manut.	11. Bernardinus.	21. *Cod.* Crusellinus.
2. Alemannus.	12. *Cod.* Bessarionis.	22. Cueva.
3. *Cod.* Amstelod.	13. Bosius.	23. Damm *(ford.)*
4. *Edit.* Ascensiana.	14. Brutus Mich.	24. Danesius.
5. *Cod.* Balliolensis.	15. Canterus.	25. *Cod.* Decurtatus.
6. Barravius.	16. Casaubonus.	26. *Cod.* Dresdensis.
7. Barth.	17. *Cod.* Clericanus.	27. Ernesti.
8. Bembi.	18. Corradus.	28. *Cod.* Fäerni.
9. Benedíctus.	19. Cortius.	29. Ferrarius.
10. Bengelius.	20. Cratander.	30. *Cod.* Gebhardi.

vigasztalhatni birálót az iránt, hogy én részemről Codexet egyet sem s kiadást is nem többet, mint ötöt használtam. Olly előpéldány szavatossága, millyen az enyim volt, engem bővebb kutatásoktól bizvást fölmenthetett. S hogy e részben nemcsak én gondolkodom így, mutatja az, hogy Schütz kiadását tudtomra senki ex professo nagyban bolygatni még nem merte, hanem rá mint tekintélyre sokan hivatkozni mindig szerettek s folyvást szeretnek.

2) Azt mondja biráló: „hogy (általam) a szöveghez való túlragaszkodás miatt igen gyakran *használtatik* szenvedő mondatszerkezet a magyarság

---

31. Gevartius.
32. Glandorpius.
33. *Cod.* Graeteri.
34. *Cod.* Granvellae.
35. *Cod.* Graevii.
36. *Cod.* Gorlitzens.
37. Gronovius.
38. Gruterus.
39. *Codd.* Guelferb.
40. Gulielmus.
41. Heinsius.
42. *Cod.* Helmstadt.
43. Hervagius.
44. *Cod.* Hittorp.
45. Hotomannus.
46. *Cod.* Hubertinus.
47. *Cod.* Huraltinus.
48. *Edit.* Jenson.
49. *Cod.* Junian.
50. M. Laguna.
51. Lallemandus.
52. *Cod.* Lambin.
53. Leonicenus.
54. *Cod.* Lipsius.
55. Maffei.
56. *Cod.* Magdeburg.
57. Magnulus.
58. *Cod.* Malaspina.
59. Manutius (Paulus).
60. Markland.
61. *Ed.* Mediolan.
62. *Codd.* Memmiani.
63. Mongalt. (*fr. ford.*)
64. *Edit.* Muret.
65. Nizolius.
66. Olivetus.
67. *Cod.* Oxonicus.
68. *Codd.* Palatini.
69. *Cod.* Pantagathus.
70. Patavinus.
71. Petitus.
72. Politianus.
73. Popma.
74. Puteanus.
75. Quarterius.
76. Ragazonius.
77. *Codd.* Regii.
78. Reichard. (*ford.*)
79. Riccius.
80. *Edit.* Romana.
81. Rutgersius.
82. Sala.
83. Schmiederus.
84. *Cod.* Scelsus.
85. Schottus.
86. Sigonius.
87. *Ed.* Spirensis.
88. *Cod.* Stewech.
89. Strothius.
90. Taurellus.
91. Tissinus.
92. *Cod.* Torgav.
93. Tunstallus.
94. *Cod.* Turnesian.
95. Turnebus.
96. Ubaldinus.
97. *Cod.* Ursinus.
98. *Cod.* Vatican.
99. *Editt.* Venet.
100. Victorius.
101. Vossius.
102. Weiskius.
103. Wetzelius.
104. Wieland. (*ford.*)

hátrányára" és ez utóbbinak megmutatásául pár példát is hoz fel. Nem emlitem, hogy e csupán egykét szóból álló eredeti mondatába is (elég furcsán) maga be hagyta az aláhúzott szenvedő igét lopódzni s nem akarom ebből arithmetice kiszámitani, hogy hátha még Cicero 888 levelét hű fordításban adandó vala, hányszor történhetett volna ez a furcsaság rajta meg; sem arra nem hivatkozom, mennyivel többször használtam a latin passivum helyett a magyar *cselekvöt*, mit biráló észrevenni elfelejtett, vagy nem akart — mert úgy hiszem, a szenvedők kiküszöbölése nálunk komolyabb vita tárgya már nem is lehet: hanem csak a felhozott példákra szánok egy pár szót. Hogy azokban a fordítás talán szenvedő ige nélkül hangzatosb, vagy más szerkezetben szebb lehetett volna, megengedem; de hogy bennek a szórend s mondatszerkezet magyartalan volna, már azt meg én nem vagyok ám képes tősgyökeres magyar nyelvérzékemmel fölfogni s még azok köztt, kiket ez iránt kérdeztem, nem találtam egy magyar embert is sem *laicust*, sem *adeptust*, ki azokban az állitott magyartalanságot észrevenni, vagy belőlök valamikép kifülelni tudta volna. És Biráló e példákkal látszik megczáfolni akarni azon nyilatkozatomat, hol azt mondom: „hogy a tőlem néhol alkalmazott latinismus szándékosan történt, czélom lévén annyira híven adni Cicerót, hogy a magyar öntetben is némi római typus legyen észrevehető, mi hogy ha sikerül — mint azt jelesebb iróink néhány szerencsés kisér-

letéből látjuk — vele csak stylusunk szépsége gyarapúl“ s e szavaimat egyszersmind az öntetszés ironicus mosolyának kettős kérdőjelével kisérni jónak találta. Mert ő általában azt hiszi és vallja, hogy idegen alakoknak nyelvünkbe áthozatala ezt nem ékesiti, hanem csak rontja s kétkedni láttatik arról, hogy erre jobb iróinknál példák lehetnének. Pedig t. Biráló úr, vannak, nemcsak az e részben sokat merő Kazinczynál, de Kölcseynél, Vörösmartynál, Bajzánál és Homér derék tolmácsánál Szabónál is, kiket nem hinném, hogy bárki ma nyelvrontóknak mondhatna. S e példákat nem ismerni, műbirálónál nagy hiány *)! Keresse csak — könnyen rájok fog akadni. Sőt Kazinczy Sallustjának Előszavában és Bevezetésében azt is fogja olvashatni, hogy classicus mű fordítójának illyeneket mernie kell s hogy, ha azok sikerűlnek, velek nyelvünk csak nyer.

3) Arra, mit az igeidőkről mondottam, azt feleli biráló: *elég nagy szégyen ránk nézve*, hogy e kérdés máig elhatározva nincs. Gondolnám, ezt máskép lehetett és kellett is volna mondani. Mert ki ezért egy egész nép irodalmát, (mellynek önmaga is egyik napszámosa, sőt mint föllépett műbiró, ellenőre is) meg akarja szégyenitni, annak a neheztelt tárgy körűl tisztában kell lennie magával; és ha mégis a kérdést, mellynek eldöntésén mások hasztalan izzadnak,

*) Kik philologiai művekkel akarnak föllépni, mindenek előtt az irodalommal ismerkedjenek meg. *Biráló saját szavai.*

maga, ki benne a nemzet szégyenkövét látja, minél előbb eldöntni nem siet: ez tőle, ha nem túlszerénykedés, nagy vétek! Én biráló helyén, ha hozzá a kard kezemnél volna, inkább ma, mint holnap bátran szétvágnám a csomót, s tudom hogy értte diadalt, sőt még azon jelesb nyelvhőseinktől is, kik vele folyvást vesződnek, nagy köszönetet aratnék. *Macte virtute*, tisztelt biráló!

Addig, míg ez (örömest megvallom) üdvös műtétet vagy Bíráló, vagy más el nem végzi, senkinek közölünk az igeidők határozatlansága miatt pirúlni oka nincs. Úgy szintén míg a szenvedőigék körűl Biráló jobb reménye meg nem valósul: a velek-élés a stylust valamint Kazinczynál s a többi jeleseknél, úgy nálam s mondhatom magánál is, ki azokat minden ellenszenve daczára, mint látom, szinte nélkülözni nem tudja, magyartalanná tenni nem fogja.

Bíráló úr czikkére sokat tudnék még mondani: de már is túlmentem az elégen. Hanem mint az íróknak, úgy a kritikusoknak is vannak gyenge oldalaik; amazoknak a' túlzott érzékenykedés: emezeknek az az álszemérem, melly semmi capacitatiót el nem tűr és ez mindenik többnyire közös vétkök is. Ha Bíráló első privat nyilatkozatomat olly higgadtan veszi mint én abban az ő megrovásait fogadtam, s a dolgot nyilt téren tovább nem vitatja: mind a ketten szépen elhallgattunk vagy talán magán kölcsönös felvilágositás útján mind egymásnak, mind

az úgynek jó szolgálatot tehettünk volna: hanem második felszólalása után, mellyben téves adatok s hibás nézetek kivívására mintegy birói tekintélylyel lépett föl, nem lehetett nekem sem hallgatnom, hanem úgy a magam és munkám, mint a közügy, irodalmunk s a kritika érdekében ezeket itt el kellett mondanom. Azomban több replicára nem hagyom magamat felkényszerittetni. Legyen kinek-kinek az ő hite szerint. Nekem hitem az, hogy olly classicai műnek, mint Cicero Levelei, olly szerkezetű fordításához, mint az enyim, kissé nagyobb készültségű kritika szükséges, mintsem mit a napi divat hirlapi könyvjelentések s vásári catalogusok után szokott rögtönözni s hogyha maholnap egy valódi hivatással biró kritikus (millyenre még várok) e munkámat komoly birálatára méltatja, több olly előnyére válót fog fölfedni abban, mit Bíráló úr észre nem vett s mikért e levelek jelen első fordítását nagyobb irodalmi tekintélyek sem fogják e téren csekély haladásnak s félszeg műnek nézni; az utánam jövők pedig, ha azt, a kor haladása szerint szebben s jobban adandják is, benne nem keveset fognak ollyat javukra készen találni, mit nekem bizonnyal meg fognak köszönni.

. . . . πάρ' ἐμοιγε και ἄλλοι
Ὅι, κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μετιέτα . . .
Homer. Iliad. I. v. 174—145.

Fábián Gábor.

CICERO LEVELEI.

KÜLÖN KÖNYV.

M. Brutushoz Cicero utolsó évében irt levelek.

B. I. 1. I. 863.

Cicero Brutusnak üdvet!

L. Clodius [1]) választott néptribun engem igen becsűl, vagy világosabban mondva, engem igen szeret. Miután e felől meg vagyok győződve, nem kétlem (hiszen jól ismersz) miszerint fölteszed, hogy általam ő is szerettetik. Mert semmit emberhez kevésbbé illőnek nem tartok, mint nem viszonzani a szeretetet azoknál, kiktől erre fölhivatunk. Úgy vettem észre, mintha ő (és pedig nem nagy fájdalom nélkűl) azt gyanitná, miszerint emberei, vagy inkább rosszakarói részéről valami feladás történt nálad, hogy tőle szivedet elidegenitsék. Nem szokásom,

[1]) Nem tudni mellyik Clodiust kelljen alatta érteni. Az a L. Clodius, a ki a 194, 205 s 213-ik levelekben előfordúl, nem volt plebeius s így néptribun sem lehetett. Ha talán a Lucius előnév hibás s helyette Publius volna olvasandó: úgy P. Clodiusnak azt a fiját érthetnők, kiről a 774-ik levélben van szó; mert ez *plebeizált* apja után plebeius volt és a 700-ik levél A. B. melléklete szerint mind Antoniusnál nagy kegyben állt, mind Cicerónak is pártfogásában részesült.

édes Brutusom, (mi előtted hiszem ismeretes) vakon jót állani valakiért; mert ez az emberek titkos érzelmei s rejtélyes jellemei miatt veszélyes. Clodius érzelme átvizsgálva, kitanúlva, megbirálva van általam. Számos jelenségeivel birok; de megirnom nem szükség. Mert e soraimat inkább bizonyiték, mintsem levél gyanánt akarom nézetni részedről. Ő Antonius jóvoltából gyarapúlt — bár e szerencséjének is nagy része tőled van; azért óhajtaná, ha az a mi kárunk nélkül mentem maradhatna. De azt látja [mert, mint tudod az ember korántsem bárgyú [2])], miszerint a dolog azon pontra jutott, hogy mind a két félnek menten maradni nem lehet; azért inkább nekünk kívánja ezt. Rólad pedig a legbarátságosabban szól és gondolkodik. Ha tehát neked felőle mást irt, vagy beszélt szóval valaki: igen szépen kérlek, higyj inkább énnekem, ki mind itéletet könnyebben hozhatok, mint az a nem tudom kicsoda, mind téged jobban is szeretlek. Clodiust legnagyobb barátodnak s olly hazafinak nézd, minőnek egy igen eszes és jó sorsú embernek lenni kell.

Rómában, 710.

B. II. 1. II. 864.

Cicero Brutusnak üdvet!

A midőn ezt irom, vég perczre jutottnak képzelik a dolgot; mert Brutusunk [1]) felől szomorú levelek és hirek érkeztek. Engem ugyan nem fölötte zavartak meg; mivel olly seregek és vezérek mellett, millyenekkel birunk, bizalmatlankodni semmi esetre

[2]) Noha még fiatal.

[1]) D. Brutus értendő.

nem tudok. Azért sokakkal egyet nem értek és a consulok hűségét, mellyet úgy gyanúsitanak, nem vádolom. Egyben másban gyorsaságot látok hiányzani, mellyet ha használnak, a köztársaságot rég visszaszereztük volna. Mert nem lesz ismeretlen előtted, milly nagy fontosságú, országos dolgoknál, az idő s milly külömbséget tesz, vallyon azonegy tárgy most-e, vagy később határoztassék el, kezdessék meg, vagy hajtassék végre. Ha mind az, mi a lázongás alatt keményen vala végezve, vagy aznap, mikor én szavazatomat megtettem [2]), foganatba is vétetik, s napról napra nem halogattatik [3]), — vagy mióta kivitele megkezdetett, nem késleltetik és húzatik-vonatik: eddig semmi háborúnk sem volna. Én, Brutus, teljesitettem a köztársaságra nézve mindent, mit teljesitni illő volt annak, kit a tanács és nép véleménye olly polczra helyezett, millyenen én vagyok; nemcsak azt, mi az embertől önként megvárható: a hűséget, az őrködést, a honszeretetet, mert ezek affélék, miket nincs ki teljesitni ne tartoznék: de azt hiszem, annak, ki közügyben elől szavaz, előrelátást is kell tanusitnia s úgy vélem, midőn magamnak szabadságot vettem arra, hogy a köztársaság kormányához nyúljak, nem csekélyebb szemrehányást érdemlenék, ha a tanácsnak valamit hasztalanúl ajánlnék, mintsem ha hűtlenűl. A mik történtek, tudom szorgalmasan megiratnak hozzád. Mit részemről veled tudatni akarok, az, hogy az én lel-

[2]) Január 1jén a capitoliumi tanácsülésben, mellyben V-ik Philippicáját tartotta s Antoniust hon ellenségének nyilvánittatni kivánta.

[3]) Az Antoniussal még küldöttség útján is folytatott alkudozás által. *Philipp. V. és VII.*

kem a csatán függ s hogy előttem semmi személyes tekintet nincsen, hacsak az állam érdeke megforditani nem talál, és hogy lelkem nagyobb részint reád és Cassiusra néz. Azért hát, Brutus, úgy készülj, hogy azt elhitesd magaddal, akár most jól sikerül a dolog, neked kell az álladalmat jobbá tenned, akár ha valami sérelme történik, ismét neked kell azt helyrehoznod.

Rómában, 710.

B. II. 3. III. 865.

Brutus Cicerónak üdvet!

. . . . . hanem hogy mi vesztettük volna el, kit, mint hallom, Dolabella úgy sanyargat [1]), hogy már Trebonius kivégzése nem legkegyetlenebb tettéül nézhető. Vetus Antistius [2]) rajtam pénzzel csakugyan segitett. — Cicero fijad [3]) annyira kedvelteti magát nálam szorgalma, kitűnősége, munkássága s magasztos gondolkodása, szóval mindennemű szolgálata által, hogy soha egy perczig feledni nem látszik, kinek a gyermeke. Miután hát arra nézve nincs már mit tennem, hogy őt, ki előtted úgy is legkedvesb, még nagyobbra becsüld: hódolj itéletemnek annyiban, hogy hitesd el magaddal azt, miszerint nincsen szük-

[1]) A levél elején levő hézag miatt nem tudni kit értett Brutus.

[2]) C. Vetus Antistius, pénzverető triumvir *(triumvir monetae cudendae)*, ki Cic. halála után, annak Puteoli vidékén volt *Akademia* czimű szép villáját birta s a kihez e villa körül fakadt szemorvosló forrásról Cic. libertusa *Tullius Laurea* azt a szép versecskét irta, mellyet már a 302-ik levél 1-ső jegyzetében emlitettünk.

[3]) Az ifjú Cic. ekkor M. Brutus mellett mint legatus szolgált Macedoniában, hol magát derekasan viselte, mert Antonius legatusának L. Pisónak legióját elfoglalta és később magát is Byllis városánál Illyriában megverte és elfogta.

sége a te fényedet használni arra, hogy atyja hivatalait ő is elérhesse.

Dyrrhachiumból, április 1-én, 710.

B. II. 2. IV. 866.

Cicero Brutusnak üdvet!

Plancusnak a köztársaság iránti derék érzelme, legiói, segédhadai, készületei felől saját leveléből, mellynek mássát gondolom, számodra megküldték, értesűlhettél. Rokonodnak Lepidusnak is, ki testvére után mindjárt sógorát gyűlöli leginkább, hiúsága, állhatatlansága s a köztársaság iránti folytonos ellenséges érzelme, hiszem, a tieid levelei után tudva van előtted. Minket a bizonytalanság gyötör, melly már szinte a végpontra jutott. Mert minden reménynünk a Brutus fölmentésében fekszik, kiért fölötte aggódunk. — Nekem most meggyűlt a bajom Serviliussal [1]) ez örjöngő emberrel, kit tovább is tűrtem, mintsem méltóságom engedte; de tűrtem a köz úgy végett, hogy a rossz hazafiaknak egy ugyan kevéssé józan, hanem mégis nevezetes egyént oda ne engedjek, a ki körűl összecsődűljenek; a mit ugyan a nélkűl is tesznek, de őt a köz úgytől elidegenitni mégsem találtam üdvösnek. A tűrésnek irányában végét szakasztottam; mert már olly garázda kezdett lenni, hogy senkit szabadnak nem tartott. Hanem a Plancus úgyénél [2]) képtelen haragra gyúladt s két nap velem úgy küzködött s általam úgy megtöretett,

[1]) P. Servilius Isauricus fija, ki a levelekben több helyt említtetik. V. ö. a 811-ik lev.

[2]) V. ö. a 813-ik lev.

hogy őt végkép meghúnyászkodottnak hiszem. És épen e küzdés közben, midőn az úgy április 9-kén, legjavában vitattatnék, adatott kezembe Lentulusunktól a levél Cassius, a legiók és Syria felől, mellyet amint felolvastam, azonnal Servilius oda lett s kivűle még sokan. Mert van egynehány czimeres, ki a legrosszabbúl érez; de legkeserűbben vette Servilius, hogy Plancusra nézve nekem adatott igazság. Az a nagy szörnyeteg a köztársaságban [5])..... Rómában, április 10-kén, 710.

B. II. 5. V. 867.

Brutus Cicerónak üdvet!

Igen várom leveledet, mellyet a dolgaink- s Trebonius haláláról tett jelentésünk után irni fogsz; mert nem kétlem, fogod velem közölni véleményedet. E kegyetlen merény által nemcsak egy legjobb polgárt vesztettünk, hanem a provincia birtokából is kitudattunk, de a mellyet valamint visszaszerezni könnyű, úgy, miután ez lehető, vissza nem szerezni szintolly rút és gyalázatos lenne. Antonius még velünk van, de, becsületemre, mind az ember kérésein meg vagyok indúlva, mind attól is félek, nehogy valami bőszültek kezébe kerüljön — egészen kábúlt a fejem. Hogyha tudnám, mi a véleményed: nem aggódnám; mert hogy az a legjobb, arról meglennék győződve. Azért is engem minél előbb tudósits, minő nézetben vagy. Cassiusunk Syriát s a syriai legiókat birja és pedig Murcus s Marcius [1]) s

[5]) Kipótolhatatlan hézag.

[1]) Az első u. m. L. Statius *Murcus* ekkor Syriában proconsul, a másik Q. *Marcius* Crispus, ugyanott mint a proconsul, három legiónak vezére volt. V. ö. a 805-ik lev. és *Philipp. XI. cap. 12.*

maga a hadsereg által önként hívatott meg. Irtam Tertia [2]) húgomnak s anyámnak, hogy addig ki ne beszéljék, mit Cassius olly jól s szerencsésen végzett, míg szándékodat nem tudják s te jónak nem látod. — Olvastam két beszédedet, mellyekből egyikkel január 1-én léptél fel, másikat levelem folytán Calenus [3]) ellen tartottad. Most már természetesen azt várod, hogy azokat megdicsérjem. Nem tudom, szivednek, vagy eszednek van-e több érdeme e dolgozatokban. Már nem bánom, ha *Philippicáknak* kereszteltetnek is, mint ezt egyik leveledben enyelegve irtad. Két dologra van szükségünk: pénzre és pótlékra; mellyekből emezen úgy lehet segitned, hogy onnét a katonaság egy része ide küldessék, vagy titokban Pansa daczára is, vagy a tanács intézkedéséből. A másik még szükségesebb s nemcsak az én seregemnél, de a többiekénél is. Annyival inkább sajnálom, hogy Ásiát . . . . . hanem gondolom, Ásiába kell úzni. Nézetem szerint jelenleg nem tehetnél jobbat.

710-ben, a provinciából.

B. II. 6. VI. 868.

Cicero Brutusnak üdvet!

Arra nézve, a mit irtál, hogy kettőre: pótlékra s pénzre volna szükséged, nehéz a tanács. Mert nem lelek egyéb segédforrást, mellyet szerintem hasz-

---

[2]) Másutt kicsinyitve Tertullának iratik, hitvese volt Cassiusnak.

[3]) Q. Fufius Calenus, a ki a tanácsban Antoniust folyvást legyezgette. *Philipp. VIII. 4. X. cap. 1.*

nálhass, mint azt, mit a tanács határozott, hogy t. i. pénzt a községektől végy költsön. Mi pedig a pótlékot illeti: nem tudom, az mint eszközölhető. Mert Pansa nemhogy hadából, vagy újonczaiból juttatna neked valamit, de azt sem jó szemmel nézi, hogy hozzád olly sok megy az önkénytesekből s mint én hiszem, azért, mert azokhoz, a mik Italiában készülnek, bármi nagy hadsereget sem sokall; mint viszont mások gyanitják, azért, mert téged sem akar fölötte erősnek látni — mit részemről nem gyanitok. — Midőn tudtúl adod, hogy Tertia húgodnak megirtad, ki ne hirescsteljék, a mi Cassiussal történt, míg én nem akarom, látom attól féltél (mitől félni is lehetett), nehogy a Caesarpárt — mint e pártot [1]) máig is nevezik — azzal nagyon felingereltessék. De mielőtt leveledet vettük, a dolog már tudva és elterjedve volt s postásaid számos barátaidnak is hoztak leveleket. S így a dolgot palástolgatni nem illik, miután már úgy sem lehet, de ha lehetne is, szerintünk inkább hirdetni, mintsem titkolni kellene. — Cicerómon, ha van annyi benne, a mennyit irsz, tudnivaló úgy örűlök, mint tőlem illendő; hahogy pedig mindazt, mivel őt szereted, csak azért nagyitod: már azon is hihetetlenűl örvendek, hogy őt szereted.

Rómában, 710.

B. II. 4. VII. 869.

Cicero Brutusnak üdvet!

Mikor április 10-kén reggel Scaptiusnak [1]) leve-

[1]) Az Antoniusét.

[1]) Hihető egyik ama két Scaptiusok közől, kikkel Cicerónak

lemet átadtam, még akkornap a tiedet, melly április 1-én Dyrrhachiumban kelt, estve megkaptam. Azért midőn április 12-kén reggel Scaptiustól értesitve levék, hogy azok, kiktől imént irtam volt, még nem indúltak el, de azonnal mennek, ezt a keveset firkantám a reggeli köszöntők tolongása köztt. Cassius végett örűlök s szerencsésnek vallom a köztársaságot, annak magamat is, mint ki Pansa ellenzése s haragja daczára a mellett szavaztam, hogy Cassius támadja meg háborúval Dolabellát. Kereken kimondtam, hogy bíz' ő ezt a háborút tanácsvégzésünk nélkül is meg fogja kezdeni. Elmondtam ez alkalommal rólad is, mit elmondandónak gondoltam. E beszédem [2]) megvitetik hozzád, mert látom, hogy *Philippicáimban* gyönyörködöl. Mi Antonius iránti kérdésedet nézi, míg Brutus kimenetelét [3]) megtudjuk, szemmel tartandónak vélem. A levélből, mellyet nekem küldtél, az látszik, hogy Dolabella Ásiát zaklatja s ott magát fertelmesen viseli. Másoknak viszont azt irod, Dolabellát a rhodusiak kizárták; ki hát ha Rhodus alá ment, úgy hiszem Ásiát ott hagyta. Ha ez való: akkor neked szerintem, késned szükség ott; de ha immár elfoglalta, hidd nekem . . . . . nem lesz.

Rómában, április. 13-kán, 710.

---

proconsul korában a Salamisiak ellen intézett uzsorás keresetök miatt annyi baja volt, mint föntebb a 250-ik úgy 252. 256. és 264-ik levelekben úntig olvastuk s kikkel Brutus, minthogy velek alattomban köz pénztőzsérkedést űzött, úgy látszik még folyvást baráti viszonyban állott.

[2]) Érti a XI-ik *Philippicát*, mellyből v. ö. jelesen az itt mondottakra vonatkozó 12-ik fejezetet.

[3]) Decimusét Mutinában.

B. I. 2. VIII. 870.

Cicero Brutusnak üdvet!

Már megirva s le is pecsételve volt levelem, mikor a tied kezemhez jutott, tele új és fölötte meglepő hirekkel. Dolabella öt cohorst inditott volna Chersonesusba? Hát olly bővében van a hadaknak, hogy kiről azt mondák, szökik Ásiából, Európát megrohanni készül? De mit akart ő ez öt cohorsával kezdeni, mikor te neked ott öt legiód, legjobb lovasságod s nagy segédhadaid vannak? Azért én remélem, azok a cohorsok immár a tieid, hahogy ez a haramia ollyan esztelen volt. Azt a gondolatot tőled fölötte dicsérem, hogy Apolloniából és Dyrrhachiumból előbb ki nem mozdúltál, míg Antonius futását, Brutus kitörését [1]) és a római nép győzelmét nem hallod. Úgy azt is, hogy azután szándékod, mint irod, Chersonesusba vinni hadadat s nem engedni, hogy a római nép birodalma egy leggazabb ellenségnek [2]) martalékja legyen, méltóságod és a köztársaság érdekében teszed. Annál, mit ama lázadásról irsz, a melly a IV-ik legiónál az Antoniusok végett történt volt, (ne vedd rossz néven) inkább helyeslem a katonák szigorát, mintsem a tiedet [3]). Hogy a gyalogság és lovasság részéről jó hajlamot tapasztaltál, azon rendkivül örvendek. — Dolabelláról, mint irod, ha mi újat tudsz, értesits. Szörnyen

---

[1]) Mutinából, melly alkalommal az öt ostromlott Antoniust keményen megverte.

[2]) Érti Antoniust.

[3]) Ebből látszik, hogy a negyedik legió pártütő katonáival saját pajtásaik szigorúabban bántak el, mintsem fővezérök Brutus.

szeretem, hogy ő rá nézve előre úgy intézkedtem, miszerint szabad kényedtől függjön Dolabella ellen háborút inditni; mert ez, mint akkor beláttam, a köztársaságot és, mint most itélek, a te méltóságodat is fölötte érdekli. Irod, hogy nagy elszántságot mutatok, mikor az Antoniusokat üldözöm és értte megdicsérsz. Hiszem, hogy az neked tetszik. Hanem én meg nem helyeslem azt a megkülömböztetést tőled, midőn irod, hogy *szigoráabbaknak kell lennünk a polgárháborúk elháritásában, mintsem a legyőzttek megboszúlásában.* Ebben tőled, Brutus, végtelen eltérek; pedig a kegyelmességben nem engedek neked: de az üdvös szigor többet ér a kegyelmesség hiú árnyékánál [4]). Ha csak kegyelmeskedni akarunk: úgy a polgárháborúkból soha ki nem fogyunk. De ez a te dolgod. Én magamról szintén elmondhatom, mit Plautus Trinummusában az apa: *Rám nézve az idö már-már lejárt: neked áll az érdekedben inkább.* Elnyomattok, Brutus, hidd nekem, ha nem gondoskodtok. Mert sem a nép, sem a tanács, sem a tanács vezetője nem mindig illyen lesz nektek. Úgy képzeld, mintha ezt neked a pythiai Apolló jóslószékéből mondanák; annál igazabb semmi nem lehet.

Rómában, április 18-kán, 710.

B. II. 7. IX. 871.

Cicero Brutusnak üdvet!

Milly levelet olvastak fel április 13-kán a tanácsban tőled és egyszersmind Antoniustól is, hiszem,

[4]) Brutus elve *humanusabb*: Ciceróé katonásabb s tekintve kettejek állását úgy tetszik, mintha a mit itt mondanak, egymás szájából lopták volna ki.

hogy megirták hozzád a tieid. Én sem akarok e részben tőlök elmaradni; mert nem szükség épen egyet irni mindenkinek. Nekem azt szükség hozzád megirnom, mit gondolok a jelen háború egész mivoltáról és milly itélettel s mi nézettel vagyok. Érzelmem, Brutus, a köztársaság ügye körül mindig ugyanaz volt, mi a tied; modorom némelly tárgyakban (mivel nem mindenben) valamivel talán hevesb. Tudod, mindig azt kivántam, hogy a köztársaság ne csak a királytól, de királyságtól is megszabadittassék. Te engedékenyebb valál; a mi végtelen érdemed ugyan: de mellyik volt légyen üdvösb, azt nagy fájdalommal érzettük s nagy veszélyünkkel érezzük. Annál az új fordúlatnál [1]) te mindent a békességre, melly szóval eszközölhető nem volt: én mindent a szabadságra, melly béke nélkül nem létezhetik, irányozék vala s magát a békét is háború és fegyver által véltem eszközölhetőnek [2]). A fegyverkövetelőknél nem hiányzott a szenvedély; hevöket hát mérsékelnünk, tüzöket oltanunk kellett. S így a dolog odajutott, hogy ha Caesar Octavianusnak valamelly istenség azt az ötletet nem adja, a legátkozottabb, leggyalázatosb embernek M. Antoniusnak kell vala hatalmába esnünk, kivel most is millyen s mennyi küzdelmünk van, látod. Ez bizonyosan nem lett volna így, hahogy akkor Antonius meg nem kiméltetik [3]). De hallgatok erről, mert

---

[1]) Érti Caesar kivégeztetését.

[2]) Azt szerette volna Cic. hogy Brutus s társai Caesar megölése után, azonnal a mint a népet Antonius izgatni kezdette, ez ellen fegyverre keljenek, hanem ők e részben soká tétováztak és azzal Antoniusnak pártalakitásra időt engedtek.

[3]) Hanem Caesar után ő is nyomba leöletik.

a tőled végbevitt emlékezetes s majdnem isteni tett [4]) megtilt minden szemrehányást — azt elég méltólag dicsérni sem lehet. S a minapában is milly komoly arczczal léptél fel; hadsereget, csapatokat, rendes legiókat rövid idő alatt magadtól összeszereztél. Egek ura! milly hir volt az, milly jelentés, milly nagy a tanács öröme, milly nagy a polgárság elragadtatása! Semmit még olly köz tetszéssel magasztaltatni nem láttam. Antonius megmaradottain függött a figyelem; kit lovasságától és legióitól nagyrészt megfosztottál. Ezt is óhajtott siker követte. Mert leveled, mellyet a tanácsban felolvastak, mind a hadparancsnok belátását, mind a katonaság vitézségét, mind embereidnek s közttök az én Cicerómnak is buzgalmát [5]) tanusítja. Ha a tieidnek e leveled folytán indítványt tenniek tetszett volna és az épen a legzavarosb időben, Pansa consul elmente után nem érkezik meg: a halhatatlan isteneknek tartozott méltó tiszteletadás [6]) is el fog vala rendeltetni. És im április 13-kán reggel itt terem egyszerre Pilus [7]). Minő férjfi! szent istenek! Milly méltóságos, milly szilárd s milly jó érzelmű a köztársaság iránt! Ez két levelet hoz: egyet a te neved, másikat Antoniusé alatt. Általadja Servilius néptribunnak, ez meg Cornutusnak [8]). Olvastatnak a tanácsban. *An-*

[4]) Azaz: Caesar megölése.

[5]) V. ö. a 865-ik lev. 3-ik jegyz.

[6]) Supplicatio.

[7]) Egészen ismeretlen név s talán igazabban *Pilius*, ámbár ha emez volna is, még sem tudnók megmondani *Marcus*-e vagy *Quintus* azokból, kik másutt a levelekben előfordúlnak.

[8]) Marcusnak, ki ekkor *praetor urbanus* és így a tanácsban a consulok után első személy volt.

tonius [9]) *proconsul*. Nagy álmélkodás; mintha csak olvasnák: *Dolabella Imperator* — kitől szinte érkeztek futárok, de nem egy is Pilushoz hasonló, ki levelet fölmutatni, vagy a tanácsnak kézbesitni mert volna. Olvassák hát a tiedet; melly valóban rövid, de meg Antonius irányában fölötte szelid volt. Szörnyen csodálta a tanács. Én pedig nem tudtam, mit szóljak. Hamisnak mondjam? hátha te igaznak vallod? Elösmerjem? Nem illett volna méltóságodhoz. Ez a nap hát hallgatásban telt el. Hanem másnap, mikor a hir már elterjedt, s Pilusban a nép szeme igen megakadt: nem tagadom, tőlem eredt az inditvány. Antonius *proconsulról* volt szó elég. Sextius [10]) az ügyet nem hagyta. Majd magamnak arról beszélt, milly nagy veszélyben látná a fiát, milly nagyban az enyimet is, hogyha a proconsul ellen fegyvert emelnének. Ismered az embert — nem tágitott. Szólottak mások is. Labeónk [11]) pedig azzal állt elő, hogy a levélen sem pecséted nincs, sem a nap föltéve, sem a tieidhez, mint szokásod, semmit nem irtál. Ezzel akarta kierőltetni, hogy a levél hamis s tudod-e, hogy el is hitette azt. Most Brutus, magad fontold meg az egész háború ügyét. Látom, neked a szelid bánásmód tetszik s abban látsz legnagyobb hasznot. Szép az ugyan: de kegyelmességet más kö-

---

[9]) C. Antonius Cic. volt consultársa értendő, kitől Brutus Macedonia provinciát legióival együtt elvette, de a kivel azután is hogy őt magánosan szárnyai alá fogadta, nagy kimélettel bánt, úgy hogy neki a bitorolt *proconsul* czimet is használni engedte; melly kedvező bánást irányában Cic. Brutus részéről roszalta.

[10]) Mellyik a sok Sextius közől meg nem mondhatjuk.

[11]) Hihetőleg az lesz, a ki Ásiában Quintus kiséretében volt. V. ö. a 29-ik lev.

rűlmények köztt s más időkben szokás és kell alkalmazni. Miről van most szó, Brutus? Halhatatlan isteneink templomait koldus és veszett nép elbizakodása fenyegeti s ránk nézve is e háborúnál nem más, mint a *lenni*, vagy *nem lenni* kérdése forog fenn. Kinek kedvezzünk? avagy mit tegyünk? Talán azokat kiméljük, kik ha győznek, nekünk nyomunk sem marad fenn? Mert mi külömbség van Dolabella és a három Antonius bármellyike között? s ha emezeknek kedvezünk, úgy kemények valánk Dolabella iránt. Hogy e részben a tanács és római nép ekkép gondolkodik, az, bár a tárgy maga úgy kivánta, mégis nagy részben az én tanácsom s befolyásom műve. Ha te ez eljárást nem helyesled: védni fogom nézetedet, de le az enyimről nem mondok. Semmi bódúltságot, vagy kegyetlenkedést senki tőled nem követel. Könnyű a dolgot úgy mérsékelned, hogy légy a vezérek iránt kemény s engedékeny a katonák iránt. Cicerómat, kérlek édes Brutus, minél többet melletted tartsd. Az erényben jobb oktatásra nem talál, mint ha reád figyel és téged utánoz.

Rómában, április 19-kén, 710.

B. I. 3. X. 872.

M. Tullius Cicero M. Brutusnak üdvet!

Úgy látszik, mintha dolgaink jobb karban volnának. Mert jól tudom, megirták hozzád, a mik történtek. A consulok, minőknek őket előtted több izben rajzoltam, ollyanoknak mutatták magokat. A gyermek-Caesarban pedig bámúlandó erélyes jellem van. Vajha őt, a köztisztelet s közkedvesség virágában levőt, olly könnyű lenne vezetnünk és meg is

tartanunk, a milly könnyen eddig megtartottuk! Ez minden esetre nehezebb: hanem azért nem mondunk le a bizodalomról. Mert el van hitetve az ifjúval és különösen általam, hogy az ő eszközlésével lettünk megmentve. És csakugyan ha ő Antoniust a fővárostól el nem fordítja, minden oda volna. Még csak három-négy nappal is e gyönyörű tette előtt, az egész polgárság némi ijjedelemtől meglepve nőstűl, gyermekestűl hozzád csődűle; de ugyanaz április 20-kán [1]) újra lelket kapván, most már azt akarja, te jöjj ide, mintsem hogy ő menjen hozzád. Én e napon nagy küzdelmeimnek s számos virrasztásaimnak bő jutalmát vettem — ha ugyan van a valódi s igazi dicsőségnek jutalma. Mert annyi nép tódúlt hozzám, a mennyi csak fővárosunkba fér. Ennek kiséretében a Capitoliumba vezettetvén ott nagy lárma és taps között a szószékbe emeltettem. Nincs bennem semmi hiúság — az hozzám nem is illenék; de mégis az összes rendek egyetértése, hálája s örömnyilvánitása meghatott; mert a népboldogitásban lennem népszerűnek dicső. De jobbszeretem, hogyha ezt másoktól érted meg. Kérlek, engem dolgaid s terveid felől pontosan tudósits és arra űgyelj, hogy nagylelkűséged kissé fontolatlannak ne tessék. Úgy véli a tanács, úgy a római nép, hogy semmi ellenség nem volt még bármi büntetésre méltóbb, mint azon polgárok, kik e háborúban a hon ellen fegyvert fogtak s kiket én részemről minden szavazásnál lakoltatok és üldözök, a jólérzők általános tetszésével. Te erről mit tartasz, belátásodtól függ. Én azt tartom, a há-

[1]) Mikor a hír Antonius Mutinánál történt megveretéséről Rómába érkezett, épen egy népgyűlés alkalmával.

rom testvérnek [2]) merőben egy az állása. Két consult jót ugyan, de csak is jót vesztettünk [3]). És Hirtius épen győzelmének közepette esett el, miután pár nappal előbb egy nagy csatát vívott ki. Mert Pansa megfutott, olly sebeket kapván, mellyeket kiállni nem bírt. Az ellenség maradványát Brutus üldözi és Caesar [4]). S ellenségnek nyilvánittattak mindazok, a kik M. Antonius felekezetét követték. A honnét a tanácsvégzést többnyire úgy értelmezik, hogy az a te elfogottaidra, vagy meghódoltaidra is kiterjed. Részemről semmi keményebbet nem mondtam bár C. Antoniusról névszerint tettem említést, gondolván, hogy ügyét tőled szükség a tanácsnak megtudni.

Rómában, április 22-kén, 710.

B. I. 5. XI. 873.

Cicero Brutusnak üdvet!

Midőn április 27-kén azoknak, kik ellenségeknek nyilvánittattak, háborúval üldözéséről volt a szavazás, Servilius szólott Ventidiusról [1]) is, úgy arról, hogy Dolabellát Cassius vegye űzőbe. Én, a ki vele egyetértettem, szavazatomhoz azt adtam, hogy ha üdvösnek s a köz ügyre nézve jónak találod, te támadd haddal meg Dolabellát; ha pedig ezt a köztársaság hasznával nem tehetd, vagy a közjóra szükségesnek nem látod: seregeddel mostani állásai-

---

[2]) Marcus, Caius és Lucius Antonius értendők.
[3]) Hirtiust és Pansát, kik a mutinai csatában elestek.
[4]) Decimus Brutus s Octavianus.
[1]) Ventidius Bassus. Lásd a *Tört. Mut.*

don maradj. A tanács megtisztelőbben nem intézkedhetett, mint hogy reád bizta megitélni, mit tarts a köztársaságra nézve legjobbnak. Részemről úgy vélekedem, hogy ha Dolabellának serege, vagy tábora, vagy valahol állása van: becsületed s méltóságod hozza magával azt, hogy őt űzőbe vedd. Cassiusunk hadairól semmit sem tudunk. Mert tőle sem levél, sem valami tudósitás, mellyet biztosnak tarthatnánk, nem jött. Pedig bizonyosan átlátod, mennyire fontos Dolabellát elnyomni; részint, hogy bűnéért lakoljon; részint hogy ne legyen a rablók vezéreinek a mutinai futásból hova vonúlniok. És hogy nekem már előbb is ez volt kivánságom, régibb leveleimből emlékezhetel; noha akkor mind a menekűlés réve, mind az üdv forrása táborodban volt csak. Mennyivel inkább illő most, megszabadulván (mint hiszem) immár a veszélytől, Dolabella elnyomásán iparkodnunk. Fontold jól meg ezt; határozz okosan s arról, mit megállapitni és tenni fogsz, minket tudósitani ne sajnálj. — Cicerómat testűletetekbe [2]) fölvetetni szeretném. Bizton hiszem, hogy papválasztásnál távollevők is tekintetbe jöhetnek, miután ez előbb is történt már. Ugyanis C. Márius Cappadociában léte alatt lőn a *Domitius törvényénél* fogva augurrá választva s hogy ez jövőre szabad ne legyen, azt még semmi törvény meg nem állitotta. A *Julia-törvényben* is (melly a papságokról a legújabb törvény) ime szavak vannak: *ki hivatalt keres és ki tekintetbe jöhet*; mi nyilván mutatja, hogy lehet tekintet távollevőre is. Irtam neki, hogy e tárgyban, úgy mint minden

[2]) A *pontifex minor*-ok sorába, kik is a pontifex collegium titkárai, s egyszersmind némi előre kijelelt tiszteletbeli tagjai voltak.

egyebekben, a te véleményedre hallgasson. S neked illő határoznod Domitius és Catónk felől is [3]). De ha a távollevő tekintetbe jöhet is; azért minden könnyebb a jelenlevőknek. Ha elhatároztad, hogy Ásiába menj: akkor nem lesz mód a mieinket a választásra meghívni. Bizonyos, hogy Pansa életében mindenre hamarább számolhattunk volna; mert ő azonnal tiszttársat nevez vala maga mellé; azután a papválasztás a praetori előtt tartatott volna meg. Most az auspicálásnál hosszas késedelmet látok. Mert míg egy patricius hivatalnok lesz, az *auspicálás* a senatorokra nem kerül [4]). Valóban nagy zavar. Te az egész tárgyról mi véleménynyel vagy, szeretném, ha tudósitnál.

Rómában, május 5-kén, 710.

B. I. 4. XII. 874.

Brutus Cicerónak üdvet!

Milly örömet érzettem, értvén Brutusunk s a consulok dolgait [1]), könnyebb neked elképzelned,

---

[3]) Talán amaz L. Domitiusnak Cic. jóbarátjának (344-ik lev. emez Uticai Catónak Cic. gondnoksága alatt állt fija volt s mind a kettő az ifjú Marcussal együtt szinte *pontifex minor* szeretett volna lenni.

[4]) A rómaiaknál minden nyilvános *actusnak* auspicálással (jósjelek vizsgálatával) kellett kezdetni; honnét aztán maga az illyen *actus* is *auspiciumnak* szokott mondatni. *Curiás* (parochiális vagy egyházi) gyülést, kivéve, a consulokat, csak patricius tisztviselők hívhattak össze s csupán ezek nem létében ment ez a jog a senatorokra is ált. Úgy látszik ekkor a *patricius magistratus* között nem volt Cicerónak ollyan jó embere, kitől biztosan várhatta volna, hogy fija kedvéért mindjárt papválasztó vagy *curiás* gyülést tartson; és mert Hirtius eleste után már Pansa consul is, a ki ezt tehette volna, meghalt, a dolgot egyhamar meg nem történhetőnek gondolta.

[1]) Hogy Pansa s Hirtius Antoniust Mutinánál haddal megtámadták s a várból kitörő Brutus segélyével megverték.

mint nekem leirnom. A többin is, a mi történt, megnyugszom s örvendek jelesen, hogy a Brutus kitörése nemcsak ő neki javára, hanem a győzelemnek is nagy elősegitésére szolgált. Irod, a három Antoniusnak egy a helyzete és hogy én mit tartok, belátásomtól függ. Részemről azt tartom, hogy a birászkodás azon hazafiak fölött, kik a harczon el nem estek, a tanácsot s római népet illeti. De épen azt teszed rosszúl, fogod rá mondani, hogy a haza iránt ellenséges indúlatú embereket *hazafiaknak* nevezed. De sőt igen helyesen. Mert miről a tanács még nem nyilatkozott, sem a római nép még nem rendelkezett, azt előre bitorúl el nem itélem s a magam kényének alá nem vetem. Már én attól el nem állok, minél fogva annak, kit megölnöm szükség nem kényszerit, sem semmijét kegyetlenűl elrabolni, sem semmit széltére elengedni nem szoktam; noha míg a háború tart, hatalmamban állana is. Mivel sokkal szebbnek s a köztársaság által is megengedhetőbbnek tartom, a szerencsétlenek sorsát nem keseríteni, mintsem a hatalmasoknak vég nélkűl engedni abban, mi a telhetetlenséget s fölfúvalkodást csak tüzelheti. Úgy látszik, te e részben, Cicero, ki a legjobb, legerélyesb s nekem mind magamnál, mint a köztársaságnál fogva is méltán legkedvesebb emberem vagy, igen sokat épitsz reményedre és mihelyt valaki egyetmást jól tett, annak mindjárt mindent megadsz és megengedsz, mintha az ajándékokkal megvesztegetett jellemet rossz czélokra áttérítni nem lehetne [2]).

[2]) Czéloz Cicerónak azon nagy kedvezésére, melylyel kezdett viseltetni az ifjú Octavianus iránt, és kit a tanácsban egy idő óta dicsérni s magasztalni szokott. V. ö. a 872-ik levelet és *Philipp. XIV. cap. 14.*

Nemes érzelmedhez képest jó szívvel tűrended intésemet, főleg a közjóra nézve, hisz azért azt tehetd, a mi neked tetszik; valamint én is részemről, midőn engem oktatsz. Most, Cicero, most azon kell lennünk, hogy az Antonius elnyomásán hasztalanúl ne örűltünk légyen s hogy ne minden gonoszt csak azért irtsunk mindig ki, hogy más nagyobb gonosz teremjen helyébe. Nem történhetik ezentúl sem indításunkból, sem elnézésünkkel semmi baleset, melly mindnyájunk vétke, de különösen tied ne lenne; kinek olly nagy tekintélyét, a milly nagygyal egy szabad államban egyes ember birhat, a tanács és római nép nemcsak tűri, de még óhajtja is és a mellyet neked nemcsak jólérzéssel, de eszélyesen is támogatnod illik. S az eszélyességből, melylyel fölösleg birsz, nem hiányzik nálad egyéb, mint a mértéktartás a kitűntetések osztogatásában. Más minden benned olly bőven megvan, hogy erényeidet a régiek bármellyikéi mellé lehet állítni. Ez egynél, mi hálás és nemes érzésből ered, óvatosabb s mérsékeltebb nagylelkűség kivántatik. Ne adjon a tanács senkinek afélét, a mi a rosszlelkűeknek példáúl, vagy támaszúl szolgáljon. Azért mi a consulságot nézi: félek, hogy a te Caesarod határozataid által magasbra hágottnak fogja hinni magát, mintsem onnét, ha consul lesz, leszálluí kivánjon. Ha már Antoniusnak is, mint az uralkodás mástól hátrahagyott eszközének, uralkodnia módja volt: milly érzelmet tészsz fel arról, ki azt hiszi, ő nem a megölt zsarnoknak, de magának a tanácsnak akaratából vágyhatik minden hatalomra? Azért én mind szerencsédet, mind előrelátásodat csak akkor fogom dicsérni, ha majd bizonyos kezdek lenni a felől, hogy Caesar azokkal a rendki-

vűli megtiszteltetésekkel, a mellyeket kapott, meg van elégedve. Hát a más vétkéért akarsz engem felelőssé tenni? mondod úgy-e? Igen, a máséért, ha eleje vétethetett, hogy meg ne történjék. Vajha szemeddel láthatnád, mint félek én tőle.

Már megirám e levelet, midőn hallom, hogy consullá választattál. No már akkor rendes s ön lábán álló köztársaságot kezdek képzelni magamnak, ha ezt látni fogom. — Fijad egészséges s Macedoniába lovassággal előre küldetett.

A táborból, május 15-kén, 710.

B. I. 6. XIII. 875.

Brutus Cicerónak üdvet!

Ne várd, hogy hálálkodjam előtted. Annak a mi viszonyunkból, melly a legnagyobb barátságig ment, ki kell zárva lenni. — Fijad tőlem távol van; Macedoniában jövünk össze egymással. Mert parancsot kapott, Ambraciából [1]) lovasságot vinni át Thessalián s irtam neki, hogy Heracleába [2]) előmbe jöjjön. Mihelyt őt meglátom, miután rám bizod, végzek vele hazamenetele iránt, a hivatalért föllépés és ajánltatás [3]) tárgyában. — Pansa orvosát Glaucót, ki az én Achilleusom [4]) húgát birja nőül, fölötte ajánlom neked. Halljuk Torquatusnál gyanúba jött a Pansa

---

[1]) Jeles város Epirusban, Pyrrhus epirota király székhelye. A régi geographusok tág tengeröbléről, mellyet a belé szakadó Arachtus s Inachus folyók kiszélesítettek, szokták emlegetni leginkább. Caesar Octavianusnak Antonius s Cleopatra ellen Actiumnál kivívott győzelme után *Nicopolis* nevet kapott.

[2]) Értsd a macedoniait, mert Heraclea több is volt.

[3]) V. ö. a 873-ik lev.

[4]) Talán ez meg Brutus orvosa volt.

halála miatt s mint egy atya-gyilkos úgy őriztetik. Semmi nem kevésbbé hihető. Mert ki szenvedt nagyobb csapást a Pansa halála által? Ezenkivül szerény és becsületes ember is, kit, úgy látszik, a haszon sem fogott volna rá vinni a bűnre. Kérlek és pedig erősen kérlek, (mert Achilleusom méltán nem kissé aggódik) ragadd ki őt az őrizet alól és mentsd meg. Ezt magán körömben szintolly kötelességemben állónak tekintem, mint bármi egyéb dolgomat. Midőn hozzád e sorokat irom, akkor veszem Satriustól, C. Trebonius legatusától a tudósitást, hogy Dolabella Tullius [5]) s Deiotarus által megveretett és megszalasztatott. Közlöm veled bizonyos Cychereus görög levelét, mellyet Satriusnak küldött. — Flaviusunk azon örökösödési pörben, mellyet a dyrrhachiumiakkal folytat, téged választott birónak. Kérlek, Cicero, kér Flavius is, intézd a tárgyat el. Hogy annak, ki Flaviust örökösévé nevezte, a város pénzzel tartozott, nem szenved kétséget és a dyrrhachiumiak sem tagadják, hanem azt állitják, hogy nekik az adósságot Caesar elengedte. Ne engedd, hogy embereid részéről az én emberemnek sérelme történjék.

A táborból, Al-Candaviában [6]), május 16-kán, 710.

---

[5]) Az, ki Cicerónak Ciliciában legatusa volt. V. ö. a 250-ik lev.

[6]) Epirust Illyriától elválasztó hegy és vidéke, ma Albania keresztyénektől lakott hegyes részecskéje. *Plin. Hist. nat. lib. III. c. 23.* „Devia, qua vastos aperit Candavia saltus.“ *Lucan. lib.* VI. v. 331.

B. I. 7. XIV. 876.

Brutus Cicerónak üdvet!

L. Bibulust milly becsben kell tartanom, senki jobban meg nem itélheti, mint te, kinek a köztársaságért annyi küzdelmei, nyugtalanságai voltak. Azért illő, hogy téged mind saját érdeme, mind barátságunk is részére hóditson, úgy hogy sokat irni szükségnek sem tartom. Mert kivánságomra hajolnod kell, ha egyszer méltányos, vagy múlhatlan kötelességből származik. Ő szeretne a Pansa helyébe jutni [1]). Ezt a kinevezést kérem tőled. Sem közelebbvalóval, mint én hozzád vagyok, e jót nem teheted, sem méltóbbat Bibulusnál nem nevezhetsz. Domitius és Apuleiusról mi szükség is irnom, miután magoktól legnagyobb mértékben ajánlvák előtted? S különösen Apuleiust tekintélyed által támogatni is tartozol. Egyébiránt Apuleius mellett saját levele fog szólni. Bibulust öledből ki ne bocsásd, már is afféle ember ő, hogy belőle, elhidd nekem, ollyan fog válhatni, ki többetek érdemével megmérkőzik.

A provinciából, 710.

B. I. 8. XV. 877.

Cicero Brutusnak üdvet!

Sokakat ajánltam és kell hogy ajánljak neked

[1]) Mikor Brutus Macedoniát elfoglalni ment, s útjában Athenaeben mulatott, hozzá ott a tanulókból nem csak az ifjú Cicero, hanem számos több nemes ifjak is csatlakoztak s őt a provinciába kisérték, hogy alatta szolgáljanak. Úgy látszik mind L. Bibulus (Caesar volt consul-collegájának fija) mind Domitius s Apuleius is ezekhez tartoztak és mint Cicero előbb a fiját Brutusnak pontifexül ajánlta, úgy most viszont Brutus ez ifjakat kéri Cicerótól valami tisztelet-beli hivatalokra kineveztetni.

mert minden jóérzelmű egyén és polgár leginkább hallgat a te ítéletedre s minden bátor férjfi neked kívánja áldozni szolgálatát s készségét; aztán nincs ki azt ne hinné, hogy az én befolyásom és szavam nyom nálad legtöbbet. Hanem C. Nasennius suessai [1]) szabad polgárt úgy ajánlom neked, hogy jobban senkit nem tudnék. A cretai háborúban, Metellus fővezér alatt ő a nyolczadik előcsapat századosa volt; később gazdasággal foglalkozott. Most mind a köztársaság érdekeitől, mind a te fényes állásodtól indítva, ohajtana tőled valami megbizatást vállalni. Benne Brutus, egy vitéz férjfiút, becsületes embert és (ha nyom ez is valamit) még tehetőst is ajánlok neked. Igen örvendetes lesz rám nézve, ha vele akkép fogsz bánni, hogy irántam, jóvoltodból hálját fejezhesse ki.

Rómában, 710.

B. I. 9. XVI. 878.

Cicero Brutusnak üdvet!

Teljesítném a kötelességet, mellyet te teljesítél irántam, mikor gyászban valék s vigasztalnálak levelem által, ha nem tudnám, mikép azon gyógyszereket, mikkel az én sebemet enyhitéd, a magadénál sem nélkülözöd s óhajtom, hogy könnyebben tudd most magadat, mintsem akkor engemet gyógyítni. Mert nem illő olly nagy férjfihoz mint te vagy, azt,

---

[1]) Suessa nevü város kettő volt; az egyik Suessa *Aurunca* Campaniában, — a másik Suessa *Pometiorum* Latiumban; hanem ez utóbbi még Tarquinius Superbus alatt elpusztittatván, attól fogva az elsőt melléknév nélkül szokták az irók használni és így itt is erről vagy is a *Suessa Auruncáról* van a szó.

a mit másnak elébe szabott, teljesíteni nem bírni. És engem nemcsak okaid, mellyeket felhordtál, de tekintélyed is a szertelen bánatról levertek. Mert miután neked szenvedésem közben lágyabb szívűnek látszottam, mintsem egy férjfihoz, különösen olylyanhoz illenék, ki másokat vigasztalni szokott, leveledben keményebb szavakkal dorgáltál, mintsem szokásod hozta magával. Azért itéletedet nagyra becsülvén s tiszteletben tartván, én összeszedtem magamat és a mit tanúltam, olvastam, hallottam, tekintélyed hozzájárúltával még fontosabbaknak néztem. Pedig nekem akkor, Brutus, csupán a kötelességre és a természetre kellett: neked most a népre és, mint mondják, a szinházi közönségre is kell hallgatni. Mert miután te rád nemcsak hadsereged, hanem az összes polgárok s majdnem minden népek szemei függesztvék, egyáltalában nem illő, hogy az, ki által vagyunk mi többiek erősbek, maga elerőtelenűlt keblűnek láttassék. Azért habár rajtad seb esett is — minthogy azt vesztéd el, kinek párja itt e földön nem volt [1]) — s habár illy nehéz seb mellett fájdalmat kell is érezned (miután a semmi fájdalmat nem-érzés magánál a fájdalomnál is szomorúbb); de hogy azt mérsékeld, egyebekre nézve üdvös, magadnak szükséges. Többet irnék, ha reád nézve már ez is igen sok nem volna. — Várunk téged seregeddel együtt; a nélkül, ha egyéb kedvünk szerint megy is, nehezen láthatjuk elég szabadnak magunkat. Az egész köztársaságról többet s tán már bizonyosab-

[1]) Kit ért itt Cic. s mi viszonyban állhatott az Brutussal, ki nem nyomozhattuk.

bakat irhatok majd azon levelemben, mellyet Vetusunktól akarok küldeni.

Rómában, 710.

B. I. 10. XVII. 879.

Cicero Brutusnak üdvet!

Semmi levelet eddig tőled nem vettünk, de még hirt sem, melly tudatná, hogy te, megértvén a tanács szavát, hozod seregedet Italiába; mit hogy sietve tégy a köz úgy fölötte megkivánja. Mert a bel veszély naponként súlyosbúl s nem többet szenvedünk külső, mintsem belső ellenségeinktől; kik találkoztak, az igaz, a háború kezdetétől fogva, de könnyebben megtörettek. Élénkebb vala a tanács, mellyet nemcsak szavazataim, de buzditásaim is fölébresztettek. A tanácsban Pansa elég tüzes és kemény volt [1]) mind a több hasonlók, mind főképen ipa iránt [2]), nála mint consulnál elejétől végig sem az erély, sem a jellem nem hiányzott. A háború Mutinánál úgy vitetett, hogy Caesarban semmit, Hirtiusban is keveset lehet kárhoztatni. E háború szerencséje, kedvező viszonyok közt silánynak, kedvetlenek közt jónak mondható. Győztes lőn a köztársaság, Antonius csapatai leveretvén, maga Brutus által kiűzetvén. De azután olly sok hiba történt, hogy a győzelem némileg kiesett kezünkből. A megrémültteket, fegyverteleneket és sebesültteket nem úl-

[1]) A múltakról beszél, mert Pansa ekkor már nem élt.

[2]) Pansa ipa az a Q. Fufius Calenus, a ki a tanácsban veje daczára annyira pártolta folyvást Antoniust, hogy ezért Brutus a 867-dik levélben Cic. X-ik *Philippicáját* nem annyira Antonius mint Calenus ellen tartottnak mondja.

dözték vezéreink s Lepidusnak idő engedtetett arra, hogy könnyelműségét, melly többször észrevétetett, nagyobb veszélyek közt kelljen tapasztalnunk. Brutus s Plancus hadai jók: de tanúlatlanok. A gallusok segéd csapatai igen hívek s tetemesek; hanem az eddig tanácsaim által kormányzott Caesart, derék jelleme és bámúlatos állandósága mellett is, némelylyek álnok levelek, hamis közbenjárók és hitegetések által a consulság biztos reményére föllovalták. Amint én ezt észrevettem, sem őt, ki távol volt, levélben inteni, sem itt levő barátait, kik vágyját pártolni látszottak, kárhoztatni meg nem szűntem; sem a leggonoszabb tervek forrásait a tanácsban fölfedni nem késtem és sem a tanácsot, sem a tisztviselőséget semmi alkalommal jobbnak még nem tudom. Mert soha egy hatalmas embernek, vagy (minthogy most a hatalom az erőben és fegyverben fekszik) a leghatalmasabbnak is rendkivüli megtisztelésénél nem történt még, hogy annak kieszközlője valami néptribun, vagy más hivatalnok, vagy magános egyén ne lett volna. De e szilárdság s erélyesség mellett is a polgárság nyugtalanságban van. Mert játék űzetik velünk Brutus, mind a katonák szeszélye, mind az imperator elbizakodása által. Kiki a köztársaságban annyit vél tehetni, a mennyihez ereje van. Az okosság, a mérséklet, a törvény, a szokás, a kötelesség hatással nem bir; nem a hazafiak belátása, véleménye — nem a jövendőségre való tekintet. Ezeket én jó eleve látván, futottam Italiából; midőnegyszerre edictumaitok hire visszahítt. Te meg Brutus, Veliában [5]) feltüzeltél. Mert bár fájt is

[5]) Mikor Caesar meggyilkoltatása után a nőttön nőtt fenyegető körülmények miatt, Italiát otthagyva Görögországba megindúlt, s ez útjában Veliában Brutussal összejött. V. ö. a 767-ik lev.

azon fővárosba mennem, mellyet te, a ki azt megszabadítottad, kerülsz (mint nálam is egykor hasonló veszélyben szomorúbb kimenetellel történt): mentem mégis [4]) és Rómába érvén, minden segéderő nélkül Antoniust megrenditettem és gonosz tábora ellen, a kinálkozott hadakat Caesar esze s tekintélye által biztositottam; ki ha ugyanaz marad és reám hallgat: úgy látszik, eléggé védve leszünk; ha ellenben a hűtlenek tanácsai több erővel birnának, mintsem a mieink, vagy ha kora gyengesége a viszonyok súlyát megbirni nem fogná: akkor minden remény benned lesz. Azért kérlek az egekre, repülj hozzánk s a köztársaságot, mellyet hősiesen s nagylelkűleg inkább, mintsem eredménynyel szabaditottál meg, szabaditsd meg végkép. Egész világ tódulni fog hozzád minden felől. Buzditsd egyszersmind levélben Cassiust is. Nem másutt, csak a ti táboraitok hadiszállásán van a szabadság reménye — bár nyúgoton mind vezérink, mind seregeink biztosak. Az ifjúnak ez őrhadát még erős lábon állani hiszem ugyan: hanem olly sokan ingatják, hogy néha félek, meg talál dőlni. Im előtted a köztársaság egész állása, minő legalább akkor volt, mikor e levelet irtam. Óhajtom, hogy ezentúl jobb legyen s ha másként történnék (melly csapástól az egek óvjanak), csupán a köztársaság sorsát fájlalnám, mellynek halhatlannak kell vala lennie, mert magamra nézve vajmi kevés van hátra már!

Rómában, 710.

---

[4]) Emlitett görögországi utjából vissza Rómába.

B. I. 11. XVIII. 880.

Brutus Cicerónak üdvet!

Vetus Antistius olly érzelemmel viseltetik a köztársaság iránt, hogy nem kétlem, mind Caesarnál, mind Antoniusnál magát a közös szabadság legtüzesb védőjének fogta volna mutatni, ha arra alkalmat találhata vala. Mert ő, ki az achaiai összejövetelnél, mikor Dolabella gyalog s lovas katonasággal birt, készebb volt e mindenekre elszánt lator cseleiből eredhető bármi veszélynek magát kitenni, mintsem úgy tünni fel, mint ki e legalábbvaló s leggazabb embernek vagy kénytelenségből, vagy jó szántából pénzt adott — nekünk önként igért s adott is 150,000 sestertzet saját erszényéből s mi még sokkal becsesb, magát is felajánlotta és hozzánk csatolta. Próbáltuk őt rábirni, maradna mint hadparancsnok a tábornál s harczolna a honért. De azt mondá, mennie kell, miután seregét már elbocsátotta. Megigérte mindazáltal, hogy legatiót vállalván, hozzánk azonnal visszajön, ha a consulok nem tartnak praetorválasztási gyűlést. Mert én neki, miután a köztársaság iránt olly érzelemmel van, nagyon tanácsoltam, hogy pályázása idejét tovább ne halaszsza. E tettén örűlhet minden, a ki tudja, hogy e sereg a köztársaságé: te pedig annyival inkább, minél magasztosb lélekkel s dicsőséggel harczolsz szabadságunk s méltóságunk mellett; és ha terveinknek kivánt sikere lesz, czélodat is éred. Újra különösen s bizodalmasan megkérlek, édes Ciceróm, szeresd Vetust és légy akarója, hogy minél nagyobbra emelkedhessék; kit, habár őt szándékától semmi el nem fogja is ijjesztni, a te dicséreted s kedvezésed csak

buzdithat, hogy elhatározásához annál inkább ragaszkodjék s a mellett maradjon; az rám nézve igen kedves leend.

A provinciából, 710.

B. I. 12. XIX. 881.

Cicero Brutusnak üdvet!

Noha Messala Corvinus [1]) által rögtön irni fogok: mégsem akartam, hogy hozzád Vetusunk is tőlem levelet ne vigyen. Igen nagy veszélyben van a köztársaság, Brutus, és mi győzők ismét verekedni kénytelenittetünk. S ez M. Lepidus czudarsága és őrültsége miatt történik. Ez úttal, bár a köztársaságért magamra vállalt gond mellett sokat mélyen fájlalok is, semmit inkább nem sajnálok, mint azt, hogy anyád s nővéred kérésére nem lehet hajolnom; mert hogy téged (mi előttem legfőbb) könnyen megnyugtatlak, hiszem. Ugyanis Lepidus ügyét Antoniusétól sehogy elkülönözni nem lehet; sőt amaz, a közvélemény szerint, még súlyosabb, azért, mert Lepidus, ki a tanács által legnagyszerűbb kitűntetésekkel diszesittetett [2]), és ki néhány

---

[1]) M. Valerius M. C. a ki 692-ben M. Pupius Pisóval consul volt. Igen jeles, szilárd jellemű, okos, tevékeny és vitéz ember; Cic. nagy tisztelője, barátja és utánzója, mint ezt róla Cic. a 19-ik levélben mondja. Azért hogy Cicerót mindenben utánozni szerette, azok kik e Brutussali levelezés hitelét kétségbe vonták, azon gondolatra jöttek, hogy e leveleket ön magasztalása végett vagy ő, vagy neki és Cicerónak valami hízelgő kegyencze, például Tibullus, ki Messalához egy dicsőítő költeményt intézett (*Tibull. lib. IV. carm. I. 1.*), kohol hatta Cic. nevében; mi szerintünk merőben alaptalan állitás; mert a mi dicséreteket Cic. e levelekben jelesen alább a 884-ikben Messalára ruház, azokat ő meg is érdemelte. Lásd róla a *Tört. Mut.*

[2]) V. ö. *Philipp. V. cap. 14. 15.*

nappal előbb a tanácshoz egy szép levelet is küldött, egyszerre nemcsak az ellenség maradványait magához fogadta, hanem szárazon és vizen a legtüzesb háborút folytatja, mellynek mi vége lesz, bizonytalan. Midőn hát arra kéretünk, legyünk szánalommal gyermekei iránt, semmi biztositék nincs nyújtva az iránt, hogy ha (melly gonosztól őrizzen Jupiter!) a gyermekek atyja győzni talál, mi a legnagyobb boszúnak ne legyünk kitéve. Jól tudom én, milly keserves szülők büneiért gyermekeiknek lakolni: de ezt a törvények bölcsen rendelték; hogy így a magzatok iránti szeretet a szülőket hajlandóbbakká tegye a köztársaság iránt. Tehát Lepidus kegyetlen gyermekei iránt: nem az, ki Lepidust ellenségnek nyilvánitja. S ha ő, a fegyvert letéve kerűlne is mint lázadó a biróság elé — hol őt bizonynyal semmi föl nem mentené — úgy is ez a csapás érné gyermekeit; mert javai elkoboztatnának. Ámbár mit anyád s nővéred [3]) általunk a gyermekeknek elengedtetni kér, ugyanazzal, sőt sok más szörnyebbek kel is fenyegetnek Lepidus és Antonius s a többi ellenségek valamennyünket. Azért is most legnagyobb reményünk benned és seregedben van. Mint a köztársaság java, úgy ten dicsőséged s méltóságod is erősen kivánja, hogy, mint múltkor irtam, minél előbb Italiába jöjj. Mert a köztársaság mind erődre mind tanácsodra szörnyen rászorúlt. Vetust irántad mutatott jóakaratáért s ritka készségéért, leveled következtében kedvesen fogadtam és őt mind hozzád mind a köztársasághoz igen buzgónak s ragaszkodónak tapasztaltam. — Cicerómat, remélem, maholnap

[3]) Úgymint a Lepidus neje, ki M. Brutusnak egyik nővére volt.

látni fogom, mert hiszem, veled van és te minél előbb Italiába érkezel.

Rómában, 710.

B. I. 13. XX. 882.

Brutus Cicerónak üdvet!

M. Lepidus miatt félni kényszerit a mások félelme, ki hogyha tőlünk elszakadt (mit, kivánom, alap nélkül s méltatlanúl gyanitson róla a világ), könyörgök és esedezem előtted Cicero, szoros viszonyunkra s irántam való szeretetedre kérvén téged, felejtsd el, hogy húgom gyermekei Lepidus fijai s vedd tekintetbe, hogy nálok apjok helyébe én léptem. Ha ezt tőled kinyerhetem, bizonyára semmit érttek megtenni nem sajnálsz. Mások az övéikkel másként állanak: én húgom gyermekeire nézve semmit sem tehetek, mi által óhajtásomnak s kötelességemnek meg tudnék felelni. S mit adhatnak akár a jólérzők nekem, ha ugyan hogy valamit adjanak, arra méltó vagyok; akár én anyámnak s nővéremnek és e gyermekeknek mi szolgálatot tehetek, ha atyjok Lepidus ellenében nálad és a többi tanácsbelieknél nagybátyjok Brutus semmit sem érhet? Sokat hozzád irni sem aggódásom s boszonkodásom nem hagy, sem szükségesnek nem tartom. Mivel ha illy fontos és sürgetős tárgyban szavakkal kell serkentgetnem és biztatnom téged: semmi kilátásom ahoz, hogy a mit tőled kivánok, s a mi kell, megtegyed. Hosszas kérést tehát ne várj. Tekints engem, a kinek ezt Cicerótól akár mint egy velem szorosan összekötött egyéntől, barátságból, akár

mint egy olly consularis férjfitól [1]), a baráti viszony mellőzésével is, megnyernem illendő. Mit fogsz cselekedni, kérlek, énnekem az iránt hova hamarább válaszolj.

A táborból, quintilis 1-én, 710.

B. I. 14. XXI. 883.

Cicero Brutusnak üdvet!

Leveled rövid [1]); mit mondok, rövid? de sőt nem is levél. Hát illy körülmények között három sorocskában szól Brutus én hozzám? Inkább nem is irtam volna semmit. És te tőlem levelet követelsz? Ment-e a tieid közől hozzád levelem nélkül valaki? S mellyik levelemnek nem volt súlya? Ha azok hozzád el nem jutottak, hiszem, a házadtól valókat sem kaptad. Irod, hogy majd Cicerótól egy hosszabb levelet küldesz. Az ugyan szép: hanem azért ez is töltöttebb lehetett volna. Én, a mint nekem megirtad, hogy tőled Cicero elment, tüstént ennek futárokat s levelet lóditék utána, hogy ha már Italiába ért volna is, hozzád visszamenjen. Mert annál semmi rám nézve kedvesb, semmi ő rá nézve szebb nem lehet [2]). Noha már egy párszor tudósitottam arról is, hogy a papválasztó gyűlés, nagy küzdésem után, jövő évre lőn halasztva, mit részint Cicero, részint Domitius, Cato, Lentulus és a Bibulusok kedvéért vivtam ki [3]), mint ezt neked is megirtam. De természetesen, mikor te azt a parányi leveledet irtad hoz-

[1]) A ki olly nagy tekintélylyel és befolyással bír.
[1]) Nem az előbbi értendő, hanem egy más, melly nincs meg.
[2]) Mint hogyha majd veled együtt s kiséretedben jön haza.
[3]) V. ö. a 873-ik lev. 3-ik s 876-ik lev. 1-ső jegyz.

zám, ezt még nem tudtad. Azért hát, édes Brutusom, teljes szivemből megkérlek, hogy mellőled Cicerómat el ne ereszd, hanem hozd haza magaddal s ezt, ha a köztársaságot, mellynek számára születtél, tekintetbe veszed, azonnal tenned kell. Mert a háború megújult s pedig csak Lepidus nem kis bűne miatt. Aztán a Caesar serege, melly eddig legjobb volt, most nemcsak semmit nem használ, de még a te hadad fölhivására kényszerit; s ha ez lábát Italiába beteszi, nem lesz polgár (ki csak polgárnak mondható) hogy táborodba ne álljon. Bár Brutust [4]) Plancussal szép összeköttetésben tartjuk is: tudod, az emberek pártoskodásra hajló jelleme s a csaták kimenetele minő bizonytalan. Sőt még ha, mint remélem, győzünk is, a helyzet a te belátásod és tekintélyed kormányzatát nagy mértékben megkivánja. Jöjj hát segitségül, az egekre kérlek, s pedig minél előbb s légy meggyőződve a felől, hogy a *martius idusán* [5]), midőn polgártársaidtól a szolgaságot elűzted, nem használtál többet a hazának, mint a menynyit használni fogsz, ha idején megjössz.

Rómában, quintilis 14-kén, 710.

B. I. 15. XXII. 884.

Cicero Brutusnak üdvet!

Ott nálad Messala [1]). Miféle levéllel, ha még

---

[4]) Decimust.

[5]) Mikor Caesart megöltétek.

[1]) Im ez különösen az a levél, mellyért Cicerónak ezen külön leveleit, az azokat gyanúsítók Messalától magától koholtaknak lenni álmodják. V. ö. a 881-dik lev. 1-ső jegyz.

olly gonddal irnám is, érhetném tehát el, hogy neked alaposabban elődbe adhassam, mik a köztársaságban történnek s napirenden vannak, mint ahogy ő neked el fogja mondani; a ki mindent nemcsak legjobban tud, de legszebben is kifejtni s értésedre adni képes? Mert ne gondold, Brutus, (bár ezt neked, ki előtt az ismeretes, irnom sem kellene, hanem olly sok kitűnő erényét hallgatással mellőzni nem tudom) ne gondold, hogy neki becsületességben párja akadhatna; úgy hogy szónoklata, mellyben a bámulásig kitűnő, majd alig nyújt okot nála a magasztalásra, noha még ebben is bölcsessége tetszik ki leginkább, olly mély belátással és nagy ügyességgel gyakorolta magát a szónoklat legigazibb modorában. Szorgalma továbbá olly nagy s annyit virraszt tanúlásban, mintha nem észtehetségét (a melly benne rendkivűli) illetné a legnagyobb méltánylat [2]). Hanem a szeretet messze is visz. Mert hisz e levelem czélja nem az, hogy Messalát dicsérjem, főleg Brutus előtt, ki az ő jellemét nem kevésbbé ismeri nálamnál; tanúltságát pedig, a mellyet dicsérek, még jobban is ösmerheti. Bár őt tőlem elbocsátni nehezen esett is, ez az egy vigasztal, hogy a midőn hozzád mint másod énemhez úgy megy, azzal mind kötelességét teljesiti, mind a legnagyobb érdemet szerzi. Azomban elég már erről.

És most — elég későn — áttérek egy leveledre,

---

[2]) Ezek ugyan jó nagy dicséretek; de Messala nem szorúlt rá, hogy azokat Cic. palástja alatt maga mondja el magáról, mert mindez róla már előbb bőven el volt mondva s itt kiemelt érdemeit és tulajdonait az őt e részben gyanusitók is Cic. másutt tett s általok kétségbe nem vont nyilatkozataiból érthették. V. ö. a 19-ik lev. és *Brut. 70.*

mellyben miután részemről sokat elismersz, bennem ez egyet rosszalod, hogy a tiszteletadások megszavazásában túlságos és mintegy pazar vagyok. Te neked ez: meglehet, másnak meg az nem tetszik, hogy a fenyitésben s bűntetésben szigorúbb vagyok, noha talán neked egyik sincs inyedre. Ha úgy volna: meg akarom veled mindenikre nézve jól ismertetni véleményemet és nem csupán azért, hogy a Solon mondatát használjam, ki a hét között legbölcsebb s csak maga volt törvényhozó. O azt mondta: *az államot két dolog tartja fenn: a jutalom és büntetés.* Tudnivaló, hogy van mindenikben, úgy mint egyebekben, mérték s bizonyos középút mind a két dolognál. De nem czélom illy nagy tárgyról e helytt vitatkozni; hanem hogy a jelen háborúban mit tarték szem előtt szavazásaimnál, azt fölfedni nem találom helytelennek. Hogy Caesar halála s a ti nevezetes *martiusi idustok* után, részetekről minek múlasztását s a köztársaságra milly vész bekövetkezését emlegettem légyen, nem fogtad, Brutus, feledni. Nagy romlás lőn elhárítva általatok, nagy szenny letörölve a római népről; magatoknak pedig isteni fényt szereztetek: hanem az uralkodás eszköze Lepidusra s Antoniusra szállt, kik közől egyik állhatatlanabb, másik tisztátlanabb; mindenik fél a békétől és a nyúgalomnak ellensége. Ezeknek, a kikben égett a vágy felforgatni a köztársaságot, erőt ellenök szegezni nem tudtunk. Pedig a polgárság, a szabadság megőrzése végett, egyetértve talpra állott. Én akkor igenis tüzes valék: ti talán bölcsebbek, hogy a fővárosból, mellyet megszabaditátok, kivonúltatok, Italiát nektek megajánlt szolgálatai alól feloldoz-

ván [3]). Miután hát láttam, hogy a várost honárúlók bírják s benne sem te, sem Cassius biztosságban nem lehettek, el lévén az nyomva Antonius fegyverei által: gondoltam, onnét nekem is mennem kell. Mert iszonyú látvány egy gonoszoktól elnyomott állam, mikor a segités módja el van zárva. De lelkem, melly mindig a hon szeretetén csüngött, az annak veszélyei elől távozást ki nem állhatta. Azért midőn achaiai útamnak közepén, az *etesiák* napjain, egy napkeleti szél, mintegy ellenezve szándékomat, Italiába visszavitt, Veliában meglátogattalak, hol szörnyen megszomorodtam. Mert te eltávozál, Brutus; holott a stoicusok azt mondják, *szökni a bölcshöz nem illő*. A mint Rómába érkeztem, rögtön síkra léptem Antonius gonoszsága s őrültsége ellen, kit is magamra uszitván, szinte *brutusi terveket* [4]) [mert ezek a ti véretek sajátai [5])] kezdtem készitgetni a köztársaság megszabaditására. Sok van még, mit elhallgatnom illő, mert magamról való; csupán annyit mondok, hogy az ifjú Caesar, kinek, ha meg akarjuk az igazat vallani, köszönjük, hogy még megvagyunk, az én tanácsaim forrásából termett elő. Neki, Brutus, én általam semmi egyéb, mint szükséges kitűntetések, voltak csak adva. Mert a mint a szabadságot visszaidézni kezdettük — mikor még D. Brutus dicső hősisége sem jött olly mozgásba, hogy azt már

---

[3]) Mikor t. i. Caesar kivégeztetése után Brutus és Cassius a szolgálatukra ajánlkozó s összegyülekezni kezdett fegyveres népet, edictumuk által szétbocsátották. V. ö. a 711-ik lev. 10-ik jegyz.

[4]) Öldökléssel járókat; millyen a Caesar elleni összeesküvés volt.

[5]) Tarquinius Superbust is, mint Caesart, egy Brutus ölte meg.

tudhattuk volna [6]) és minden védelmünk e gyerkőczében volt, a ki Antoniust nyakunkról elháritotta [7]), milly kitűntetést nem illett részére elhatározni? — noha én neki csak szóbeli dicséretet és azt is módjával juttattam. Megszavaztam neki az *imperatorságot* is; mi, igaz, korához képest nagy kitűntetésnek látszik, hanem mint hadsereggel birónak szükséges volt. Mert mit ér imperatorság nélkül a hadsereg? Philippus szobrot szavazott; Servius elsőben minél előbbi hivatalért pályázást; aztán Servilius még nagyobbat — semmi akkoriban soknak nem látszott [8]). De, nem tudom én hogy', könnyebb a félelemben kedveskedőket, mint a győzelemben elismerőket találni. Mert D. Brutus felszabadúltakor [9]), midőn a hazára nézve ama legörvendetesb nap feltűnt s az történetesen Brutusnak is születésnapja volt, én arra szavaztam, hogy a naptárban e napra Brutus neve irattassék és ebben eleink példáját követtem, kik e tiszteletet Larentia nőnek, a kinek ti pontifexek Velabrumban [10]) oltárnál szoktatok áldozni, megad-

---

[6]) Tétlenül vesztegelvén még Mutinában az Antonius ostroma alatt.

[7]) Mikor a Brundisiumban felszedett macedoniai legiókkal Antonius Róma felé megindúlt, Octavius innen hadával elébe menvén, őt ez által visszanyomta s utja czélját meghiúsitotta. V. ö. a 775 és 820-ik lev. úgy *Philipp. III. 12. IV. cap. 2. V. cap. 16.*

[8]) V. ö. *Philipp. V. 16. 17. 18. 19.*

[9]) A mutinai ostrom alól.

[10]) Egy hely (piacz vagy útcza) a Palatinus s Aventinus hegy között, Róma *Circus Maximus* nevet viselő XI-ik városrészében, hol a sajt, olaj és csemege árusok fedett sátorai voltak, s melly tán ezért a *velum, velarium* (ponyva) szavaktól, vagy a *veho- vehelá*tól kapta nevét minthogy ott rég a Tiberis kiöntése tavakat szokott csinálni s hozzá csak ladikon férhettek. E helyen állt egy oltára annak az *Acca Larentiának,* ki a monda szerint *(Liv. Hist. I. cap. 4.)* a kitett Romulus s Remus kisded testvéreket felfogta s emlőin dajkálta és ki ezért s

ták. Miben midőn Brutust részesittetni kivántam, egy legkedvesb győzelmet akartam a naptárba örökre feljegyeztetni. De e napon tapasztaltam, hogy egy kissé többen vannak a tanácsban az irigyek, mintsem a háládatosak. Ugyancsak ama napokon megtiszteltetésekkel halmoztam (ha neked úgy tetszik) holtakat is [11]), mint Hirtiust, Pansát s Aquilát is és ezt rosszalhatja-e más, mint ki, levetkezvén a félelmet, felejtette a múlt veszélyt? A jótett íme megörökitésénél még az a tekintet is vezetett, hogy legyen az még maradékainkra nézve is üdvös. Akartam t. i. hogy legkegyetlenebb ellenségeink iránti köz gyűlöletünknek állandó emléki maradjanak. Úgy sejtem, neked is az tetszik legkevesebbé, mi rokonaidnak, kik derék, de a köz ügyben járatlan férjfiak, szinte nem tetszett, hogy arra szavaztam, engedtessék meg Caesarnak *ovatióval* jönni be. Én meg részemről azt hiszem (meglehet hibázom, de nem vagyok az, kinek a magamé tetszik leginkább), hogy a jelen háborúban okosabbat sem gondoltam. És hogy miért? nem szabad kijelentenem, nehogy azt találják vélni, inkább számitásból, mintsem hálából tettem úgy. Ez maga is sok már, azért lássunk egyebekről. D. Brutusnak megtiszteltetéseket szavaztam; szavaztam L. Plancusnak is. Derék jellemek ők, kik

---

azon érdeméért, hogy a mit mint fajtalan életű pásztorné, testével a pásztorok közt magának keresett, halálakor Romulusnak hagyta örökségül, a rómaiaknál olly nagy tiszteletben s kegyeletben állott, hogy részére decemb. 23-ik napját *Larentalia* név alatt ünnepül szentelték s oltárt állitottak még pedig kettőt is, mert volt ezen kivül, melly *Maius*nak neveztetett, a VIII-ik városrészben az új-úton *(Via Nován)* egy más Velabrum is *Minus* név alatt. Lásd: *Gell. Noct. Att. lib. VI. c. 7.*

[11]) V. ö. *Philipp. XIV. cap. 11—14.*

dicsőségre hivatvák: de bölcs a tanács is, hogy a milly eszközzel (de tisztességessel) vél kit-kit a köz ügy pártolására birhatni, azt használja. Lepidusnál pedig azt vetik szemünkre, hogy kik neki a *rostrumon* oszlopot emeltünk, most ugyanazt magunk döntöttük le. Mi őt kitűntetés által akarók az őrjöngéstől visszatériteni. De e szeles ember eszeveszettsége okosságunkon kifogott. Egyébiránt Lepidus szobrának felállitásával nem történt annyi rossz, a mennyi jó annak lerontása által. Elég úntig a tiszteletadásokról: most a bűntetésről kell még mondanom egy pár szót. Mert értettem leveleidből több izben, hogy te azoknál, a kiket a háborúban legyőztél, kegyelmes voltodért akarsz dicsértetni. Elismerem, hogy részedről minden okosan történik: de a bűn bűntetését mellőzni (mert *megbocsátni* ennyit tesz) ha más esetekben tűrhető is, a mostani háborúban ártalmasnak tartom. Mert nem volt álladalmunkban egy polgári háború is, a hányra én emlékezem, ollyan, a melly háborúnál, bármelly párt győzött is, a köztársaságnak valami alakja ne maradt volna fenn. A mostani háborúban, ha győzünk, milly köztársasággal birandunk, nehéz volna megmondanom; hahogy meggyőzetünk, bizonyosan soha semmifélével sem birunk. Azért keményen szavaztam Antonius, keményen Lepidus ellen: de nem annyira boszúból, mint inkább, hogy mind jelenleg a rossz polgárokat a hon megtámadásától fenyegetés által elijjeszszem, mind jövőre példát állitsak fel, hogy senki illy őrültséget utánozni ne kivánjon. Noha ez a nézet nem annyira az enyim volt, mint valamenynyünké. Benne kegyetlennek tetszik az, hogy a bűntetés még a gyermekekre is, kik semmit nem ér-

demlettek, kihat. De ez régi szokás és minden álladalomnál megvan; hiszen Themistocles gyermekei szintén inségre jutottak és ha az itélet által elmarasztalt polgárokat ugyane bűntetés éri, hogy lehettünk volna kiméletesbek ellenségeink iránt? Reám pedig mi panasza lehet annak, a ki, ha győz vala, meg kell vallania, hogy irántam még sanyarúbb fogott volna lenni? Megértéd szavazásaim elvét, legalább a jutalmazás és bűntetés ezen modorára nézve. Mert hogy más tárgyaknál mint éreztem s mikép nyilatkoztam, hiszem, hallottad. De mindez nem olly szükséges; az szükséges különösen, Brutus, hogy te seregeddel minél előbb Italiába jöjj. Szörnyen várnak reád, ki mihelyt Italiába belépsz, egész világ hozzád csődűl. Mivel akár győzűnk (és biz' igen szépen győzünk, ha Lepidus mindent elveszteni s maga is az övéivel veszni nem óhajtott volna), tekintélyedre van szükségünk valami államrendszernek megalapitása körűl; akár, ha még tovább kellene harczolnunk, legnagyobb reményünk csak tekintélyedben és sereged erejében fekszik. Ugyan siess, az egekre kérlek; hiszen tudod, millyen sok függ az időtől, millyen sok a gyorsaságtól. — Húgod fijairól milly buzgóan gondoskodom, remélem, mind anyjok, mind húgod leveleiből meg fogod érteni. E tárgyban több tekintetet forditok kivánságodra, a melly előttem legbecsesb, mintsem (a hogy rólam némellyek képzelik) következetességemre. Mert semmiben nem akarok inkább, mint a téged szeretésben következetes lenni és láttatni is.

Rómában, 710.

B. I. 16. XXIII. 885.

Brutus Cicerónak üdvet!

Egy darabját azon levelednek, mellyet Octaviushoz intéztél, olvastam, megküldvén azt nekem Atticus. Részvéted és javamról gondoskodásod semmi új örömöt nálam nem okozott; mert nemcsak megszokott, hanem mindennapi dolog is hallanom ollyat felőled, a mit méltóságom érdekében barátilag s megtisztelőleg mondtál, vagy tettél. De ugyane része az Octaviushoz irt levélnek legnagyobb fájdalommal is, minőt csak szivemben érezhetek, töltött el engem. Mert úgy hálálkodol előtte a köztársaságért, — olly esedezőleg és alázatosan, (leirjam-e? sorsomat, helyzetemet szégyenlem: de le szükség irnom) ajánlod ő neki életemet, mi bármelly halálnál roszszabb, hogy egészen kitűnteted, miszerint az uralkodás meg nem szűnt, csak az úr változott. Ám vizsgáld meg szavaidat s merd tagadni, hogy azok egy szolga könyörgései királya előtt. Mondod, csak az, a mi tőle kivántatik, és váratik, hogy akarja, miszerint azon honfiak, kik iránt a józan párt s a római nép jól érez, megmentve legyenek. S hátha ő nem akarná, nem lennénk? Bizony inkább ne is, mintsem ő általa. Már azt csakugyan nem hiszem, hogy az istenek mindnyájan úgy elfordúltak volna a római nép boldogitásától, hogy egy Octavius előtt kelljen imádkozni minden polgár életéért — nem mondom, a földkerekség szabaditóiért. Mert fennyen akarok szólni és valóban úgy is kell az ollyanokhoz, kik nem tudják, kinek mitől kell félnie, vagy kitől mit szükség kérni. S te Cicero ennyire képes-

nek tartod Octaviust s neki barátja vagy? Vagy ha van becsem előtted, Rómában akarsz engem láttatni, midőn azért, hogy ottan lehessek, e gyermeknél vala szükség ajánltatnom? Mit lehet neki köszönnöd, ha őt arra, hogy minket megtartson és megtartatni engedjen, kérni szükségesnek véled? Jótétül vehető-e az, hogy illyenért inkább magát, mintsem Antoniust akarja kéretni? Hiszen ki a más uralmának megboszúlója és nem helyettese, ki fog annál azért könyörgeni, hogy a hazát legjobban szolgálttak mentek lehessenek? Valóban ez a gyávaság és kétségbeesés, mellynek vétke nem nagyobb mértékben fekszik rajtad, mint minden másokon, volt az, a mi mind Caesart az uralkodás vágyára terelte, mind Antoniust is arra birta, hogy a megöletett helyét [1]) elfoglalni törekedjék, és mi most ezt a gyereket annyira fölvitte, hogy te azt véld, tőle szükség kiköldúlni az életet illyen férjfiaknak s hogy csak e még meg is alig emberedett egyén irgalmából, nem másként lehetünk biztosak. Ha nem feledném, hogy rómaiak vagyunk, nem áhitnák merészebben az uralmat a legutolsó emberek, mint a hogy mi azt gátolnók, sem Antoniust nem csiklandozná jobban Caesar országlása, mintsem a hogy annak halála elrettentené. És te, consularis férjfiú, te megboszúlója ama nagy bűnöknek (de mellyek elnyomásával, félek, a veszélyt csak kis időre halasztád el), milly szemmel nézhetd, a miket tettél, ha mellette ezeket helyesled, — vagy olly alázatosan és könnyen tűröd, hogy helyeslő képet mutatsz? Vallyon miért viseltetel olly különös gyűlölettel Antonius iránt? Azért, mert

[1]) Caesarét.

azt követelte, hogy életünk megmentését tőle kérjük; hogy a mi épségben maradásunk — kiktől maga szabadságát nyerte — az ő kegyelmétől függjön és hogy a köztársasággal kényére bánhasson. Azt vélted, hadak után kell látni, hogy az uralkodhatásban gátoltassék. Azért-e tán, hogy ő gátoltatván, majd egy másikat kérjünk meg, hagyná magát helyébe tétetni; vagy hogy a köztársaságnak önállása biztositva legyen? Vagy tán nem is a szolgaság, csak a szolgáskodás minősége ellen vala kifogás részünkről? De hiszen olly jó úr alatt, millyen Antonius, nemcsak sorsunkat türhettük, de még annyi kitűntetésben is vehettünk volna részt mint osztozó társak, a mennyi csak tetszett volna. Mert mit tagadhatott volna meg azoktól, kiknek türelmében uralma legnagyobb istápját találta? Hanem nem volt olly árr, mellyért mi becsületünket s szabadságunkat eladtuk volna. Maga ez a gyerek, kit úgy látszik a *Caesar-név* Caesar megölői ellen csak izgat, mit nem adna azért (csak volna alkunak helye), ha a mi segélyünkkel tehetne annyit, menynyit valóban képes lesz tenni, miután élni és pénzzel birni és *consularisoknak* hivatni úgy szeretünk. Egyébiránt, ám hiában veszett légyen el az, kinek vesztén nem vala szükség örűlnünk, ha holta után is csak úgy szolgái lenni akarunk; ám ne gondoljanak mások semmivel; de engem istenek, istennők foszszanak inkább meg mindentől, mintsem attól az elvemtől, mellynél fogva azt, mit abban, kit kivégeztem, nem tűrtem, nemcsak utódának, de még apámnak is, ha feltámadna, meg nem engedném, hogy az én elnézésemmel több hatalma legyen, mintsem a tanácsnak. Vallyon hiheted azt, hogy mások szabadok lehetnek a mellett, kinek

akarata nélkül nekünk abban a városban helyünk nincs? Aztán mint volna lehető, hogy a mit kérsz, megnyerd? Mert azt kéred: *legyünk általa megmentve*. Hát te rólunk azt képzeled, mentve leszünk akkor, ha megnyerjük az életet? Hisz' ezt, miután méltóságunkat s szabadságunkat odadtuk, el sem fogadhatnók. Talán a Rómában-lakást tartod boldogságnak? Ezt nekem a helyzet s nem a hely adja meg. Én sem Caesar életében boldog nem valék, csak miután azt a merényt elkövettem; sem sehol száműzötten is az nem lehetek, míg csak szolgaságot és lealáztatást tűrni minden rossznál gyűlöltebbnek tartok. Vallyon nem annyi-e, mint az előbbeni gyászba esni vissza, attól, ki magára a zsarnok nevét öltötte, kérni, hogy az uralkodás boszúlóji s elnyomóji mentek lehessenek, holott a görög álladalmakban, ha egy zsarnok elnyomatik, gyermekei vele egyaránt bűnhödnek? Azt az álladalmat kivánjam én látni, vagy tartsam államnak, melly még a kezébe adott s rátukmált szabadságot sem képes elfogadni s a kivégzett király nevét félelmesbnek nézi egy gyerekben, mintsem hogy magában biznék? noha látja, hogy még azt is, ki legnagyobb tehetségekkel birt, egy-kettőnek hősisége el tudta tenni láb alól? Engem ugyan többé Caesarodnál ne ajánlgass; de ne magadat is, ha nekem szót fogadsz. Igen túlbecsülöd azt a nehány évet, a mennyi még korodhoz fér, ha ez okból akarsz ennek a fiúnak esedezni. Aztán mit olly szépen tettél és tészsz Antonius irányában, vigyázz, hogy annál ama nagy bátorságod dicsérése félénkséggel gyanúsitásra ne változzék át. Mert ha neked Octavius el annyira tetszik, hogy őt megmaradásunkért kérni érdemesnek tartod: úgy

találsz feltűnni, mintha nem az urat kerülnéd, hanem nyájasabb urat keresnél. Hogy őt azok miatt, miket eddig tett, dicséred, egészen helyeslem. Mivel e tettei, ha ugyan azokat más hatalma ellen s nem a magáé végett követte volt el, dicséretreméltók. Hanem érttek fölötte nagy jutalmat szabsz, midőn azt gondolod, az őt nemcsak megilleti, de neki tőled is megadandó, hogy megkérettessék, ne legyen ellene fennmaradásunknak. Mert ezzel épen azt veted oda neki, minek birtokába általa kivánt a köztársaság jutni [2]). És nem jött eszedbe, hogy ha Octavius megtiszteltetéseket érdemel azért, mert Antonius ellen háborút folytat: azoknak, kik azt a gonoszt, mellynek illy maradványai lőnek, kiirtották, nem fog a római nép soha semmit adhatni, mivel szolgálatukat megfizethesse, ha mindent egyszerre kifecsérel. S láthatd, mennyivel nagyobb most a félelem, mintsem a visszaemlékezés [3]) a népben azért, hogy Antonius él s fegyverben áll. Mi pedig Caesart [4]) illeti: a mit tenni lehetett és kellett, megtörtént — azt többé helyre hozni nem lehet. Valljon Octavius-e az, kitől a római népnek várni kell, mit itél felőlünk? Mi vagyunk-e azok, kiknek életéért egy embert látnak megkérendőnek? Ámde csak én oda visszamenjek, megmutatom, nemcsak nem könyörgök, de még azokat, a kik akarják, hogy ő megkéressék, ránczba is szedem. Vagy pedig e szolga néptől messze távozom s azt fogom nézni Rómának, a hol szabadon lehetek és szánni foglak titeket, mint kiknél sem a kor, sem a megtiszteltetések, sem a mások erényei az élethez-

[2]) Érti az elveszett szabadságot.
[3]) Reánk, kik őt Caesartól megmentők.
[4]) Julius Caesart és kivégeztetését.

ragaszkodást mérsékelni nem birták. En magam előtt legalább, ha e gondolkodásomnál szilárdúl és állandóan megmaradok, ollyan boldognak fogok tetszeni, hogy hazaszeretetemet meghálálnak tekintendem. Mert mi jobb, mint szép tetteink emlékével s szabadságunkkal beérve, nem törődni a világgal? De biz' én a bókolókkal bókolni nem fogok sem meggyőzetni azoktól, kik meggyőzetni akarnak [5]) s megkisértek mindent s meg nem szűnöm kisegiteni hazánkat a szolgaság alól. Ha olly szerencse kisérend, a millyent érdemlek: örűlni fogunk mindnyájan; ha nem: én mégis örűlni fogok. Mert mi tettek s gondolatok között illő inkább eltöltenem életemet, mint mellyek polgártársaink szabaditására irányozvák? Téged kérlek s intelek, Cicero, ki ne fáradj és ne bizalmatlankodjál; a meglevő bajok elháritásánál a jövendőket is, ha még elejek véve nincs, szemmel tartsd, hogy be ne lopakodjanak. Azt a bátor és szabad érzelmet, melylyel majd mint consul, majd mint consularis a köztársaságért küzdöttél, szilárdság és következetesség nélkül senminek nézd. Mert én részemről azt tartom, nehezebb állása van a kiösmert erénynek, mintsem az ösmeretlennek; amattól a jótetteket tartozáskép követeljük; mi ha másként üt ki, azokat, mint bennek megcsalatkozottak neheztelve hánytorgatjuk. Azért ámbár Cicerónak Antoniussal szembeszállnia nagy dicséretére szolgál is: mégis azt, hogy ez mint consul neki mint consularisnak méltán fölötte állni láttatik, senki sem csodálja. Ugyane Cicero, ha elméjét, mellyet Antonius kizavarására olly szilárdúl s hatalmasan használ,

[5]) Azaz Caesarnak önként hódolnak.

mások ellen találja forditni [6]), nemcsak jövendő fényétől meg fogja magát fosztani, hanem a múltat is elenyészni kényszeriti. Mert semmi magában nem nagyszerű, csak miből alapos itélet tűnik ki. És senkihez inkább, mint hozzád, nem illik a köztársaságot szeretni s a szabadság védőjének lenni ész, tett, igyekezet által s közkivánat folytán. Azért nem Octaviust kell kérni, hogy minket tartson meg, hanem inkább magadat serkentgesd, hogy azt az államot, mellyben olly nagyokat vittél végbe, szabadnak és tiszteletesnek nézd, míg vannak a népnek vezérei, kik a gonoszoknak ellenszegűljenek.

A provinciában, 710.

B. I. 17. XXIV. 886.

Brutus Atticusnak üdvet!

Irod nekem, miszerint csodálja Cicero, hogy dolgairól emlitést soha nem teszek. Miután úgy unszolsz, kényszeritésedre megirom, a mit érezek. Hogy Cicero mindent legjobb lélekkel tett, tudom. Mert mi lehet bizonyosb előttem, mint az ő lelkesedése a köz állam iránt. De nekem úgy tetszik, a világ e legokosb embere némellyeket — hogy is mondjam? — űgyetlenűl, vagy csapodárúl tett, ki az olly erővel biró Antoniust nem félt a köz űgy kedvéért ellenségévé fogadni. Kell-e neked többet emlitnem ez egynél: hogy annak a gyerkőczének mind vágyát, mind szabadoskodását inkább még izgatja, mintsem fékezné Cicero és őt olly nagy kedvezésben részel-

[6]) Bennünket és a mieinket kezdi gáncsolni és ócsárolni. V. ö. a következő lev.

teti, hogy még a rágalmaktól sem tartózkodik [1]); habár ezek ollyanok is, hogy magára kétszeresen esnek vissza; miután ő többet ölt meg egynél s előbb illik magát orgyilkosnak vallania [2]), mintsem hogy Cascának vesse szemére azt, a mit hánytorgat, s Bestiát majmolja Cascánál [3]). Talán mert mi nem kérkedünk minden órán a *martius idusával* úgy, mint ő a *december nónáját* szájában forgatja, több joga van Cicerónak a legszebb tettet [4]) ócsálni, mint volt Bestiának s Clodiusnak, mikor az ő consulságát rovogatni szokták? Azzal dicsekszik előttem a mi Cicerónk, hogy ő polgár-köntösben megfelelt az Antonius

---

[1]) Cicero nem egyszer felsohajt leveleiben a miatt, hogy Caesar kivégzésével semmi sem lőn nyerve s nem titkolja maga Brutus előtt sem el, hogy vele és társaival nincs megelégedve; mivel merényöknél megkiméltek Antoniust, azután pedig ellene sem idején föl nem léptek, sem erélylyel nem működtek. De mit *rágalomnak* lehetne mondani, ollyat Cicerótól Brutus felől nem olvastunk. Meglehet a kényes s epés vérű Brutus, ki búskomor kedélyével gyakran meg szokta barátait szomorítani, afféle szavakat nézett rágalomnak Cic. részéről, minőket a II-ik *Philippicában* Caesarnak különben földicsért megölőiről ejtett, például hogy azok mind *vagy ismeretlen, vagy gyerekemberek voltak*, vagy ugyanott, midőn tagadja, hogy ő is a gyilkosok közt lett volna, e nyilatkozatát vette zokon tőle: *Si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de republica sustulissem*; *et si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solum unum actum sed totam fabulam confecissem.*

[2]) Céloz Cicero azon tettére, midőn mint consul a nem-rendes törvény útján elitélt *catilinariusokat*, nem nyilván, hanem a börtön *Tullianumnak* nevezett földalatti részében végeztette ki. Lásd: *Sallust. Catil. cap. 55.*

[3]) Mivel bántalmazta Cic. Cascát, nem tudjuk; hanem e helyet itt úgy magyarázzuk, hogy Brutus vele ezt akarta mondani: „épen úgy tesz Cic. is barátjával Cascával, mint Bestia tett egykori védőjével Ciceróval". Mert Cic. Cascát, kit a 783-ik levélben *Casca noster* czimmel illet és ki Caesar egyik gyilkosa volt, barátjai közé számlálta; Bestiát viszont Cic. *ambitusérti* pörében védte. (V. ö. a 99-ik levélben.)

[4]) Caesar megölését, mellynek Casca egyik részese volt.

háborújának [5]). Mit használ az nekem, ha Antonius elnyomásáért jutalmúl az Antonius helyébe-jutás követeltetik s ha e gonosz megtorlója szerzője lőn egy másiknak [6]), mellynek még mélyebb alapja s gyökerei lesznek, ha engedjük? úgy hogy azok, a miket tesz [7]), immár nem az uralomtól, csak az Antonius uralmától félőre mutatnak. Én pedig részemről azt ugyan meg nem köszönöm, ha valaki, csakhogy a kit gyűlöl, ne kelljen szolgálni, magától a szolgaságtól nem szabadkozik s a triumphust és hadi költségeket is megszavazza s mindennemű határozatokkal megtiszteltet egy másikat [8]). Szégyen vágyni az olly szerencsére, habár annak czimét consularis viseli is, millyen Ciceróé. Nem lehetvén hallgatnom, ollyanokat fogsz olvasni, mik kell hogy neked roszszúl essenek; mert magam érezem, milly fájdalommal irom hozzád ezeket s nem ismeretlen előttem, mint érzesz a köztársaság iránt és hogy azt kétségbeestében is orvosolhatónak véled. S én téged, Atticus, istenemre mondom, nem is kárhoztatlak. Mert a kor, szokások, gyermekek lomhává teszik az embert, mint ezt Flaviusunknál [9]) is tapasztaltam. Hanem ismét Ciceróra térek. Ugyan mi külömbség köztte s Sal-

---

[5]) Ő eszközölvén ki beszédei, vagy *Philippicái* által, hogy Antonius ellen a háborút megkezdjék.

[6]) Eszközlője Octavius uralkodásának.

[7]) T. i. Cicero.

[8]) Mindezt Cic. cselekszi Octavianus részére.

[9]) Alkalmasint azt a L. Flaviust érti, a ki 693-ban mint néptribun Pompeius súgallatából egy *agraria* törvényt inditványozott s a mellett, mellynek czélja volt Pompeius koronczai számára földeket osztni ki, nagy tűzzel dolgozott; de a melly régi tűzével mint azt itt Brutustól értjük, már ekkor felhagyott. V. ö. a 23. és 24 ik levv.

vidienus [10]) köztt? s mit fogna ez többet megszavazni? Fél, fogod mondani, a még most is hátralevő polgárháborútól. De hát úgy fél-e valaki a megveretettől, hogy sem annak hatalmát, ki a győztes sereggel bir, sem ama gyerek vakmerőségét félelmesnek ne tekintse? Vagy talán ezt épen azért teszi, mivel már emennek, nagygyá léte miatt, mindent önként megadandónak vél? Milly balgatag félelem az, attól, mitől tartasz, akként őrizkedni, hogy midőn talán elkerűlhetnéd, önként előidézd s nyakadra vond. Félünk bizony a haláltól, a száműzetéstől és a szegénységtől, miket Cicero a rosszak között legnagyobbaknak néz s csak legyenek, kiktől a mit óhajt, megnyerhesse, kik által udvaroltassék, dicsérgettessék: ő a szolgaságot — legalább a tisztességest — nem fogja megvetni, ha ugyan a legutolsó, legszomorúbb meggyaláztatásban lehetne valami tisztességes. Ám hivja hát Octavius Cicerót apjának; ám viszonozza mindenben, dicsérje, köszönetekkel illesse: azért ki fog sűlni, hogy szavai tetteivel egybe nem hangzanak. Mert mi ellenkezik emberi érzelmünkkel annyira, mint azt nézni atyánk gyanánt, ki még szabad egyén állásával sem bir? De ő a jó ember, oda törekszik, abban dolgozik, azon végczél felé siet, hogy iránta Octavius kegyes legyen. Valóban én már azon tudományokra, mellyekkel Cicerót olly felruházottnak lenni tudom, semmit sem adok. Mert hát mi hasznát veszi azoknak, miket a hon szabadsága, a méltóság, a halál, a száműzetés meg szegénység felől olly nagy bőven irogatott? Mennyivel jobban látszik ezekhez érteni Philippus, ki a

[10]) Valami *servilis* senator, vagy ismeretlen lekötelezettje Octaviusnak.

maga mostohafijának kevesebbet adott [11]), mintsem Cicero a másénak ad? Szűnjön hát meg kérkedése által még ki is gúnyolni fájdalmunkat. Mert mit ér nekünk, hogy Antonius legyőzetett, ha csak azért győzetett le, hogy másnak nyiljék meg, a mit ő bitorolt — noha e részben leveled még most is kétesen hangzik. Ám éljen Cicero, ha tud, koldúló- s jobbágyként; ha sem kora, sem hivatalai, sem viselt dolgai miatt magát nem szégyenli. Engem ugyan attól, hogy én maga az űgy, vagy is a királyság, a rendkivűli kormányok, a kényuralom s az olly hatalom ellen, melly törvény felett állani akar, hadat ne viseljek, a szolgaság semmi még olly kedvező föltétele is elrettentni nem fog, habár, a mint irod, Antonius jó ember is — mit én részemről sohasem hittem. Hanem őseinknek az *Úr*, apjokban sem kellett. Hogyha úgy nem szeretnélek, mint Cicero hiszi, hogy őt Octavius szereti: ezeket hozzád nem irtam volna. Sajnálom, hogy most boszonkodnod kell, ki mint minden tieidet, úgy Cicerót fölötte szereted. Azomban légy meggyőződve, hogy személyes vonzalmamból semmit sem vesztettem: vélekedésemből sokat. Mert azt nem is kivánhatni, hogy a millyennek ő előtte látszik valami, arról mindennek hasonló véleménye legyen. Szeretném, ha velem közléd vala, mint állanak Atticánk dolgai [12]); irhattam volna nézetemről valamit. Hogy Porciám [13])

---

[11]) L. Philippus Octavianust, bár ennek mostohaapja volt, *Caesar* névvel meg nem tisztelte. V. ö. a 699-ik lev.

[12]) Hihető ekkor Atticus leányának férjhez menteléről volt a szó.

[13]) Brutus neje, M. Cato leánya, ki hát ekkor nem volt férje mellett.

egészségére gondod van, nem csodálom. Végre a mit kívánsz, örömest megteszem; mert nővéreim is kérnek s mind az embert, mind szándékát ki fogom tanúlni [14]).

Macedoniában, 710.

B. I. 18. XXV. 887.

Cicero Brutusnak üdvet!

Míg leveleimben egyre sürgettelek, jönnél minél előbb segitségűl a köztársaságnak, Italiába hozván hadadat s gondolám, hogy a tieid ebben nem is kételkednek: anyádtól, ez igen okos és tevékeny nőtől, kinek minden gondja rád néz s benned öszpontosúl, fölkérettem, mennék el quintilis 25-kén hozzá; mit én, a mint illett, haladék nélkűl megtettem. S mikor megjelentem, Casca, Labeo és Scaptius voltak ott. Hanem ő szólalt meg s azt kérdé, hogy mi nézettel vagyok: haza idézzünk-e téged s vallyon ezt rád nézve hasznosnak látjuk-e, vagy talán jobb lenne késned és maradnod? Úgy feleltem, mint érzettem; hogy t. i. mind méltóságodra, mind a felőled való véleményre nézve is legczélirányosabb lenne a roskadó s hanyatló köztársaságnak minél előbb segitséget hoznod. Mert mit gondolsz, mi veszély nem foroghat fenn egy olly háborúnál, mellynél a győztes seregek a szaladó ellenséget űzni nem akarták? s mikor egy ép karban levő imperator, kinek olly fényes czimei, annyi vagyona, neje s gyermekei vannak s ki a te sógorságoddal is dicsekszik, izen a

[14]) Kiről s miről van szó, nem tudni.

köztársaságnak hadat [1])? Sőt még többet mondok: mikor a tanács és római nép illy egyetértése mellett is falaink köztt annyi gonosz fészkel? De midőn ezt irom, a legnagyobb fájdalmat érzem a miatt, hogy miután ez ifjúért, sőt majdnem gyermekért [2]) a köztársaság engem vett túszul, alig látom azt, a mit fogadtam, teljesithetőnek. Nehezebb és terhesebb is, kivált illy tárgyakban, másért hitünket s szavunkat, mintsem pénzünket kötni le. Mert emezt meg lehet fizetni s tűrhető vagyon-veszteséggel jár: de mit hazánknak fogadtunk, mikép fizessük le, ha az, a kiért fogadtuk, könnyen leróvnunk nem hagyja? — bár én ezt is (mint remélem) annyi ellenző daczára, megfogom tartani. Mert benne hajlamot látok; csakhogy kora még hajlékony s megrontani sokan készek, kik ál dicsőség fényének fitogtatásával józan eszének világát megvakithatni remélik. És így a többihez e vesződségem is járúlt, hogy az ifjú megtarthatására minden mesterséget elő szükség vennem, nehogy oktalanságomért hirbe keveredjem. Ámbár hol van itt az oktalanság? Hisz' én inkább azt, a kiért kezeskedtem, mintsem enmagamat kötöttem le. És azt a köztársaságnak nem lehet sajnálni, hogy egy ollyanért álltam jót, ki az ügyek vitelében nemcsak saját hajlamánál, hanem az én jótállásomnál fogva is szilárdabb volt. De (hacsak nem csatlakozom) legnagyobb bökkenő a köztársaságban a pénznek szűk volta. Mert a jobb egyének napról napra inkább dermedeznek az adó nevére és mi a gazdagok gyalázá-

[1]) Érti az Antoniust szárnyai alá fogadott és vele egyesült Lepidust, M. Brutus egyik nővérének férjét.

[2]) Értsd: Octavianust.

tos bemondása [3]) után a százalékból összegyűlt, két legió dijjazására egészen fölmegy. Pedig végtelen költség kell mind azokra a hadakra, mellyek által most védetünk, mind a tiedre is. Mivel Cassiusunk alkalmasint jól ellátva jön meg. Hanem erről és sok másról személyesen s pedig óhajtom, hogy minél előbb. — Húgod fijaira [4]) nézve, Brutus, nem vártam, míg te irni fogsz. Minden bizonynyal már a viszonyok (mert a háború el fog húzódni) ez egész ügyet rád hagyják. De én azért, miután a háború tartamát meg nem jósolhatom, a gyermekek dolga iránt a tanácsban szóltam, úgy, mint azt, gondolom, anyjok leveléből meg fogtad érteni. És nem lesz soha ollyan tárgy, mellyben életem veszélyével is meg ne mondanám s tenném azt, miről hiszem hogy óhajtod és érdekedben áll. Élj szerencsésen.

Rómában, quintilis 27-kén, 710.

---

[3]) Jövedelem-bevallás. Jól ismerjük egy darab idő óta magunk is; nem kell magyaráznunk mi ez, és mi a *százalék*. Látjuk ennél hajdan is csak úgy szoktak eljárni, mint ma; hanem hogy ez az eljárás, mint Cic. mondja gyalázatos-e, avagy nem, szerintünk olly kérdés, mellyet nem a moralis philosophia, hanem a helyzet morálja dönt el.

[4]) Érti a proscribált Lepidus fijait.

QUINTUS CICERO KÜLÖN LEVELE BÁTYJÁHOZ MARCUSHOZ A CONSULSÁGKERESÉSRŐL [1]).

888.

Quintus, bátyjának Marcusnak üdvet!

Bár benned minden bőven megvan is, mit magoknak az emberek ész, gyakorlat, vagy szorgalom által szerezni képesek: mégsem véltem szeretetünkkel ellenkezőnek megirni hozzád azokat, mik elmémbe ötlöttek, midőn pályázásod felől éjjel nappal gondolkodám; nem hogy belőlök valami újat tanúlj, hanem hogy a mik e tárgyban elszórtaknak s végteleneknek látszanak, rendszerezve s osztályozva együtt szem elé állittassanak. Noha a természet legtöbb erővel bir: úgy látszik mégis, hogy pár

[1]) Quintus ez iratát, melly 689-ben készült, némellyek *Könyvnek*, mások, mert végén az iró maga úgy nevezi, *Commentariusnak* szokták czimezni. Mi azt, habár jó hoszszú és azon egy tárgyról szól is, jobbnak láttuk levél-alakban s czikksorozat nélkül adni, mert épen csak ollyan levél a millyen a 29-ik, mellyet viszont később Cic. Quintushoz a provinciai kormányzás tárgyában intézett s mellyet, mint maga helyén meg is jegyeztük, szinte megilletne akár a *Könyv*, akár a *Quintopaedia* czimzet és mert így az *Összes Levelek* közt, a hova tartozik, habár külön rovatban is, jól helyet foglalhat.

hónapi gyakorlás által a szinlés a természeten kifoghat [2]).

Szeműgyre kell venned, hogy: *millyen az állam; mit keressz és ki vagy.* Midőn majd mindennap a forumba lesétálsz, ezt forgasd eszedben: *új ember vagyok* [3]); *consulságot keresek; Róma áll előttem.* Neved újdonságán szónoklatod fényével legtöbbet segithetsz. Mindig a legnagyobb becsben állott az. Nem lehet azt, ki a *consularisok* méltó védőjének nézetik [4]), a consulságra méltatlannak tartani. Annálfogva minthogy ez érdemedből indúlsz ki és a mi vagy, ez után vagy: szónokolni olly elkészűlten menj, mintha minden űgynél összes elmetehetséged felett hozatnék itélet. Gondoskodjál, hogy e képességed segédeszközei, mellyeket, tudom, magadnak megtakaritottál, készen és kéznél legyenek és a miket Demetrius [5]) Demosthenes tanúlása s gyakorlása felől megirt, sokszor eszedbe jussanak [6]). Aztán kell, hogy barátaid nagy száma s minősége is szembe-

---

[2]) Azaz: lehet addig a kevés ideig, míg mint jelelt magadért dolgozol, természeteden is erőszakot tenned s olly sajátságokat szinlened, a minőkkel nem birsz, csakhogy ezzel részedre embereket nyerhess.

[3]) *Novus homo*-nak hivták az ollyant, a ki valami ösmeretlen családból első küzdötte fel magát a nyilvános pályán magasb, vagy is úgy nevezett *curulis* hivatalokra. Illyennek nézetett Cic. is, mióta az aedilisi hivatalt elnyerte.

[4]) Mint te, ki szónoklatoddal olly sok *consularis* egyénnek szolgáltál.

[5]) *Demetrius Phalereus;* hires athenaei szónok s államférfi Kr. e. 318 évvel, kit Cic. munkáiban több helyen emleget. Irt sok munkát, de melly mind elveszett. Az, mi περὶ ἑρμηνείας (*de elocutione*) czim alatt nevét viseli, kétes ha tőle való-e.

[6]) Cic. azt mire őt Quintus itt inti, tette is. V. ö. *De Orat. lib. I. cap. 61.*

tűnjék [7]). Mert te úgy állsz, a hogy nem állt senki. Tied minden *publicanus*, majdnem az egész *lovagrend*; ezenkivül sok *municipium*, a sok minden rendű-rangú ember, *a kiket védettél*; több *egyesületek* [8]); úgy továbbá a szónoklat tudománya által magadhoz hóditott tömérdek *ifjúság* s a mindennap körülötted levő *barátok* serege. Iparkodjál ezeket megtartni, ajánlgatás, kérés s minden módok által láttasd azt át velek, hogy mind azok, a kik adósaid, hálájok bebizonyitására, mind kik javadat akarják, lekötelezhetésedre jobb alkalmat nem lelhetnek. Sokat látszik egy új emberen segitni a nemes és főkép *consularis* egyének hajlandósága is. Jó, ha a kiknek helyébe és rangjába jutni akarsz, azok által is e helyre és rangra érdemesnek tartatol. Mindezeket szükség szorgosan megkérned, megkerestetned mások által is s elhitetned velek, hogy mi a köz űgyben mindig a jobbakkal [9]) tartottunk, népszerűsködők épen nem voltunk; ha egyet-mást népszerűen mondani láttattunk, azt olly czélból cselekedtük, hogy vele magunkhoz Cn. Pompeiust lekössük [10]); miszerint ő, ki olly sokat tehet, hivatalkeresésünknél vagy barátunk, vagy legalább ellenzőnk ne legyen. Rajta légy továbbá, hogy az ifjakat meg-

---

[7]) Láttasd, hogy van jó barátod minden rendből elég.

[8]) Érti a czéheket, mellyeknek, választásoknál nagy befolyásuk volt.

[9]) *Cum optimatibus.* A józanabb, a hazafi, vagy nemzeti párttal. A római classicusok műveiben számtalanszor előjövő *Optimates* szónak valódi értelmét a ki tisztán fölfogni akarja, ne röstelje elolvasni Cicerónak róla adott *definitióját. Orat. pro Plancio, cap. 45.* Annál világosabb magyarázat nem kell.

[10]) Mint ki ekkor nagy népszerűséget affectált a nép által kedvelt valóban népszerű Caesar ellenében.

szerezd, vagy kik hozzád ragaszkodók, megtartsd — nagy díszedre válnak ezek. Sokakat már birsz közölök; tudasd velek, milly sokat tészsz fel felőlök. Ha kivihetd, hogy azok, kik ellened nincsenek, óhajtsanak: fölötte nagy hasznukat veended.

Sokat segit ujdonságodon még az is, hogy veled olly nemesek lépnek fel, kik köztt egy sincs, a ki el merné mondani, hogy nálok többet illő a nemességnek, mintsem nálad az érdemnek nyomni. Még a magas születésü P. Galbáról s L. Cassiusról is aligha hiszi valaki, hogy most consulságért föllépjenek. Lám a legfényesebb családú egyének, mert képességgel nem birnak, veled mérközni nem mernek. Ámde Antonius s Catilina útadban állanak [11]). Igaz; hanem egy ügyes, tevékeny, szeplőtlen, egyenes s a birák előtt kedves személynek még óhajtandók az olly vágytársak. Mindkettő gyermek korától fogva orgyilkos, mind kettő fajtalan életű, mind kettő szegény. Láttuk az egyik javait elkobzatni [12]) s hallók szavát, mikor esküvel mondotta, hogy neki Rómában egy görögggel egyenlő jogon perelni nem lehet [13]); tudjuk, hogy a tanácsból is kidobatott [14]) s pedig a censorok fölötte helyeselt véleménye mel-

---

[11]) Az itt megnevezett négy egyénen kivül, még Q. Cornificius s C. Licinius is pályáztak consulságért Ciceróval együtt. Antonius s Catilina Ciceróra nézve azért látszottak félelmes versenytársaknak, mert mindkettő ős nemes családból való s Catilina fölül rá még *patricius* is volt.

[12]) Érti C. Antoniust, kinek mint bukott adósnak vagyonát a hitelezők dobra üttették.

[13]) Az említett C. Antonius, mikor a görögök Achaiában elkövetett zsarolásaiért őt pörbe idézték, a néptribunokhoz folyamodott segélyért, kinyilatkoztatván, hogy neki az ellene föllépett gazdag görögökkel nincsen módja perlekedni.

[14]) Census alkalmával a censorok által.

lett. Mikor velünk a praetorságért versenyzett, Sabidius és Panthera [15]) voltak segédei, miután a szavazó táblához nem volt mást kit állítnia [16]). És ezen hivatalában egy szeretőt, kit nyilván házánál tartott, a rabszolgák rekeszéből [17]) vásárolt magának. Mikor meg most consulságot keres, jobbnak látta, egy leggyalázatosb kiküldetés mellett, a csaplárosokat sarczolni [18]) mind agyon, mintsem előjönni és a római népet kérni meg. Hát még ama másik [19]) — szent istenek, milly fénynyel bír! Először is csak olly nemességgel. Tán mégis nagyobbal? Nem: de vitézséggel igen. S vallyon miért? Mivel Antonius saját árnyékától is fél: ez még a törvényektől sem; mint ki apja elszegényűlt korában született, nővérével való paráználkodás köztt nevelődött s polgárok öldöklésében hizott fel; kinek első hivatalos föllépése római lovagok legyilkolásával ment végbe; mivel Sylla azon gallusoknak, kik akkor, mint emlékezünk, a Titiniusok, Nanniusok s Tanusiusok fejeit leszedték, magát Catilinát állitá élökre; ki is amazokon kivűl a legbecsűletesb embert, Q. Caecilius római lovagot,

---

[15]) Alávaló ismeretlen emberek.

[16]) Választások alkalmával a jelöltek, részökről a szavazáshoz a magok embereiből (rendesen jó hírben álló előkelő férjfiakból) ellenőröket neveztek, kik *rogatorok*-nak s *diribitorok*-nak hivattak. Emezek a szavazó táblákat osztották ki, amazok a szavazó urnánál ügyeltek fel, s ott vették azokat számba.

[17]) *De machinis.* Igy nevezték a vásárláson azt a bekerített esztrenga alakú helyet, hova az eladó rabszolgákat ki szokták állítni.

[18]) Mikor C. Antonius már consulságért föllépett, akkor sem átallott *szabad legatiót* kérni, csakhogy az e czimmel járt javadalmakat, mikhez a csaplárosok is mint látjuk adóztak, a meddig lehet húzhassa.

[19]) Ugymint Catilina.

nővérének férjét, bár egy párthoz sem tartozott s mind természeténél, mind már koránál fogva is nyugodalomban élt, saját kezével ölte le.

Mondjam-e továbbá, hogy veled consulságért az lép föl, ki a római nép legkedvesb emberét M. Mariust, a római nép láttára a fővároson végig veszszőzte, a temetőig kergette, ott élve agyon kinozta s a mint felállt, jobb kezével nyakát pallossal elvágta, míg baljával üstökét tartotta s fejét markában vitte el, ujjai közt patakokban csorogván le e férjfiú vére [20])? Ki továbbá az alakosokkal s gladiatorokkal olly életet űzött, hogy amazokat bujaságának, ezeket merényeinek eszközeiül használta; ki nem közelithetett úgy egy szent helyhez is, hogy ha másként nem vétett is, de gonoszságánál fogva, a fertőzet gyanúját ne hagyta volna ottan [21]). Ki a curiából a Curiusokat és Anniusokat [22]), az előtermekből a Sapalákat és Carviliusokat [23]), a lovagi rendből a Pompiliusokat s Vettiusokat szerezte meg legjobb barátiúl; kiben olly nagy a merészség, olly nagy az elveteműlés, szóval olly nagy a bujálkodásban a mesterség és ügyesség, hogy majdnem szülőik ölében dolgozta össze a serdült gyerekeket. De hát Afrikáról, hát a tanúk vallomásairól [24]) szóljak-e

---

[20]) V. ö. *Seneca de Ira lib. III. cap. 18. Valer. Max. IX. 1.*

[21]) Úgy hogy e miatt Fabia Vesta-szüzet is gyanúba s pörbe keverte, de ki a bíráktól ártatlannak találtatván, fölmentetett.

[22]) A két leggyalázatosb senatort, kik azután összeesküvésében is társai lettek s kik közől a censorok *Curiust* a senatorok rendéből ki is törölték.

[23]) Alávaló, hírhordó, tányérnyaló, dibdáb embereket.

[24]) A kiket praetor korában Afrikában elkövetett zsarolásaiért pörbe idéztetvén pénzen vásárolt meg s kiknek hamis vallomásaiknál fogva föl is mentetett.

még neked? Hisz' ismeretesek; jó lesz ezeket is többször megolvasnod. De azt mégsem látom elhallgathatónak, hogy először abból a pörből olly szegényen mászott ki, milly szegények a pör előtt némelly birái valának; aztán olly gyűlölten, hogy mindennap új elitéltetést sürgetnek ellene. Ő magát úgy érzi, hogy inkább fél, mikor nyugton van is, mintsem hetvenkedjék, ha mozdúlni talál. Mennyivel jobb szerencse jutott a pályázásnál neked, mint a minap amaz új embernek C. Caeliusnak! Ő a két legnemesb egyénnel pályázott, de a kiknél minden egyéb többet nyomott, mintsem a nemesség, pl. nagy eszök, különös erényességök, számos jótetteik s ritka tapintatuk és tevékenységök a pályázás körül: s mégis egyiket Caelius, bár amannál származásra sokkal alábbvaló és majd semmi tekintetben fölebbvaló nem volt, legyőzte. Ha hát követed azt, mit a természet s tudomány, melylyel mindig foglalkoztál, kezedbe nyújtanak; mit helyzeted mivolta megkiván; mit tenni tudsz és tartozol: nem lesz nehéz a harcz olly versenytársakkal, kik származásukra nézve korántsem ollyan kitűnők, mint a milly ismeretesek vétkeikről. Mert hol akadhatna olly rosszlelkű polgár, ki egy szavazásnál két gyilkot akarjon a köztársaság ellen előrántani?

Miután újdonságod segédszereit, mellyekkel birsz, vagy birhatsz, elmondám; most már vállalatod nagyszerűségéről látom rendén szólni. *Consulságot* keressz; melly hivatalra nincs, a ki méltónak ne tartson; de van sok a ki irigyed. Mert mint lovagrendből való egyén az állam legfőbb polczára vágyol és pedig ollyanra, melly a mellett hogy legfőbb polcz, egy eszes és feddhetlen embernek még sokkal több fényt

költsönöz, mintsem egyebeknek. S ne gondold, hogy azok, kik e hivatalt viselték, be ne lássák, milly tekintélyed lesz neked, ha te azt elnyered; azok viszont, kik consularis családokból születvén, eleik rangját el nem érhették, félek, hogy (kivéve a kik különös barátid) irigykednek reád. Gondolom, a praetorságot viselt új emberek sem akarnak, hacsak egyik másik jótéteményeddel lekötelezve nincs, tőled a kitűntetésben fölülhaladtatni. Már hogy a nép között milly sokan vannak irigyek, milly sokan, kiket az utóbbi évek divata[25]) az új egyéntől elidegenitett, bizonyosan tudom, megfordúl eszedben. Szükség, hogy némellyek haragudjanak rád azon pörökért is, melyeket folytattál. Azt pedig magad itéld meg, vallyon mivel Pompeius fényének növelésén olly buzgalommal dolgoztál, nem lesznek-e azért ellenségeid némellyek? Miután hát az államban a legfőbb polczot keresed és a törekvéseket is, mellyek útadban állanak, látod: minden okosságot, gondot, fáradságot és tevékenységet elő kell venned.

És a hivatal-keresés kétféle tevékenységre oszlik: egyik a barátok részvétére, másik a nép hajlandóságára irányzandó. A barátok részvétének jó szolgálatok, régi ösmeretség, nyájas s kedveltető jellem által szerzettnek szükség lennie. Hanem ez a baráti nevezet a hivatal-keresésnél szélesbre terjed mintsem külömben az életben. Mert mindaz, ki hozzád valami vonzalmat mutat, a ki becsül, a ki házadhoz jár, barátid számába sorozandó. De mégis kik rokonság, sógorság, pajtásság, vagy más alaposb össze-

[25]) Érti a Sylla idejét, mikor a régibb nemesség a Mariusféle ujabb embereket mindenből kizárni kezdette.

köttetés által barátok, azoknál lenni kedvesnek és szeretettnek legtöbbet használ. Azután különösen iparkodni kell, hogy minden meghittebb s közelebbálló házi embered is szeressen s minél nagyobbnak óhajtson: valamint tribusos-társaid, szomszédaid, védenczeid s végre szolgáid is; mert külső hirünkre nézve majdnem minden beszéd a házbeliek szájából ered. Szóval szerezni kell mindennemű barátokat — külszin végett; hivatalukkal s nevökkel kitündöklő egyéneket, kik ha *korteskedő* szolgálatot nem tesznek is, de a pályázónak bizonyos tekintélyt adnak. Igazság-nyerhetés végett hivatalnokokat, kik köztt főkép a consulok, azután a néptribunok a centuriák megszerzésében kitűnő befolyású emberek. A kik centuriával fognak szolgálni, mert tőled valami jót vettek, vagy venni remélnek, már azokat különösen megszerezd és megtartsd. Mert az utóbbi években a kegyvadászó egyének minden igyekezetökkel s erejekkel ugyancsak dolgoztak azon, hogy tribusostársaiktól a miket kivánnak, megnyerhessék. Az illy egyéneknél bármi tőled telhető módokon arra törekedjél, hogy szívből és hasonló nagy buzgalommal dolgozzanak melletted is. Ha a világ elég elismerő volna: ennek mind készen kellene állani számodra, mint hiszem, hogy készen is áll. Mert a közelebbi két évben a hivatalkeresésnél négy legnagyobb befolyású polgár-egyletet, a M. Fundaniusét, Q. Gallusét s C. Orciniusét lekötelezted magadnak. Mikor ezek ügyeiket rád bizták, mit igértek és fogadtak czéhes-társaik, jól tudom, mivel jelen voltam. Azért hát azon kell lenned, hogy most rajtok, a mivel tartoznak, megvedd, gyakorta emlékeztetvén, kérvén, biztatván és körülvévén őket; miszerint átlássák, hogy

más alkalmuk hálájok lefizetésére nem lesz. Bizonyára ez emberek mind jövő szolgálataid reménye, mind újabb jótéteid által részvétök kimutatására buzdittatni fognak. És mert föllépésed általában olly nemű barátságoktól támogattatik leginkább, mellyeket magadnak ügyvédkedéssel szereztél: akkép intézkedjél, hogy azoknál mindnyájoknál, kik lekötelezetteid, kinek-kinek a maga szerepe világosan elébe irva és kijelelve legyen. És valamint soha egynek is közölök semmivel terhére nem voltál: úgy most tudasd velek, hogy mindazt, a mivel őket adósaidnak tekinted, ezen alkalomra tartottad fel.

Azomban mivel az emberek részvétre s a szavazás körüli szolgálatokra három úton biratnak leginkább, u. m. jótét, remény, rokonszenv vagyis vonzódás által: szeműgyre veendő, mint kell ezek mindegyikénél eljárni. Az emberek legcsekélyebb szivességekkel is rábirhatók, hogy korteskedési szolgálatra elég okot találjanak; nemhogy azok, kiknek megmentője voltál (minőkkel igen számosakkal birsz) át ne látnák, hogy ha téged jelen helyzetedben ki nem elégitnek, azért magokat senkinél soha nem igazolhatják. Azomban bár ez igaz is: azért mégis megkérendők és még arra a gondolatra is térítendők, mintha a kik eddig nekünk voltak kötelezetteink, azokhoz most viszont mi is lekötelezhetők volnánk. Kiket pedig a remény kecsegtet (melly neme az embereknek még sokkal buzgóbb és szolgálatra készebb), azoknál eszközöld, hogy pártfogásod előttök megajánltnak s késznek mutatkozzék; *végre, hogy tudják, miszerint szolgálatukra* szemesen ügyelsz, s hogy kitessék, minélfogva látod s pontosan felrovod, kitől mennyi került. Harmadik

neme a részvétnek az az önkéntvaló, a mellyet hálakifejezések, a beszédnek azon tekintetekhez a mikért kiki hozzád szítani láttatik, alkalmazása; kölcsönös szivesség mutatása; bensőségig s az együttélés reményéig viendő barátkozás által szükség biztositni. S mindezen módoknál itéld és fontold meg, ki mennyire képes; hogy tudd mind azt, kinek miként szolgálj, mind azt, kitől mit várj és követelj. Mert sok emberek községeikben s hatóságaikban kedvelttek, tevékenyek s nagy befolyásuak; kik ha előbb e befolyásukkal nem éltek is, egyszerre azt könnyen sikeresithetik ollyanok kedvéért, kiknek kötelezetteik, vagy jóakaróik. Az illy emberekkel úgy kell bánnod, miszerint magoktól észrevegyék, hogy látod, mit kelljen mindeniktől várnod; hogy tudod, mennyit kapsz s hogy nem fogod feledni, mit kaptál. Vannak viszont mások, kik vagy semmit nem tehetnek, vagy gyűlöletben is állnak tribusostársaik előtt és sem bátorságuk, sem tehetségök annyi nincs, hogy rögtön erőre lehessen kapniok. Vigyázz, ezeket kiösmerd, nehogy valamellyikre közölök nagyobb reményt építvén, kevés segélyre találj szert tenni.

De noha már megszerzett és megalapúlt barátságoktól szükség is biztositva s támogatva lennünk: azért pályázás közben is igen sok és igen hasznos barátságokat köthetünk. Mert a hivatalkeresés egyéb alkalmatlanságai köztt az a jó van mégis, hogy (mit máskor az életben nem tehetni) a kiket csak akarsz, szépen barátságodba fogadhatsz és kiket ha más időben szólitnál a veled való barátkozásra fel, képtelenséget tenni láttatnál; holott ha ezt sokakkal szorgalmatosan nem teszed, semmirevaló pályázó-

nak nézetel. S én neked fogadom, nem lesz ollyan egy is, hacsak valamelly versenytársadhoz rokonság nem köti, kinél, hogy ha iparkodol, rá ne mehess, miszerint szivességével kiérdemelni kivánja, hogy őt szeresd s kötelezettje légy; csak egyszer átlássa, hogy a szives működést nagyra becsülöd, hogy szolgálatát jól alkalmazza és hogy abból nem csupán rövid korteskedési, hanem szilárd és állandó barátság fog válni. Nem lesz senki, elhidd nekem, hacsak benne egy kis erény lakik, ki a veled kötendő barátság e kinálkozó alkalmát elereszsze; főleg midőn nálad a történet úgy hozta, hogy veled ollyanok lépjenek fel, kiknek barátsága részint megvetendő, részint kerülendő s kik azt, a mire intelek, nemcsak teljesitni, de elkezdeni sem birják. Mert mint fogjon Antonius ahoz, hogy az embereket magához lekösse, vagy barátságára édesgesse, midőn őket magától nevökön szólitni nem tudja? Előttem ugyan semmi ostobábbnak nem látszik, mint hinni, hogy az buzog melletted, a kit nem is ösmersz. Bizonyos kitűnő fénynyel, méltósággal s nagyszerű tettekkel szükség birni annak, kit ismeretlen emberek, minden korteskedés nélkül tisztségre emelnek. S így az, hogy egy haszontalan, tétlen ember, érdem s észtehetség nélkül, rossz hír mellett, semmi jóbarátokkal nem birva, egy sokak részvéte s mindenek jó véleménye által gyámolitott személy elébe vághasson, a hanyagság tetemes hibája nélkül meg nem történhetik.

Ennél fogva gondoskodjál, hogy az öszves centuriák sok és külömbféle barátságok által hozzád lekötve legyenek. S elsőben is a mi szem előtt van: a senatorokat és római lovagokat s a többi rendbeli ügyes és befolyásos embereket karold fel. Sok a fő-

városi tevékeny ember; sok kedvelt és ügyes szabadosok fordúlnak meg a forumon; ezek körül, hogy személyedet óhajtsák, némellyeknél magad, kiknél lehet, közös barátaid által különös iparral dolgozzál; őket megkeresd, megkerestesd s úgy mutasd, mintha legnagyobb szivességökben részesülnél. Azután számba kell venned az egész fővárost, minden testületet, községeket, szomszédságokat. Ha ezekből a főbbeket barátidhoz csatolhatod: általok a többi sokaságot könnyű lesz birnod. Igyekezzél továbbá egész Italiát tribusonként leirva, egyűvé foglalva eszedben s emlékezetedben tartani, hogy egy szabad-község, egy gyarmat, egy kerület, szóval egy hely Italiában ne legyen, mellyben elegendő biztositékkal ne birnál. Keress és kutass fel magadnak minden vidéken bizonyos egyéneket is s azokat tanúld ki, fogd elő, biztasd s eszközöld, hogy szomszédságaikban lépjenek föl melletted s legyenek mintegy a jelelttek helyetted. Óhajtni fognak téged barátúl, ha látandják, hogy barátságukra vágyol. Hogy ezt észrevegyék: e czélra intézendő beszéddel könnyű lesz elérned. A szabad községekbeli s falusi emberek, ha előttünk nevökről ismerttek, azt képzelik, velünk barátságban állnak. Ha pedig magoknak még némi támaszt is szerezhetni vélnek; az érdemszerzés alkalmát el nem eresztendik. Ezeket egyebek, főképen versenytársaid, nem is ösmerik: te részint ösmered, részint könnyen megösmerhetd; mi nélkűl semmi barátság nem létezhetik. Ez azomban, bár sokat tesz, mégsem elegendő, ha a haszon s barátság reménye nem kiséri, úgy hogy ne csak jó névösmerőnek, de jó barátnak is lássanak. Igy miután mind azokat, kik népszerűsködésökért tribusbeli társaik-

nál legtöbb befolyással birnak, a centuriákban jóakaróidúl megnyerted, mind a többiekkel, kik tribusbeli társaik valamelly részénél a földiség, szomszédság, vagy felekezetesség tekinteténél fogva hatással birnak, magadat megkivántattad: a legjobb reménynyel lehetsz. Immár a lovag centuriákat [26]) még könnyebben megkerithetőknek tartom utánjárás által. Elsőben: a lovagokat ismerni kell, mert kevesen vannak; aztán meg kell őket nyerni s azt az ifjú sarjadékot [27]) sokkal könnyebb a barátságba befonni. Továbbá az ifjak közől minden jóravalót s kitűnő erkölcsüt oldalad mellé végy. S így miután a lovagrend a tied: ők e rend példáját követendik; ha részedről gond lesz arra fordítva, hogy a centuriák necsak e rend hajlandósága, hanem minden egyesek barátsága által is biztositva legyenek számodra. Végre az ifjonczok részvéte a korteskedésnél futosásnál, hírhordásnál, kísérésnél szörnyü nagy és becsületreváló.

És mivel a *kíséretről* történt szó: arra is szükség ügyelned, hogy az minden nemből, rendből és korból mindennap legyen körüled. Mert már e sokaságból is hozzá lehet vetni, milly erővel s tehetséggel birsz majd a választótéren. E tárgynak ismét három része van. Első illeti a *Salutatorokat* [28]), kik

[26]) Lovag centuria (*centuria equitum*) 18 volt. Ezek eleinte a királyok testőrségét képezték, később a római hadsereg lovasságának első legtekintélyesebb részét tették, mert az úgy nevezett *equestris ordo* (lovag avagy nemes osztály), melly belőlök eredt, rangban mind, járt a legelső, senatori osztály után következett.

[27]) A lovag-centuriákba 18 éves korúak már fölvétettek.

[28]) Kiknek szokásuk volt patronusaiknál reggelenként tisztelegni. *Prima salutantes atque altera continet hora. Martial. lib. IV. epigr. 8.*

házadhoz járnak; másik a *Deductorokat* [29]), harmadik az *Assectatorokat* [30]). És a salutatorokkal (kik közönségesbek s a mostani divat szerint számosabban jönnek) úgy kell bánni, hogy e legcsekélyebb szolgálatuk is előtted igen kedvesnek láttassék. Kik házadhoz járnak, tudasd velek, hogy erre ügyelsz [31]); kimutasd barátaik előtt is, hogy azt nekik hirűl vigyék, sőt néha szóval is kijelentsd. Igy gyakorta az emberek, midőn több versenytársakhoz járnak, s látják, hogy van egy, ki ezen szolgálatukat különösen figyelembe veszi, magokat ennek adják át: a többieket ott hagyják s apródonként kétkulacsosokból sajátinkká s tettetőkből biztos kortesekké válnak. Arra pedig gondosan ügyelj, hogy ha arról, ki részedre igérkezett, hallanád, vagy észrevennéd, miszerint — mint mondják — szemfényvesztő akar lenni: titkold, mintha erről hallomásod, avagy tudomásod volna. Ha valaki, gondolván, hogy gyanús, magát nálad mentegetni kezdi: erősitsd, hogy hajlandóságáról sohasem kétkedtél s nem is illenék kétkedned. Mert az, ki nem hiszi, hogy kielégithet, sehogy barátod nem lehet. Pedig tudni kell, ki milly érzéssel van; hogy meghatározhasd, kiben mennyit bizzál. — Már a deductorok szolgálatát, a mennyivel fontosb a salutatorokénál, annyival kedvesbnek is valld és mutasd rád nézve s a mennyire lehet, bizonyos órákban menj ki. Nagy véleményt,

---

[29]) Kik a főbb embereket tiszteletkép rendesen az ülésekbe szokták kisérni.

[30]) Folytonos udvarlók.

[31]) Mert a reggeli üdvözlők gyakran csak a *Nomenclatornál* mutatták volt be magokat — mint ma néha a látogatójegy csak a komornyiknak szokott átadatni.

nagy tekintélyt szerez a kisérők mindennapi sokasága. — Harmadik e részben az assectatorok folytonos nagy száma. Itt azokkal, kiket ön jó szántukból birsz, hitesd el, hogy nagy szivességök által állandóan le lészsz kötelezve irántok; a kik pedig adósaid, azoktól e kötelességet nyilván követeld; kik koruk- s dolgaiknál fogva tehetik, folyvást személyesen legyenek körűled: kik magok nem környezhetnek, bizzák rokonaikra e szolgálatot. Fölötte óhajtom (s a dologra tartozónak vélem), hogy mindig sok nép legyen körűled. Aztán nagy dicséretedre s különös díszedre fog szolgálni, ha azok körűlted lesznek, ki általad védve, megmentve és törvényesen feloldozva voltak. Ezektől azt világosan megkivánd, hogy miután közölök egyik vagyonát, másik becsületét, némellyik életét s minden szerencséjét ingyen nyerte [32]) meg általad s más alkalom, mellynél hálájokat irántad kimutathassák, nem lesz, e szolgálatukkal jutalmazzanak meg.

Hanem mivel ez egész tárgy a barátok részvétén fordúl meg: hol kelljen e tekintetben őrizkedni, nem tartom mellőzendőnek. Álnoksággal, ármánynyal s hitszegéssel tele a világ. Nem mostanra való e részben hosszan vitatni, mint lehet a jóakarót és a képmutatót megkülömböztetni: csak figyelmeztetni szükség arra most. Kitűnő érdemed ugyanazon embereket irányodban mind barátságszinlésre, mind irigykedésre készti. Azért Epicharmus e mondásával tarts: *a bölcsesség veleje és vére, nem hinni vaktában* [33]).

---

[32]) Cic. az ügyek védéséért senkitől fizetést el nem fogadott.

[33]) Epicharmus e versét Cic. is idézi a 24-ik levélben — eredeti mivoltában, nem olly prosai alakban, mint itt van.

És ha barátaid érzelme iránt tisztába jöttél: egyszersmind rágalmazóid s elleneid mivoltát és nemeit tanúld ki. Ezek háromfélék: egyikbe tartoznak azok, kiket megbántottál; a másikba, kik ok nélkül nem kedvelnek; harmadikba, a kik versenytársaidnak különösen barátai. Kiket azzal bántottál meg, hogy ellenök barátod ügyében szólottál; azoknál egészen kitisztitsd magadat; emlitsd fel a viszonyokat; gerjeszsz bennek reményt s fogadd meg, hogy ha barátságodba belépnek, az ő ügyeikben hasonló részvétet és készséget fogsz mutatni. Kik ok nélkül nem szeretnek, azokat vagy jótét, vagy reménynyújtás, vagy irántok mutatandó részvéted által próbáld e rossz érzelmüktől eltéríteni. A kiknek hajlandósága a versenytársaiddali barátság miatt hidegebb hozzád, azokkal is szintakképen bánjál, mint az előbbeniekkel és ha bebizonyithatod, jelentsd ki, hogy még ama versenytársaid iránt is szives indúlattal viseltetel.

Miután a barátságkötésekről elég volt mondva: szólnom kell a hivatalkeresés ama másik teendője felől, a melly a népszerű modor körül forog. Ez megkivánja a névenszólitást, nyájasságot, közlekedést, szivességet, hirbenállást s reményt felőlünk a köz ügyekben. Elsőben, mint szokásod, annak, hogy az embereket ismered, észrevehető jelét add s ezt még többre is vidd, hogy benne napról napra jobban állj. Én semmit illy népszerűnek s kedvesnek nem tartok. Aztán a mit természettel nem birsz, annak szinlésére úgy ráadd magadat, hogy akképen tessék, mintha természetből tennéd. Nem hiányzik ugyan benned a nyájasság, mi egy jó s kedves emberhez illik: hanem már itt fölötte szükséges a hizel-

gés, melly ámbár különben vétkes és rút az életben, a hivatalkeresésnél nélkűlözhetlen. És csak mikor valakit a kedvkeresés által rosszabbá tesz, akkor vétkelhető: mikor jobbá, nem annyira kárhozatos — hivatalkeresésnél pedig szükséges; mert ennél mind homlok és arcz, mind a beszéd azok izléséhez s tetszéséhez szabandó, a kiket megkeressz. — Immár a közlekedésnek semmi szabálya nincs; maga a szó megmutatja, miben áll a dolog. Fölötte jó ugyan soha nem távozni: de a folytonos érintkezésnek haszna úgy van, ha nemcsak Rómában s a forumon vagyunk, hanem folyvást kéréseket teszünk; ugyanazon egyéneket gyakran felszólitjuk s nem engedjük, hogy valaki azt mondhassa: mi köze volt neki ahoz, hogy czélt érhess, ha őt meg sem szólitottad s komolyan és nyiltan meg nem kérted. A *szivesség* pedig messze kihat és illeti a háztartást, melly, habár a sokaságra ki nem terjedhet is, de barátainknak tetszik s kedves a sokaságnak is. Áll ez a vendéglésekben; mellyek rajta légy, hogy magad, de barátaid által is tartassanak, majd széltére, majd meg tribusonként. És áll a szolgálattételben, mellyet megismertess és közölj mindennel s úgy intézd, hogy hozzád éjjel-nappal szabad bemenetelt nyisson necsak házadnak ajtaja, de arczod és homlokod is, melly a léleknek kapuja; mert hogyha ez elzárt, vagy megvont készségre mutat: akkor keveset ér, ha az ajtó nyitva áll is. Mert azt, mit az emberek magoknak, főkép egy jelelttől kérnek, nem csupán megigértetni, de bőven és tisztességesen is akarják megigértetni s az ugyan könnyű szabály is, hogy bármit fogsz tenni, úgy mutasd, mintha, azt szivesen és örömest tennéd: de az már nehezebb s inkább az

időhöz, mintsem jellemedhez illő, hogy a mit nem teljesithetsz, vagy nyájassággal tagadd meg, vagy óvatossággal igérd, mellyekből amaz a jó emberhez, ez a jó hivatalkeresőhöz való. Mert ha ollyas kivántatik, a mit becsülettel, vagy ártalmunk nélkül meg nem igérhetünk — mint pl. ha valaki arra kérne, hogy barátunk ellen bizonyos ügyet vállaljunk — azt szépen meg kell tagadni és ekkor magyarázd meg a viszonyt; mutasd, milly nehezedre esik ez s adj biztositást a felől, hogy majd egyebekben ki fogod pótolni.

Azt mondta nekem egykor valaki bizonyos szónokok felől, kiket ügyével megkinált, hogy *jobbszeszerette annak beszédét, ki rajta kiadott, mintsem azt, ki elfogadta.* Illyformán az embereket könnyebb volna arczczal és szóval, mintsem magával a szolgálattal megnyerni. Hanem alkalmasint amazt [34]) neked mint *platonicus* embernek [35]) kissé kényes ajánlni; én azomban helyzetednél fogva mégis tanácslom azt. Mert kiktől valami viszonyból eredő kötelesség miatt tagadod meg szolgálatodat, azok azért megnyugtatva s jó szivvel mehetnek tőled el: de a kiktől akkép tagadod meg, hogy azt mondod, barátid dolgai, vagy előbb felvállalt fontos ügyek által gátoltatol, azok ellenségeidként távoznak s mind azt gondolják magokban, bár inkább hazudtál volna nekik, mintsem őket elutasitsd. C. Cotta, a kegyvadászás mestere, azt szokta mondani, hogy ő szolgálatát, míg kötelessége ellen nem kérik, meg szokta igérni mindennek; megadni azoknak, kiknél legjobban alkalmaz-

[34]) T. i. szóval megigérni mindent mindennek.

[35]) Ki az igazságot s feddhetetlenséget szereted, mint Plato.

hatni véli s nem tagadni meg senkitől; azért, mert gyakran jön olly körülmény elő, melly miatt azt az, kinek igérte, nem használja s mert gyakran történik, hogy több üres ideje jut, mintsem gondolta volt és mert háza meg nem telik [36]), ha csupán annyit fogad el, mennyinek hiszi, hogy megfelelni képes. Megeshetik az is, hogy ollyanok kerűlnek tárgyalás alá, mikre az ember nem számolt; azok pedig, miket kéz alatt levőknek gondolt, valami ok miatt nem vetetnek elő; aztán az egésznek vége csak az, hogy megharagszik a kinek hazudtságot mondtunk, hanem ez is, ha igérünk, részint bizonytalan, részint csak ideiglenes s keveseknél is történik. Ha ellenben tagadólag válaszolunk: bizonyos hogy azzal többeket azonnal elidegenitünk. Mert sokkal több a ki kéri, hogy szolgálatunkkal élhessen, mintsem a ki él is vele. Azért jobb, hogyha ezekből a forumon haragszik rád néha egykettő, mintsem otthon folyvást valamennyi; kivált midőn sokkal inkább haragusznak arra, ki tőlök valamit megtagad, mintsem arra, kiről látják, hogy helyes ok által gátoltatik és hogy szeretné megtenni a mit igért, ha benne módja lehetne. — De nehogy felosztásomtól eltérni láttassam, midőn a pályázás e népszerűséget tárgyazó czikkében vitatom ezeket — az a véleményem, hogy mindez nem annyira a jóbarátok részvétére, mint inkább a népszerűségre tartozik. Mert ha ejtettem is benne valami szót arról, hogy szives válaszszal s részvéttel szükség szolgálni a barátok ügyes-bajos dolgaiban: mégis azokról szólok itt, mikkel a sokaságot megnyerhetd, hogy így házad már hajnal előtt meg-

[36]) Perlekedő cliensekkel.

teljék, hogy a védelmedben bizás sokakat lekössön, hogy jobb szivvel menjenek tőled el, mint minővel jöttek, hogy minél többek füleit legszebb beszédek töltsék el.

Mert most következik, hogy szóljak a közhir felől, mellyre különösen ügyelni kell. S mindaz, a mit eddig tartott beszédemben elmondtam, a hir emelésére is tartozik, mint pl. szónoki érdemed, a publicanusok s lovagrend részvéte, a kitűnő egyének hajlama, ifjak összecsoportosúlása, a tőled védettek környezése, a municipiumokból ollyanok nagy száma, kikről lássék, hogy kedvedért jöttek; továbbá, hogy az embereket jól ismerd, nyájasan szólitsd, folyvást és hathatósan kérdd, hogy szives és bőkezű légy, hogy rólad minden jól szóljon és jól vélekedjék, hogy házad korán reggel megteljék, benne mindenféle nép mutassa magát, — hogy beszéddel mindent, tettel és szolgálattal sokakat kielégits; a mi csak lehető, munka, mesterség, szorgalom által eszközöld; nem hogy mindezeknek hire a néphez eljusson, hanem hogy a nép is ezen szolgálataidban részesűlhessen. Továbbá a fővárosi népet s a népgyűléseken szereplők részvétét, a mellyre Pompeius megtisztelésénél, Manilius ügye [37]) felvállalásánál s Cornelius védésénél szerttettél, fel szükség elevenitni; mert ezzel senki nem birt még a nélkül, hogy egyszersmind kitűnésben s köz tetszésben ne részesűlt volna. Ki kell eszközölni azt is, hogy tudja mindenki, miszerint Cn. Pompeius különös hajlandósággal viseltetik hozzád s miszerint ő neki szörnyen

[37]) Érti Manilius azon inditványát, mellyet a *pro lege Manilia* czimű híres oratiójával támogatott s ki is vívott.

érdekében fekszik, hogy elérd azt, a mit keressz. Végre úgy intézd, hogy egész pályázásod pompával teljes, lármás, ragyogó s népszerű legyen, hogy nagyszerű jelenetet és méltóságot mutasson; hogy egyszersmind vele, ha lehet, versenytársaidra nézve gonoszságuk-feslettségök avagy vesztegetésöknek erkölcseikhez mért megszégyenitése járjon együtt. És még e pályázásodnál különösen kell ügyelned arra is, hogy rólad a köztársaság jó reménynyel és szép véleménynyel legyen: de azért hivatalkereséskor sem a tanácsban, sem népgyűlésben a köz ügyet feszegetni nem kell. Hanem azon szükség lenned, hogy benned a tanács, ahoz képest a mint magadat viselted, tekintélye védőjét, — a római lovagok jó s gazdag emberek, eddigi életed után, a nyúgalom s békés állapot barátját, — a nép, már annálfogva is, mert népgyűléseken beszédedben s itéletedben népszerű voltál, érdekeinek nem ellenzőjét láthassák.

Ezek jutottak eszembe azon két reggeli elmélkedés körűl, mellyekre nézve mondottam, hogy mindennap, ha a forumba mégysz, ezt kell gondolnod magadban: *új ember vagyok; consulságot keresek.* Hátra a harmadik, hogy: *Róma áll elötted* — ez a gyűlevész népből alakúlt város, mellyben sok cselszövény, sok csalás, sok mindennemű vétek jön elő, — sokak elbizakodását, sokak daczát, kajánságát, sokak gőgjét, sokak gyűlöletét s alkalmatlanságát szivelni kell. Tudom, nagy ész és ügyesség kivántatik hozzá, annyi ember mindenféle nagy bűnei köztt forgónak elkerűlni a cselszövényeket s egy személynek olly sokféle erkölcsök-beszédek- s érzelmekhez alkalmazni magát. Azért egy szó mint

száz: csak kövesd tovább is azt az ösvényt, mellyen indúltál; tűntesd ki magadat szónoklatod által; ezzel Rómában az embereket mind megtartnunk, mind meghóditanunk, mind a kötelődzéstől és sértegetéstől is elriasztnunk lehet. És mert a polgárság abban vét leginkább, hogy ha vesztegetés jön közbe, az érdemről s méltóságról megfeledkezni szokása: e részben jól ismerd, azaz ollyannak érezd magadat, a ki versenytársaidnak az elitéltetés- és veszélyre nézve legnagyobb félelmet okozhatsz. Tudasd velek, hogy általad szemmel és figyelemben tartatnak s mind szemességedtől, mind szónoklatod tekintélyétől s hatásától, mind jelesen a lovagrend iránt ad való hajlandóságától féljenek. Ámbár mindezt nem akarom, hogy akkép mutasd előttök, mintha már bevádlásukról gondolkodnál: hanem csak hogy ez ijjesztés által azt, mire törekszel, könnyebben elérhesd s általában minden erődet, tehetségedet úgy megfeszitsd, hogy a mit keresünk, elnyerhessük. Látom, egy választógyűlés sincs a vesztegetés által úgy megfertőztetve, hogy benne egynehány *centuria* a maga különös jó embereire ingyen ne szavazna. És így, ha a tárgy méltóságához képest szemeskedünk s ha jóakaróinkat a legnagyobb részvétre gerjesztjük és ha a kedvelt s mellettünk buzgó embereknél kinekkinek a maga tisztét elébe szabjuk és ha versenytársainkat birói vizsgálatokkal fenyegetjük s ha a pénzkezelőkbe [38]) félelmet verünk, az osztogatókat [39]) valahogy fékezzük: kieszközölhető, hogy

[38]) *Sequesterek;* kik a vesztegetésre szánt pénzeket átvették.

[39]) *Divisorok:* kik a sequesterektől kapott pénzeket kiosztogatták.

vagy semmi vesztegetés ne történjen, vagy sikere ne lehessen.

Ezek azok, miket náladnál nem jobban tudni, hanem mostani elfoglaltságod mellett könnyebben összeszedhetni véltem s veled irásban közleni érdemesnek láttam. Ámbár mindezt úgy irtam is, hogy nem mindazokra, kik hivatalt keresni akarnak, hanem különösen reád s jelen pályázásodra illik csak: mégis, ha benne valamit változtatni, vagy épen kihagyni valót találsz, vagy valami elmellőzve volna, kérlek, add tudtomra nekem. Mert akarom, hogy e *hivatalkeresésröli* munkácskám minden tekintetben tökéletes legyen.

MUTATÓK.

I.

Röviditések magyarázata.

A. a levelek homlokán: *ad Atticum; F.*: *ad Familiares; Q.*: *ad Quintum fratrem*; *B.*: *ad Brutum* czimeket; az utánok való számokból a római a könyv, az arab a levél régi szerkezet szerinti számát jelenti.

A. nevek előtt: Aulus.
Ap. Appius.
C. Caius.
c. vagy *cap.* caput.
Cn. Cnaeus.
Cons. Consul.
D. Decimus.
f. nevek után: fija.
h. helyett.
id. idősb.
if. ifjabb.
jegyz. jegyzet.
K. Kaeso.
L. nevek előtt: Lucius.
L. v. *l.* Lásd.
l. v. *lib.* liber.
M. Marcus.
M'. Manius.
Mam. Mamercus.
P. Publius.
Procons. Proconsul.
Q. Quintus.
R. É. Róma Épülte.
Ser. Servius.
Sex. Sextus.
Sp. Spurius.
T. Titus.
Tört. Mut. Történelmi Mutató.
V. ö. vesd össze.

II.

Cicero Összes Levelei Ó és Új sorozatának Egyenlitő Táblázata.

Ad Familiares czimü levelek.

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
I.	1	92	III.	3	191	V.	6	15
	2	93		4	194		7	12
	3	94		5	205		8	131
	4	95		6	213		9	599
	5b*)	100		7	244		10b.	649
	6	101		8	222		11	647
	7	113		9	249		12	108
	8	125		10	261		13	558
	9	148		11	265		14	568
	10	165		12	275		15	569
II.	1	166		13	277		16	679
	2	168	IV.	1	365		17	176
	3	169		2	371		18	179
	4	174		3	461		19	373
	5	175		4	469		20	302
	6	178		5	557		21	438
	7	227		6	565	VI.	1	517
	8	199		7	464		2	559
	9	224		8	466		3	524
	10	226		9	468		4	526
	11	255		10	525		5	479
	12	263		11	480		6	470
	13	257		12	566		7	478
	14	245		13	463		8	476
	15	273		14	516		9	477
	16	372		15	433		10	527
	17	271	V.	1	13		11	640
	18	258		2	14		12	514
	19	262		3	112		13	465
III.	1	180		4	86		14	475
	2	183		5	17		15	685

*) A szám fölé tett *a* betü a levél elő-: *b* az utórészét jelenti.

Ó szerint.		Újszerint.	Ó szerint.		Újszerint.	Ó szerint.		Újszerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
VI.	16	686	VIII.	14	280	X.	24	862
	17	702		15	335		25	834
	18	521		16	367		26	843
	19	631		17	388		27	808
	20	632	IX.	1	431		28	801
	21	597		2	440		29	683
	22	432		3	439		30	817
VII.	1	126		4	443		31	806
	2	182		5	448		32	856
	3	452		6	446		33	841
	4	458		7	447		34	833
	5	133		8	617		35	848
	6	135		9	389	XI.	1	693
	7	136		10	519		2	721
	8	139		11	537		3	765
	9	143		12	650		4	769
	10	145		13	553		5	784
	11	167		14	707		6	785
	12	170		15	473		7	786
	13	171		16	450		8	798
	14	177		17	455		9	819
	15	172		18	451		10	821
	16	147		19	454		11	823
	17	150		20	456		12	840
	18	173		21	658		13	849
	19	764		22	659		14	844
	20	763		23	457		15	837
	21	681		24	803		16	794
	22	682		25	246		17	795
	23	124		26	474		18	831
	24	636	X.	1	768		19	832
	25	639		2	773		20	845
	26	91		3	799		21	853
	27	467		4	796		22	827
	28	472		5	804		23	846
	29	648		6	807		24	854
	30	653		7	810		25	860
	31	657		8	809		26	852
	32	229		9	818		27	723
	33	471		10	812		28	724
VIII.	1	192		11	825		29	754
	2	202		12	813	XII.	1	719
	3	203		13	838		2	770
	4	206		14	822		3	771
	5	210		15	826		4	800
	6	242		16	829		5	802
	7	243		17	828		6	816
	8	223		18	835		7	811
	9	211		19	839		8	857
	10	225		20	847		9	858
	11	267		21	842		10	861
	12	279		22	836		11	805
	13	272		23	855		12	824

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
XII.	13	859	XIII.	34	502	XVI.	7	385
	14	851		35	503		8	390
	15	850		36	504		9	399
	16	722		37	505		10	418
	17	641		38	506		11	413
	18	646		39	507		12	395
	19	656		40	128		13	419
	20	680		41	163		14	306
	21	791		42	162		15	415
	22	787		43	670		16	403
	23	772		44	671		17	401
	24	797		45	672		18	312
	25	820		46	673		19	397
	26	792		47	674		20	429
	27	793		48	675		21	393
	28	814		49	164		22	428
	29	815		50	654		23	422
	30	830		51	676		24	423
XIII.	1	197		52	677	XV.	1	221
	2	259		53	230		2	219
	3	260		54	253		3	212
	4	642		55	232		4	238
	5	643		56	231		5	266
	6b.	115		57	254		6	278
	7	645		58	248		7	215
	8	644		59	247		8	216
	9	237		60	160		9	217
	10	437		61	233		10	239
	11	481		62	234		11	274
	12	482		63	251		12	218
	13	483		64	235		13	240
	14	484		65	236		14	241
	15	554		66	508		15	424
	16	555		67	509		16	522
	17	641		68	462		17	520
	18	486		69	510		18	518
	19	487		70	511		19	523
	20	488		71	512		20	720
	21	489		72	513		21	430
	22	490		73	161	XVI.	1	285
	23	491		74	127		2	286
	24	492		75	181		3	287
	25	493		76	684		4	288
	26	494		77	619		5	289
	27	495		78	435		6	290
	28a.	496		79	436		7	291
	28b.	497	XIV.	1	79		8	313
	29	434		2	76		9	292
	30	498		3	81		10	666
	31	499		4	59		11	301
	32	500		5	283		12	310
	33	501		6	394		13	663

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
XVI.	14	664		19	668		24	710
	15	665		20	662		25	790
	16	669		21	789		26	678
	17	661		22	660		27	788
	18	667		23	703			

Ad Atticum.

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
I.	1	10	II.	20	46	VI.	7	110
	2	11		21	47		8b.	117
	3	8		22	48		9	119
	4	9		23	49		10	118
	5	1		24	50		11	122
	6	2		25	51		12	123
	7	3	III.	1	56		13	129
	8	4		2	54		14	137
	9	5		3	53		15	142
	10	6		4	55		16	149
	11	7		5	57		17	156
	12	16		6	58.		18	157
	13	18		7	60	V.	1	184
	14	19		8	61		2	185
	15	20		9	62		3	186
	16	21		10	64		4	187
	17	22		11	65		5	188
	18	23		12	66		6	189
	19	24		13	68		7	190
	20	25		14	67		8	193
II.	1	26		15	70		9	195
	2	27		16	71		10	196
	3	28		17	72		11	198
	4	30		18	73		12	200
	5	31		19	74		13	201
	6	32		20	75		14	204
	7	33		21	77		15	207
	8	34		22	78		16	208
	9	35		23	80		17	209
	10	37		24	82		18	214
	11	38		25	83		19	220
	12	36		26	84		20	228
	13	39		27	85		21	250
	14	40	IV	1	87	VI.	1	252
	15	41		2	88		2	256
	16	42		3	89		3	264
	17	43		4b.	98		4	268
	18	44		5	106		5	269
	19	45		6	109		6	267

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
VI.	7	270	IX.	8	349	XI.	22	427
	8	281		9	350		23	417
	9	282		10	351		24	421
VII.	1	284		11	352		25	416
	2	293		12a.	353	XII.	1	441
	3	294		12b.	354		2	442
	4	295		13	354		3	444
	5	296		14	355		4	445
	6	297		15	356		5	449
	7	298		16	357		6	453
	8	299		17	358		7	539
	9	300		18	359		8	551
	10	303		19	360		9	459
	11	304	X.	1	361		10	460
	12	305		2	362		11	515
	13	307		3a.	363		12	528
	14	308		3b.	364		13	529
	15	309		4	366		14	530
	16	311		5	368		15	531
	17	314		6	369		16	532
	18	315		7	700		17	534
	19	316		8	374		18	533
	20	317		9	375		19	535
	21	318		10	376		20	536
	22	319		11	377		21	538
	23	320.		12	378		22	540
	24	321		13	379		23	541
	25	322		14	380		24	542
	26	323		15	381		25	543
VIII.	1	324		16	382		26	544
	2	325		17	383		27	545
	3	326		18	384		28	546
	4	327	XI.	1	386		29	547
	5	328		2	387		30	548
	6	329		3	391		31	549
	7	330		4	392		32	550
	8	331		5	396		33	552
	9	332		6	398		34.35a.	556
	10	333		7	400		35b.	560
	11	334		8	402		36	561
	12	336		9	404		37	562
	13	337		10	405		38	563
	14	338		11	406		39	564
	15	339		12	407		40	567
	16	340		13	408		41	570
IX.	1	341		14	409		42	572
	2a.	342		15	410		43	573
	2b.	343		16	411		44	574
	3	344		17	412		45	575
	4	345		18	414		46	576
	5	346		19	420		47	577
	6	347		20	425		48	578
	7	348		21	426		49	579

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
XII.	50	580	XIII.	42	652	XV.	12	732
	51	581		43	626		13	774
	52	582		44	627		14	744
	53	583		45	628		15	735
XIII.	1	584		46	629		16a.	733
	2	585		47	633		16b.	734
	3	586		48	634		17	736
	4	595		49	635		18	737
	5	596		50	637		19	738
	6	594		51	638		20	739
	7	598		52	651		21	740
	8	600	XIV.	1	687		22	743
	9	601		2	688		23	741
	10	602		3	689		24	742
	11	603		4	690		25	749
	12	604		5	691		26	750
	13	605		6	692		27	752
	14	607		7	694		28	751
	15	608		8	695		29	753
	16	606		9	696	XVI.	1	755
	17	609		10	697		2	758
	18	610		11	698		3	762
	19	611		12	699		4	757
	20	612		13	700		5	756
	21	613		14	701		6	766
	22	614		15	704		7	767
	23	615		16	705		8	775
	24	616		17	706		9	776
	25	618		18	709		10	779
	26	571		19	708		11	777
	27	587		20	711		12	778
	28	588		21	712		13a.	780
	29	589		22	713		13b.	781
	30	590	XV.	1a.	714		14	782
	31	591		1b.	715		15	783
	32	592		2	716		16	745
	33	593		3	717	—	A.	746
	34	630		4	718	—	B.	759
	35	620		5	725	—	C.	747
	36	620		6	727	—	D.	748
	37	621		7	728	—	E.	760
	38	622		8	726	—	F.	761
	39	623		9	729			
	40	624		10	730			
	41	625		11	731			

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
I.	1	29	II.	7	107	II.	16	144
	2	52		8	116	III.	1	146
	3	63		9	120		2	151
	4	69		10	121		3	152
II.	1	90		11	130		4	153
	2	97		12	132		5	154
	3	99		13	134		6	154
	4	102		14	138		7	155
	5	103		15a.	140		8	158
	6	104		15b.	141		9	159

Ad M. Brutum.

Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.	Ó szerint.		Új szerint.
Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.	Lib.	Ep.	Levél.
I.	1	863	I.	10	879	II.	1	864
	2	870		11	880		2	866
	3	872		12	881		3	865
	4	874		13	882		4	869
	5	873		14	883		5	867
	6	875		15	884		6	868
	7	876		16	885		7	871
	8	877		17	886			
	9	878		18	887			

III.

Cicerótól kikhez s Ciceróhoz vagy másokhoz kiktől melly levelek irattak.

Cicerótól irottak:

Aciliushoz: 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507.

Allienushoz: 435. 436.

Ampiushoz: 514.

Anchariushoz: 128.

C. Antoniushoz: 17.

M. Antoniushoz: 700. B.

Appiushoz: 683.

Appius Pulcherhez: 180. 183. 191. 194. 205. 213. 222. 244. 249. 261. 265. 275. 277.

Apuleiushoz: 672. 673.

Atticushoz: Ó sorozat szerint XVI. Könyv. Lásd: II. *Mutat.*

Auctushoz: (v. Aciliush.) 654.

Basilushoz: 685.

Bithynicushoz: 702.

D. Brutushoz: 784. 785. 786. 794. 795. 798. 827. 831. 837. 840. 844. 853. 854. 860.

M. Brutushoz: 437. 481. 482. 483. 484. és egy *Külön Könyv.*

Caecinához: 470. 476. 479.

J. Caesarhoz: 133. 352. *Mellékl.* 554. 555.

Caesiushoz: 676.

Caniniushoz: 271.
Capitóhoz: 747. 761.
C. Cassiushoz: 241. 424. 518. 520. 522. 719. 770. 771. 800. 802. 811. 816. 857. 858. 861.
Catóhoz: 212. 238. 278.
Q. Ciceróhoz: Ó sorozat szerint III. könyv. Lásd: II. *Mutat.*
Cluviushoz: 645.
C. Coeliushoz: 262.
M. Coeliushoz: 199. 224. 226. 245. 255. 257. 263. 273. 372.
Cornificiushoz: 641. 646. 656. 680. 772. 787. 791. 792. 793. 797. 814. 815. 820. 830.
Crassipeshez: 237.
Crassushoz: 131.
Culleolushoz: 162. 163.
Cupienniushoz: 748.
Curióhoz: 166. 168. 169. 174. 175. 17[illegible]. 227.
M' Curiushoz: 472. 653. 657.
Curius proconsulhoz: 164.
Curtiushoz: 247.
Dolabellához: 519. 537. 553. 650. 707. 744. *Mellékl.*
Domitiushoz: 432.
Fabius Gallushoz: 91. 124. 636. 639.
Fadius Gallushoz: 179. 467.
Furfaniushoz: 477.
Furniushoz: 834. 843.
Id. Lentulushoz: 92. 93. 94. 95. 96. 100. 101. 113. 125. 148.
Lepidushoz: 808.
Leptához: 521. 631.
Ligariushoz: 465. 475.
Lucceiushoz: 108. 558. 569.
Id. C. Marcellushoz: 216.
Ifj. C. Marcellushoz: 215. 239. 274.
M. Marcellushoz: 217. 464. 466. 468. 525.
Mariushoz: 126. 182. 452. 458.
Matiushoz: 723.

Memmiushoz: 197. 259. 260.
Mescinius Rufushoz: 302. 373. 438.
Metellus Celerhez: 14.
Metellus Neposhoz: 86.
Munatiushoz: 160.
Nigidiushoz: 463.
Oppiushoz: 754.
Paetushoz: 246. 450. 451. 454. 455. 456. 457. 473 474. 658. 803
Paulushoz: 218. 240.
Philippushoz: 127. 161.
Planciushoz: 433. 516.
Plancushoz: 434. 768. 773. 799. 804. 807. 812. 813. 822. 829. 836. 838. 839. 847.
Pompeiushoz: 12. 334. B. D.
Quatuorvirekhez Fregellaebe: 684.
Quintius Gallushoz: 670. 671.
Rexhez: 677.
Római Tanácshoz: 219. 221.
Rutiliushoz: 644.
P. Serviliushoz: 462. 508. 509. 510. 511. 512. 513.
C. Sextilius Rufushoz: 675.
P. Sextiushoz, L. fijához: 15.
P. Sextiushoz, P. fijához: 176.
Siliushoz: 233. 234. 235. 236. 251. 674.
P. Sulpiciushoz: 619.
Ser. Sulpiciushoz: 365. 371. 461. 469. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 565.
Terentiához: 59. 76. 79. 81. 283. 306. 312. 385. 390. 393. 394. 395. 397. 399. 401. 403. 413. 415. 418. 419. 422. 423. 428. 429.
Thermushoz: 230. 231. 232. 253. 254. 258.
Tiróhoz: 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 703. 710.
C. Titiushoz: 248. 679.
T. Titiushoz: 181.
Toranniushoz: 597. 632.
Torquatushoz: 517. 524. 526. 559.

Trebatiushoz: 135. 136. 139. 143. 145. 147. 150. 167. 170. 171. 172. 173. 177. 681. 682. 763. 764.
Trebianushoz: 527. 640.
Treboniushoz: 430. 720. 801.
L. Valeriushoz: 165.
Q. Valerius Orcához: 114. 642. 643.
Varróhoz: 431. 439. 440. 443. 446. 447. 448. 617.
Vatiniushoz: 647.
Volumniushoz: 229. 471.

Ciceróhoz vagy másokhoz irottak:

M. Antoniustól: 374. *Mellékl.* 376-ban idézve. 693. A. Balbustól: 339. *Mellékl.* 348. *Mellékl.* 354. *Mellékl.*
Bithynicustól: 686.
D. Brutustól: 769. 819. 821. 823. 832. 845. 846. 849. 852.
M. Brutus- s Cassiustól: (M. Antoniushoz) 721. 765.
Caecinától: 478.
J. Caesartól: 347. *Mellékl.* 357. *Mellékl.* 374. *Mellékl.*
Ugyan tőle: (Oppius- és Balbushoz) 348. C. 354. *Mellékl.*
Cassiustól: 523. 805. 824. 859.
Catótól: 266.
Id. Q. Cicerótól: 669. 888.
Ugyan tőle: (Tiróhoz) 313. 678. 788.
Ifj. M. Cicerótól: (Tiróhoz) 789. 790.
Coeliustól: 192. 202. 203. 306. 210. 211. 223. 225. 242. 243. 267. 272. 279. 280. 335. 367. 388.
Curiustól: 648.
Dolabellától: 389.
Galbától: 817.
Ifj. Lentulustól: 851.
Ugyan tőle: (a Tanácshoz) 850.
Lepidustól: 833.
Ugyan tőle: (a Tanácshoz) 848.
Lucceiustól: 568.
M. Marcellustól: 480.
Matiustól: 724.

Ugyan tőle: (és Trebatiustól) 356. *Mellékl.*
Metellus Celertől: 13.
Metellus Nepostól: 112.
Plancustól: 796. 810. 818. 825. 826. 828. 835. 842. 855. 862.
Ugyan tőle: (a Tanácshoz) 809.
Polliótól: 806. 841. 856.
Pompeiustól: 334. A. C.
Ugyan tőle: (a consulokhoz) 336. A.
Ugyan tőle: (Domitiushoz) 336. B. C. D.
Ser. Sulpiciustól: 557. 566.
Treboniustól: 722.
Vatiniustól: 599. 649.

IV.

Történelmi s Geographiai Mutató.

(A számokból első a levél, második a jegyzet számára utal.)

A.

ABDERA. 149: 17.

ACADEMIA. 2: 4.

ACASTUS. Cicero szolgája.

ACCENSUS. 29: 17. hol mi őt magyarúl *palotásnak* nevezzük.

ACCIUS vagy Attius. 450: 4. Egyébiránt Acciusról lásd: *Ovid.* Amor. lib. I. Eleg. 15. v. 19—20. *Horat.* Epist. lib. II: 1. v. 56. Bővebben jellemzi őt *Quintilianus Instit. Orat.* lib. X. 1. 97.

ACHAIA. Görögország egy része Peloponesus, vagy a mai *Morea* éjszaki oldalán. Mikor később Görögország Macedonia és Achaia tartományokra oszlott, ez utóbbihoz tartozott Peloponesus és még nagy darab föld túl az Isthmuson, mint pl. Attica, Boeotia, sat. Fővárosa Corinthus volt.

ACHILLES. 108: 14.

ACIDINUS. 89: 6.

ACIDINUS (ifjabb) ki az 550-ik levélben az Athenaebe tanúlni menendő urfiak köztt jön elő. Talán fija a 89-ik levélben emlitett C. Manlius Acidinusnak.

ACILIUS. 707 végén Siciliában propraetorkodott *proconsul* czimmel, noha consulságot előbb nem viselt. A 498—507 ajánlólevelek hozzá irattak.

M' ACILIUS. 449: 18.

ACRONOMA-SAXA. 624: 8.

ACTIUM. 195: 1.

ACTIUM-CORCYRAE. 293 : 12.

ACULANUM. 758 : 14.

ACUSIUS. Rhodusból jött ismeretlen egyén. 417. Beszéli, hogy az ifjú Q. Cicero Caesarhoz ment volna.

ACUTILIUS. Ismeretlen személy. 4 : 1.

ADIATORIX. 263 : 4.

ADVOCATIO. 167 : 2.

AEBUTIUS. 758 : 16.

AEDUUSOK. 24 : 1. 145 : 6.

AEGYNA. Sziget Athenaehez közel, Attica és Peloponesus között, melly előbb *Oenone* s *Oenopia* neveket is viselt.

AEGYPTA. Cicero szabadosa s levélhordója.

M. AELIUS. Ciceróval Arpinumban, vagy Formianumban szomszéd földbirtokos. 750. 753.

AENARIA. 379 : 3. Ma *Ischia.* Lásd róla *Plin. H. N. lib. III. cap. 6.*

AESERNINUS. 153 : 4.

AESOPUS (Clodius). Mint Roscius a legnagyobb comicus, úgy Aesopus a legnagyobb tragicus színésze Rómának. Cicero mind a kettőnek bámulója s barátja is volt egyszersmind. Milly nagy tisztelettel viseltetett amaz iránt, tanúja mellette tartott szép védbeszéde, mellyet pro *Roscio Comoedo* czim alatt ismerünk. És hogy Aesopus nagy talentoma is kortársainál — kik különben a histriók mesterségét megvetéssel nézték — teljes méltánylásra talált, bizonyitja Aesopusnak rendkivüli felgazdagodása ; ki is halálakor 20 millió sestertzet (két millió forintot) hagyott a fijára. Ez azomban a nagy örökségnek csak hamar nyakára hágott ; miután olly ételkozló volt, hogy egy lakomáján valami *Metella* nevü kedvesének (ki Cicero vejével, Dolabellával is tartott) fülbevalóját elkérvén, abból a drágagyöngyöket, mellyek 100,000 ftra becsültettek, eczetben fölolvasztva vendégeivel együtt megitta. *(Plin. Hist. Nat. IX: 59.)* mint azt Horatius is emliti ime verseiben :

„Filius Aesopi detractam ex aure Metellae,
„Scilicet ut decies solidum absorberet, aceto
„Diluit insignem baccam.“ *II. Satyr. 3. v. 239.*

Az illy költéshez apja is jól értett, kiről viszont azt beszéli Plinius *(Hist. Nat. X: 72.)*, hogy egy ebédjén egyetlenegy tál étke 60,000 forintba került, mert azon olly sültet adott föl vendégeinek, melly csupa kitanitott éneklő, vagy beszélő madarakból állott s ezeknek minden darabja 600 frton vétetett. Valerius Maximus is felhozza ezt (IX: 1.), csakhogy ő e tettet is az ifjabb Aesopusra ruházza. Cicero szerint Aesopus olly nagy érzéssel játszotta szerepeit, mintha akkor egészen magán kivül lett volna. *De Divin. I: 37.*

AETOLIA. Achaiának Epirussal, Acarnaniával s Locrissal határos tartományocskája, melly most részint Albaniához, részint Livadiához tartozik.

L. AFRANIUS. Egy homályos származásu ember, kit Cicero a 21 ik levélben *Aulus fijának* nevez. Minden különös érdeme nélkül Pompeius őt, maga iránt tapasztalt nagy szolgai hódolatáért, a Mithridates elleni háborúban legatusává nevezte; azután, hogy benne, mint saját teremtményében, czéljainak vak eszközét birja, 693-ra Metellus Celernek consultársává is elválasztatta; a polgárháború alatt pedig Petreiussal együtt ismét legatusává tette Hispaniában, hol végre Ilerda (ma *Lerida*) felé ejtett menetében magát az elébe került Caesarnak hadastól megadta, és bár ez alkalommal Caesar őt azon föltét mellett, hogy többé ellene fegyvert nem emel, szabadon ereszté, mégis később Afrikában ismét a pompeianusok soraiban harczolt és Caesar hadait sokat zaklatta (s talán ezért kapta Cicerótól *Philipp. XIII: 14.* a „summus dux" nevet), mignem ott egy összeütközésnél Caesar legatusának P. Sitiusnak fogságába esett s annak katonái által mint árúló összekonczoltatott; ámbár Florus *lib. IV. cap. 2.* azt állitja, Caesar parancsából öletett meg, mit azomban Svetonius *(in Caes. cap. 75.)* kétségbe hoz. Afranius dolgairól Caesar *de Bello Civ.* s Hirtius *de Bello Afric.* bővebben szólnak.

AFRICANUS. l. Scipio Africanus Minor.

AGAMEMNON. Homer Iliászának egyik fő hőse, Mycenae hires királya, Plisthenesnek s adoptio útján nagy atyjának Tereusnak fija; testvére Menelausnak s férje az őt megölt Clytemnestrának, a kitől Orestes fiú-, Electra s Iphigenia

leány-magzatokat nemzette; főparancsnok a Troia ellen vitt háborúban.

AGESILAUS. Hires spartai király Xenophon korában, kivel különös jó barátságban is élt. Artaxerxes Mnemon persa király ellen fényes szerencsével harczolt, Phrygiát feldúlta, sok várost elfoglalt, Tissaphernes persa főhadparancsnokot Pactolus folyónál megverte; az egyesült Athenae s Boeotia seregeit legyőzte; Spartát Pelopidas és Epaminondas thebaei vezérek támadása ellen 80 éves korában ügyesen megvédte. Királykodott 43 s élt 84 évig. Mint kisded termetü s fél lábára sánta ember, külsejére nézve semmit nem mutatott: de e mellett olly nagy tehetségü, magasztos jellemü s feddhetlen erkölcsü fejdelem volt, hogy őt a nép s katonái majd csaknem imádták. Láss róla többet Cornelius Neposnál.

T. AGUSIUS. Cicerónak kisérője számüzetésében.

AIAX. Telamon fija; a Troia ellen harczolt görög hősek közt Homerus őt Achilles után legvitézebbnek s legszebb férjfiúnak mondja. Azon, hogy az elesett Achilles fegyvereit nem neki, hanem Ulyssesnek itélték, elkeseredvén magát dühében megölte.

ALABANDA. 231 : 1.

ALABARCHES. 43 : 5.

ALAUDARUM LEGIO. 775 : 2.

ALBA. Ma *Albano* az Egyházi államban. Hajdan *Alba Longa* névvel Latium fővárosa volt. Nevezetes taváról s azon fél órai hosszú vizvezető csatornáról, melly ahoz a rómaiak által a tó lecsapolása végett lön készitve s az ókori épitő művészet nagyszerü remekének mondható. Ugyanott van a rómaiaknak két fölötte régi (egyik még a Tarquiniusok korából való) ravataluk, vagy síremlékök is. Mind ezekhez a kövek a helybeli hires kőbányából kerültek.

C. ALBANIUS. Szomszédja a Scapula-kertnek, mellyet Cicero megvenni kivánt. 591.

ALBANUM. 122 : 1. 355 : 1.

ALBANUS-HEGY. Fekütt *Alba* város mellett, 16,000 lépésre Rómától, ma *Monte Albano*.

A. ALBINUS. Talán az az A. Albinus, kit bátyja Sp. Albinus consul Afrikában maga helyett propraetori czimmel

legatuskép hagyván, ott Jugurtha ellen szerencsétlenül harczolt s vele gyalázatos békét kötött, mellyet azért a tanács meg sem erősitett. Lásd: *Sallust. Jugurth. cap. 34—38.*

C. ALBINUS. 644: 3.

ALBIUS SABINUS. 709: 3.

ALCIBIADES. Athenaei hires hadvezér, ki miután atyja Kynias Chaeroneánál csatán elesett, nagyatyjának Periclesnek szárnya alatt nőtt fel. Jóban, rosszban kitűnő jellemü, tüzeszü, ügyes, vitéz és szép férjfiu, Socratesnek kedveltje és tanitványa. A Homerus Iliászát olly nagyra becsülte, hogy egykor egy iskolába bemenvén, a tanitót, ki neki e művet előmutatni nem birta, pofoncsapással illette s mint tudatlant rútul leszidta. Viszontagságos életét Plutarchus és Nepos bőven leirták. Meghalt 40 éves korában erőszakos halállal. T. i. az őt üldözőbe vett spartaiak elől menekülni akarván Phrygiába, egy az ottani Satrapa Pharnabazus által neki átengedett várba vonta magát kedvesével Timandrával együtt, hogy onnét Artaxerxeshez menjen. Itt a görög sugallatból maga Pharnabazus által ellene kiküldött üldözők éjjel a házat reágyújtották s mikor a tüzropogásra felébredvén a lángok közől kifutott, nyilakkal lelőtték. Testét szeretője az emlitett Timandra, a ház lángoló tüzénél égette meg.

ALEDIUS. 445: 4.

ALEXANDER (Lychnus). 48: 2.

ALEXANDER MAGNUS. Filep macedoniai királynak s nejének Olympiásnak világhóditó fija és örököse. Mellé atyja házi nevelőül Aristotelest vette föl, ki őt tiz évig tanitván, vele a tudományokat s tudósokat úgy megkedveltette, hogy ezekhez állandóan megkülömböztetett tisztelettel s még mint ellenség is kimélettel viseltetett. Homer Iliászát egy Darius királytól zsákmányolt drága szekrényben mindig magával hordozta; Aristoteles *Természethistoriájához* hadjárataiból ritka és gazdag gyüjteményeket szolgáltatott; ugyane tudósnak elpusztult szülővárosát Stagirát újra épittette. Thebae elfoglalásakor pedig Pindarus költő házának és családának is megkegyelmezett. Győző hadaival kelet számos tartományain átvonúlt; meghóditotta volt Armeniát, Albaniát, Cappadociát, Syriát és Egyiptomot; a Taurus s Caucasus he-

gyeken átkelvén elfoglalta Bactriát, Mediát, Persiát és Indiát. Majd magát nagy szerencséjében elbizva előbbi szép jellemé-ből végkép kivetkezett; durva, kegyetlen, garázda és feslett életű lett; minek következtében igen korán, 32 éves korában elhalt. Külsejére nézve gyönyörű alakkal s méltóságos termettel birt; karcsú nyaka, ragyogó szemei, szép piros orczái voltak. Holta után Macedoniában isteni tisztelettel illették s nevére még életében több városok épültek. Róla Curtius, Plutarchus és Arrianus mindent böven megirtak.

ALEXANDER. Cicero szolgája: 585.

ALEXANDRIA. Egyptomnak Nagy Sándor által épitett fővárosa.

ALEXANDRIAI KIRÁLY. 42: 10.

ALEXIO. 618: 12.

ALEXIO. Orvos 714: 1.

ALEXIS. 228: 20. 293.

C. ALFIUS. Mint praetor Gabinius felségsértési ügyében, valamint a Cicerótól védett Cn. Plancius ellen is ő vitte a vizsgálatot. Róla Cicero mint szilárd, becsületes jellemű s Caesartól is becsült férjfiuról több helyt emlékezik.

ALIPHERA. Arcadia városa, hol Polybius szerint Minervának egy magas halom tetején különös nagyságu s alaku képszobra állott.

ALIPTA. 148: 35.

ALLIAI CSATA. 346: 5.

ALLIENUS. 29: 10.

A. ALLIENUS. 704-ben Marcellus és Lentulus consulok alatt praetorságot, 707 elején, sőt talán már az előbbi évben is Siciliában proconsulságot viselt, miután róla Hirtius az *afrikai háború* leirásában már mint Caesar által kinevezett siciliai hadparancsnokról úgy beszél: Caesar megöletése után Trebonius legatusa lett és mikor ezt Dolabella kivégeztette négy legióval Syriába C. Cassiushoz ment át.

ALLOBROXOK. 349: 4.

ALPHEUS. 449: 7.

ALSIUM. 446: 2.

ALSÓ-TENGER. 526: 5.

ALYZIA. 286: 1.

AMALTHEA, AMALTHEION. 21 : 47.

AMANUS. A Taurus hegységnek Euphratesre dűlő egy része Syria és Cilicia között.

C. AMASINIUS. Régi római epicureus philosophus, ki Cic. szerint több munkát adott ki, mellyek által Epicurus rendszerének nagy népszerűséget szerzett Rómában. L. *Tusc. IV. cap. 3.*

AMBRACIA. 875 : 1.

AMIANUS. 252 : 43.

AMMONIUS. Ptolemaeus Auletes egyiptomi király követe Rómában.

AMPHIARAUS. 470 : 7.

AMPIA. 514 : 7.

T. AMPIUS (Balbus). 690-ben Cic. és C. Antonius consulsága alatt néptribun volt s tiszttársával T. Labienussal végzés által megállapittatta, hogy Pompeiusnak a circusi játékokon borostyán-koszorús fővel s egész triumphusi diszben, a szinházban pedig koszorúsan s bársony szegélyű köntösben *(praetextában)* legyen szabad megjelenni. (*Vell. Paterc. II. 40).* Úgy látszik, 695-ben praetor volt; mert 696-ban Ciliciában propraetorkodott, hol őt következő évben Lentulus Spinther váltotta volt fel. A polgári háborúban Pompeius pártját követte és annak részére olly nagy buzgalommal gyűjtötte a katonákat, hogy őt ezért a Caesarpártiak a polgárháború *tárogatójának* nevezték. A pharsaliai csata után egyideig száműzve volt, de Caesárnál barátai a hazatérhetést számára kieszközölték; mi felett neki Cic. a hozzá irt 514-ik levélben örvendezését nyilatkoztatja, hol egyszersmind anyja Epuleia s nővére Ampia felől is tétetik említés. 94. 334. B. 372. 511. 514.

AMYNTAS. 459 : 2.

ANAGNINUM. 107 : 1. 441 : 1.

ANAGNINUSOK. 777 : 14.

Q. ANCHARIUS. 128 : 1.

ANCHIALUS. l. Cossinius.

ANCON v. ANCONA. Ma is nevezetes tengerparti város az egyházi birtokban. Egyik révében Traianus diadalkapúja még fennáll.

ANDABATA. 145 : 5.

ANDROMACHA. Ennius költő egy illy czimű szindarabja.

ANDROMENES. 616 : 2.

ANDRON. Cicerónak egy jó ismerőse Laodiceában.

C. ANDRONICUS. Cic. jó ismerőse Puteoliban.

ANICATUS. 46 : 1.

C. ANICIUS. Senator, Cicerónak jó barátja s puteolanumi villájában szomszédja. 91. 121. 791.

T. ANICIUS. 146 : 47.

ANNALIS. 146 : 45.

C. ANNEIUS. Q. Turius ázsiai kereskedő hat örökösei közől egyik.

M. ANNEIUS. Cic. egyik legatusa Ciliciában.

ANNIANUS. 774 : 15.

T. ANNIUS. l. Milo.

ANNIUS SATURNINUS. 184 : 2.

ANTAEUS. Atticus egyik ügyesb szolga irnoka, vagy *librariusa.*

ANTANDRUS. Város Aeoliában a tenger és Ida hegy mellett.

ANTEROS. 355 : 7.

ANTHERUS. Levélhordó szolga, vagy szabados.

ANTIAS. Cicero antiumi birtoka.

ANTIGONUS. Cn. Otacilius Naso *libertusa.*

ANTILIBANUS. 42 : 13.

ANTIOCHIA. Több város volt Asiában e néven. Cic. leveleiben Syria fővárosát érti alatta.

ANTIOCHUS (Ascalonita). Az Új Akademiából az Óba visszatért görög philosophus, Varro, Cicero, Lucullus és Brutus tanitója.

ANTIOCHUS (Commagenes). 212 : 1.

ANTIOCHUS. Atticusnak egy a történelemben jártas szabadosa. 593.

ANTIPATER. (Derbei) 161 : 4.

ANTIPHON. Histrio, vagy comicus szinész *(bohócz)*; talán szolgája Milónak, kit ez az általa adott játékoknál szerepeltetett 142.

ANTISTHENES. Athenaei görög philosophus, ki a *Cynicusok* sectáját alapitotta. Előbb rhetoricát tanitott, hanem a mint Socratesnek egy leczkéjét hallotta, azonnal tanitványait útnak eresztette, mondván: *menjetek keresni más tanitót, mert már én is találtam magamnak egyet;* s rögtön dobra ütvén mindenét, csak egy szál köpönyegecskét tartott meg magának s ebben járta szorgalmasan Socrates leczkéit, mindennap a Piraeusból, a hol szállása volt, 40 stadiumot, vagy 5000 lépést gyalogolván Socratesig. Cicero őt nem tartotta különös tudós embernek, hanem elmésségét elösmerte s emezt több felöle maiglan fennmaradt adomák is bizonyitják. A köz hivatalról azt mondta, hogy azt *úgy kell nézni mint a tüzet; nem kell sem hozzá nagyon közeliteni, nehogy megégessen, sem töle messze távozni, nehogy megfázzék az ember.* Midőn töle kérdezték, miben áll legnagyobb boldogsága az embernek, rá azzal válaszolt: *abban, hogy meghalhat.* Máskor azt kérdezték töle: mit legjobb tanúlni? és ő azt felelte: *megtanúlni elhagyni a rosszat.* Diogenes Laërtius szerint 10 vaskos kötetre terjedt munkái voltak; hanem ezek mind elvesztek és a neve alatt keringő levelek koholtaknak tartatnak. Ő a lelket és testet a lehető legkevesebb szükségre akarta szoritni. Azért is a gazdagságot, méltóságot, gyönyört, sőt magát a tudományt is megvetve, minden erényt a szabad nélkülözésbe s teljes függetlenségbe helyezett. Maga Athenae utszáin rongyos köpönyegben, koldusbottal s hátas tarisznyával járkált fel alá. Plato, ki e különczködést csak kihivó *ostentatiónak* nézte, érte egyszer hozzá igy szólt: *azért mégis látom, mint kandikál belőled ki köpenyeged lyukain át a hiúság.* Minde mellett Antisthenes folyvást feddhetlen jellemű ember s derék polgár is volt. Ő mert legelőször Socrates halála után annak vádlói ellen föllépni, kik közől egyet száműzetésre, egyet halálra is itéltetett. Philosophiai előadásait Athenaenek *Cynosarges* nevü gymnasiumában tartotta s innét vélik eredettnek a *Cynicus* nevet. Tanitványai köztt legnevezetesb lett Diogenes.

C. ANTISTIUS VETUS. Gazdag római lovag; volt kincstárbérlők elnöke, kiről mind Cicero *(Verr. III. 71.)*, mind M. Brutus (865 lev.) mint igen derék emberről s

buzgó hazafiról dicsérettel emlékeznek. Cic. halála után, ennek Puteoli vidékén birt *Akademia* nevü szép villáját ő vette meg s ő hozzá irta volt Tullius Laurea, Cic. libertusa az e villa körül fakadt szemorvosló forrásról azt a szép verset, a melly id. Pliniusnál lib. XXXI. cap. 2. olvasható.

SEX. ANTISTIUS VETUS. 90: 14.

T. ANTISTIUS. A polgárháború elején Macedoniában quaestorságot viselt; honnét mielőtt Rómába haza érkezhetett volna, Corcyrában meghalt s végrendeletében C. Ateius Capitót tette fő örököséül. 434.

ANTIUM. 26: 2.

C. ANTONIUS. M. Antonius *Orator*nak Caius fijától való unokája; M. Antonius *Creticus* testvérének, C. Antonius *Hybridának* fija, Cicerónak consultársa, azután macedoniai proconsul. Ez utóbbi hivatalában sok panasz lévén ellene, Cicero őt eleinte a tanácsban hatalmasan védte ugyan, de mikor hallotta, hogy a macedoniai háborúból haza térő Pompeiusnak szándéka Antonius visszahivására inditványt tenni, annak további védését becsületéhez nem férőnek vallotta (V. ö. a 15. és 16. lev.) Azomban két év múlva rá a Coelius által felségsértéssel és zsarolással vádolt Antoniust mégis védette, de sikeretlenül, mivel Antonius elmarasztaltatott s számüzetett. (*Orat. in Vatin.* cap. 11. *pro Coelio* cap. 31). Minthogy consul korában eleinte Catilinához szitott, de később magát ez ellen Cicerótól megnyeretni, sőt még haddal leverésére is kiküldetni hagyta: elitéltetése alkalmával Catilina sirját barátai virágokkal diszitették s körülötte ünnepélyes lakomát tartottak. (*Orat. pro L. Flacco*, cap. 38). Ehez az Antoniushoz van irva a 17-ik lev.

L. ANTONIUS. M. Antonius triumvir testvére. *Par nobile fratrum!* Jellemére nézve bátyjánál cseppel sem külömb. Ez is, a hol csak lehetett, mindenütt rosszban járt. Mint *Septemvir*, vagy a földosztó hetes bizottmány tagja, e hivatalában gyalázatos önkényt és önzést mutatott. Szörnyen affectálván a *patronusságot*, mindenütt patronus akart volna lenni s hogy magát e névvel fitogtathassa, a forumon cliensei által számára emelt oszlopra ezt a fölirást tetette: *Quinque et triginta tribus patrono.* Mindezekért Cic. őt Philippicáiban jól

meg is keféli, sőt vérszomjas azsiai gladiatornak is czimezi *(Philipp. V. 7. és VI. 5)*. 713-ban mint consul, bátyja nejének Fulviának izgatásából részére hóditván azokat, kiknek elszedett földeit Octavianus a maga veteranusai között kiosztotta, velek Octavianus ellen háborút kezdett, de ez őt Perusiába beszoritotta s ott addig tartotta ostrom alatt, míg mindenéből kifogyván magát az éhségtől kényszeritve embereivel együtt megadta. Ezekből Octavianus 300at Caesar oltáránál kivégeztetett ; magának Antoniusnak triumvir bátyja iránti tekintetből megkegyelmezett. V. ö. *Livii Epit. 125. 126. Sveton. Octavian.* c. 14. 15.

M. ANTONIUS (Orator). Az a hires szónok, kit munkáiban Cic. többször és mindig dicsérettel emleget. Jelesen *Brutusában (cap. 37.)* róla azt mondja, hogy nagy emlékező s rögtönöző tehetséggel birván a szónoklathoz soha sem készült s nyelve sem igen csinos volt, mégis a birákat meglepő rendszeresség s a tárgyak ügyes kifestése által, mikben Demosthenes legnagyobb mester volt, nem egyszer hozta zavarba. 654-ben A. Postumius Albinussal consul, azután Ciliciában proconsul volt, hol egyszersmind censorságot is, mondják hogy viselt. A Marius pártja több jeles hazafiakkal együtt őt is kivégezte s levágott fejét Marius asztal felett múlatságúl mutogatta vendégei előtt. Lásd: *Valer. Max. lib. IX. cap. 2.* Maradt két fija: Marcus és Caius. Marcus, kinek fija a triumvir, *Creticus*, Caius pedig a Cicero consultársa, *Hybrida* melléknevet viseltek.

M. ANTONIUS (Triumvir). Született R. E. 682-ik évében, mikor Cicero már 36 éves volt. Nagyapja az *Orator* s apja, a zsarolásáról ismeretes praetor *(II. Verr. III. cap. 91.)* vele egy nevet viseltek. Anyja *Julia*, egy derék jellemű nő, L. Caesarnak nővére lévén, általa Julius Caesar családával rokonságban állott. Jeles hajlamai mellett, mint ifjú, kicsapongó életet vitt. Szónoklatot s hadtudományt tanúlni Görögországba ment; onnét Gabinius consult a syriai táborozásba s Ptolemaeus Auletes visszahelyezése végett Egyiptomba kisérte s magát mind két helyen vitézül viselte és a katonáknál, nyájas bánásmódja, leereszkedése s bő költése által nagy kedvességbe jött. Otthon Curióval szövetkezve Caesar részére dol-

gozott. Csak hamar augurrá lett; aztán néptribunnak választatván, Caesar érdekében olly lépésekre vetemült, mellyek által magát gyülöletbe hozván jónak látta Curióval és Cassius Longinussal Caesar táborában keresni menekvést. A polgárháború kitörésekor Caesar Antoniust Italia parancsnokává nevezte és ez neki később tetemes hadat vitt Epirusba segélyül. A pharsaliai csatán ő vezette a bal szárnyat s onnét mint lovagnagy s italiai helytartó jött vissza Rómába. E minőségében kicsapongó s erőszakos tetteivel úgy eljátszta becsületét Caesarnál, hogy ez hozzá haza érkeztekor nagy hidegséget mutatott. E tájban vette nőül a Clodius özvegyét *Fulviát*, a ki rajta egy ideig mindenható befolyást gyakorolt. Mikor Caesar Hispaniából visszajött, Antonius neki addig hizelgett, míg az őt újolag kegyébe fogadta s 706-ban maga mellé consullá tetette. Mint consul arra a szemtelenségre vetemült, hogy a *Lupercal* ünnepén két izben is térdre esve kinálgatta nyilván egy királyi koronával Caesart, de mellyet ez, a nép viharzótapsa köztt ellökött magától. Nem soká Caesar ki lőn végezve s ha Antoniusért Brutus közbe nem lép, hasonló sors érte volna őt is. Hanem Brutus Antoniust a köztársaság részére megnyerhetőnek gondolta. Azomban fölötte csalatkozott. Mert Antoniusnak egész czélja az volt, hogy a hatalmat, mellyet Caesar az állam felett gyakorolt, ő örökölhesse. Azért már annak temetésekor érzékeny halotti beszédével s Caesar véres köntösének felmutatásával kezdette a népet Brutus és társai ellen boszúra izgatni; úgy hogy ezek e miatt kénytelenek voltak mindjárt Rómát ott hagyni, hol azután Antonius egy ideig korlátlan kényurat játszott. De mivel az ifju Octavius, Caesar örököse, szinte a fő hatalomra vágyott s e czéljában a tanácspárt részéről is segittetett: Antonius vele meg nem egyezhetvén, egy sereggel újonnan nyert provinciájába Gallia Cisalpinába vonúlt és ott a D. Brutus keze alatt volt Mutinát ostrom alá vette. Ekkor ellene Cicero Philippicáival lépett föl s annak folytán a tanács őt hon ellenségének nyilvánitván, a két consul Hirtius és Pansa, Octaviustól kisérve haddal mentek reá. Először Antonius egy kegyetlen csatában Pansát megverte, de a segitségül elősietett Hirtius által viszont ő lőn megverve, noha mind két

consul a harcztéren halva maradt s helyettök a köztársaság hadának élére Octavius állott. Antonius, serege maradványával az Alpokon túl vonúlt; ott Lepidust, Plancust és Polliót táboraikkal magához vonta és igy 23 legióval s 10,000 lovassal tért újra vissza. Most Octavius is, ki eddig magát a Tanács s köztársaság védőjének szinlette, álarczát levetvén, az egyesült Antonius- s Lepidusnak elébe ment s velek Panaro folyónak egy szigetén, közel Mutinához, azt a hires összejövetelt tartotta, hol magok közt a római birodalmat megosztották. Itt végeztek egyszersmind személyes ellenségeik megsemmitése felől is, kiki a maga emberét a másiknak szabad önkényére hagyván. Most az összeszövetkezett *triumvirek* Rómába nyomúltak s megkezdték az öldöklést és rablást, mellynél 300 senator s 200 lovag esett áldozatúl s közttök Cicero is testvérével és ennek fijával, kiket Antonius jelelt volt ki halálra magának. Ezzel a triumvirek hadi költségül 200 millió sestertzet vévén magukhoz, miután több évre tisztviselőket neveztek, Antonius s Octavius Macedoniába Brutus és Cassius egyesült hada ellen indúltak s azon, a két republicanus hadvezér kétségbeeste s halála után Philippinél győzödelmeskedtek. Antonius a magát kivégzett Brutus hulláját meglátván, elérzékenyült, köpönyegével a testet befedte s diszesen eltemettette. Innét Görögországba ment, Athenaeben a nyilvános iskolákat megnézte és a már hanyatló város iránt tiszteletének több jelét adta s folytatta útját Asia felé. Majd Ciliciából Cleopatra egyiptomi királynéhoz felszólitást intézett, hogy ez magát bizonyos kérdésben igazolja előtte. Cleopatra személyesen megjelent nála Tarsusban egy pompásan feldiszitett hajón, arany szövetü menyezet alatt, Venusként öltözve, Amorokat s Gratiákat képző gyönyörü fiúktól s leányoktól környezve, drága illatu füstfelhők s bájoló zene kiséretében. Antonius a szép királynéba, ki ekkor 25 éves és minden igéző női sajátsággal bőven biró hölgy volt, egyszerre és végkép beleszeretett. Tarsusban egymásnak a legfényesb mulatságokat rendezték; Cleopatra elkisérte Antoniust Tyrusba is; honnét aztán Egyiptomba visszafordúlt. De a megigézett Antonius nélküle azontúl nem tudott ellenni; csak hamar utána sietett s nála a legnagyobb bujálkodásba merült el. E

közben Rómában katonás neje Fulvia s testvére L. Antonius a megelégületlenek élén Octavius ellen felkelvén, miután ez által Perusia alatt megverettek és Fulvia futásában meg is halt, Octavius ellenségeitől segélyre fölhiva Italiába megindúlt. De a ravasz Octavius vele háborúba ereszkedni nem akart, hanem szépen kiegyezett, húgával Octaviával őt összeházasitotta és a birodalom új felosztására birta. E második osztálynál Antonius Keletet, Octavius Nyúgatot s a léha Lepidus szinből Afrikát kapta meg. Sex. Pompeiussal, ki a földközi tenger ura volt, külön szerződés köttetett. Most Antonius Athenaen keresztül a parthusok ellen tett egy csekély eredményü kirándúlást s azzal Italiába visszatért, a hol Octavia közbenjárásával köztte s Octavius között a jó egyetértés egy darabig fennállani látszott, de a mint ismét Asiába ment, ott a birodalom kárára elkövetett tettei s botrányos élete miatt, csak hamar teljesen felbomlott. Mert már Antonius annyira veteműlt, hogy egész tartományokat Cleopatrának ajándékozott; jelesen mikor ez őt a parthusok ellen tett második hadjáratába elkisérte, a mint az Euphratesnél egymástól megváltak, neki adta Cyprust, Cyrenét, Coelesyriát, Phoeniciát, Ciliciát és Cretát, sőt kértére e nagy ajándékot még Judaea s Arabia egy részével is megtoldá. Ez úttal Armenia királyát Artavasdest minden ok nélkül elfogta s triumphus közt vitte magával be Alexandriába. Ide megérkezvén, itt mind Caesariont (a királyné Caesartól való gyermekét), mind a maga Cleopatrával nemzett három fiait királyokká nevezte ki. Mindez jó víz volt Octavius malmára, hogy Antonius ellen izgasson s nyilt harczra készüljön; kivált miután az, Cleopatra kedvéért, a nemes jellemü Octaviától köz botrányra még nyilván el is vált. Végre tehát a Tanács Octavius súgaltára Antoniust a consulságból s helytartóságból kitette és Cleopatrának hadat izent. A testi gyönyörben nyakig úszó Antonius, a helyett hogy védelemről gondoskodott volna, csaknem egész évet folytonos múlatozások s kéjutazások közt töltött, most Samosban, majd Athenaeben, majd meg Ephesusban, míg nem nagy sokára a tengeren megütközést elfogadta. A csata Actiumnál történt, hol egyszersmind Octavius s Antonius szárazföldi hadaik is egybegyülve voltak s a ten-

geri harczot a partról nyúgottan szemlélték. Mind a két fél majd csaknem egyenlő erővel birt; mert Octaviusnak 80,000 gyalog katonája, 12,000 lovasa s 260 hadihajója: Antoniusnak meg 100,000 gyalogja, szinte 12,000 lovasa és 220 hadihajója volt, de mellyekhez a személyesen megjelent Cleopatra 60 egyiptomi hajója is járúlt. Alig hogy a tengeri harcz megkezdődött, Cleopatra a maga 60 hajójával futásnak eredt, mit Antonius meglátván, ő is azonnal mindent ott hagyva, serege nagy bámulatára eszeveszetten utánna iramlott. Mire Antonius összes hada vizen és szárazon Octaviushoz általment; ki is ekként megszaporodott hadával Alexandria felé megindúlt. Antonius pedig a várost s magát védendő, Lybiába rándúlt, hogy egy ottan hátrahagyott nevezetes hadcsapatát, mellybe minden reményét helyezé, magához vehesse. Hanem az már akkor, mikor ő odaért, szintén Octaviushoz átment volt; mi neki olly keservesen esett, hogy csak nagy nehezen birták emberei a maga kivégzésétől visszatartóztatni. Ismét hát Egyiptomba húzódott s ott bús magányban merengett, mignem végre kedvesének sikerült őt palotájába s az előbbi vig életbe újra bevinni. Örömük azomban nem sokáig tartott; mert Octavius hadával Alexandria előtt megjelent. Vele Cleopatra s Antonius alkudozni akartak, igérvén, hogy ezentúl mindenről lemondva magányban élni kivánnak, csak az ország Cleopatra gyermekinek hagyassék meg. De Octavius semmi föltételt el nem fogadott, hanem Antonius fejét követelte. Mire ez még egyszer összeszedte régi hősiségét; a városból egy lovas had élén elszánt bátorsággal kirontott s Octaviust visszanyomta; hanem később mind az egyiptomi hajóhadtól, mind ön seregétől elhagyatván és egyszersmind Cleopatra részéről is árúlást gyanitván, kétségbeesetten, boszúálló szándékkal a királyné teremébe rohant, de onnét akkor már Cleopatra, magának holt hirét költve, elrejtőzködött. Antonius e hirt meghallván, élni többé nem kivánt s magát fegyverével keresztül ütötte. Mielőtt lelkét kiadná, értesüle, hogy Cleopatra még életben van; ezért magát hozzá viteté és ott annak karjai közt múlt ki.

Antonius azok után, miket róla Plutarchus ir, sok tökéletlenségei mellett sem volt érdektelen egyéniség. Szálas ter-

mete, szép férjfias arcza, magas homloka, sas orra s terebély szakálla (mellyet Egyiptomban kezdett viselni) némi méltóságos, lovagias tekintetet s herculesi alakot kölcsönzött neki. Fesztelen modora, derült kedélye, tréfát üzni szerető és azt tűrni tudó könnyű természete társas körben fölötte kedvessé tették öt. A katonák szivét is egy hadvezér sem tudta nálánál jobban megnyerni; mert a hadi fegyelmet, emberséges, lereszkedő bánással szokta egyesitni; a büntetés s jutalmazás körül mértéket tartott, bár az utóbbira nagyobb hajlamot mutatott. Ha kit megbántott, azt azonnal kiengesztelni sietett. A hol adakozni kellett, soha fukar nem volt. Ezen fölül mint hadvezér, a korabeliek között, jeles készültséggel, mint lovas parancsnok pedig elismert elsőséggel birt. Irásában különös modort affectált s szokatlan s homályos kifejezéseket használt. (V. ö. *Sveton. Octav.* 86. *Cic. Philipp.* III. 9.) Van Ciceróhoz egy pár levele.

ANTRON. Úgy látszik, arpinumi polgár volt és a város részére depositált bizonyos öszveghez jogot formált, de melly pénzt neki Cicero kiadni megtiltott. 736.

APAMEA. Az, a melly Nagy-Phrygiában feküt. Mert volt illy nevü város még Coelesyriában s Bithyniában is.

APELLA (Chius). 535: 4.

APELLA. M. Fabius Gallus *libertusa.*

APELLA. Kit Lepidus kezesül küldött volt Plancushoz. 828.

APELLES. Hires görög arczképfestő *Cos* szigetéből, Nagy Sándor korában, melly fejedelem egyedül ő általa engedte képét levetetni. E képből egy példány, melly Sándort kezében villámot tartva mutatta, legremekebb munkája volt Apellesnek és az ephesusi templomban tartatott. Másik remeke volt a Venuskép, mellyet halálakor bevégzetlen hagyott s mellynek bevégzését semmi festész utána megkisérleni nem merte. Id. Plinius azt mondja, hogy Apelles, festéseinél csak négy szint használt, mellyeket egy maga által feltalált fénymázzal szokott öszhangzásba hozni. Irt a festészetről munkát is, de a melly elveszett.

APENAS. 117: 1.

APOLLODORUS. Athenaei *grammaticus* Kr. e. 145

évvel. A grammaticában Aristarchus, philosophiában Panaetius voltak tanitói. Ő a *triiambicus* versmérték feltalálója. Irt egy verses *Chronicát* és több munkákat, mellyekért, mint id. Plinius *(lib. VII. c. 37.)* emliti, az amphictyonok által honoráltatott is. Hanem ezek mind elvesztek s a melly mythologiai művet *Bibliotheka* czim alatt tőle bírunk, úgy látszik, egy nagyobb munkájának kivonata lesz csak.

APOLLO-JÁTÉKOK. 45 : 7.

APOLLONIA. 434 : 3.

APOLLONIS. 52 : 18.

APOLLONIUS. 110 : 3.

APOLLONIUS. Az ifjú P. Crassus derék, mivelt *libertusa.* 555.

APPIA. 244 : 2.

APPIA-ÚT. Egy derék kövezett országút, mellyet App. Claudius Coecus mint censor Róma capenai kapújától fogva Capuáig készittetett, innét pedig később Caesar, Augustus, s Traianus imperatorok Brundisiumig folytattak. Köz beszédben röviden csak *Appiá*nak nevezgették.

APPII-FORUM. 37 : 3.

APPIUS CLAUDIUS. (C. f. 827.) l. Appius Minor.

APPIUS CLAUDIUS PULCHER. A Claudiusok régi patricius családából való; fija annak a Claudiusnak, ki P. Serviliussal 674 ben consul volt és P. Clodiusnak, Cicero e nagy ellenségének testvére. Volt még Clodiuson kivül más fi- és két nővére is, kikkel, mint Varro *(de Re Rust. III. 16.)* megjegyzi, apjok holta után szegény sorsban maradt hátra, de dolgát mint nagy tudós, jeles szónok, az egyházi s polgári törvényben s hazai régiségekben igen jártas ember, annyira fölvitte, hogy 696-ban practor, 699-ben L. Domitiussal consul, 703-ban L. Pisóval censor lett s augurságot is viselt és ez utóbbi hivatalában Cicerónak tiszttársa volt; kivel egy ideig viszálkodásban élt, de utóbb Pompeius közbenjárására kibékült. A polgári háborúban Pompeius részén állt, a ki őt Achaia kormányával bizván meg, midőn ez alkalommal Appius Delphiben az oraculumot a háború kimenete iránt megkérdezte, az neki ezt a rejtélyes feleletet adta: *Nihil ad te hoc Romane bellum Euboeae Coelam obtinebis.* Appius ezt úgy

vévén, mintha neki Apollo azt javasolná, hogy a hadban ne vegyen részt, hanem menjen Coela vidékére, ide azonnal el is ment, de rajta a jóslat úgy teljesült, hogy e helyen még a pharsaliai ütközet előtt meghalt. *(Valer. Max. l. I. c. 8).* Lucanus is megemliti e jóslatot ime verseiben:

„Effugis ingentes, tanti discriminis expers
„Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
„Euboici vasta lateris convalle tenebis." *Pharsal. V. 194.*

Irt Appius több szép szónoki beszédet s egy nagy munkát az *Augurságról*, mellyet Cicerónak ajánlott. Jelleme nem sokat ért; régi családára sokat tartó, fölfúvalkodott, pénzrevágyó, nyugtalan ember volt. Ciliciában, mint Cicero proconsul elöde sok zsarolást követett el s a melly bünöket mint Censor másokban megrótt, mindazokban maga is léledzett. Cicerónak több levele van hozzá.

APPIUS MAIOR és MINOR. 223: 15.

APPIUS. 655: 4.

APULEIA. 122: 7.

P. APULEIUS. Viselt néptribunságot és augur is lett. Cicerónál nagy becsben és tiszteletben állott, mert róla *Philipp.* XIV. 6. illy szavakkal emlékezik: *P. Apuleius tribunus plebis meorum omnium consiliorum periculorumque iam inde a consulatu meo testis, conscius, adiutor* etc. V. ö. 529. 5.

APULEIUS (praediator). Úgy látszik, valami üzletet is folytatott Ciliciában. 198. 534.

APULEIUS. Proquaestor volt Asiában, Q. Marcius Philippus proconsul alatt, mint némellyek vélik. V. ö. a 672 ik lev. 1 jegyz. Talán egy azzal a P. Apuleiussal, kiről föntebb van szó. 672. 673.

APULIA. Tartomány Alsó-Italiában, Nápolyban; fővárosa Taranto (a régi *Tarentum*). A milly népes volt hajdan, olly néptelen már ma; több benne a birka, mint az ember.

AQUAE-SEXTIAE. Város Gallia Narbonensisben, vagy is a mai *Aix* Francziaországban, Provençeban. Régi nevét meleg forrásától s telepitőjétől *Sextus* Calvinustól kapta volt.

AQUARII. 242: 18.

AQUILA. l. Pontius.

AQUILIA. 700 : 9.

C. AQUILIUS. Cicerónak praetorságban tiszttársa, barátja, nagy jogtudós, ki több törvénykezési formákat s jogszabályokat alkotott, minők a *de dolo malo, de postumis nepotibus* és a róla elnevezett *Stipulatio Aquiliana.* P. Quintiust előtte mint biró előtt védette Cicero, ki őt munkáiban sok helyen emliti, *pro Caecina cap.* 27. pedig rendkivüli dicséretekkel is halmozza. Lásd egy biráskodási esetét *Valer. Max. l. VIII. c.* 2.

M' AQUILIUS. 154: 3. Egyéb munkáiban több helytt emlegeti Cic. Mint Oppius legatusa Mithridates hatalmába esvén, ez őt kegyetlenül ölette meg. Valer. Maximus lib. XIII. 1. becsmérelve, Minutius Felix dicsérettel emlékezik róla. Annyit Ciceróból tudunk felőle, hogy két izben állott bünvád alatt.

AQUINUM. Hajdan jeles város Latiumban : ma csekély falu Nápolyban, Gaetától nem messze éjszakra; Juvenalis születéshelye.

ARADUS (v. Arad). Kis sziget Phoeniciában, hasonló nevü várossal, mellyet a parton fekvő Orthosiával egy 20 stadiumnyi hosszú hid kötött volt össze. Volt egy más illy nevü sziget is a persiai öbölben és még egy harmadik Creta mellett.

ARBUSCULA. 142 : 24.

ARCANUM. 2 : 2. 107 : 5.

ARCHAGATHUS (M. Clodius). Cicero jó ismerőse s pártfogoltja Siciliában.

ARCHIAS (A. Licinius). Jeles görög költő Antiochiából. Marius és Catulus consulok alatt Rómába jött; a midőn mint nevezetes embert több italiai város, mint Tarentum, Rhegium és Nápoly polgárjoggal tisztelte meg; Rómában pedig a főbb házaknál, különösen a Metellusok- s Lucullusoknál nagy kedvességben állt. L. Lucullust mint proconsult Siciliába kisérte s onnét visszajövet Heracleában is a polgárok közé beiratott. Később ez utóbbi polgárjogát egy bizonyos Gracchus kérdés alá vévén pört kezdett ellene és ez alkalommal Cic. ki szinte nagy becsülője volt, védte őt a törvény előtt még ma is fennlevő jeles beszédében. Több munkái között leirta

Archias görög versekben a *Cimber háborút* s Lucullus Mithridates elleni hadviselését is, de azokból semmi fönn nem maradt. Úgy látszik, a Metellusokról (Celer- és Neposról) szinte kezdett valami hőskölteményt készitni.

ARCHILOCHUS. Régi görög költő Paros szigetéből Kr. e. 700 évvel, vagy, mint Cic. *(Tuscul. I. 1.)* mondja, Romulus idejéből. Szülőföldét pártviszályok miatt el kellvén hagynia, előbb Tarsusba ment s ott a ráczok ellen harczolt és mivel a csatán szerencsétlenségből, de nem gyávaságból a paizsát elvesztette, Göröghonban föl s alá vándorolt, a midőn a spartaiak, kiknél csiklandós versei tiltva voltak, kapujokon be sem eresztették. Hanem az olympiai játékokon mégis egy Herculesről irt hymunsáért diadalmi koszorút nyert. Halála egy csata alkalmával történt, hol őt valami *Coracus* nevü rosszakarója orozva ölte meg. Versei egész Görögországban olly becsben állottak, hogy mint költő mindjárt Homerus után tétetett. Mérges iambusai, mellyekkel azokat, kikre haragudott, ostorozni szokta, félelmesbek voltak bárminő fegyvernél. Lycambesre, a ki előbb oda igért lyányát tőle megtagadta, ollyan gúnyverset irt, hogy az magát e miatti keserüségében felakasztotta. Költeményeiből néhány töredéknél egyéb nem maradt meg. A fél pentametert, mellyet verseiben használt, ő róla nevezik *archilochicus*-nak.

ARCHIMEDES. Hiero, syracusai király rokona; legnagyobb mathematicus az ó korban, Kr. e. mint egy harmadfél századdal. Ő a mathesist sok új találmánynyal gazdagitotta és az elméleti s gyakorlati mechanicában nála látni a régiek közt legtöbb avatottságot. A Statika s Hydrostatika igaz elveinek megállapitása, a *parabola quadraturája*, a spiral-vonalok tulajdonainak, úgy a cylinder s sphaera közti aránynak meghatározása neki köszönhetők. Ő állitotta föl először e tételt: *hogy a folyadékba lemerült tömör test annyit veszt sulyából a mennyit a hozzá hason terjedékü folyadék nyom.* Mint jött e fölfedezésre fürdés közben s mint számitotta ebből ki, mennyi aranyat lopott el a Hiero által készittetett koronából az ötvös azzal, hogy közé ezüstöt vegyitett, részletesen leirva találjuk Vitruviusnál *(lib. IX. cap. 3.)*. Polybius, Livius és Plutarch csodálkozva emlegetik Syracusa

ostromakor a rómaiak ellen készitett többféle gépeit s ezek közt Galenus s Lucianus olly tükreiről is beszélnek, mellyekkel a rómaiak flottáját felgyújtotta volna. Mikor Marcellus Syracusát bevette s rablásnak engedte által, parancsba kiadta katonáinak, hogy Archimedest bántani ne merjék, egy azomban, nem ismervén az embert, öt is leölte, mikor épen a piaczon mathematicai figurákat rajzolt a fövenyben. Archimedes ekkor 75 éves volt. Sirkövére egy Cylindert és Sphaerat metszettek. Mikor Cicero mint quaestor Siciliában járt, fölkereste a sirt, hanem azt ekkor már, mint *Tuscul. lib. V. cap. 23.* beszéli, tövises bokrokkal benőve találta.

AREOPAGUS. 19 : 14.

ARGENTEUM. 833 : 2.

ARGILETUM. 19 : 22.

ARIARATHES. Ariobarzanes, cappadociai király testvére. 219.

ARIARATHES. Ariobarzanes fija. 585.

ARIMINUM. 138 : 1.

ARIOBARZANES. A Mithridatestől elűzött V-ik Ariarathes halála után, valami Pseudo-Ariarathes s Nicomedes praefectus akartak Mithridates ellenében a cappadociai királyságon osztozni s amaz elfoglalta Cappadociát, emez meg Paphlagoniát; hanem a rómaiak beavatkozván, akkép intézkedtek, hogy mind a három *praetendenst* kizárva Cappadociát *szabad államnak* nyilvánitották; de miután Cappadocia népe (az isten adta!) kijelentette, *hogy ő király nélkül ellenni nem képes*: a római tanács ezt az Ariobarzanest rendelte nekik királyúl, a ki ezért Róma iránt mindig is nagy elismerést s hódolatot tanusitott, úgy, hogy innét *Eusebes*- s *Philoromaeus*-nak nevezték el. A rómaiak sem maradtak neki adósak, mert népe négyszer üzte ki az országból és ők mindannyiszor visszahelyeztették. A polgári háborúban Pompeiussal tartott.

ARISTARCHUS. Hires görög grammaticus Alexandriában Ptolemaeus Philometor alatt, kinek fiját Lathurust tanitotta is. Olly nagy kritikus volt, hogy Homerus, Pindarus s több költők müveiről ezer commentariusnál többet összeirt és Homerus verséül csak azt ismerték el, mit ő annak vallott; a honnét az ő nevéről a szigorú könyvbirálók valamint rég,

úgy ma is *Aristarchusoknak* szoktak hivatni. Különös, hogy e nagy tudósnak mind a két fija Aristarchus és Aristagoras bolondok voltak.

ARISTIPPUS. Hires görög philosophus Cyreneből, alapitója egy új philosophiai felekezetnek, melly az ő szülőföldéről *Cyrenaica Sectá*nak hivatott. Maga és rendszere valóságos ellenképe s ellentéte volt az Antisthenes személyének s rendszerének. Mig ez a szigorú nélkülözést czondrában hirdette s követte, addig ő a kéjelmes életet, mint egy galant világfija, úri módon gyakorolta. Főtana ebben állt, hogy: *az ember minden érzeménye kettőre, gyönyörre és fájdalomra reducálható. Amaz kedves, emez kedvetlen hatású, azért minden élőállat az elsőt keresi, az utóbbit kerüli. A boldogság nem más, mint egyes gyönyörélvezetekből összetett folytonos gyönyör. Az ember hát semmi gyönyört magától meg ne tagadjon: hanem az élvezeteket izléssel válaszsza és magát azoknál mindig az ész által hagyja vezettetni.* Socrates, kinek leczkéit hallgatta, vele e nem helyeselt tanáért sokat kocczódott, de ő azt azért hiven követte. Szerette a múlatságot, a finom társalgást s mint vagyonos ember több kéjútazásokat tett, jelesen Siciliába többször általjárt, hol őt Dionysius tyrannus asztalához s barátságára is méltatta és ezért őt a cynicus Diogenes *canis regius*-nak csúfolta; de mire e paréjon tengődő philosophusnak szépen megfeleltet vele Horatius ime verseiben:

„Si pranderet olus patienter, regibus uti
„Nollet Aristippus. Si sciret regibus uti,
„Fastidiret olus, qui me notat.“ *III. Epist. XVII. v. 13—15.*

Ő magát mint igazi világi ember, minden helyzetbe be tudta találni, azért mondja róla ugyan Horatius:

„Omnis Aristippum decuit color et status et res.“ *I. Epist. XVII.*

Vádolták ellenei azzal is, hogy először ő üzött a philosophiával kereskedést. De hogy a pénzt még sem igen bálványolta, mutatja az, mit róla beszélnek, hogy egyszer, mikor útazott, szolgáival az utána czepelt aranyat, mert annak terhétől lassan mentek, hogy hamarább haladhassanak, az úton széljel szóratta.

„Graecus Aristippus, qui servos proiicere aurum
„In media iussit Libya, quia tardius irent
„Propter onus segnes.“ *Horat. Serm. II. Satyr. III. v. 100.*

A hires kéjhölgyet Laist ő is frequentálta Corinthusban és rá sokat költött. Midőn szemére vetették, miért ád annyit ki egy nőre, ki Diogenesnek ingyen is szivesen szolgál, reá azt felelte: *Nem azért fizetem én őt, hogy kegyét mástól megvonja, hanem hogy velem megoszsza.* Mikor csúfolták, hogy nem szégyell Laisé lenni, azt mondta: *Nem én vagyok Laisé, hanem ő az enyim.* Munkái, a mellyeket irt, mind elvesztek.

ARISTO. 258 : 2.

ARISTOCRITUS. 81 : 1.

ARISTODEMUS. 33 : 20.

ARISTOPHANES. Nem az a comicus költő, kit e név alatt ösmerünk, hanem a *byzantiumi* Aristophanes, hires grammaticus és kritikus Kr. e. másfél századdal. Tanitványa Callimachusnak és Eratosthenesnek ; maga pedig tanitója Aristarchusnak s alexandriai könyvtárnok. Ő volt, ki először a régi görög költők, szónokok s történetirók müveit gondos megválogatással egybegyüjtötte s kritikai észrevételekkel kísérte. Iratai közől csak csekély töredékek maradtak ránk.

ARISTOTELES. Plato után Görögország legnagyobb tudósa ; alkotója a *Peripatetica Philosophiának.* Született Kr. e 384-ik évben Stagyrában Macedoniában, hol atyja, Amyntas királynak háziorvosa volt és mivel az őt is orvosnak szánta, már ifjanta fel lőn benne a kedv ébresztve a természettudományhoz, mellyet utóbb ő vitt a görögöknél legnagyobb tökélyre. Szülői halála után Athenaebe költözött, hol húsz évig lakván, Platónak hallgatója s nagy tisztelője, Isocratesnek pedig a szónoklatban vetélytársa lett s olly hirt szerzett magának, hogy Filep macedoniai király, mikor fija Sándor született, annak nevelőül őt nézte ki s illy tartalmú levelet irt hozzá: *Filep Macedonia királya Aristotelest üdvözli! Tudd, hogy fijam született. Hálát adok az isteneknek nemcsak azért, hogy vele megajándékoztak, hanem különösen azért is, hogy őt Aristoteles korában engedték világra jönni. Remélem, olly fejedelmet fogsz belőle képezni, ki méltó lesz hogy utánam*

Macedoniában uralkodjék". Aristoteles hát Sándort 13 éves korában nevelése alá vette s folyvást oldala mellett volt, míg csak az a trónra nem lépett. Ekkor a Fileptől nyert gazdag ajándékokon kivül még Sándortól 800 talentomot (egy millió tallért) kapván jutalmúl, ismét Athenaebe visszament s ott a Lyceumban philosophiai leczkéket adott, napjában kétszer, délelőtt rendes tanitványai, délután a közönség számára. Sándor később sem felejtkezett meg róla s neki azsiai hadjárata alkalmával a világ külömböző tájékairól szép természetgyüjteményt s mindenféle állatokat küldött, mellyekről aztán Aristoteles igen részletes és pontos leirást készitett. Végtére az athenaei demagógok őt is mint Socratest istentagadási vádba keverni akarván, hogy öket, mint mondá, a philosophia ellen elkövetendő második gyalázatos tettől megkiméljc, Athenaet ott hagyva, tanítványaival együtt Euboea (ma *Negroponte)* szigetére Chalcisba vonúlt, hol azomban nemsokára, midőn az Areopagus által Athenaebe bünperbe lőn idézve, magát 62 éves korában méreggel megölte. Számos jeles philosophiai, szónoklati s természettani munkái maradtak, mellyeknek eredeti kéziratai Sylla által Rómába kerülvén, ott azokat Andronicus szedte rendbe.

ARISTOTELES (A. Licinius). Cicero régi jó ismerőse és vendégbarátja Melitából. Pompeius halála után, kinek állandó hive volt Cic. eszközölte ki részére Caesarnál az amnestiát. 677.

ARISTOXENUS. 592: 2. Hires zenész-philosophus, tanitványa Aristotelesnek , kit halálos ágyán összeszidott azért, hogy iskolájában utódául Theophrastust s nem őt nevezte ki. Mint nagy zenész a philosophiában is a zenészetből indúlt ki s azt tartotta, hogy *a lélek nem egyéb, mint az elemek harmoniája.* Tömérdek históriai, zenészeti s philosophiai munkáiból, mellyek Suidas szerint 453 kötetre terjedtek, csupán ez a *Harmoniáról* irott maradt meg. Felőle Cicerón kivül Valerius Max. s Gellius is emlékeznek.

ARMENIA. Asiai tartomány, melly rég Nagy- és Kis-Armeniára oszlott; amaz a mai Turcomanniát s Kurdistánt, emez Anatoliát foglalta magában.

ARPI. Város Apuliában, mellyet monda szerint Troia

bevétele után a neje fondorkodása miatt országából elűzetett Diomedes alapitott volna.

ARPINUM. 34: 6.

ARRETIUM. 24: 9.

C. ARRIUS. Cicerónak formianumi alkalmatlankodó szomszédja, s fija a mindjárt következő Quintusnak.

Q. ARRIUS. Nagy hive s pártfogoltja Crassusnak, ki mellett úgy látszik, hogy jól fel is gazdagodott; mert mikor öt Crassus consullá választatni akarta, meghalt atyja tiszteletére, Castor templomában egy igen fényes lakomát adott, mellyen midőn minden vendégek ünnepies fejér tógát viseltek, Vatinius és társai köz botrányra gyász köntösben jelentek meg *(in Vatin. 12. 13.)* s melly lakomáról Horatius is emlékezik *II. Satyr. III. 86.* Fijai pedig Quintus és Caius az utána maradt örökséggel úgy bántak, hogy dőzsölő vendégeikkel sült filemiléket etettek, mellyeknek darabja 600 fton vásároltatott.

„Quinti progenies Arri, par nobile fratrum,
„Nequitia et nugis et amore gemellum,
„Luscinias soliti impenso prandere coemtas.“ *Hor. Sat. II. 3.*

Arriust Cic. a szónokok köztt is felhozván, róla azt mondja, hogy ő példáúl szolgálhat, mint lehet Rómában egy alacsony születésű embernek az által, ha magát a körülményekhez alkalmazva sokak érdekének szolgál, minden ész s tudomány nélkül, hivatalra, pénzre, népszerüségre, sőt némi ügyvédi névre is szert tenni *(Brut. 69.)*. Azomban Arrius, dolgát hivatalos pályán praetorságnál tovább mégsem vitte és a consulságra reá nem mehetett.

L. ARRUNTIUS. Talán az a gazdag Arruntius, ki 732-ben consul lett és id. Plinius geographiai irói között is előjön. Ezt Satrius Secundus mint kaczér nejének Albuciának a sok közől egyik latrát szerelemféltési boszúból a Tiberius ellen szőtt összeesküvésbe kevervén, Arruntius a feladásra bekövetkezett vizsgálat végét nem várva, ereit megnyitván magát kivégezte. Lásd: *Tacit. Annal. lib. VI. cap. 47. 48. F.*

ARSACES. 280: 1.

ARTAVASDES. Tigranesnek, Nagy-Armenia királyá-

nak fija és utóda; tudományos fejedelem, ki tragoediákat, oratiókat és historiát is irt. Crassust a parthusok ellen segitette és ezért a rómaiak előtt kedvességben állott, mígnem utóbb Antonius által, ki őt a parthusok ellen folytatott háborújában árúláson kapta, országától megfosztatott s csellel elfogatván Rómába vitetett és ott a triumphusi pompánál arany lánczra fűzve hordoztatott a többi foglyok köztt, később pedig fogságában ki is végeztetett.

ARTAXERXES I. vagy *Longimanus*, Xerxes persa király második fija s atyjának s bátyjának Dariusnak megöletése után a trónon utóda. Sokat harczolt az egyptomiak és görögök ellen, mígnem amazokat elnyomván, az athenaebeliekkel pedig, minden asiai görög város régi szabadságát meghagyva, békét kötvén csendesen s szeliden uralkodott egész haláláig. Ő hozzá menekült a honából számüzetett Themistocles.

ARTEMO. Cicero laodicaeai szállásadójának Andronnak atyja.

ASCANION. 153: 11.

ASCLAPO. 292: 4.

ASIA. 20: 1.

ASINIUS DENTO. Bibulus proconsul alatt Syriában szolgált s ott több tisztekkel elesett lovag centurio.

C. ASINIUS POLLIO. Mikor Caesar a parthus háborúra készülvén három évre tisztviselőket választott, Asinius Polliót Tulsó-Hispaniába küldte parancsnokúl, ki oda még Caesar éltében el is ment. Ennek megöletése után egy ideig a jobb részszel *(Optimatesekkel)* tartva, Antonius ellenének mutatkozott, de midőn az Octavius- s Lepidussal szövetségbe lépett, legott ő is két legiójával hozzájok állott; a mire leginkább Antoniussali régi barátsága birta; mert ez iránt olly hűséggel viseltetett, hogy midőn az actiumi ütközetkor Octavius a harczbani részvételre felszólitá, neki azt felelte: *az én érdemeim Antonius iránt olly nagyok, s az ő jótétei iránt olly ismeretesek, hogy azt tennem lehetetlen; azért én küzdelmetekből kivonom magamat és leszek zsákmánya a győzőnek.* (*Vell. II. 86.*) Már előbb Antoniustól Illyricumba küldetvén, ottan nyert győzelmeiért triumphus általi megtiszteltetésben része-

sült. Később consulságot is viselt s Caesar Octavianusnak legkedvesebb barátja volt. Pollio korának minden tekintetben első *notabilitásai* közé tartozik; honnét róla több római irók nagy dicséretekkel emlékeznek, mint ollyan egyénről, ki nem csupán a politikai, de tudományos pályán is kitűnő helyet foglalt el. Benne nagy philologust és jeles szónokot ismertek; irt több derék tragoediát s a római polgárháborúról 17 könyvre terjedő történelmet, úgy egy munkát a *Görögök dolgairól*, de mellyek az utókor kárára mind elvesztek. Horatius s Virgilius költőknek nagy pártfogója volt, kik őt ezért meg is énekelték. Ő nyitott első Rómában köz könyvtárt, hova a jeles férjfiak képeit s közttök Terentius Varróét még ennek éltében behelyezte. Hogy köztte s Cicero között némi ellenszenv s talán irigység is uralkodott, onnét sejthető, mert Pollio Cicero munkáit minduntalan kritizálgatta, ez ellenben Polliót sem *Brutusában* a jeles szónokok közt, sem *de Oratore* munkájában meg sem említette; mi pedig Polliót nemcsak jeles szónoki tehetségénél s nagy philologiai készültségénél, de közönségesen ismert finom elmésségénél fogva is méltán megillette volna, mint a kit Catullus *leporum ac facetiarum paternek* nevezett. Augustus idejében Róma városát egy a *Szabadság* tiszteletére épitett csarnokkal *(Atrium Libertatis)* diszesitette. Majdnem Augustus uralkodásának végéig élvén, mint 80 esztendős öreg tusculanumi villáján halt meg. Van Ciceróhoz három levele.

ASTURA. Folyó, sziget és város Latiumban Circei s Antium között, hol Cicerónak egy kedves villája volt.

ASTYA. 142: 22.

C. ATEIUS CAPITO. Mind a két Cicero testvérrel jó barátságban élt előkelő római senator, ki különösen Marcus Cicero iránt, terhesb körülményei közt nagy részvéttel és sok jóval viseltetett (V. ö. a 434-ik lev.). Azok után, mik felőle a levelekben előfordúlnak, igen bőbeszédű, udvarias s újságon kapkodó ember lehetett. Talán apja, minden esetre rokona volt annak a C. Ateius Capitónak, a ki Augustus alatt Antistius Labeoval első jogtudósnak tartatott és kiről Gellius több helytt emlékezik, Svetonius pedig *(de Illustr. Gramm. 22.)* beszéli, hogy a midőn egyszer Tiberius beszédé-

ben Pomponius Marcellus, egy pedans nyelvtudós, valami új szót kárhoztatott, Capito reá azt mondván, hogy igazi latin szó az és ha még az nem volna is, az lesz nem sokára, Pomponius erre azzal válaszolt: *hazudik Capito; mert te, Caesar, adhatsz polgárjogot embereknek, de nem ám szavaknak.*

L. ATEIUS CAPITO. Római senator; talán testvére, minden esetre rokona az előbbi C. Capitónak.

ATELLA. 138: 6. 645: 2.

ATERIUS. 451: 7.

ATHAMAS. 460: 1.

ATHENAE. Fővárosa Atticának Görögországban, a tudomány, művészet s miveltség ismeretes székhelye a hajdankorban.

ATHENAEUS. Ariobarzanes cappadociai király udvari kegyencze.

ATHENAIS. 238: 6.

ATHENIO. 36: 9.

ATHENODORUS. Sandonnak fija; mert volt másik Athenodorus is *Cordilius* melléknévvel s ez utóbbi M. Cato házánál élt s halt is meg. Amaz, kiről itt szó van, talán szülőföldéről (melly bizonytalan) *Cananitá*-nak is hivatott s Augustus Caesar tanitója volt, ki őt úgy szerette s tisztelte, hogy még imperator korában is folyvást udvarában tartotta és őt, midőn késő vénségében haza kivánkozott, nagy nehezen bocsátotta el magától. 244.

ATHENODORUS (Calvus). Lásd róla: 775: 15. Előjön még a 782-ik levélben is.

ATHESIS. A ma *Etsch* név alatt ismeretes folyó éjszaki Olaszországban, melly Tyrolból eredve délnek tart s Trient és Roveredo mellett elfutva az Alpokon s veronai lapályon keresztül végre a velenczei öbölbe ömlik.

ATHLETÁK. 126: 15.

ATILIUS. Ismeretlen egyén, de kiről Cicero mint igen sületes római lovagról úgy emlékezik. 234.

C. ATILIUS. Kit mint tengeri rabló főnököt, kegyetlen, vérengző embert úgy fest Vatinius és így, bár Cicero ezt is pártfogolta, vallyon egy volt-e az előbbivel, annál két-

ségesebb, mivel a variansokban *Catilius*-nak is iratik. V. ö. 655 : 2.

ATINA. 717 : 1.

M. ATRATINUS. 273 : 12.

ATTICA. Atticus leánya, ki *Caecilia* nevet is viselt s Cicerónál nagy kedvességben állt; utóbb M. Vipsanius Agrippához ment nőül. V. ö. 613 : 15.

ATTICUS (T. Pomponius). Egész neve előbb T. Pomponius Atticus, attól fogva pedig, hogy anyai nagybátyja Q. Caecilius Metellus végrendeletileg fijává fogadta, *Q. Caecilius Pomponianus Atticus*. Előkelő régi családból származott, nagy befolyásu gazdag római lovag. A Cinna és Sylla által okozott bel viszályok alkalmával egy rokona Sulpicius néptribun is megöletvén, jónak látta egyik párthoz sem állva a meghasonlott Rómát ott hagyni s Athenaebe költözött, hol 22 évig egészen a tudományoknak élt és ez idő alatt a görög nyelvet, szokást és modort úgy magáévá tette, hogy az *Atticus* melléknév innen ragadt reá. Köz hivatalt soha nem viselt, de azért a köz ügyekben folyvást nagy részt vett, sőt azokra azon összeköttetéseinél fogva, mellyekben a korabeli főbb országos férjfiakkal, mint Marius, Sylla, Brutus, Cassius, Hortensius, Antonius, Octavius, Cicero st. állott volt, nem kis befolyást is gyakorolt s pedig olly példátlan szerencsével, hogy őt ellenkező jellemü s szellemü barátai mellett, az akkor életre halálra folytatott pártküzdelmek között soha legkisebb veszély sem érte, hanem minden felől megkülömböztető tiszteletben, kiméletben részesült; mit főkép önálló, minden pártszenvedélyen fölül emelkedett magasztos érzelmének s önzés nélküli tiszta szándékának, de egyszersmind annak is köszönhet, hogy atyja s nagybátyja után szépen öröklött s okos gazdálkodás által mind otthon, mind Görögországban tetemesen gyarapitott bő vagyonából a politikai viharok közt tönkre jutott barátait pártkülömbség nélkül ritka elszántsággal, bátorsággal bőkezüleg fölsegitni mindig kész volt. Legbensőbb barátságban állt vele a nálánál két évvel fiatalabb Cicero, kivel athenaei együtt tanulásuk óta ennek haláláig legélénkebb levelezést folytatott. De valamint leveleiből, úgy több részint latin, részint görög nyelven is irt munkáiból egy sem maradt

fenn. Ellenben a Cicero által Atticushoz irott s maig fenn levő levelek száma, miket Tiró 16 könyvben adott ki, összesen 396-ra megy. Ez az Atticus az, kinek Cicero *de Senectute* és *de Amicitia* irt munkáit ajánlta és kit *de Legibus* szóló III-dik könyvében egyik beszélőül léptet föl. A philosophiában Atticus Epicurus elveinek hódolt. Kimúlt Cicero megöletése után 12 évvel, 77 esztendős korában, életének önkéntes éhenhalással vetvén véget azért, mert három havig tartott gyengélkedése után a beleiben naponként keményebben dúló fájdalmak orvosolhatása iránt reményét vesztette. Egyetlen leányát Atticát még éltében M. Vipsanius Agrippához adta férjhez, hugát Pomponiát pedig a Cicero öcscse Quintus birta nőül. Cornelius Nepos, ki Sextus Peducaeussal állandóan házi barátja volt, életét hiven megirta, honnét e derék férfiú jellemérőll bővebb adatokat merithetni.

ATTIUS v. ATIUS (Balbus). Caesar nővérének Juliának férje, kitől Atiát, Octavianus anyját nemzette és így Caesar Octavianusnak anyai nagyapja. *Sveton.* in Octavian. cap. 4. V. ö. 36: 2.

C. ATTIUS (Pelignus). A polgárháborúban Sulmo városát hét cohorssal elfoglalta Caesar elől, hanem az ez által ellene kiküldött M. Antoniusnak a magát feladott várossal együtt hatalmába esvén, Caesarhoz foglyúl vitetett, a ki azomban őt minden bántás nélkül azonnal szabadon bocsátotta. 327: 1.

P. ATTIUS VARUS. 307: 24.

AUCTORITAS. 185: 9. 223: 32.

AUCTUS v. ACILIUS. 654: 1.

AUFIDIUS. E név a Levelekben három helytt jön elő, u. m. a 668-ik levélben előnév nélkül; a 792 s 793-ban pedig *Sextus* előnévvel. Emennek személye iránt a Sextus név eligazit, de róla csak annyit tudunk, mennyit az emlitett két levélben találunk, hogy t. i. Q. Turius őt is egyik örökösévé nevezte (792) és hogy Cicero, mint jó, becsületes, mivelt embert, előkelő római lovagot és neki nagy tisztelőjét afrikai ügyeire nézve Q. Cornificius ottani propraetornak különösen ajánlja (793). Hanem hogy a másik, kit a 10-ik levélben consulsági versenytársai közt megemlitni sem tart szükségesnek,

az a *Titus Aufidius*-e, ki praetor és Asiában proconsul volt *(Orat. pro Flacco*, cap. 19. és *Valer. Max.* VI. c. 9), vagy az a *Cneus* Aufidius, ki szinte praetor volt és vak létére is a tanácsot szorgalmasan járta s az irodalommal és görög történetirással is foglalkozott *(de Finib.* V. 19. és *Tusculan.* V. 39.) és Orestest adoptálta *(pro Domo, cap.* 13.), vagy épen ennek ezen adoptált fija; vagy végre az a *Marcus* Aufidius Lurco, ki első kezdett pávákat hizlalni s ebből 60,000 sestertz jövedelmet vett be *(Varro de Re Rust.* l. III. c. 6. *Plin. Hist. Nat.* X. 23.) — meghatározni nem lehet. És ezek az *Aufidiusok* mind a négyen Cicero korában éltek.

AUFIUS. 252: 27.

AUGURSÁG. 31: 8.

AULUS. 449: 13.

AULUS PLOTIUS. 207: 2.

AURELIANUS. 149: 8.

AURELIUS. 783: 14.

AURELIUS. Hirtiustól Germaniába küldött hadparancsnok. 696.

AURELIUS. Cicero egyik hitelezője. 710. 783: 14.

L. és C. AURELIUS. 128: 2.

P. AUTRONIUS PAETUS. 687-ben P. Syllával consulnak elválasztatván versenytársuk Manlius Torquatus őket mint voksvásárlókat törvénybe idézte, a midőn ők egybecsődített gladiatorok s szökevények segélyével a bíróságot szétverni akarták és már kövekkel is hajigálni kezdték, hanem lázongásuk elnyomatván, consulságuk megsemmisittetett. Ennek folytán, (lásd Svetoniust *in Jul. Caes. 5. 9.)* M. Crassust, sőt hir szerint Caesart is magok mellé véve, hogy a consulságot visszaszerezhessék, egy összeesküvést terveztek, olly formán, hogy a helyökbe választott két consult Torquatust és Cottát megöljék, Crassust dictatorrá tegyék s ez magának lovagnagyúl Caesart nevezze ki. Hanem a terv jókor kitudódván nem sikerült. Majd utána nem sokára Autronius ugyancsak Syllával Catilina összeesküvésébe is belekeveredett *(Sallust. Catil. cap. 17.)*, de szem elől távozván egy ideig kikerülte a büntetést, mígnem 691-ben a Catilina még büntetlen maradt társaival együtt, ők is ketten pörbe fogattak, a midőn

is Sylla, kit Cic. védett, fölmentve, Autronius pedig számüzetésre lőn ítélve. Számüzetése ideje alatt vele egy sorsú bűntársaival Achaiában is tartózkodott. Cicero őt Sylla melletti beszédében igen rossz embernek festi, kit, bár az őt mint hajdani tanúlótársát, gyermekkori pajtását s vele együtt quaestorkodót sírva kérte pártfogásért, mégis védeni nem akart. (*Orat. pro Sylla, cap. 6.*); mint szónokról pedig azt mondja, hogy éles, nagy hangján kivül semmi más jó benne nem volt. (*Brut. 68.*)

AVENTINUS. Egy azon hét hegyek közől, mellyeken Róma városa épült. Többi társaitól vizek választván el, a város más részeiből ladikokon szoktak ide átjárni egy *quadrans* vagy félpénz vám mellett.

AVIANUS. 489: 1.

AVIANUS (M. Aemilius). 259. 489.

C. AVIANUS EVANDER. 124. 259: 1.

C. AVIANUS FLACCUS. Római lovag, Cicero barátja, ki Siciliában nagyszerü gabonakereskedést üzött. 181.

C. és M. AVIANUS. Az előbbinek fijai. 436.

C. AVIANUS (Hammonius). Szabadosa M. Aemilius Avianusnak. 489.

C. AVIANUS (Philoxenus). Cicerónak siciliai jó ismerőse, s pártfogoltja C. Avianus Flaccusnak. 503: 1.

AVIUS v. AULUS. Piso pénzváltó segéde, vagy ügynöke. 449: 13. 595: 4.

M. AXIANUS. Ismeretlen egyén; de a név is gyanús, a honnét *Maxianus, Maximus* s más variansai is vannak. 753.

AXIUS. Senator 142: 17.

Q. AXIUS. Római pénztőzsér, kinél Cicerónak is voltak pénzei 377. 381. Emliti Varró is de Re R. III. 2.

B.

BABULLIUS. 634: 3.

BACCHA. 124: 4.

BACCHIS. 752: 5.

BAEBIUS. 355. Cicero előtt ismeretlen egyén. Azt, ki a 628 ik levélben előjön, mint Atticus szomszédját ismerhette

Cicero és igy e két külön személy, de talán mind kettő rokona annak a harmadik M. Baebiusnak, kiről Cic. azt mondja, hogy vitéz férjfi volt és L. Piso ölette meg. L. *Orat. in Pison. cap. 36.*

P. BAGIENNUS. l. Vagienus.

BAIAE. 21 : 26.

BALBILIUS. 774 : 14.

BALBINUS. 613 : 9.

BALBUS (L. Cornelius). *Maior.* Gadesből való, kit Pompeius mint hispaniai helytartó, miután a *Gellia-Cornelia* törvény által fel volt hatalmazva, hogy minden idegennek, ha arra hadi tanácsában érdemesnek itéltetik, római polgárjogot adhasson, L. Cornelius ajánlatára római polgárrá nevezett és ki pártfogója iránti hálából attól a *Cornelius* nevet ekkor vette fel. Mivel pedig Pompeiusnak valami Theophanes nevü mitylenaei szabadosa fijává fogadta, erről viszont *Theophanes* mellék nevet is kapott. A római polgárjog használatáért egy gadesi ember később pert támasztván ellene, védelmét a törvény előtt Crassus, Pompeius s Cicero vitték s Cicerónak ez alkalommal tartott beszéde *Oratio pro Cornelio Balbo* czim alatt ma is megvan; mellyben Balbus érdemeit elmondja, hogy t. i. a hispaniai kemény háborúban Q. Metellus s C. Memmius hadvezérek alatt mind szárazon, mind vizen tetemes szolgálatokat tett; a Sucro és Durius (ma *Xucar* és *Douro)* folyók melletti tüzes csatákban jelen volt és a háború végeig Pompeius oldala mellől nem távozott. Caesarnak is nagy kedvébe esvén, e két hatalmas pártfogójának szárnyai alatt dolgát annyira felvitte, hogy Rómában *pontifex* lett, triumphált, sőt Cic. halála után 713-ban néhány napra consulnak is helyettesittetett, melly megtiszteltetésekben idegen származásuak, habár római polgárok lettek is, előbb részesittetni nem szoktak. *Primus externorum, atque etiam in Oceano genitorum usus illo honore, quem maiores Latio quoque negaverunt.* Plin. Hist. Nat. VII. 43. A polgárháború alatt Caesar részén buzgóan dolgozott (*Vell. Paterc.* II. 51.) s annak, Op piussal együtt legmeghittebb embere volt. Hivatik idősb vagy Balbus *Maiornak* is, hogy az ifjabb, vagy Balbus *Minortól,* testvére fijától megkülömböztessék; noha mind e mellett az

az iróknál őket többször összetévesztetni látjuk. Cicero egy helyen (294-ik lev.) *Tartessius*nak is nevezi őt, Tartessus hispaniai városról, a mellyet némellyek Carteiával, mások Gadessel egynek tartanak. Van Ciceróhoz négy levele; három a maga, egy az ő és Oppius nevében irva. 28. 136. 146. 147. 173. 211. 294. 325. 332. 339. *Mell.* 347. 348. A. B. 354. *Mell.* 377. 384. 398. 400. 402. 404. 442. 446. 454. 521. 613. 614. 621. 628. 631. 637. 703. 710. 711. 716.

BALBUS (L. Cornelius) *Minor*. L. Balbus *Maiort* és 334: 7. 339. *Mell.* végén. 856.

BALEARISOK. Maiorca és Minorca szigetek a középtengeren. Régi lakói hires parittyások levén, onnét kapták e nevöket. 442.

BARBA CASSIUS. 651: 4.

BARGYLOS. 231: 6.

BARNAEUS. 708: 1.

BASILICA. 40: 3.

BASILIUS. Helyesebben *Basilus* s hihetőleg a következő czikkbeli Minutius Basilus atyja, kinek, miután Görögországban meghalt, Rómában, az Appia-út mellett készitettek síremléket. 300.

BASILUS (L. Minutius). Praetorságot viselt egyén, egyik gyilkosa Caesarnak, a ki alatt Galliában mint hadtribun szolgált. Lásd: *Caes. de Bell. Gall. l. VI. 29. 30.* Caesar halála után hat évre viszont öt egy szolgája ölte meg. Talán fija annak a Görögországban meghalt hason nevü gazdag Basilusnak, kinek hamis végrendeletéről Cic. *de Off. l. III. cap. 18.* emlékezik. 685.

BASSUS LUCILIUS. 449: 10.

BATTONIUS. Ismeretlen egyén. 281.

BAULI. Puszta Latiumban Misenum és Baiae között, hol Hortensius egy villát birt. Nevét e görög szavakból *βοῦς* és *αὐλὴ*=baromól vette volna, minthogy monda szerint Hercules a Geryontól elhajtott marhákat itt zárta volna el sövény keritésbe. A honnét Symmachus róla ezt irja:

„Inde recens aetas corrupta *Boalia* Baulos
„Nuncupat, occulto nominis indicio.“ *Epist. l. I. 1.*

BELLIENUS. Demetrius született (*verna*) rabszolgája. Az illy szolgák, kik urok házánál nőttek fel, gyakran még a szabadosoknál is fölebb becsültettek otthon. 335.

BENEVENTUM. Tartomány és város Olaszországban; ma az egyházi birtokhoz tartozik. Hajdan eleinte *Maleventum*nak hivatott. *Hirpinorum colonia, nunc Beneventum, auspicatius mutato nomine, quae quondam appellata M a l e v e n t u m*. Plin. Hist. Nat. l. III. c. 11.

BESTIA. 99: 26.

BESTIARII. 104: 10.

BIBULUS (M. Calpurnius). Veje a hires Uticai Catónak, kinek derék szellemű leányát *Porciát* birta hitvesül. Folytonos ellenségeskedésben élt Caesarral, kinek pedig mind az aedilségben, mind a praetorságban, mind végre 694-ben a consulságban is tiszttársa volt s természetesen annak lángesze mellett az ő középszerű egyenisége mindenütt háttérbe szorúlt. Igy mikor együtt aediliskedtek, noha nemcsak együtt, de külön is adtak mind a ketten játékokat, ezekért a nép részéről mindig magát Caesart érte a köszönet és Bibulus azt szokta mondani, hogy ő épen úgy van Caesarral, mint Pollux Castorral; mert valamint ez ikertestvéreknek épített templom csak *Castor templomának* hivatik: úgy az ő és Caesar adakozása kizárólag csak Caesarnak tulajdonittatik. *(Sveton. in Jul. Caes. cap. 10.)*. Mint consul eleinte Caesar intézkedéseinek, jelesen *Agraria* törvényének a tanácsban erélyesen ellenszegült, úgy hogy végre ezért a Caesar érdekében működött Vatinius néptribun őt a tanácsülésből fegyver köztt hurczoltatta ki, hogy börtönbe zárassa és vele a poroszlók már *Valeria táblájáig* értek, midőn onnét a többi tribunok szabadon bocsáttatni rendelték (*Orat. in Vatin. cap. 9)*. De midőn e miatt Bibulus másnap a tanácsban panaszt tévén, senkit nem talált, ki a rajta elkövetett erőszakért fenyitést inditványozni mert volna, boszús keserüségében consuli székét otthagyta és azontúl többé a tanácsba sem ment, hanem otthon háza falai közé vonúlva, adogatta ki mérges *edictumait* Caesar ellen. Minél fogva a nép annyiba vette őt, mintha consul sem volna; minden a mi történt Caesar neve alatt menvén. Innét róla többek köztt ez a gúnyvers keringett:

„Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est
„Nam Bibulo fieri consule nil memini."

S voltak, kik csúfságból végrendeleteik s más iratok alá a datumot igy szokták föltenni : *Julio et Caesare consulibus.* (*Svet. in Jul. Caes. c. 20*). 702-ben Cicero ciliciai proconsulságakor, Bibulus Syriában proconsulkodott; melly alkalommal az amanusi hadjáratnál Cicerónak irigy vetélytársaként lépett fel. A polgári háborúban Pompeius összes tengeri hadainak főparancsnokává tette őt és mint illyen Caesart hadainak, Görögországba általszállításánál jó darabig sikerrel gátolta: de valamint ő Caesar elől a tengert, úgy előle Caesar a szárazt zárván el, utóbb mindenben, még ivóvizben is nagy szükséget szenvedt s annyi bajjal és viszontagsággal küzdött, hogy e miatt súlyos betegségbe esvén abba a hajón bele halt. (*Caes. de Bell. Civ. III. 15—18*). Bibulus nem derék szónok volt, de stylusára gondot forditott (*Brut. cap. 77*). Irt egy munkát a *Cato dicséretéről*, melly azomban nincs meg. Több Bibulus ez egynél a levelekben elő nem fordúl.

BILIENUS. 660: 4. 661.

BITHYNICUS. 686: 1.

BLAUDUS. 52: 3.

BLESANIUS. 762: 16.

BOGUDES. 865: 5.

M. BOLANUS. Cicerónak egy jó embere, kit Sulpiciusnak ajánl. 619.

BONA DEA. A római hölgyek külön istennője; kit a régiek, mert Faunus lányának tartották, *Faunának*, vagy *Fatuá*-nak is neveztek és ki ollyan szemérmes volt, hogy soha a háztól ki nem ment, sem férjén kivül más férjfit soha nem látott. Ezért holta után istenittetett s számára évenként ünnep tartatott, de mellyben csupán csak nőknek volt szabad részt venni és melly éjszakán át, zárt szobákban, zenétől kisért játékok s mulatságok között és pedig — mert mindez a nép üdvéért tétetett — a Pontifex Maximus lakában ment véghez. Férjfinak oda belépni szentségtörésnek tartatott.

BONONIA. Város Italiában; a mai *Bologna.*

BOREA. 757: 7.

BOVILLAE. Kis városka, nem messze Rómától, az Appia-úton, a honnét Propertius és Ovidius *Suburbana*-nak czimezik. Ennek közelében ölte meg Milo Clodiust.

BOVILLANUM. 146: 7.

BRINNIUS. 604: 9.

BROGITARUS. 120: 7.

BRUNDISIUM. 58: 2.

BRUTTIUS. 789: 2.

L. BRUTTIUS. 506: 1.

BRUTUS (L. Junius). 50: 11. 624.

D. BRUTUS (Junius). Caesar egyik különösen kedvelt embere, kit magának Galliában legatusává nevezett, azután consulnak kijelelt, Innenső Gallia parancsnokává tett, sőt végintézetében még Octavius után örököséül is rendelt; de ki azért mégis Caesar gyilkosai közé szegődött. A Caesartól kapott innenső-galliai parancsnokságot annak halála után is a tanács nála meghagyta; hanem Antonius, ki e provinciára nagyon ásitott, miután azt tőle szép móddal kezére keritni nem birta, fegyverrel indúlt ellene s Brutust Mutinában több hónapig tartó kemény ostrommal zaklatta, mígnem a tanácstól segitségül küldött erő az ostromnak véget vetett. Alighogy e bajból menekült, hallván, hogy Octavianus, Lepidus és Antonius egymással szövetséget kötöttek, mert ezek egyesült erejének meg nem felelhetett, rokonához M. Brutushoz Macedoniába készült, de csak hamar hadaitól elhagyatván, Antonius parancsából Aquileia alatt meggyilkoltatott. És Velleius szerint méltán lakolt; ki legjobb embere Caesar iránt olly háládatlan volt. Különben mint hajóhadparancsnok Caesarnak a polgárháborúban jó szolgálatot tett. Lásd: *Caes. de B. C. lib. I. cap. 56—58.*

D. BRUTUS (Junius) Clodia fija. Az, ki 676-ban Mam. Aemilius Lepidus Livianussal együtt volt consul. A latin s görög irodalomban jártas, tudományos, mivelt ember, kit Cicero a jelesb szónokok közé is soroz. (*Brut. cap. 47.*) 540.

M. BRUTUS (Junius). Az öreg; atyja annak, ki Caesart megölte. Az első polgárháború alatt Marius pártját követte s Pompeiustól egy csatában legyőzetett. A Sylla halála

után, Lepidus consul a háborút folytatván, Gallia Cisalpinát Brutusra bízta, hol őt Pompeius Mutinában ostrom alá vévén, midőn Brutus észrevette, hogy tőle hadai el akarnak pártolni, magát seregével együtt Pompeiusnak önként megadta, ki őt ekkor szabadon elbocsátotta ugyan, hanem másnap útjában a Padus mellett gyalázatosan meggyilkoltatta. Cicero felőle sok helyt emlékezik munkáiban; őt éles eszü szónoknak és nagy jogtudósnak mondja, ki a *Polgárjogról* három könyvet is irt (*de Orat. II. 55.*). Nőül a Cato nővérét Serviliát bírta, kitől fija Marcus s két *Junia* nevü leánya született; emezek egyike M. Lepidushoz, másik C. Cassiushoz ment férjhez. 355. 682.

M. BRUTUS (Junius) ifjabb. Az előbb megirtnak fija; ki, ha magát Caesar gyilkosai közé nem keveri, sok szép tulajdonaiért róla az utókor csak dicsérettel szólhatna. *Mert külömben szeplőtlen jellemü, tudományos miveltségü s* önzés nélküli ember volt; a honnét a galliai jövedelmes quaestorságot, melylyel megkinálták, el sem vállalta. Caesar őt nagyon szerette, sőt fijává is fogadta, min a világ föl sem akadt, miután tudva volt, hogy anyja Caesarral tartott s közönségesen e fiját nem férjétől, hanem Caesartól valónak hitték. Brutus a polgárháború kitörtekor mégsem Caesart, hanem atyja megölőjét Pompeiust követte. A pharsaliai csata után Caesar neki nemcsak megbocsátott, de még Gallia Cisalpinában hadparancsnokká is tette és pedig az afrikai háború folyama alatt. Azután meg, mikor Hispaniából haza jött, fővárosi praetorrá nevezte. Minde mellett Cassiustól rá hagyta magát biratni, hogy e nagy jóltevőjének s fogadott atyjának élete ellen összeesküdjék. A honnét midőn őt Caesar, gyilkosai közt meglátta, hozzá keserves meglepetéssel e szavakat intézvén: *és még te is fijam Brutus?* azontúl magát nem is védette. A végbevitt apagyilkos merény után, nem érezvén magát a fővárosban biztosan, többi társaival együtt tova menekült s Macedoniában sereget gyüjtvén Philippinél Antonius és Octavius ellen eleinte szerencsével harczolt, hanem utóbb legyőzetett s ezen való bujában magát a hely szinén Strato nevü barátja által kivégeztette; minek hirére neje Porcia, életének szinte véget vetett. Brutus tudományos ember s iró is volt. Több munkái emlittetnek, mint jelesen: 1. *Epitome*

historiae Fannii et Caii Antipatri; 2. *de Officiis;* 3. *de Patientia* czimüek, de a mellyek mind elvesztek. Ciceróval barátságban s folytonos levelezésben állott, de az előadás modora s más némelly dolgok körül is több eltérő sajátságos nézetei voltak, a miért és komoly, majdnem mogorva természetéért s bizonyos önhittségéért soha az eleven kedélyü Ciceróval igazán összeolvadni nem tudott. Mikor meghalt 40 esztendős volt.

BUCILIANUS. 736: 14. 757.

BULLISIAK. 162: 3.

BURSA. l. T. Munatius PLANCUS.

BUSRENUS. 132: 5.

BUTHROTUM. 32: 4.

BYZANTIUM. A mai Konstantinápoly. Régi nevét némellyek szerint valami Byzástól, mások szerint *Byze* megarai hajóhadparancsnoktól mint alapitójától vette volt.

C.

CAECILIA. 256: 26.

CAECILIUS. 152: 5.

CAECILIUS STATIUS. Enniussal egy időben élt s utána egy évvel később meghalt római comicus költő Galliából. Hamvait a Janiculus-hegyen temették el. Darabjait is kortársai nagyon szerették, mint Quintilianus *(lib. X. cap. 1.)* mondja. Dicsérettel emlékezik róla Horatius is, ámbár Cicero őt a latinságban rossz tekintélynek *(malus latinitatis auctor*nak) vallja. 294.

L. CAECILIUS. 52: 6.

Q. CAECILIUS. Atticusnak anyai nagybátyja, egy gazdag, fukar, mogorva vén ember s nagy uzsorás. Halálakor Atticust fijává fogadta s vagyonának $^3/_4$ részét neki hagyta, melly örökség körülbelől egy millió forintra ment. *(Corn. Nep. Attic. cap. 5.)* 10. 16. 45. 75.

Q. CAECILIUS BASSUS. 694-ben campaniai quaestor volt. Az alexandriai háború alkalmával ön költségén állitott ki egy sereget Caesar ellen. Mikor Caesar kevéssel halála előtt a parthus háborúra készült volt, Bassus tőle Syriában

egy legiót kapott, de melly, mihelyt Caesar megöletett, azonnal Cassiushoz általment. 35. 646. 693. 805.

T. CAECILIUS. l. Eutychides.

A. CAECINA. Úgy látszik, az, kit Cicero ismeretes oratiójában törvény előtt védett és ki irogatni szeretett egyetmást. Készitett egy munkát *de Etrusca Disciplina;* azután a polgárháborúban mint pompeianus Caesar ellen egy gyalázatos pasquillt adott ki *(Sveton. in Jul. Caes. cap. 75.)*, mellyet a pharsaliai csata után ellenkező szellemben irt *Querelae* czimű hizelgő művével akart volt Caesarnál helyreütni. Van hozzá Cicerónak három: neki Ciceróhoz egy levele.

CAECINA. Ismeretlen egyén Volaterraeből. 775.

C. CAECIUS. 352: 2. Tán az, ki nálunk a 354 levélben sajtóhibából *Coelius.*

Cn. CAEPIO (Servilius). 536. Testvére annak a Q. Serv. Caepiónak, kinek consulsága alatt Cicero született. Előtte való évben ő is consul volt Q. Pompeiussal. A tengeren hajótörésben veszett el. *Orat. pro Fonteio* cap. 7. *Brut.* cap. 25. *De Finib.* II. 16. *Valerius Max.* l. VIII. cap. 5.

Q. CAEPIO. 50: 4. Hol e név alatt M. Brutus értetik.

CAERELLIA. 513: 1.

CAESAR (C. Julius). A triumvir; ki, ha a polgárháborúban nyert győzelme után, idő előtt orgyilkos kezeknek áldozatúl nem esik, hihetőleg Rómát jobb sors érte volna, mint a millyent annak Pompeius szánt s utóbb Octavianus voltaképp juttatott. Erre termettségéről rendkivüli tehetségei, politikai s erkölcsi jelleme kezeskedni látszanak. Kik felőle másként vélekednek, nem annyira tetteiből itélik az embert, mint inkább szivét és vesét vizsgálva, a tettek látatlan rugóiból okoskodnak. Mi csak a tényeket nézzük. Caesar első ifjúságán kezdve, a nép és szabadság embere volt. Tizenhét éves korában, Cinnának, a népjogért küzdött Marius jó barátjának, leányát vette hitvesül. Mikor az aristocraták kolomposa Sylla hatalomra jutván, tőle követelte, hogy e nejétől váljon el, Caesar kereken megtagadta azt, Sylla azért az ifjút ki nem állhatta és róla így nyilatkozott: *én e fiatal emberből Mariusokat nézek ki.* Caesar az ingerült dictator boszúja elől egy ideig Sabinumba vonúlt el: de itt Sylla zsoldosai befogták; kiktől

midőn magát egy pár talentumon megváltania sikerült, Kis-Asiába vándorolt, hol részint Nicomedes bithyniai királynál, részint Thermus propraetornál tartózkodott és ez utóbbitól egy hajóhad élén Mitylenae ellen küldetvén, ez első hadjáratánál mindjárt hirre kapott. Azután Rhodusba indúlt magát Apolloniusnál a szónoklatban képezni. Útjában tengerirablók kezе közé kerűlt, kiknek váltságdijjúl 50 talentumot kellett fizetnie. De alig hogy kiszabadúlt, rögtön hajókat szerelt fel, mellyekkel a kalózokat üldözőbe vette, nagy részt elfogta s Pergamusnál keresztfára akgattatta. Amint Sylla meghalt, azonnal Rómába visszatért; hol hamar megnyerni tudott befolyása által az elnyomva volt néppártot felsőbbségre emelte; a tanács s patriciusok gyűlölt emberének Mariusnak szobrát helyreállittatta; consullá tett rokonával L. Caesarral Syllának több barátait száműzette: ő rá pedig a népnek tett szolgálataiért, ettől egymásután az országos hivatalok hosszú sora ruháztatott. Lett belőle hadtribun, quaestor, aedilis, pontifex maximus, praetor, propraetor s 689-ben először consul. Valamennyi hivatalát nagy köztetszéssel viselte. De az általános népszerűséget consulságában nyerte meg, a köznépnél *földosztási* törvényével és a lovag rendnél az adó egy részének elengedésével. Majd midőn consulsága után Galliába öt évre, négy legióval helytartóúl küldetett, ott véghezvitt számos győzelmei s nagyszerű hóditásai a katonaságnak szinte bálványává tevék. Caesar ezen kiérdemlett fényes állásában, nem a népre s szabadságra, hanem a már előbb Sylla auspiciuma alatt *Nagy*gyá keresztelt s a sors vak kegyéből egy szabad államban példátlan tekintélyig fölemelkedett, egyedül ragyogni s uralkodni vágyó Pompeiusra nézve vált csak félelmessé; ki is jól látván, hogy csupán a nép- és hadseregkegyelte lángeszü Caesar az, ki őt fennhéjázó terveiben megszégyenitheti: ennek lealázására mindent elkövetett. Először barátság szine alatt, leányának nőül vétele, galliai helytartóságának új öt évre kieszközölt meghosszabitása s kecsegtető alkudozás által próbálta őt lekenyerezni részére; mi nem sikerűlvén, nyilt sisakkal lépett fel és ellene a tanácsban, az aristocraták soraiból egy hatalmas pártot alkotott s azzal Caesart sujtó végzéseket hozatott. Legsérelmesb volt ezek közt

az, mellyben a tanács Caesarnak egyszerre azt parancsolá, hogy Galliát időnek előtte s hadseregét győzedelmeinek közepette rögtön hagyja ott; sérelmes különösen azért, mert a végzés Pompeiusra, a ki Hispaniát hadsereggel ugyanakkor és annyi időre kapta, mint Caesar Galliát, kiterjesztve nem volt. Caesar a végzésen megütközött: de azért igérte, hogy annak hódol, ha Pompeius is Hispaniáról s a seregről lemond. Mire azomban a tanács részéről válaszúl az ismeretes, csak ellenség irányában alkalmazni szokott végzés keletkezett: *Lássák a consulok, hogy a hazát veszély ne érje.* Ebben Caesar maga ellen nyilt hadizenetet látván — annál inkább, mert e végzés egyszersmind Pompeiust a köztársasági hadak főparancsnokává nevezte — ő is kész lőn határozatával, jogát, becsületét, személyét az önkény és fegyver ellen fegyverrel védeni s rögtön Italia határára, a Rubicon folyó mellett téli szálláson volt csekély számú hadtestéhez sietett s míg ott egész seregének összehúzásáról intézkedett, azalatt is a tanácsot és Pompeiust ismételt békeajánlatokkal kereste meg. Miután ezeket Pompeius és pártja rendre visszaútasitgatták, végre fájdalmas neki-szántsággal Róma felé, nem a hon, hanem annak palástja alatt vesztére működő Pompeius ellen táborával megindúlt. Merre csak ment, a szivek és kapuk megnyiltak előtte; mint népszabaditó, ki az aristocratai jármot széttörni jött, akkép fogadtatott; az ellene kiküldött seregek táborához csatlakoztak s hada hempelygő hógomoly módjára nőttön növekedett s kevés napok alatt, folytonos diadalmenetben, egy kardcsapás nélkül Rómába érkezett; de honnét már akkor a Caesar jöttét megelőző hireken elrémült Pompeius, ki előbb magáról olly nagyokat igért, hogy neki egy lábtoppanására legiók ugrálnak elő Italia földéből, eszét vesztve, a tanács és tisztviselők nagy részével s többi hiveivel nagyszerü futásban, előbb Capua, aztán Brundisium felé megszökött s onnét Göröghonba a tengeren átkelt. Caesar Rómában elsőben is általános *amnestiát* hirdetett; azután, az alkotmányt sértetlenül hagyva s annak fentartását igérve, a köz ügyeket rendezte; a honn maradt kevés senatorokat egybehivatta, megürült hivatalokat betöltette; majd a kincstárból vett pénzen seregeit fölszerelvén,

azokkal Hispaniából Pompeiusnak még ott maradt hadait kiűzte; melly győzedelméért hire nélkűl dictatorrá neveztetett; de e hivatalt tizennégy nap múlva rá, midőn újra Rómába visszatért, letette és a helyett consulságot vállalt. Ekkor Pompeius legyőzésére Göröghonba indúlt; a hol emez időközben roppant seregeket, az övénél számra sokkal erősbeket gyűjtött össze. Amint Epirusban szerencsésen kiszállt, útját Pompeius egyik hadi állomásának Dyrrhachiumnak irányozta s midőn hallá, hogy Pompeius oda előnyomúlni kezd, hozzá újra békeajánlatot küldött, mellyben őt felkérte, hogy mind ketten hadaikat négy nap alatt bocsássák el s lépjenek a régi barátságba vissza. Pompeius most sem engedett. Mire Caesartól bekerittetvén, nagy bajjal birta magát ennek táborán keresztűlvágni. Most Caesar látván, hogy kibékülésről többé szó nem lehet: maga kezdte a támadást a pharsaliai mezőn s ott Pompeiust végkép tönkre tette, úgy hogy ennek, szétszórt seregétől elhagyva, majdnem magánosan kellett, ál köntösben Egyiptom felé megszökni. Caesar oda is követte őt; de szomorú meglepetésére, előtte Dionysius király nem az élő Pompeiust, hanem annak levágott fejét mutatta be; mert a gyáva király, gondolván, hogy vele Caesarnak kedvet tesz, Pompeiust a kiszálláskor orozva meggyilkoltatta. Hanem a nemes érzelmű Caesar Pompeius esetét megsiratta, testét pompásan eltakarittatta, számára nagyszerű emléket állitott s Egyiptom királyán a Pompeius és utóbb maga ellen is elkövetett árúlásért olly elégtételt vett, a melly e királynak életébe kerűlt. Innét Caesar haza menvén, otthon a tanács és nép részéről határtalan hódolattal fogadtatott és miután később, Pompeius fijait is legyőzvén, a polgárháborút befejezte, végtelen megtisztelésekkel halmoztatott, úgy, hogy maga megsokalta s gondot adott neki a rá tukmált hatalmat magától, a népnek megsértése nélkűl, elútasitgatni. Néha mégis e részben kénytelen volt engedni a köz kivánatnak; mit aztán a titkon fondorkodó pompeius-pártiak (minthogy tőle szenvedt kudarczukat meg nem emészthették) elferditni, zsarnoki czélokra magyarázni, egy szóval ellene felhasználni el nem múlasztottak és midőn ez úton czélt nem értek, végre titkos összeesküvéshez nyúltak s Caesart a tanácsban orozva ölték meg.

Igy kelle kimúlni életének 56-ik évében e rendkivűl nagy embernek, kihez hasonló hadvezért és államférjfiút s mondhatjuk, hasonló kedves alakot is a történelemben nem ismerünk. Ő, ha királynak születik, a világ minden uralkodói között legtisztább fényben ragyogna, és hogyha az aristocratáknál még titkon folyvást forrongó fejetlenségi hajlamot végkép fékeznie ideje jut vala: talán nemcsak Rómában, de egész föld kerekségén a *legdicsőbb republicanus* lett volna. Mint hadvezér 500 csatát nyert, 1000-nél több várost meghóditott. Mint államférjfiú a köz igazgatást bölcsességgel, igazsággal, szelidséggel kezelte. Soha személyes ellenségein sem háborúban, sem békében boszút nem állt, sőt többeket közölök nagylelkűleg segitett. Mint ember, szeretettel, nyájassággal viseltetett mindenki iránt. Lángesze, vitézsége, bátorsága, emberismerete bámúlásra méltó. A mellett valódi tudós; nagy szónok, nagy philologus, nagy történetiró s olly roppant emlékezőtehetségű, hogy id. Plinius szerint, egyszerre irni, olvasni, más beszédére hallgatni s hét külön levelet diktálni tudott. Mi csoda, ha ennyi rendkivüli tulajdonok mellett, egész világ kész volt neki hódolni? Az illy hódolat természetes. Mondják ugyan, hogy nála az előszámlált fényes tulajdonok csupán ámitó eszközök voltak arra, hogy általok magának a népszerűséget s hatalmat megszerezze. De ezt akkor lehetne határozottan állitni, ha arra adataink volnának, hogy Caesarban azon sajátságok, mikkel a sziveken uralkodott, nem természetesek voltak. Ámde Caesar azokhoz jó s bal szerencsében hű maradt s benne Sylla s az aristocraták zsarnok hajlamából soha egy vonást is előtünni nem látunk. Tudnánk védelmére többeket felhozni, ha Caesar életét s jellemét tüzetesen tárgyalni akarnók; de az nem e helyre való és azzal is, hogy róla itt, úgy szólván, a közvéleménynyel szemben, ennyit fölemlitni s illy hosszúra terjeszkedni mertünk, csak az igazságnak és, hogy őszintén megvalljuk, azon ellenállhatlan vonzalmunknak is, mellyet e példátlan nagyszerűségü történelmi egyéniség iránt magunkban érezünk, akartunk némileg hódolni. Irataiból fennmaradt a *Polgári* s *Gallus háborúról* szólló *Commentariusa* s Cicero levelei köztt öt levele, mellyekből három magához Ciceróhoz van irva.

C. CAESAR (Octavianus). l. Octavius.

L. CAESAR (Julius). 706: 2. Az, ki 689-ben C. Marcius Figulussal consul volt és ki P. Lentulusra, húga férjére s Catilina apósára, mint ennek összeesküttt társára halált szavazott. *Catil. IV. cap. 6.* Róla van szó a 10. 149. 700. levv. is.

L. CAESAR ifj. Fija az előbbeninek. 307: 17. 314. 316.

CAESIUS. Valami házi tisztje Quintus Cicerónak, ki neki azsiai propraetorságában is körüle volt s legbiztosb, legbecsületesb emberei közé tartozott. 29. 146.

L. CAESIUS. 52. Úgy látszik, egy az előbbivel.

M. CAESIUS. Cicero jó ismerőse, kit 707-ben a maga s Quintus öcscse fijával Arpinumban aedilissé választatott. 481.

CAESONIUS. Ciceróval együtt aediliskedett *(I. Verr. 10.)* és a consulságkeresésénél is versenytársa volt. 10. 515. Az, mi róla a 10-ik levélben mondatik, oda mutat, hogy nem igen derék ember lehetett.

CAESTIUS. 201: 7.

CAIETA. 8: 3.

CALACTA. 505: 1.

CALAGURIS. Város Hispaniában, Quintilianus születéshelye, ma *Calahora.*

CALATIA. Város Campaniában, ma *Cajazzo* Nápolyban, a Volturno partján.

CALDUS. l. C. Coelius.

CALENIUS. 336: 12.

CALES. Régen jó boráról nevezetes szabadváros Campaniában; némellyek szerint a mai *Calvi.*

M. CALIDIUS. Előkelő római senator; az, kiről Caesar *de Bell. Civ. I. 2.* emlékezik és kit Paterculus is a Cicero korában élt kitűnőbb capacitások közé számit. 696-ban Lentulus és Metellus consulok alatt praetor volt s Cicero visszahivásán erélyesen dolgozott; később L. Paulus- s C. Marcellussal consulságért is versenyzett, de társai által legyőzetett. Vannak római ezüst érmek, mellyeken neve Cn. Fulviusé s Q. Metellusé mellett mint *pénzverő triumviré* jön elő. A pol-

gári háborúban Caesar pártján állott s ugyanakkor Placentiában halt meg. Cicero őt, mint a korabeli kitűnőbb szónokok egyikét *(Brut. cap. 79.)* hosszasan jellemzi s felőle az mondja, hogy senki nálánál szebb nyelvet, tisztább, logicaibb, kellemesebb előadást nem használt, de beszédeiben semmi izgató hév nem volt, hanem mindig higgadt kedély és csendes hang uralkodott. A honnét egyszer, midőn Q. Galliust a törvény előtt azzal vádolta, hogy az őt megmérgezni akarta és ezt is szokott higgadtságával adta elő, Cicero, mint Gallius védője épen ebből igyekezett megmutatni azt, hogy a vád alaptalan s így szólott Calidiushoz: *Ugyan Calidius, ha az igaz volna, igy beszélnél arról, te, ki olly ékesszóló vagy, s másokat olly erélyesen védelmezni tudsz? Hisz' a helyett, hogy bennünket vele megindítnál, majdnem elaluvánk rajta.* 63. 130. 151. 206. 211.

CALLIPIDES. 604: 4.

CALLISTHENES. Olynthusból, Macedonia városából származott görög philosophus. Nagy Sándor, kivel Aristotelest együtt hallgatta, a persa háborúba magával vitte őt s vele iratta le viselt dolgait; hanem szabadabb nyilatkozatai miatt ellene felbőszülvén, az embert, azon ürügy alatt, mintha egy összeesküvésben ő is részt vett volna, kegyetlen módon végeztette ki; előbb két kezét és fülét, orrát s ajakait levágatván, egy kutyával ketreczbe együvé zárva körülhordoztatta s azután halálig kinoztatta. Lásd: *Plutarch.* és *Curtius Ruf. VIII. 68.*

CALPE. 856: 4.

L. CALPURNIUS. Consul volt 620-ban. *Verr. IV. 49.*

CALPURNIUS. Antonius megbizott barátja. 374. *Mellékl.*

CALVA. 717: 7.

CALVENA. 691: 1.

CALVENTIUS MARIUS. 146: 25.

C. CALVISIUS. 787: 3.

CALVUS. l. C. Licinius.

CAMERINUM. Város Umbriában; ma *Camerino* az egyházi birtokban.

C. CAMILLUS. 283: 3.

CAMULA. Százados vagy centurio. 250.

CANA. 625 : 1.

CANDAVIA. 60 : 4.

CANIDIUS. Lepidus táborában egy főbb tiszt. 842.

C. CANINIUS GALLUS. Cicero és Atticus barátja, ki 695-ben mint néptribun Pompeius mellett buzgóan dolgozott

T. CANINIUS REBILUS. 562 : 7. 653.

CANINIUS SALLUSTIANUS. 271 : 1.

CANINIUS SATRIUS. 10 : 14.

CANULEIUS. Ismeretlen egyén, kitől Cicero egy fogadót akart megvenni. Talán az a publicanus, ki *Verr. II. 70.* jön elő.

CANUS. l. Q. Gellius Canus. 591 : 7.

CANUSIUM. 18 : 3.

T. CANUTIUS. 771 : 5.

CAPENA-kapu. 87 : 5.

C. CAPITO. l. C. Ateius Capito.

L. CAPITO. A Gabinius ellen támasztott bünvád egyik supscriptora. 146.

CAPIUS. l. Cipius.

CAPPADOCIA. Hajdan hires királyság Azsiában, Cilicia és a Feketetenger közt; lakói, minthogy a Syrusokkal egy nyelvet beszéltek, *leukosyrusoknak* (fejér syrusok) is hivattak.

CAPUA. Nevezetes szép és nagy város Campaniában, melly fényére nézve Rómával és Carthagóval vetekedett.

CARBO. A Carbók családának, melly *Papirius* nevet is viselt, nevezetesb tagjait maga megismerteti Cicero a 658-dik levélben, hol két *Caius*, két *Cneus*, egy *Marcus* és egy *Publius* felől szolgáltat számunkra adatokat, mellyek iránt ott adott jegyzeteinkre utasitjuk az olvasót.

D. CARFULENUS. 718 : 3. 841 : 3. és *Philipp. III. cap. 9.*

CARIA. Tartomány Kis Azsiában : most *Anatolia.*

CARINAE. 99 : 30.

CARNEADES. Görög philosophus Cyrenéből, alapitója az *Új*, vagy *III-dik Akademika*-sectának. Plinius s Gellius róla azt irják, hogy midőn Zeno stoicus ellen czáfolatot irni

készült, előbb feje tetejét fejér húnyorral tisztitotta meg, nehogy valami gyomrában levő rossz nedv agyvelejéig, mint az ész és lélek lakáig fel találjon hatni. A természettant megvetve, pusztán az erkölcsi philosophiára adta magát és ebbe olly mélyen belemerült, hogy sokszor az asztalnál is az evést felejtvén, szolgálója Melissa rakta szájába az ételt. Egyszer az athenaeiek Diogenessel és Critolaussal őt küldték harmadik követül Rómába és miatta e követség gyanús lett a rómaiak előtt, miután M. Cato a tanácsban azt mondta: *ettől az embertől őrizkednünk szükség, mert ő szónoklata s dialectikája által képes kinyerni akármit.* Meghallván, hogy Antipater magát méreggel megölte, ő is mérget vett be 85 éves korában s halálára Diogenes Laërtius szerint nagy holdfogyatkozás következett.

T. CARRINAS. 593: 16.

CARTEIA. Derék révpartu város Hispaniában. Régibb neve alapitójától Herculestől *Heraclea* volt, a görögök pedig *Tartessos*-nak hivták.

CARTHAGO. 757: 6.

CASCA. l. P. Servilius Casca.

M. CASCELLIUS. 52: 5.

CASILINUM. Város Campaniában, Capua mellett.

CASSIOPE. 292: 1.

C. CASSIUS LONGINUS. A 680-ban Terentius Varróval consulságot viselt C. Cassius Varusnak fija. Crassust mint praetor Syriába kisérte s ott annak halála után a parthusokat megverte s Antiochiából kinyomta. A polgárháború alatt Pompeius pártján volt s őt küldötte Capuába Pompeius a consulokhoz azon meghagyással, hogy Rómából az országos kincstárt hozzák el számára. Azután Pompeiust Görögországba is követte s hajóhadát a Hellespontuson ő vezényelte, de mellyet a pharsaliai vereség után azonnal Caesarnak átadott; ez pedig őt értte legatusává nevezte s Cappadociába Pharnaces ellen küldötte. Később, mint *Praetor Urbanus* ő is részese lett a Caesar elleni összeesküvésnek; minek folytán Italiát személye biztositása végett odahagynia kelletvén, a számára tanácsvégzés által kijelt provinciába Lyciába ment, hol a neki ellenszegült Dolabellát legyőzte s Laodiceába szo-

ritván, öngyilkosságra kényszeritette. Végre midőn Philippinél M. Brutussal az őket háborúval megtámadt triumvirek ellen harczolván, az általa vezénylett balszárnyat Antoniustól visszanyomatni látta s ebből egész hadtestének tönkre jutását következtette, magát kivégezte. Vannak hozzá Cirerónak számos levelei: neki is Ciceróhoz egynehány.

C. CASSIUS. L. f. L. u. 90: 12.

CASSIUS. Kinek Ciceróhoz közel esett házát Fabius Gallus csak azért vette meg, hogy annál többet lehessen együtt Ciceróval; de hogy mellyik Cassius volt a sok közől, nem tudni. 124.

CASSIUS. Kinek kertjeiről mondja Cicero, hogy eladók. 533. Erről sem tudni, mellyik Cassius volt.

CASSIUS. Kinél Athenaeben Cicero fija magát a görögül szavalásban gyakorolta. 789.

L. CASSIUS. 859: 1.

Q. CASSIUS LONGINUS. Marcellus és Sulpicius consulok alatt Pompeiusnak quaestora volt Hispaniában; utána való évben Marcellus s Lentulus consulok alatt mint néptribun M. Antonius tiszttársával együtt Caesar részére dolgozott s midőn Afranius és Petreius Hispaniában legyőzettek, Caesar által oda kinevezett propraetori helytartó lett. 276.

M. CASTRICIUS. Római lovag, ki Azsiában kereskedést üzött s mikor ott L. Flaccus propraetor volt, ennek itélete folytán intéztetett birói foglalást a trallesi község ellen valami régi adósság végett. Az azsiai görögöknél olly nagy becsületben állt volt, hogy mikor nálok 694-ben Smyrnában meghalt, értte törvényes szokásuktól eltérve, testét a városba bevitetni engedték s fejére arany koszorút tetettek és őt *hona diszének, a római nép ékességének, ifjúság virágának czimezték.* (Orat. pro Flacc. 23. 31). Cicero őt feddhetetlen, vallásos, fényes állásu, eszes és kedves embernek mondja. (II. Verr. III. 80.) 33. 546. 548.

L. CASTRINIUS PAETUS. Talán egy személy azzal, ki a 483-dik levélben *L. Castronius Paetus* név alatt jön elő. Különös, hogy ezt egy commentatornál is megjegyezve nem találni. 202. 483: 1.

CASTULO. 806: 2.

T. CATIENUS. 52: 7.

L. CATILINA (Sergius). Római patricius családból való nevezetes egyén, kinek jellemében a nagyság az aljassággal csodálatosan párosult. Kitűnő esze, szép előadása, nagy merészsége s más jeles tulajdonai által magának mind a két nemnél, különösen az ifjaknál s azon katonáknál, kikkel Sylla alatt együtt szolgált, számos barátokat szerezvén, miután a legfeslettebb élet mellett már fiatal korában mindenét eltékozolta s tömérdek adósságaiból az afrikai propraetorságában zsarolt kincsekkel sem menekülhetett, sőt a helyett fosztogatásai, öldöklései, buja tettei miatt több izbeli bűnvádakkal terheltetett: e szorult helyzetén s egyszersmind hozzá hasonló barátaién is, egy a haza ellen intézett, rablás- és pusztitásra számitott összeesküvés által akart segitni s Sylla példájára a fő hatalmat magához ragadni. E czélból forradalmi készületeit alattomban folytatva, 689-ben Ciceróval a consulságért föllépett. De gonosz tervének hire futamodván, föllépését a józan rész nagy egyetértése meghiúsitotta s Cicero lőn választva, ki is mint consul azonnal minden eszét, tehetségét a Catilina-párt veszedelmes czéljainak s működéseinek kitanúlására s megsemmitésére forditotta. A dolgot felvilágositani annál nehezebb volt, mert Catilina még akkor is, mikor már Cicero meggyilkolására ennek házához embereket küldött volt ki s Manliussal Hetruriában is gyüjtögettetett, hallatlan merészséggel a tanácsban folyvást megjelent. De végre Cicerónak naponként tett több-több fölfedezései s a tanácsban Catilina szemébe mondott dörgő beszéde *(Orat. in Catil. I.)* emezt Rómából kitakarodni s Manlius táborába vonúlni kényszeriték. Ekkor Cicero azon tanácsvégzés folytán, melly őt a hon megmentése végett mindenre felhatalmazta, az összeesküttek néhány főbbjeit, kik még Rómában lappangtak, kézre keritvén, börtönbe záratta s rövid per útján kivégeztette; azután Catilina s Manlius ellen consultársának C. Antoniusnak vezénylete alatt hadsereget küldött. Catilina, táborában 20,000 embert számlálván, csatára készen állt. Antonius, fájós lába miatt a harcz vezetését legatusára M. Petreiusra bizta. Más felől pedig Q. Metellus Celer vett három legióval állást, hogy Catilina el ne futhasson. Az összeüt-

közés Pistoria (ma *Pistoja*) határában történt meg, a midőn Catilina magát és hadát az övénél sokkal nagyobb erő által mindenfelől bekeritve látván, jobb ügyet érdemlett hősi elszántsággal és olly általános kitartással harczolt, hogy a harcznak csak akkor lőn vége, midőn majd minden embere egy lábig elhullván, útójára maga is legdühösb küzdése közben a harcztéren halva maradt. Lásd: *Cic. Orat. in Catil.* és *Sallust. Bell. Catil.*

CATILIUS. l. C. Atilius.

CATINA. Város Siciliában, közel az Aetnához.

CATIUS (Insuber). 522: 4.

C. CATIUS (Vestinus). Hadtribun M. Antonius táborában 855.

CATO. 153: 2.

C. CATO. Egy a tanácscsal sokat kötekedett hőbörtös, szájas, izgága fiatal néptribun, ki 697-ben Lentulust is ciliciai proconsulságából haza hivatni inditványozta s ki a II-dik kötetben sokszor előfordúl.

M. CATO (Censorius). Ki *Priscus*, *Sapiens* s *Maior* melléknevcket is viselt. Egy ritka nagyembere Rómának Kr. e. 230 évvel. Született a tusculumi municipiumban plebeius családból s eleinte ott öröklött csekély földbirtokán gazdálkodott, mellesleg a tudományokkal is, jelesen a jogtannal és bölcsészettel foglalkozván. Tizenhét éves korában Fabius Maximus alatt Capua, majd öt évvel később Tarentum ostromlásánál mint katona szolgált s ez utóbbi alkalommal Nearchus philosophussal megismerkedvén, tőle a bölcsészet titkaiba beavattatott. Azután haza ment s otthon és a környéken, mint jó törvénytudó, s szép előadásu szónok ügyeket vállalt és védett. Ezzel s egyéb jeles tulajdonaival Valerius Flaccus tekintélyes római polgárnak, kinek a szomszédban birtoka volt, figyelmét magára vonván, az öt szép igéretekkel a Rómába költözésre bírta; hol sokoldalú, kitűnő képzettsége által csak hamar magának úgy a polgári és tudományos, mint hadi pályán is nagy nevet s tekintélyt szerzett, melly öt a hadtribunságból censorságig fölvitte. Harmincz éves korában Siciliában hadtribun, következett évben quaestor, majd aedilis és öt évvel később praetor s egyszersmind Sardiniában helytartó

lett, hol Ennius költővel barátságot kötvén, tőle a görög beszédet már koros létére megtanúlta, sőt Enniust magával Rómába is elvitte. Consulnak a föntemlitett Valerius Flaccussal lőn megválasztva. Mint illyen azonnal a fellázadt Hispania megfékezésére küldetett, hol minden a Baetis folyón innen esett városok falait egy nap földig lerontatta s hadjáratát fényes győzelemmel végezvén, triumphálva vonúlt be Rómába. Censorságát, mellyhez collegául magának ismét barátját Valerius Flaccust adatta, rendkivüli szigorral folytatta. Utolsó nyilvános müködése carthagói követsége volt, hova a carthagóiak s Massinissa közt fenforgott viszályok kiegyenlitése végett küldetett. És ez utjában keresik Carthago vég elpusztitásának főokát; mivel onnét haza jövén minden beszédét, mellyet a tanácsban tartott, e szavakkal szokta volt végezni: *praeterea Carthaginem delendam esse censeo.* Erőteljes szónoklatát Demostheneséhez hasonlitották. Meghalt 85 éves korában. Hagyott maga után többféle munkát, jelesen egy történelmit *Originum s Historiarum lib. VII.* melly Róma historiáját a második poenus háború végéig foglalta magában. Az úgy nevezett *Aera Catoniana* tőle való; ő állapitván meg először Róma történelmében az igazi *chronologiát.* Munkáiból azomban csak egy *a Gazdaságról (de Re Rustica)* maradt meg. Minden erkölcsi szigora mellett sem a gazdagságot, sem a jó életet nem vetette meg s nyúgalmas öregségében szeretett néha iddogálni is; azért mondja róla Horatius:

„Narratur et prisci Catonis
„Saepe mero caluisse virtus."

Két nejétől egy-egy fija maradt. Második nejének Saloniának a fiját anyja után *Cato Salonius*-nak nevezték s ennek Marcus nevü fijától született az *Uticai Cato*, ki e szerint Cato Censoriusnak másodunokája *(proneposa)* volt. Lásd: *Gell. XIII. 19.* Életét megirták Cornelius Nepos és Plutarchus. V. ö. még: Cic. *de Senectute; Livius Hist. XXXIX. 40.* Plin. *H. N. VII. 27.* Quintilian. *l. XII. c. ult.* és Valer. Max. *l. VIII. c. 7.* Elöjön az 565-dik levélben.

M. CATO (Uticensis). Cato Censoriusnak hozzáhasonló

nagyhirű másodunokája. Korán árvaságra jutván, nagybátyjának, a derék Livius Drususnak házánál neveltetett. Szigorú erkölcsisége, ritka igazság- s szabadságszeretete és minden emberi s polgári erényekkel tündöklött nagyszerű jelleme által, mellyet a legkisértetesb időkben s általános romlottságban végig állandóan megőrzött, mind kortársainál, mind a késő maradéknál köz tiszteletet vivott ki magának. Ifjú éveiben a hadseregnél szolgált; először a Spartacus elleni háborúban L. Gellius Poplicola, azután mint hadtribun Macedoniában M. Rubrius propraetor alatt — mind két helyen a legpéldásabban; noha az egyhangú tábori élet annyira unalmas volt rá nézve, hogy utóbbi alkalommal két hónapi szabadságot kérvén, Pergamumba rándúlt s onnét a stoicus Athenodorust múlatótársúl elhozta magával. Vele volt öcscsének Serviliusnak (kit anyja, második férjétől Servilius Caepiótól szült volt) véletlen történt halála mély bánatba ejtette őt, de azért a tartománybeliek ajánlatát a megholt számára emelendő diszes emlék iránt mégsem fogadta el. Rómába visszatérése után majdnem egész idejét a philosophia s szónoklat gyakorlására szentelte. Nem lévén benne legkisebb hivatalvágy, a köz ügynek leginkább csak a tanácsülésekbeni buzgó részvéte által akart szolgálni. Azomban fordúltak elő viszonyok, mellyek közzt a hivatalkeresést részéről is a köz érdek által parancsoltnak hitte. Azért 30 éves korában quaestorságot vállalt, csak azért, hogy e hivatal körében elharapódzott sok visszaélést megszűntesse; melly irányban nagy erélylyel s nem kisebb szigorral is működött. 690-ben, mint elválasztott néptribun a consul Cicerót Catilina elnyomásánál hathatósan támogatta, ugyanakkor a Murena ügyében vele vádlókép állt szemben. 695-ben Clodius néptribun inditványára a cyprusi királyságnak a római birodalomba bekebelezése, akaratja ellen, ő reá bizatott; melly küldetésének, bár az által ellenei leginkább csak népszerűségének akartak ártani, a legnagyobb nemeslelkűséggel s köztetszéssel felelt meg. 698-ban, mikor a triumvirek Róma szabadságát már úgy lenyügözték, hogy a consulságért Pompeius- és Crassussal az egy Domitiuson, Cato sógorán kivül senki versenyezni nem mert, a közjó tekintetéből praetorság után járt: de valamint sógora Domitius

a consulságnál, úgy ő is a consulok részéről ellenében versenytársúl felállitott s pénzzel is segitett hitvány Vatinius mellett megbukott és a praetorságot csak a következett évben nyerhette el. Ő, mint a szabadság leghivebb s legféltékenyebb őre, sem Caesar, sem Pompeius iránt semmi rokonszenvet nem érzett s minden gondját ártalmas törekvéseik meghiúsitására intézte. És miután látta, hogy immár Pompeius dictatorságáról kezdenek beszélni, ezt megelőzendő beleegyezett, hogy Pompeius egyedül választassék consulnak; minthogy tőle azok után, miket igért és mutatott, előbb remélhette, mintsem Caesartól, hogy az osztatlan hatalmat az alkotmány érdekében kezelendi. Azomban, nagyobb biztosság okáért, jónak vélte a jövő 702-dik évi consulságért magának is föllépni. De mivel czéljához most is, mint mindig, törvényes és becsületes úton akart jutni csak: Caesar és Pompeius jeleltjei által legyőzetett. Ezentúl közhivatalért többé kisérletet nem tett és midőn a Caesar s Pompeius által szött nagyszerű drama fejlődéshez közelitett, ő sem egyik, sem a másik pártfőnöknél semmit nem keresett, hanem tanácsban és népgyűlésben mindig saját becsületes elveit félelmet nem ismert nyiltsággal követte. Egyébiránt a tanácspárt aggodalmaiban s reményeiben ő is osztozván, végre akarata s jobb érzelme ellenére a vért és proscriptiót szomjúzott Pompeiuspárt örvényébe sodortatott s annak Caesar elleni tanácskozmányaiban igen is szenvedélyes részt vett, mi aztán Caesarnak fegyverre-kelését húzta maga után. Ekkor Cato is ön személyéről s családáról gondoskodni szükségesnek látván, fijával együtt a consulokat Campaniába követte. Hanem ettől fogva, mint mondják, sem haját, sem szakállát többé le nem vágatta, úgy gyászolván hazáját egész haláláigt. Itt reá Sicilia védése bizatott; de azt az akkori körülmények között lehetetlennek találván, Pompeiushoz Dyrrhachiumba sietett. Ott sem a magoknak mindent megengedő bőszült *Optimasok* (aristocraták), sem Pompeius is nem igen jó szivvel látták s azonnal őt Azsiába a szárazföldi s tengeri hadak segitésére küldötték. Innét Metellus Scipio, hogy maga annál szabadabb kézzel zsarolhasson, hidegen elutasitá. A Scipio helyébe parancsnokúl jött Bibulus elfogadta egy ideig, hanem végre az is

rajta szép móddal kiadott. Most Dyrrhachiumba, az ottani hadiszertár védésére és Caesar kiszállásának meggátlására küldetett. A pharsaliai csata után Corcyrába vonúlt, hol a neki ajánlt hadparancsnokságot nem fogadta el, hanem, mivel még Pompeius halálát nem tudta, annak fölkeresésére indúlt. Megfordúlt volt Patrae körül, Achaiában, a laconiai s cretai partokon; hanem amint Pompeius kimúltát meghallá, visszatért Cyrene felé; honnét szárazon, nagy bajok közt, az afrikai provinciába vergődött, hol tavaszra kelve Attius Varus, Metellus Scipio s Juba király alatt 10,000 főre menő hadsereg gyült össze. De a vezetők a szigorú Cato beavatkozásától s tekintélyétől itt is féltek, és nem is ok nélkül, mert a hadsereg őt azonnal főparancsnokául kivánta. Cato ez állást most sem fogadta el, hanem a Caesarnál gyanús Uticának fedezésére ment. E várost derék erősitvényekkel s minden szükséges védelmi szerekkel bőven ellátván, az egy ideig a Pompeius-párt menhelyéül szolgált, mígnem fél év elteltével, Caesar az afrikai partokon megjelent és a Thapsusnál nyert elhatározó győzelem által Afrikának urává lőn. E győzelem hirére Utica lakói megrémültek s noha Cato a várost életre halálra védni késznek nyilatkozott, magok megadása iránt Caesarral alkudozásba ereszkedtek. Mire Cato — kivált midőn katonáinál is hasonló hajlamot vett észre — reményét a dolgok jobbra fordulhatása iránt elvesztvén, elsőben is arról intézkedett, hogy a városból minden oda menekültek, seregének fedezete alatt, tovább mehessenek; azután pedig a városi hatóság azon ajánlatát, hogy értte Caesarnak esedezni fog, nagylelkűleg megvetvén és a tisztéhez tartozókat végezvén, körülte megmaradt néhány barátival egész nyúgottan az erkölcsi szabadságról philosophálgatott. Ezzel este szobájába vonúlt és halálhoz készült. Hanem midőn párnája alatt a már előbb oda dugott kardot (melly onnét a róla szomorúat sejtő házbeliek által eltakarittatott) nem lelné, azt előadatni parancsolta s a mint ismét magában maradt, lefeküdt; Plato *Phaedon*ából (a lélek halhatatlanságáról) olvasgatott; majd csendesen elalutt, majd ismét a könyvet vette elő; végre hajnalban, midőn már barátainak szerencsés tova menekültéről biztos hirt kapott, az ajtót magára zárván, vette kardját

és azt hasába ütötte. A zuhajra, mellyet földre omoltával okozott, barátai az ajtót rátörvén, őt eszméletlenül, vérében fetrengve, de nemesebb részét a nem biztos kézzel ejtett döféstől sértetlenül találták. Szabadosa *Butas* tehát a kiomolt beleket helyökre visszanyomkodta és a sebet bekötözte. De amint Cato magához jöve, az orvost ágyától ellökte, kötelékét sebéről letépte s lelkét csak hamar kiadta. Illy véget ért 49 éves korában ama ritka férjfiú, kinél Róma történetében a szabadságnak, igazságnak és erénynek nagyobb s tisztább lelkű hősét egyet sem találunk. Őt Cicero a legtökéletesb Stoicusnak mondja. Mind öltözetében, mind beszédében az egyszerűséget követte; csak mikor a lélek nagyságáról, önmérsékletről, halláról, erényről, istenekről s hazaszeretetről beszélt, akkor élt virágos szónoklattal. (*Cic. Paradox. cap. 1).* Az olvasást annyira szerette, hogy otthon mindig könyvek között ült és a tanácsban is, míg az ülés meg nem kezdődött, folyvást olvasgatott. *(de Finib. III. 2).* Hogy nagy philosophus létére is a jóslatok hatással voltak rá, arra Cicero egy példát hoz fel *de Divinat. I. 32.* Irják róla, hogy nejét Martiát gyermeknemzés végett barátjának Hortensiusnak általengedte és annak halála után vette volna csak ismét magához. Ezért őt Caesar, ki Catónak nem volt embere, nyerészkedő szándékkal vádolta, mondván: *elereszteté nejét szegényül, hogy gazdagon kapja vissza.* Némellyek azt is megrótták benne, hogy a bort szerette. De erre Seneca azt mondja, *az, ki Catót részegséggel vádolja, nem Catót gyalázza, hanem a részegség bűnét szenteli meg.* Ámbár Cicero Catónak politikai, vagy inkább politika nélküli modorával megelégedve nem volt: őt a valódi bölcsek közé sorozza s nemcsak mindenütt nagy dicsérettel emliti, de róla halála után *Cato* czimű külön könyvet is készitett, mellyben hihetőleg Catóról mások rovására kelleténél több szépet is mondott s ez vihette Caesart arra, hogy annak czáfolatául *Anticato* név alatt két könyvet is írjon, melly munka azomban, valamint a Ciceróé nem maradt meg. Cicerónak három levele van Catóhoz s Catónak egy Ciceróhoz. Neve a levelekben sok helytt előjön s személyére mindenütt rá lehet ismerni.

CATONIUM. 639: 4.

CATULUS. (Q. Lutatius) id. Nagy katona, derék tudós, jeles szónok és iró, ki irásában a Xenophon modorát követte. 651-ben mint consul tiszttársával s barátjával Mariussal a cimbereket dicsőségesen legyőzte, de később e barátjától, ki mellett ő majdnem egy Laelius szerepét viselte *(Tuscul. V. 9.)* halálra lőn szánva; mit midőn megtudott, egy újonan meszelt szobát jó kéményen befüttetvén, abba bezárkozott s ott a gőzben fúlt meg. *Valer. Max. l. IX. cap. 4. 88. 89.*

Q. CATULUS. (Lutatius) ifj. Fija az előbbeninek. Igen jeles, nagy tekintélyü férjfi, ki Cicero idejében a senatorok közt elsőnek tartatott és kit maga Cic. érdemére nézve Pompeiussal egy rangba tesz *(de Offic. I. c. 22)*. 675-ben mint consul, tiszttársát Lepidust, ki Sylla intézményeinek felforgatása s a számüzöttek visszahivása által polgárháborút elöidézni akart és már Rómát haddal megtámadni készült, vitézül visszaverte, úgy hogy Lepidusnak e merényéért Sardiniában számüzetésben kellett elhalnia *(Flor. III. c. 23)*. Ez alkalommal a köz békét háboritók ellen P. Plantius néptribun neve alatt egy igen szigorú s üdvös törvényt is hozatott *(Or. pro Coel. c. 29)*. A capitoliumi Jupiter 670-ben leégett templomát, mellynek helyreállitását Sylla be nem végezhette, ő épittette s szentelte újra fel *(II. Verr. IV. cap. 31)*. Pompeius növekedő hatalmát nem jó szemmel nézte, azért a *Lex Maniliát*, melly egyenesen erre volt intézve, erélyesen ellenezte, a midőn a tanácsban azt mondá: *derék férjfiú ugyan Pompeius, de már sok, a mi sok; nem kell mindent egy emberre halmozni, csak azért is, hogy ha rajta valami történik, kit fogtok majd helyébe állitni?* Mire egész tanács igy kiálta fel: *tégedet Catulus!* És Catulus olly szerény volt, hogy e hizelgő nyilatkozatot hallván, azonnal ott hagyta az ülést *(Vell. Paterc. II. 32)*. Cicerót a tanácsban a *Parens Patriae* czimmel ő tisztelte meg először (*Orat. in Pison. c. 3)*. De viszont Cicero is ő róla irásaiban mindenütt nagy dicsérettel emlékezik s *Akademikái*ban beszélő szerepet is ád neki s boldognak vallja őt úgy fényes életpályájáért, mint jókor történt kimúlásáért, melly neki a polgári haborút megérni nem hagyta. 21. 40. 50. 604. 606. 611.

CAUNUS. 29: 41.

CELER. 361 : 18.

Q. CELER. l. Q. Metellus Celer.

CENSORINUS. 52 : 22.

CENSORSÁG. 119 : 3.

CENSUS. 119 : 1.

CENTURIA. 228 : 7.

CEOS, vagy CEA. Sziget az Archipelaguson, ma *Zea*, vagy *Zia*, hasonló nevü várossal, mellynek házsorai egy meredek hegyen emelkedő lépcsőkként vannak épitve.

M. CEPARIUS. 457 : 1.

CEPHALIO. 322 : 1.

CEPHALUS. Gazdag, kedélyes athenaei öreg Plato *Respublicájá*-ban. 149.

CERAMICUS. 6 : 1.

CEREALIA. 36 : 4.

CHAERIPPUS. Quintus Cicerónak azsiai, Q. Cornificiusnak afrikai helytartóságában kisérője s házi barátja volt. M. Cicerónál is nagy becsületben állott, ki vele, úgy látszik, hogy levelezett is.

CHAERON. 256 : 4.

CHAONIA. 339 : 3.

CHERSONESUS. 252 : 71.

CHILIUS. Költő volt, kit úgy látszik, Cicero nemcsak kedvelt, de egy ideig házánál is tartott, sőt tőle ogy *consulságáról* irandó versezetet is várt, mi azomban nem teljesült.

CHILO. 146 : 13.

CHRESTUS. 199 : 1.

CHRYSIPPUS. 153 : 9.

CHRYSIPPUS VETTIUS. Cyrus—Cicero idejebeli hires épitésznek szabadosa. 30 : 177.

CIBYRA. Egy kis város Ciliciában, Pamphilia határa mellett. Volt még másik *Cibyra* is Phrygiában. Mindenik hegyes völgyes vad és vadas vidéken feküt.

CIBYRATÁK. Cibyra lakói.

M. CICERO ifj. Cicero egyetlen fija, kit mind otthon a háznál, mind Athenaeben lehető legnagyobb gonddal s nem kevés költséggel nevelt s tanittatott. Athenaeben léte alatt még egy gyönyörü munkát is készitett számára *de Offi-*

ciis czim alatt és azt egyenesen neki dedicálta. Minda mellett e fijában utóbb nem sok örömét találta; mert tanúlni nem igen szeretett s Athenaeben korhely, kicsapongó, sőt részeges is lett, úgy hogy innèn *Bicongiarius* (két pintes) csúfnevet kapott. M. Brutust több ifjakkal Athenaeből Macedoniába kisérte, hol is magát mint legatus vitézűl és Brutus teljes megelégedésével viselte (V. ö. *Brut.* 865 : 3. 876 : 1). Atyjával a triumvirek őt is proscribálták, hanem Octavius által amnestiáltatott és később praetorrá tétetett, sőt 723-ban septembertől novemberig consulnak is surrogáltatott és mint illyen Antonius emlékoszlopait mind leromboltatta.

L. CICERO. 1 : 1.

Q. CICERO id. Testvéröcscse Marcus Cicerónak. Ő is, mint bátyja, tudományos miveltségű hanem hajlamánál fogva inkább katonának, mint tudósnak termett ember volt. 691-ben fővárosi praetorságot viselt, aztán három évig Ázsiában propraetoroskodott, később Caesarnak lőn legatusa Galliában, a hol vitézsége s jó szolgálatai által a Caesar figyelmét úgy magára vonta, hogy ez őt nemcsak folyvást megkülömböztette, hanem róla *Commentariusában* is dicsérettel emlékezni méltónak tartotta. (Lásd: *de Bello Gall. V. cap. 52).* Mikor bátyja mint proconsul Ciliciába ment, őt oda legatuskép kisérte. A polgári háborúban bátyja kedvéért ő is Pompeius részére állott; de ennek legyőzetése után, azonnal Caesarnak hódolt; kinél, hogy dolgát jóvá tehesse, fijával együtt Marcus bátyjának árulójává lőn s ezzel ennek, ki mind kettőjöket rendkivüli kegyelettel szerette, mély keserűséget okozott. Nőül Atticus húgát Pomponiát birta, kivel folytonos izetlen kedések köztt élvén, végre tőle 708-ban elvált. Mikor Antonius Marcus Cicerót a halálra kijelelte, Quintus is fijastúl elfogatott s bár egyik a másiknak életét a kiküldött gyilkosoktól saját halálával megváltani vetélkedve ajánlkozott, mindketten egyszerre leölettek. Quintus a tudományt s irodalmat nemcsak kedvelte, de mellesleg gyakorolta is. A honnét Cic. némelly philosophiai munkáiban, mint *de Finibus* lib. V. és *de Legibus* neki adta egyik beszélő szerepét. Kedvencz tanúlmányát a költészet tette és jelesen a drámai, mellyben ollyan készséggel bírt, hogy 16 nap alatt négy szomorú játékot készitett (154

lev.) Cicero közölök hármat, u. m. *Electrát*, *Troadest* és *Erigone*-t nevez meg; melly czimek azomban arra mutatnak, hogy ezek görögből tett fordítások lehettek. Quintus költészeti munkáiból egy sem maradt ránk; tőle mást nem birunk, mint egy bátyjához irt értekezést a *Consulságkeresésről*; ezen kivül leveleiből egyet bátyjához, hármat Tiróhoz. Tüzes, hóbortos, katonás ember volt és kicsiny termetü; a honnét mikor bátyja M. Cicero Ázsiában egy nagy colossalis, pánczélos mellképét meglátta, szokott tréfás szeszélyével azt mondta rá: *frater meus dimidius maior est quam totus.* Macrob. Saturn. lib. II. cap. 3.

Q. CICERO ifj. Cicero öcscsének, Quintusnak fija. Nagy bátyja fijával az ifjú Marcussal egykorú lévén, vele folyvást együtt nevelődött, Cicero és anyai nagybátyja Atticus felügyelete alatt; kiknek, mint szülői által elkényeztetett egyetlen fiú, szelessége, pajkossága s jellemtelensége által nem kis gondot adott és sok boszúságot okozott. A polgári háborúban nagybátyjai hire nélkül Caesar táborába szegődött és ott Cicerónak árulójává lett. A Cicero ellen kiküldött gyilkosok öt is megölték.

CILICIA. Róma egyik provinciája Kis-Ázsiában, Cappadocia, Armenia, Syria s a földközi tenger közt.

CILIX. App. Claudius szabadosa. 180.

CILO. 632: 4.

CIMBER TILLIUS. Caesar gyilkosainak egyike. Ő volt, ki a merényt a tanácsteremben azzal kezdte meg, hogy Caesart galléron ragadta. *Sveton. in Caes. cap. 82. Philipp. II. cap. 11.* Irják nevét *Tulliusnak* is. 514. 859.

CINAEAS. 246: 2.

L. CINCIUS. Atticus megbizott ügynöke Rómában. 3. 4. 10. 21. 97. 98. Nálunk a 21-ik levélben (141 lapon) sajtóhibából *Crucius* áll helyette.

M. CINCIUS. Élete Lucilius költő korára esik. Mikor az ajándék-elfogadást tiltó törvényét, mellyet innen *Muneralis*nak neveztek, s Plautus is így emlit, hozatta, valami C. *Cento* nevü, ajándékokon kapkodó ügyvéd csúfságból hozzá így szólván: *quid fers Cinciole?* reá azt felelte: *ut emas Caie, si uti velis* (Cic. *de Orat. lib. II. c. 71).* Megújittatta a pazar ven-

dégségek ellen hozott *Fannia törvényt* is, melly iránt tett inditványában, többek között szemére vetette a korabelieknek azt is, hogy már *tróiai disznót* is szoktak rakni az asztalra, mi alatt olly disznót értett, mellyet a szakácsok másféle sültekkel töltve adtak fel. *(Macrob. Saturn. II. 9).* Irt *de Fastis* egy munkát, de a melly nincs meg. 25. 11. 149: 43.

CINGULUM. Város Italiában a picenumi földön.

CINNA (L. Cornelius). Három izben consul. Az első polgári háborúban egyik kegyetlen triumvir, a ki consultársát Octaviust is kivégeztette. Nagy kegyetlensége miatt, mikor épen Sylla ellen háborúra készülne, saját katonái Anconánál agyon kövezték.

„Jus licet in iugulos nostros sibi fecerit ense
„Sylla potens, Mariusque ferox et *Cinna cruentus.*" *Lucan. Phars. l. IV. v. 821—822.*

CIPIUS. 636: 1.

CIRCAEI. Tengermelletti volscus város Latiumban Astura és Terracina között.

CISPIUS. 593: 6.

CISPIUS LAEVUS. Nem tudni bizonyosan, ki volt, hacsak az a M. Cispius nem, kiről *Orat. post redit. II. cap. 8. pro Sext. cap. 35. és pro Planc. cap. 31.* van említés.

CISTOPHORUS. 32: 9.

CLATERNA. 802: 3.

SER. CLAUDIUS. Papirius Paetusnak vagy egy anyától származott, vagy unoka-testvére. Nagy olvasottságú ember s különösen a költőkben olly jártas, hogy egyszerre meg tudta mondani, melly vers kitől való. 25. 450.

CLITARCHUS. 226: 12.

CLODIA. Q. Metellus Celer neje, P. Clodius egyik nővére; hires, szép és cselszövényes, kaczér asszony, kit Cicero ez oldalról Coelius melletti beszédében böven megismertet s kedélyesen kiczégérez: de a kinek valamint Coelius s több akkori előkelő férjfiak, úgy maga egykor szinte udvarolt, miért otthon Terentiájától sok keserüséget is nyelt. Az lévén felőle a hir, hogy az úgynevezett *filléres fürdőkbe* is jár s ott a taksát a fürdősnek teste egy részével fizeti le: innét *quad-*

*rantariá*nak (filléresnek) nevezték el. Cicero még *bikaszemű* nevet is ad neki, a mi arra mutat, hogy szép nagy szemei lehettek. 14. 35. 36. 99.

CLODIA. L. Metellus néptribun anyósa. 347. 350.

CLODIA. A consularis D. Brutus anyja. 540.

CLODIA. Az, kinek egy telkét akarta Cicero Tullia emlékhelyéül megvenni. 570. 571. 572. 573. 574. 577. 589.

CLODIANUS. l. Cn. Lentulus Clodianus.

CLODIANUS *(foenerator)* l. Hermagenes.

CLODIUS (Patavinus). Ismeretlen egyén. 574.

CLODIUS (Philetaerus). 59: 4.

C. CLODIUS. 72: 2.

C. CLODIUS PHILO (Halesinus). Cicerónak Halesában lakott jó ismerőse. 500.

L. CLODIUS. 194: 1.

M. CLODIUS. l. Archagathus.

P. CLODIUS PULCHER. Fényes, patricius családból való; fija annak az Appius Claudius Pulchernak, ki 674-ben P. Servilius Vatia Isauricussal consul volt. Egy hirre kapni törekvő, népszerűséget hajhászó, merész, cselszövényes fiatal ember, ki egyszer csupa kalandos szeszélyből arra a botrányos vakmerőségre vetemült, hogy a *Bona Dea* titkos ünnepén, mellyet a nők Rómában évenként a Pontifex Maximus, vagy első consul házánál, a férjfi-nem teljes kizártával szoktak megülni, Caesar hitveséhez Pompeiához asszonyi köntösben belopódzott; melly tettén rajta kapatván, mint szentségtörő bűnvád alá került, de az alól, számos rokoninak, barátinak és megvesztegetett biráinak közremunkálása által szerencsésen kimenekült. Hogy azokon, kik ez alkalommal megbuktatni akarták, és különösen Cicerón, boszút állhasson s zavaros terveit annál könnyebb móddal kivihesse, minden áron néptribunná lenni akart és mivel e hivatalért mint *patricius* fel nem léphetett, magát a *plebeius* osztályba adoptáltatta. Ekkor Caesar és Pompeius segélyével néptribunnak választatván, elsőben is Cicero ellen, a Catilina pártosainak elitéletlenül történt kivégzetéséért, számüzetési büntetést szabatott s azután a maga s Caesar érdekében egy sereg törvényt hozatott. A felbőszitett néppel Cicerónak házát és villáit fölégettette,

szétdúlta, elkoboztatta, mi azomban Cicerónak, ki nem sokára száműzetéséből visszahivatott, a tanács részéről mind helyre lőn pótolva. 701-ben, mikor Milo, Cicero barátja, consul akart lenni, P. Clodius viszont praetorságért lépett fel. A gyülölség a két jelelt között annyira ment, hogy utóbb egy találkozásnál összeverekedtek, melly alkalommal Clodiust a Milo szolgái meg is ölték. Halála a köznépre olly érzékeny hatással volt, hogy ez tömegesen a curiára rohanván, a tanácsteremben mindent szétrombolt és a senatorok ülőszékeiből *rogust* készitvén, azon égette meg Clodius hulláját, a midőn a curia épülete is több szomszéd házakkal együtt a tüz martalékává lőn. Cicerónak Clodiussal folytonos küzdése lévén, róla nemcsak leveleiben, hanem beszédeiben is számtalanszor emlékezik.

P. CLODIUS ifj. 700: 15.

SER. CLODIUS. l. Ser. Claudius.

SEX. CLODIUS. Rokona P. Clodiusnak s mint ez, szintollyan garázda, elvetemült ember s ennek minden törvénytelen tetteinél s botrányos kicsapongásainál egyik leghivebb társa, segéde. A honnét mint közcsendháborító 697-ben vád alá is került: de P. Clodius ez évben aedilis lévén, az ő befolyása által, Cicero nagy boszúságára, fölmentetett. Ugyancsak Publius eszközléséből az országos élelmezési biztosságnál is nyert valami alkalmazást; hogy egyéb hivatalt viselt volna, nincs nyoma. Ő volt, ki a megöletett P. Clodius holt testét a curiába felhurczoltatta s azt ott a terem bútoraiból rakott máglyán égette meg. E tettéért száműzetéssel lakolt, de később a hazatérhetésre engedelmet kapott. Cicero Sex. Clodiust lelkéből útálta s őt egy közcsendháborító, kincstárt meglopó, szentségtörő, vérfertőztető, becstelen embernek rajzolja, a ki sem vagyonnal, sem hitellel, sem állással s kilátással nem birt és a kinek szája, nyelve, keze és egész élete be volt mocskolva. (Lásd. Orat. *pro Domo*, c. 10. *pro Coel.* c. 32.) 104. 374. 701. 708.

SEX. CLODIUS (Rhetor). 142: 5.

CLUATIUS. 533: 1.

CLUVIUS. Az, kihez a 645-ik levél van irva és kit Caesar Gallia Cisalpinába a földosztó bizottmány elnökévé

tett. Kik őt a mindjárt következendő Cluvius Puteolanussal egy személynek veszik, tévednek, mert ez utóbbi Cluvius akkor, mikor az emlitett levél iratott, már meghalt volt.

M. CLUVIUS (Puteolanus). Egy Cicero előtt jó hitelben és becsben állt római tőkepénzes ember, ki őt egyik örököséül is nevezte. 231. 256: 5. 629. 697. 698.

COCCEIUS. 783: 15.

COCTIUS. 443: 3.

COELIUS. Pénzváltó, bankár. 449. 453. 586.

C. COELIUS. 702-ben egyik néptribun. 223.

C. COELIUS CALDUS. 378: 14. 380. 381. 382.

C. COELIUS CALDUS. Cicero fiatal quaestora Ciliciában. 256. 262: 1. 273. 276.

L. COELIUS (Antipater). 600; hol *Coelius Évkönyvei* alatt annak a L. Coelius Antipaternek Annalisait érti Cicero, ki a poenus háború történetét megirta és kiről Cic. munkáiban több helyt emlékezik, mint jelesen *Brut.* c. 26. *De Legib.* I. cap. 2. st. M. Brutus ennek historiájából készitett egy *Epitome*-t.

M. COELIUS RUFUS. Egy a római társas körökben s polgárháború mozgalmaiban magát jó s rossz tulajdonaival kitüntetett fiatal lovag — hasonló az ifjabb Curióhoz. Született Puteoliban. Serdülő korában atyja által, további kiképzés végett Ciceróhoz adatott, kinek vezetése alatt a szónoklatban annyira ment, hogy őt Quintilianus a főbb oratorok közé sorozza. Első vádbeszédét a consularis C. Antonius ellen *felségsértési*, másikat L. Atratinus ellen *vesztegetési ügyben* tartotta. Atratinus fija pedig később ezért ő ellene *erőszaktét* czim alatt *(de vi)* inditott egy pert, mellyben azzal vádoltatott, hogy Metellus Celer nejét, a hires Clodiát, kivel egy ideig tilos szerelmet folytatott, méreg által megölni akarta. Ez alkalommal Cicero védte őt ama múlatságos beszédében, mellyet *Oratiói* közt *pro Coelio* czim alatt ma is olvashatunk. 701-ben néptribun volt s magát e hivatalában, a tanácscsal és jobbakkal tartva, igen kitűnőleg és jelesen Milo védelmében, a hatalmas consul Pompeius daczára, olly erélyesen viselte, hogy Pompeius azon való boszújában, fegyveres föllépéssel is fenyegetődzött ellene. 703-ban mint aedilis cu-

rulis szolgált. A polgári háborúkor eleinte semlegességet mutatott: de csak hamar Caesar részére állt, ki őt magával Hispaniába vitte; mikor pedig Pompeiusnak Görögországba utána indúlt, Rómában az *idegenek praetoráúl* nevezte ki, *praetor urbanussá* Treboniust tévén. Ez Coeliusnak, ki a fővárosi praetorságot jobbszerette volna, épen nem tetszett; és azért Treboniussal folyvást gyűlölködött s viszálkodott, úgy hogy e miatt végtére Servilius consul által a tanácsból kitiltatott, sőt, miután erre népgyűlést hítt össze, ott is a szószékről erővel elhurczoltatott. Ezen meggyaláztatásán felbőszülvén, Rómát olly szin alatt, mintha Caesarhoz menni akarna, ott hagyta s alattomban az akkor száműzetésben élt Milóhoz izent; vele Caesar ellen titkon szövetkezett s izgatni kezdett; de midőn Thurium (hajdan *Sybaris*) városában a lakosokat és katonákat pénzzel csábitgatná, az oda Caesartól helyőrségűl küldött lovasok rajtkapván, általok lekonczoltatott. *(Jul. Caes. B. C. III. 20. 21. 22).* Coelius sokban hasonlitott az ifjabb Curióhoz. Ő is, mint ez, nagy forradalmár, tüzes, merész, féktelen, kicsapongó s tékozló ifjú volt: de mellette eszes, elmés, tudományos, kedves társalgásu, hires tánczos és még Curiónál is jobb szónok; melly tulajdonaiért Ciceróval folyvást baráti viszonyban s olly szorgalmas levelezésben állt, hogy Tiró a Cicero *Familiaris* leveleinek szerkeztésénél az egész IX-ik könyvet Coelius leveleiből állitotta ki. Van Cicerónak is hozzá kilencz levele.

M. COELIUS (Vinicianus). 702-ben Coelius Rufussal s Hirrussal együtt pályázott aedilisségért, hanem ez utóbbi társával együtt megbukott. 206.

COHORS. 228: 7. 381: 1.

COLCHIS. Pontusi tartomány Azsiában a Caucasus mellett; arany gyapjáról, Jason- és az Argonautákról s mérges növényeiről hires.

„Herbasque quas et Colchis atque Iberia
„Mittit venenorum ferax.“ *Horat. Epod. V. v.* 21.

COLUMNARIUM. 594: 2.

COMITIA. 33: 5.

COMITIALIS NAPOK. 134: 14.
COMMAGENE. 132: 2.
COMMORIS. 238: 8.
COMPITALIA. 28: 14. 298: 6.
COMUM. 198: 1.
CONCIO. 19: 1.

Q. CONSIDIUS GALLUS. Senator; egy felette gazdag *publicanus*, ki pénzével nagy kereskedést üzött ugyan, de olly becsületes uzsorás volt, hogy róla mind Cicero. mind Valerius Maximus dicsérettel emlékezik. Mikor a Catilina által okozott zavarban a megdöbbent hitelezők pénzeiket rendre felmondták s még a tehetősebb adósok is, a fekvőbirtok becsének alászállta miatt, fizetni nem birtak, Considius, kinek 15 millió sestertze (másfél millió forintja) volt kiadva, adósaitól nemcsak a tőkét, de a kamatot sem követelte, azt mondván, hogy *ő polgártársainak pénzéből és nem véréből akar nyereséget húzni. (Valer. Max. IV. 8).* Cicero őt szilárd embernek, eszes, igazságos, tekintélyes birónak mondja *(pro Cluentio. cap. 38.)*; egy helytt pedig *fortissimus senex*-nek nevezi (l. 50. lev.), czélozva arra az esetre, midőn Caesar consul s az őt támogató Vatinius néptribun a *földosztó törvény* erőltetésével sok senatort elkedvetlenitvén, ezek a Bibulus s Cato példájára egy ideig tanácsba sem mentek, s midőn Caesar ennek folytán egy ülésben kérdést tőn, mi az oka, hogy ollyan kevesen jelennek meg, az öreg Considius felállt s azt mondá: *az, mert félnek a fegyvertől és katonáidtól.* Hát te magad miért vagy itt? kérdé reá Caesar. „*Azért* — úgy mond Considius — *mert engem a vénség rettenthetlenné tett.* Q. Considius valami Afrikában kereskedést üzött Q. Turius után is örökölt. 16. 50. 792.

M. CONSIDIUS (Nonianus). 704 ben Innenső Galliában Pompeius pártját szolgált propraetor. 316. 334. B. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a 310-ik levélben Considius Nonianust a 3-ik jegyzetben Schütz után hibásan vettük Marcus helyett *Quintusnak* s azzal a Quintus Considiussal egynek, ki az 50-ik levélben előjön, mivel ez nem Considius *Nonianus*, hanem Considius *Gallus* volt, vagyis az, ki az előbbi czikkben leiratik. F.

C. COPONIUS. 336 : 9.

CORCYRA. 111 : 4.

CORDUBA. 562 : 6.

CORFINIUM. Pelignusok fővárosa Italiában.

CORINTHUS. Achaiának Rómával fényben, gazdagságban vetélkedett hires fővárosa, mellyet a római tanács azért, mivel követeit az elbizakodott város piszokkal illetve fogadta, L. Mummius által földig lerontatott. Fellegvárát *Acrocorinthusnak* hivták.

CORINTHUSI ÉRCZ. 26 : 40.

CORIOLANUS (Martius). Róma egyik régibb kitűnő férjfia, Kr. e. 500 évvel. Melléknevét a volscusok általa meghóditott *Corioli* városától kapta. Sok érdemeivel szerzett nagy népszerüségét utóbb, a patriciusok érdekéhez szegődése miatt, a népnél elvesztvén, száműzetett. Minek folytán hálátlan honát megboszúlandó a volscusokhoz ment által s őket föllázitván, velek Róma ellen indúlt; de a fővárosnak egy hozzá a tanács által, anyja vezetése alatt kiküldött nő-követség kérésére megkegyelmezvén, seregével békességben visszavonúlt; a miért őt az ellene felbőszült volscusok egy lázadásnál megölték.

CORNELIA. 15 : 2.

CORNELIUS. 16 : 2.

CORNELIUS GALLUS. 856 : 19.

CORNELIUS. 99. Ismeretlen egyén.

CN. CORNELIUS. Consul L. Mummiussal 593.

M. CORNELIUS. 18 : 1.

P. CORNELIUS. Ismeretlen. 484.

P. CORNELIUS (Demetrius Mega). Idegen ember, kinek P. Cornelius Dolabella szerezte meg Caesartól a római polgárságot és ki ezért annak nevét vette is fel. 504.

P. CORNELIUS. 702-ben egyik néptribun. 223.

Q. CORNELIUS MAXIMUS. 139 : 2. Sógora annak a Q. Sextiusnak, ki mellett Cic. *pro Sextio* föliratu beszédét tartotta s kinek neje Cornelia ezzel a Corneliussal egy apától, u. m. C. Cornelius Scipio Asiaticustól származott. Talán ugyanez a Q. Cornelius értendő az alatt is, kit Cic. *de Harusp. Resp. cap. 6.* a pontifex minorok közt emlit. 15. 16.

CORNICINUS. l. Cn. Oppius.

Q. CORNIFICIUS. Erről Cic. a 10. és 18. levélben lenézőleg emlékezik; de úgy látszik, hogy ott nem a meggyőződés, hanem csak a pillanatnyi neheztelés szólott ki belőle. Az nála nem újság, hogy mikor valamiért megharagszik, legjobb emberét sem igen kiméli. Másutt Cornificiusról mindig jól beszél, mint ezt több hozzá irt leveleiben láthatni. És hogy ő nem utolsó ember lehetett, onnan is kitetszik, mert Cicerónak az augurságban collegája, a consulságkeresésnél pedig versenytársa volt s Hortensius és Metellus consulságuk alatt néptribunságot viselt. A polgári háborúban Caesar részén állott; 708-ban afrikai propraetor lett, Caesar pedig Syria provinciát adta volt neki. De Caesar halála után Antonius consul őt Afrikából is kizavarni s helyébe Calvisiust juttatni akarta; hanem ennek ellenében a tanács Cornificiust Afrikában tovább is meghagyván, midőn később az egymással kiegyezett triumvirek osztozkodásánál egész Afrika Octavianusnak esett, és ez annak átvétele végett legatusát P. Sextiust Cornificiushoz fegyveres erővel kiküldte, Cornificius vele csatára kelt és csak sok kemény harcz után, mellyben végre maga is elesett, sikerült Octavianusnak Afrikához juthatni. 10. 18. 530. 534. 535. A Cornificiushoz szólló levelek mind ehez iratvák.

Q. CORNIFICIUS ifj. 243 : 3.

C. CORNUTUS. 692-ben néptribun, 696-ban praetor volt s mint illyen Cicerónak Clodius hatalmaskodásainál egyik hathatós pártfogója. *Orat. post. Redit. II. 9.* Ő is, mint Favonius, szerette Catót majmolni. 19.

M. CORNUTUS. 829 : 1.

CORUMBUS. 689 : 3.

CORYCAEUS. 384 : 2.

CORYCUS. 859 : 6.

COS (*Coos* vagy *Cous*). Sziget az aegeumi tengeren, szülőfölde Hippocratesnek és Apellesnek.

COSA. Város Etruriában egy magas halmon, a tenger mellett.

COSANUS. 753 : 3.

C. COSCONIUS. 45 : 15.

L. COSSINIUS. Igen jó, becsületes ember. Cicero a maga *Consulságáról* irt görög munkáját általa küldte meg Atticusnak, mint a kivel mind ketten régi barátságban éltek. 24. 25. 26. 491. 629.

L. COSSINIUS (Anchialus). Szabadosa az előbbinek. 491.

COSSUT-bodék. 788 : 4.

C. COTTA. P. Rutilius Rufus 684-ik évi egyik consul nővérének *Rutiliának* fija; az a hires szónok, kit Cic. *Oratoréjában* beszéltet. Viselt Pontifex hivatalt s hadvezér is jeles volt, úgy hogy triumphus is határoztatott számára, hanem azt meg nem tarthatta, mivel előtte való nap egy a háborúban kapott régi sebe újra kifakadván, abban meghalt. 536.

L. COTTA. Caiusnak, az előbbinek testvére s 688-ban Manlius Torquatussal consul. 541. 545. 770.

M. COTTA. 540: 5. C. Cottának rokona. Róla van szó a 382. s 538. levelekben is.

CRABRA. Latiumban, a tusculumi határban eredő folyamka; nagyobb ága két mértföldnyire Rómától az Anioba szakad, a kisebbik pedig, a várost átfutván, amazzal együtt a Tiberisbe ömlik. V. ö. 667 : 5.

CRASSIPES (Furius). Cicero leányának Tulliának második férje, kivel, az elsőnek Piso Fruginak kora elhalta után, csakhamar mint özvegy összekelt, de nem sokáig élt együtt, mert mikor atyja Ciliciában proconsulkodott, Crassipes tőle elvált. Róla többet nem tudunk, mint hogy Caesarnak buzgó hive volt.

CRASSUS JUNIANUS. 158 : 12.

CRASSUS (Licinius) DIVES. 39 : 4. 50.

L. CRASSUS (Licinius). Orator. 658-ban Q. Muciussal consul. Cic. mint nagy szónokot munkáiban több helyett magasztalja. Már ifjú korában nevezetes ügyeket szerencsés sikerrel védett. Igy rokonát *Licinia* Vestaszüzet, kit Veturius római lovag megszeplősitett, és ki ezen fölül még két társát is hasonló fertőzetbe keverte volt, törvény előtt fölmentette, noha a két bűntársnő elmarasztaltatott. A *de Oratore* két első könyvében ő és M. Antonius viszik a vitatkozó szerepet a szónoklat felől. Mielőtt e munkát befejezte volna Cicero, idő-

közben Crassus hirtelen kimúlván, a III-ik könyvet annak halála fölötti érzékeny panasszal kezdi meg. 473. 579. 695.

L. CRASSUS. l. Papirius.

M. CRASSUS (Licinius) id. A triumvir; fija annak a P. Crassusnak, ki a mariusi forradalomban magát megölte s unokája az életében egyszer nevetett s innen *Agelastus* melléknevet kapott M. Crassusnak. Roppant gazdagsággal birván, azzal szerzett nagy befolyásának köszönhette csak, hogy Caesar s Pompeius az általok tervezett triumviratusban egyik helyet ő neki juttatták. Értékét sok milliókra becsülték. Maga azt szokta mondani, neki *nem gazdag az, ki évi jövedelméből egy hadsereget kitartani nem bir.* Egykor a népet 10,000 terített asztalnál vendégelte meg és még ezen fölül minden családnak három hónapra való gabonát osztott ki. A mellett, hogy olly gazdag volt, egy ideig ügyvédséggel is foglalkozott és bár ehez sem természeti képességgel, sem tudományos készültséggel nem sokkal birt, benne nagy szorgalma s különös szolgálatkészsége által annyira ment, hogy egynehány évig az első ügyvédek között foglalt helyet. *(Brut. 66).* Murenát és Balbust Ciceróval együtt ő is védte a törvényszék előtt. Cinna és Marius felkelése alatt Hispaniában lappangott, aztán Sylla mellett Afrikában harczolt. Mint jeles katonát a tanács Sertorius ellen őt küldte ki, melly küldetésének dicsőségét Pompeius tőle eltulajdonitani akarta. Viselt pontifexi hivatalt és két izben, 683-ban s 698-ban, mind a kétszer Pompeiussal, consulságot, végre pedig censorságot is. 699-ben mint proconsul Syriába ment és miután Judaeat a jerusálemi templommal együtt kirabolta, a parthusok ellen indúlt; melly háborúban eleinte szerencsés volt, hanem utóbb körülkerittetvén elfogatott és kivégeztetett, még pedig olly kegyetlenül, hogy a parthusok szájába olvasztott aranyat öntöttek, mondván: *hadd lakjék jól legalább holtakor azzal, a miben, a mig élt, olly telhetetlen volt.* Gyászos kimúlását a babonás közvélemény egy intő jóslatra nem figyeléséből magyarázgatta. Mert mikor hadait Brundisiumban hajókra rakta, ott a révben egy figeárúló harsány hangon kiáltozá: *Canneas!* (Caunusi figét!), mi mint mondák, azt jelenté: *cave, ne eas! (de Divin. II. 40).* Nem csoda, ha Crassus füleiben ez intő szó

másként hangzott; mert tudva van róla, hogy ő nemcsak kopasz volt, de nagyot is hallott. Cicero Crassust azok közé számitja, kik, csakhogy czéljokat érhessék, mindent eltürni, mindennek szolgálni készek. Cicerónak vele sok vitája volt; de derék fijait különösen szerette és ezek is Ciceróhoz állandó ragaszkodással viseltettek. Cicerónak egy levele van hozzá.

M. CRASSUS ifj. A triumvir egyik fija, kit Cicero a másikkal együtt nagyon szeretett, de kiben, mint mondja, nem tapasztalt maga iránt hason mértékü vonzalmat. 131.

P. CRASSUS. A triumvir másik fija. Egy tudományokat, különösen a szónoklatot kedvellő, jeles tehetségü s szép erkölcsü ifjú, ki Cicerónak nagy tisztelője s szorgalmas látogatója volt és kit Cic. is fölötte kedvelt és becsült. Ő is együtt tartott azon római ifjakkal, kik, mikor Clodius a Cic. ellen hozott törvényt kihirdette, közel 20,000-en gyászruhát öltöttek. Atyjával a parthus háborúban életett meg. Cic. *Brutusában* sajnálkozva emlékezik róla, hogy a katonai dicsvágytól korán elkapatvár., mielőtt magát mint szónok a többi Crassusokhoz hasonlatossá képezhette volna, olly hamar gyászos véget ért. Ugyanott többek közt e szavakkal jellemzi őt: *Sine arrogantia gravis esse videbatur et sine segnitia verecundus.* 120. 131. 555.

P. CRASSUS. Az, ki 656-ban C. Cornelius Lentulussal consul volt. 542.

P. CRASSUS. Venuleiának és a most emlitett P. Crassusnak fija. 542.

CRATERA. Vagy *Crater*, mellyet mi magyarúl *öbölnek* mondunk. 34: 5.

CRATERUS. 529: 2.

CRATIPPUS. 722: 1.

CREBRIUS. 154: 21.

CRISPUS. 805: 3.

CRITONIUS. Egy ismeretlen *caesarianus*. 613.

CROMMYU-ACRIS. 859: 10.

CROTON. Régen hires város Alsó-Italiában a bruttiusok földén. Itt termettek a legizmosb s legerősb *athleták*, mit fölötte egészséges éghajlatának tulajdonitottak volt; a honnét közmondássá vált: *Crotone salubrius.*

CROTONI MILO. 269 : 2.

CULARO. 855 : 6.

CULEO (Q. Terentius). 695-ben néptribunságot viselt s Pompeius hive volt. 70. 336.

CULLEO. Tusculanumban (talán Cicero szomszédságában) egy villája volt, mellyet halála után, mikor jószágai elárvereztettek, Cic. jó föltételek mellett megvenni késznek nyilatkozott. Ennél többet róla nem tudunk. 97.

CULLEOLUS. 264 : 17.

L. CULLEOLUS. 162 : 1.

CUMAE. Italia tengerparti városa Campaniában, hol a hires Sibylla osztogatta jóslatait egy barlangból. Lakóiról ez a közmondás keringett: *Cumaei sero sapiunt;* mellynek eredetét, mint Strabo irja, kétkép magyarázzák. Némellyek onnan, hogy a cumaeiak, bár fölötte jó kikötőjök volt, nagy sokára jöttek csak rá, hogy belőle, ha rá vámot vetnek, derék jövedelmet húzhatnak. Mások onnan, hogy közölök nehányan költsön pénzen a városiak számára pompás sétatornáczokat épitettek, de mellyeket hitelezőik, kiknek a pénzt megfizetni nem tudták, lefoglaltak s belőlök a lakosokat kitiltatták. Hanem egyszer egy nagy zápor alkalmával azokat az utczán sétálóknak önként megnyitották, a midőn is egy emberök torkatátva imigy kiabálván: *subite portus viri cumaei!* ebből a jelen volt idegenek azt a tréfát csinálták, hogy a cumaeiakra ráfogták, mintha magoktól nem tudnák, hogy mikor az eső szakad, födél alá kell menni.

CUMANUM. 107 : 4. 366 : 14.

CUPIENNIUS. 748 : 1.

CURES. 720 : 3.

L. CURFIDIUS. Az, kit *Orat. pro Ligario,* cap. 11. L. *Corfidius*nak nevez. 627.

CURIÁS TÖRVÉNY. 33 : 5.

C. CURIO (Scribonius) id. 663-ban néptribunságot viselt. Azután, úgy látszik, Ázsiában praetoroskodott is, mert Sylla Mithridates ellen folytatott hadjáratakor őt bizta meg arra, hogy Nicomedes és Ariobarzanes királyokat Cappadociába kisérje és Athenae bevételénél is használta Curiót. 677-ben Cn. Octaviussal consul lett; később mint proconsul a

dardanusokat Thraciában legyőzte, minek folytán triumphált is. E hadjáratából egy nevezetes fegyelem-gyakorlást beszél felőle Frontinus. Mikor t. i. Brundisiumból a háborúra kiindúlt, öt legiója közől egy, megtagadva az engedelmességet, őt követni nem akarta. Ekkor Curio a más négy legiót fegyveresen s egész díszben csatarendbe állitotta ki. Azután az engedetlen legiót, fegyverétől, köntösétől megfosztva parancsolta elő és vele amazok szeme előtt alomnak való gazt vágatott és sánczokat ásatott s nem hallgatva semmi kérésre, tőle a zászlókat elszedette, a legió nevét megsemmisitette s embereit a többi négy legióba osztotta be. *(Stratag. lib. I. 43).* A pontifexek collegiumában is ott látjuk Curiót *(Harusp. resp. cap. 6.)* Azzal szokott dicsekedni, hogy ő minden nagy áldozat s adakozás nélkül nyerte el a legfőbb hivatalokat. Mint szónokról azt mondja Cicero, hogy szép, bő és folyékony nyelvvel birt, mellyet otthon s társalgásból tanult, mert nála a tudomány s emlékezőtehetség majdnem egészen hiányzott. Hanem tagjártatása ollyan szinészi volt, hogy ezért egy akkori szinész nevéről *Burbuleius*-nak csúfolták. *(Valer. Max. l. IX. cap. 14).* A honnét egyszer consulkorában őt s tiszttársát Octaviust egy tréfás néptribun Cn. Sicinius népgyülésbe vezetvén, midőn ott Curio nagy szinészi mimikával egy beszédet tartott, collegája Octavius pedig gyógytapaszos kendőkbe burkolva mellette csendesen üldögélt, Sicinius a beszéd végével emennek azt mondá: *No te, Octavius, soha collegádnak elég hálát nem adhatsz, mert ha ő szokása szerint úgy nem hadonáz, téged ma itt a legyek ettek volna meg. (Brut. 58—60).* Curio Cicerót fölötte kedvelte s consulságát *apotheosisnak* szokta nevezni. Ellenben Caesart gyűlölte; azt egy beszédében *Nicomedes óljának* s *bithyniai bordélylyuknak*, egy másikban *minden nők férjének s minden férjek nejének* mondotta; melly utóbbi mondása saját fijára még inkább rá illett volna. Halála kevéssel azelőtt történt, mikor Cic. Ciliciába indúlt volt. 19. 21. 75. 95. 99. 168. 538.

C. CURIO (Scribonius) ifj. A consularis C. Curiónak derék apjától elfajzott korcs fija. Egy a természettől rendkivüli tehetségekkel fölruházott ifjú; de ki magát heves véralkata s féktelen szenvedélyei által mindennemü kicsapongá-

sokra hagyta ragadtatni; úgy hogy ezért apja végkép el is akarta taszitni. Hanem Cicero az ifjút, mert benne jeles szónoki hajlamot s személye iránti nagy vonzalmat tapasztalt, pártfogása alá fogadta, oktatójává, vezetőjévé lett s úgy apjával, mint a közvéleménynyel is kibékitette. Minek azomban múlékony sikere lőn, mert Curio magához s eredeti romlott jellemhez azontúl is hű maradt. Miután előbb otthon a quaestorságot, azután Ázsiában a proquaestorságot elnyerte, látván, hogy esze és szónoklata által népszerű kezd lenni, az államban fő szerepet kivánt játszani s hogy e czélját elérhesse, mindennek merészen neki vágott, semmi áldozatot nem kimélt, semmi eszköztől nem volt idegen. Tömérdek pénzt kifecsélt; 60 millió sestertzig való adósságot csinált; szintolly könnyelmün bánt igéreteivel, miknek század részét sem teljesitette. Mikor Ázsiából haza jött, meghalt atyja emlékezetére roppant költségbe kerülő játékokat adott. Két nagy fa szinházat épittetett, olly mesterségesen, hogy azok sarkokon forogván, bennek délelőtt, mikor egymás mellé háttal állittattak, két külön társaság játszhatott; azután rajtok egy fordítás tetetvén, egyszerre, az egész néző közönséget magokkal ragadva, *amphitheatrummá* kanyarodtak össze s gladiatori játékok szinhelyévé lettek. *(Plin. Hist. N. XXXVI. 15).* 703-ban néptribunságot viselt. Eleinte Pompeiussal s a tanáccsal tartott; majd ismét mind Pompeiusnak, mind Caesarnak ellenéül mutatkozott; jóllehet szivében mindig emehez vonzódott, kit utóbb — általa nagy összeg pénzzel megvásároltatván — nyiltan védett is a consulok ellenében. Valahányszor a tanácsban Caesar helytartóságának fölváltásáról volt a szó, ő ezt mindig ellenezte. Tribunsága végeztével Rómát ott hagyván, Ravennába sietett Caesarhoz, kinél a hatalom zászlóvivőjévé s a polgárháború legfőbb szitogatójává tette magát. Caesar őt előbb három legióval Siciliába és annak meghóditása után Afrikába az ott levő pompeianusok ellen küldötte. Itt ezeket több csatában meg is verte s imperatornak is ki lőn kiáltva; hanem végre Juba, mauritaniai királytól (ki a pompeianusoknak szövetségese volt) bekerittetvén, megsemmisittetett. Ez uttal Domitius lovas parancsnok, mikor már az ütközetet a rómaiak részéről elveszettnek látta, arra biztatta Curiót

mentse futással meg életét, ő kisérni fogja; de Curio azt felelte, hogy: *elvesztvén a Caesartól reá bizott hadat, ő annak szeme elébe soha többé nem megy.* Azért mind végig a harcztéren maradt s csatázva esett el. *(Caes. de B. C. II. 42).* A polgárháború e hires hőséről több classicus irók emlékeznek, kik közzt Paterculus ekkép jellemzi őt: *vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus; homo ingeniosissime nequam et facundus malo publico; cuius animo, voluptatibus vel libidinibus neque opes ullae, neque cupiditates sufficere possent. (lib. II. cap. 48).* Antoniussal üzött fertelmes fajtalankodását megmagyarázzák Cicerónak *(II. Philipp. 18.)* Antoniushoz intézett ime szavai: *nemo unquam puer emptus libidinis causa tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis.* Cicero Curióval mind mikor maga Ciliciában proconsulkodott, miud annak ázsiai proquaestorsága alatt szorgalmasan levelezett. 166. 168. 169. 170. 175. 178. 227. Más levelekben is többször fordúl elő.

CURIUS (proconsul). 164: 1.

M. CURIUS. A Curiusok nevezetes családából való s C. Coelius Caldusnak unokatestvére; a ki mind a köztársaság, mind Cicero iránt állandóan jó érzéssel viseltetett és emennek visszahivatásában is nagy eszköz volt, mint ezt Cic. száműzetésből hazatértekor a tanácshoz tartott beszédében hálás hangon elösmeri. 691-ben fővárosi quaestor, azután négy évvel P. Lentulus Spinther és Caecilius Metellus consulok alatt néptribun volt. A Caesar s Pompeius közti villongások miatt hona szabadsága iránt kétségbeesvén Görögországba kivándorolt, hogy ott csendes félrevonúltságban a tudodományoknak élhessen. Ehhez irta Cicero a 472-ik levelet. 69. 262.

M' CURIUS. Patraeben kereskedést üzött előkelő, pénzes ember, Cicero és Atticus barátja. A Patraeben betegen feküdött Tirót ennek gondviselésébe ajánlta Cicero. Van hozzá Cicerónak három levele s neki is Ciceróhoz egy. 288. 289. 292. 293. 294. 472. 485. 648. 653. 657.

M' CURIUS DENTATUS. 142: 15.

Q. CURIUS. Valószinűleg az a Quintus Curius, kit Sallustius *(Bell. Catilin. cap. 23.)* mint Catilina egyik czim

boráját, nem homályos születésü, de olly feslett erkölcsü embernek rajzol, hogy őt a censorok sok gazságaiért a tanácsból kicsapták. Az ő szeretője volt az a Fulvia, ki által a Catilina összeesküvése kitudódott. 10. 43.

CURTILIUS. 692: 3. 697.

C. CURTIUS. Cicero gyermekkori barátja. 601. 643.

C. CURTIUS (Peducaeanus). 694-ben mint quaestor, 700-ban mint aedilis plebis szolgált, 703-ban pedig a római polgárok s idegenek között biráskodó praetorságot vitte. Ő hozzá irta Cic. a 247-ik levelet.

C. CURTIUS (Mithres). C. Curtius Postumus szabadosa. 510.

M. CURTIUS POSTUMUS. Neve tudtunkra nem jön elő másutt, mint Cicero leveleiben, de itt több helyen. Cic. őt egy izben hadtribunságra is ajánlta Caesarnak; de mind ennek, mind annak daczára, hogy Curtius keményen lármázott azok ellen, kik Caesart mint tyrannust megölvén, vele együtt a tyrannismusnak véget nem vetettek, Cicero az embert nem sokra becsülte; mert egy helyt gúnyolja azért, hogy augurságot keresett, másutt meg elszörnyedve kiált fel, hogy olly egyén, mint Curtius, még consulságon is meri jártatni az eszét. 140. 146. 372. 379. 579. 696.

P. CURTIUS. Q. Salassus testvére, kit Pompeius az ellene elkövetett árulásért a hadsereg előtt nyilván öletett le. 521.

Q. CURTIUS. Ki volt légyen, nem tudatik. Cic. derék és mivelt ifjúnak mondja őt. Váddal lépett föl Memmius ellen *ambitus* czim alatt. 151.

CUSINIUS. Ismeretlen egyén. 563. 570.

P. CUSPIUS. Római lovag, ki az afrikai vámbérlő társaságnak két izben is megbizottja lévén, e tartományban többféle kereskedelmi vállalatokkal volt elfoglalva. 114. 115. 661.

L. CUSTIDIUS. 248: 2.

CYBISTRA. Város Cappadociában.

CYPRUS. Ma is nevezetes sziget a középtengeren.

CYROPAEDIA. 28: 6.

CYRRHESTICA. 250: 4.

CYRUS. Jeles épitőmester Rómában, kit Cic. épitései-

nél alkalmazni szokott és ki viszont Cic. iránt olly jó indúlattal viseltetett, hogy halálakor, melly kevéssel Clodius megöletése előtt történt, végrendeletében egyik örökösévé őt nevezte volt. *(Orat. pro Milone, cap. 18).* 28. 97. 177.

CYRUS. A persák és medusok nagyhirű királya, kiről Xenophon a maga *Cyropaediáját* irta. 52.

CYTHERIS. 376: 7.

CYZICUM. 58: 4.

CZÉHEK. 70: 2.

D.

DALMATIA. Illyricum egy része, melly e név alatt, mint római provincia az illyriai hegyek s adriai tengeröböl köztt feküt. A régi köveken többnyire *Delmatiának* van irva.

DAMASIPPUS. Egy Cicero korában élt szenvedélyes művészetkedvelő ember, ki mindenét festett és faragott képek összevásárlására költötte és velek kereskedést is üzött, hanem belebukván végre koldussá lett. Ő az, kiről Horatius *Satyr. II. 3.* mondja:

„insanit veteres statuas Damasippus emendo."

124. 552.

L. DAMASIPPUS (praetor). 547: 9.

DAMIO TETTIUS. 89: 5.

DARDANUS. Furnius szabadosa. 834.

DARIUS. III-ik, vagyis *Codomannus*, a persák utolsó királya, Arsaces és Sysigambis fija, kit Nagy Sándor, miután két nagy csatában, először Granicus folyónál, azután Issusnál keményen megvert, végre harmad izben Arbelánál végképen megsemmisitett és kit erre, futásában az ellene összeesküttt árúlók halálosan meglőve hagytak egy forrásnál, hol őt, mikor már lelkét kiadta, Sándor meglátván, felette könnyeket hullatott s testét bebalzamoztatva anyjának Sysigambisnak megküldte, hogy az őt a többi persa fejedelmek sirboltjába temettethesse. Mikor meghalt, 50 éves volt s szelid, békés, igazságszerető királynak tartatott. Nagy Sándorral történt dolgairól lásd Curtiust.

DECEMVIREK. 252 : 16.

C. DECIMIUS. Ismeretlen egyén. 149.

DECIMUS DESIGNATOR. 89 : 2.

DECIUS. 15 : 1.

DECURIATI. 99 : 24.

DECURIO. 498 : 3. 521 : 6.

DEIOTARUS. Először galatiai *tetrarcha*, azután, a rómaiak részére Ázsiában tett jó szolgálataiért a római tanácstól királyi czimmel még Kis-Armeniát is kapta jutalmúl; de emezt, minthogy a polgárháborúban Pompeius részén volt, Caesar tőle később elvette s csupán királyi czimét hagyta meg. Vád emeltetvén ellene, mintha titkon Caesar élete ellen tört volna, ez alkalommal Cicero védte őt a törvény előtt *(l. Orat. pro rege Deiotaro)*. Caesar kivégeztetése után emlitett országait ismét visszafoglalta és előbb M. Brutussal, azután Augustussal szövetkezett. Hosszú kort ért s Kr. e. 30 évvel halt meg.

DELUS. A Cyclades szigetek egyik legnevezetesbike az aegeumi tengeren. A régiek azt regélték róla, hogy az előbb egy a tengeren magában úszkált rideg szikla volt s ugyanazért, mikor a Föld esküt tett Junónak, hogy a Jupitertől teherbe ejtett Latona számára helyet, hol terhét elszülje, nem ad, Latona ezen sziklára, mint nem a földtesthez tartozóra vette magát s ott szülte isteni iker magzatait Apollót s Diannát és onnét kapta az első a *Delios*, másik a *Delia* nevet s hogy a sziklát csak azután hajtották a hullámok a Cycladesek kellő közepére, hol állandó fekvést és idővel a többihez hasonló alakot kapott. A szigeten a nevezett istenpár tiszteletére minden negyedik évben nagyszerű ünnep szokott tartatni, mellyre a görög államok gazdag ajándékokkal megrakott fényes követségeket küldöztek. Azért is e sziget olly szentnek nézetett, hogy még a persák is, mikor egész Görögország eltörlését megfogadva ezer hajóval Delushoz értek, benne semmihez nyúlni nem mertek.

DEMEA. 591 : 1. 738 : 13.

DEMETRIUS BILIENUS. l. Bilienus.

DEMETRIUS MAGNES. Egy jelentéktelen görögiró

Cicero korában. Irt történelmi és philologiai munkákat. 122. 334. 336. 350.

DEMETRIUS (Megas). Cicerónak egy jó ismerőse s régi vendégbarátja Siciliában. 504.

DEMETRIUS PHALEREUS. Hires görög peripateticus philosophus és szónok, tanitványa Theophrastusnak. Nagy Sándor uralkodása végén politikai pályára adta magát; macedoniai helytartóvá s athenaei *archonná* lett s mint illyen Athenae városát pompás épületekkel ékesitette. Számos nagy érdemeiért az athenaeiek, a hány napja van az évnek, annyi oszlopot emeltek tiszteletére. Hanem utóbb irigyei mégis megbuktatták s nemcsak oszlopait mind ledöntögették, de még reá halálos itéletet is mondattak. Mire Athenaeből Egyiptomba, a Ptolemaeusok udvarába szökött, hol a hires *alexandriai könyvtárt* Ptolemaeus Lagi által ő alapittatta s annak első felügyelőjévé ő neveztetett ki. A király halála után, annak utódánál a kegyelemből kiesvén, egy messze fekvő várba záratott s ott mint fogoly kigyómarásban veszett el. Irt több philosophiai munkákat, mellyek közöl egy sem maradt fenn; a neve alatt keringő *szónoklatróli* mü nem tőle való.

CN. DEMETRIUS. Pompeiusnak kedvencz szabadosa s olly meghitt embere, kivel legtitkosb dolgait s szándékait közölni szokta és ki e kedvező viszony mellett magának nemcsak nagy befolyást, de roppant gazdagságot is szerzett, úgy hogy róla közönségesen azt hitték, a Pompeius fényes szinháza az ő erszényéből épült s arra a Pompeius neve csak azért lőn ruházva, nehogy a dologban a világ megbotránkozzék. Ő készittette Rómában azon pompás kerteket is, mellyek róla *Demetrius kertjeinek* hivattak. Plinius ez embert például hozza fel azok köztt, kiket a szerencse a szolgai sorsból úri kegy által magasra föl vitt. 122. 335.

DEMOCRITUS. 252: 45.

DEMOCRITUS. Legmélyebb természetvizsgáló görög philosophus Abderából Kr. e. majd 400 évvel. Szülői nagyon gazdagok voltak, úgy hogy — ha igaz — apja egyszer Xerxes egész hadseregét megvendégelte volna. Módja lévén benne, tudományos czélból sok országot beutazott, mint pl. Egyiptomot, Chaldaeat, Judaeat és Persist és miután haza került,

otthon egy a város bástyája alatt fekvő kertébe félrevonúlva egészen a tudományoknak élt. Hogy magát szemei világától csak azért, nehogy mély búvárlatai közben a külbefolyások zavarják, önként megfosztotta s ezért — és mert mindig nevetett — örültnek nézetvén, hozzá Hippocratest gyógyitás végett küldötték, ez pedig felőle azt vallotta volna, hogy több esze van, mint egész Abderának sat. — mindez nem egyéb mesénél. Mondják róla azt is, hogy mikor Hippocrates nála volt, a tejről, mellyet elébe felhoztak, a mint reá nézett, mindjárt megismerte, hogy az fekete kecskétől és pedig előhasitól való, és hogy a leányról egy rá vetett tekintet után megtudta, vallyon szűz-e, vagy sem. Ezeket is nehéz hinni. Hanem annyi igaz, hogy tudományos érdeme honfitársainál nagy elismerésre talált, mert neki egy jeles munkájáért 500 talentumot adtak s pompás érczszobrot emeltek. Igen vén korában halt meg s műveiből semmi sem maradt fenn.

DEMOCRITUS (Sicyonius). Cicerónak különösen becsült jó embere és barátja Sicyonban. 435.

DEMONICUS. 717 : 8.

DEMOSTHENES. Görögország egyik legderekabb férjfia, kit Cicero *szónokok fejedelmének* nevez. Atyja, egy gazdag fegyvergyártó Paeaniumban, korán elhalt s mint hét éves gyermek három rokonának gyámsága alá jött, kik midőn vagyonát elsikkasztták, ellenek 17 éves korában maga vitte s meg is nyerte a pört. Azután meglátván egyszer, milly bámúlva hallgatja a nép Callistratus rhetor beszédét, a népszónoklathoz nagy kedv gerjedt benne és azonnal ebben leczkéket vett tőle. Miután magát a szónoklatban s bölcsészetben Isocrates s Plato alatt még jobban kiképzé, elkezdett népgyülésekben beszédet tartani; de mert nemcsak gyönge melle és rikácsoló hangja volt, hanem még az *r* bötüt sem tudta kimondani, föllépését mindig köz kaczaj követte. Hogy e természeti hibáit megorvosolhassa, valami Satyros nevü szinész barátjának javaslása után, szájába apró kövecseket vett s úgy szavalta meredek hegyre mentében nagy fennhangon a verseket. Mellét ekkép, szavát pedig úgy erősitgette, hogy a tenger partján föl alá futosva kiabált a habok zaja közé; majd ismét valami föld alatt levő teremben, tövig lenyirt hajjal

(hogy ki ne mehessen) hónapokig elzárkózván, ott magát az *actioban* tükör előtt gyakorolta s hogy styljét is kiképezze, Thucydides történelmét nyolczszor lemásolta. És ez úton vas türelme által annyira ment, hogy belőle az őskornak legbámúltabb szónoka vált. Lelkes beszédei polgártársainál az erény, vitézség és hazaszeretet hatalmas fölvillanyzói voltak. Filep macedoniai király ellen tartott mennydörgő szavalataival akkor lépett ki először, mikor az a thermopylaei szorost elfoglalta. Ekkor egész Görögországot a szabadság megvédése végett fölkelésre izgatta és e czélra mind Thebaeben mint követ, mind más görög városokban roppant tevékenységet fejtett ki; úgy hogy annak folytán nagy hadsereg gyűlt össze, de a mellyet Filep Chaeroneánál legyőzött. E csatában Demosthenes is jelen volt, hanem az elsők köztt megfutott; mit midőn ellenségei szemére vetettek, azt mondta, ő azt azért tette, hogy máskor is harczolhasson. E miatt a nekie szánt hőskoszorút vetélytársa Aeschines tőle elperelni akarta, hanem a vitánál Demosthenesé lett a diadal, Aeschinesre pedig száműzetés mondatott ki. Filep kimúlása után újra elkezdtek izgatására az athenaeiek Macedonia ellen mozogni; de a Sándor által Thebaen elkövetett boszú őket megrémitvén, kegyelemért esedeztek. Sándor ekkor tőlök Demosthenes kiadatását kivánta s nagy nehezen birathatott reá, hogy e követeléséről lemondjon. Azért, hogy Sándornak megszökött kincstárnokától Harpalustól magát megvesztegettetni engedte, ötven talentomra (90,000 ftra) itéltetett, melly birságot mivel mindjárt lefizetni nem volt képes, börtönbe záratott; honnét azomban megszökvén, Sándor haláláig, Aeginában lappangott. Mikor a háború Antipaterrel megkezdődött, Demosthenes újra előjött, hogy az apróbb görög államokat Macedonia ellen egy szövetségbe állásra birja. S ekkor őt az athenaeiek tisztelettel visszahivták. E háború is a görögök részéről szerencsétlenül végződvén, midőn Antipater a Demosthenes kiadatását keményen sürgette, ez Athenaeből Kalauria szigetére Neptun templomába vonúlt; de itt sem látván magát biztosnak, mérget vett s úgy halt mg 60 éves korában. Legfőbb tökélyre a görög nyelvet ő vitte és szónok hozzá fogható sem előtte, sem utánna több nem volt. Cicero, ki a dicsértetést

maga is szerette, mint hiuságot rójva meg benne azt, hogy örömmel hallotta, mikor két vizet vivő nő mellette elmenvén, egyik a másiktól súgva ezt kérdezte : *ez itt az a Demosthenes?* (Tusc. lib. V. cap. 36). E nagy szónoknak 61 beszéde, 65 *Proemiuma* és 6 levele maradt fenn, mellyek mind különös élvezettel olvashatók.

DEMOSTRATUS. Egyik szabadosa Otacilius Nasonak. 501.

DERBE. 161 : 4.

DERTONA. A mai *Tartona* városa Sardiniában. 821.

DESIGNATOR. 89 : 2.

DEXIPPUS. 81 : 3.

DEXIUS. Férje Liciniának, annak a Cassius húgának, kinek házát Fabius Gallus Cicerótól való szomszédság kedvéért megvette. 124.

DICAEARCHUS. Görög tudós Messinából, egyik legjelesebb növendéke Aristoteles iskolájának s számos geographiai, statistikai, történelmi, philosophiai s mathematicai munkák szerzője, mellyeknek elvesztét annál inkább sajnálhatni, mivel azok Cicerónál, irójokkal együtt mind különös nagy becsben állottak. Suidas emliti egy művét a *Spartai Respublicá*-ról, melly szerinte Spartában olly nagyra volt becsülve, hogy azt az *ephorusok* rendeletéből minden évben nyilván föl kellett a nép előtt olvasni.

DIO. Paetusnak, házánál tartott philosophus barátja.. 474.

DIOCHARES. 628 : 1.

DIODOTUS. Lucullus egy szabadosa. 52.

DIODOTUS (Stoicus). Görög stoicus philosophus, ki Rómában több évekig Cicero házánál lakott és ott is halt meg. Leczkéket adott a *dialecticából* s geometriából s Cicero is amabban ő alatta képezte magát ki. Vénségében megvakúlt de baját nyúgottan tűrte s az időt, mint jó cziterás, zenével töltötte, sőt még néha geometriai leczkéit is folytatta, élő szóval mutogatván a tanúlok előtt, melly vonalt miként húzzanak. Halálakor Cicerónak 100,000 sestertzet hagyott. 46. 555.

DIOGENES. 223. 263 : 2.

DION. 730: 4.

DIONYSIOPOLIS. 52: 4.

DIONYSIUS. Cicero megszökött szolgája. 344. 619. 647. 655.

DIONYSIUS (M. Pomponius). Atticus szabadosa, kit Cic. jeles tudományos készültségéért igen megszeretett s a maga öcscse fija mellé házitanitóúl is fölvett; de később hálátlan magaviselete miatt nagy nehezteléssel bocsátott el s többé látni sem kivánt. Sok levélben előfordúl; személyére mindenütt ráismerhetni.

DIONYSIUS. Siracusai tyrannus. 134. 451. Lásd róla: *Justin. lib. 31.*

DIPHILUS. 146: 8.

DIPHILUS. Római tragicus szinész. 45.

DIPLOMA. 379: 12.

DISCEPTATOR. 494: 4.

DISCESSIO. 93: 5.

DIVINATIO. 223: 27.

DIVISOR. 21: 39.

DODONAI TÖLGY. 30: 10.

P. DOLABELLA (Cornelius). A Lentulus-családból való. Első nejétől elválván, 703-ban, mig Cicero Ciliciában volt, ennek leányát Tulliát vette nőül. A polgári háborúban Caesart Görögországba kisérte. Viselt volt néptribunságot; azután Caesar őt magával Afrikába s Hispaniába is elvitte. Caesar meggyilkoltatása után, ő helyébe Antonius mellé consulnak surrogáltatott s az ez által Caesar miatt előidézett néplázadásnak elnyomása körül nagy erélyt s szigort mutatott. Következett évben Ázsia provinciába menvén, miután ott Treboniust kegyetlenül megölette s erre őt a tanács hon ellenségének nyilvánitotta, Cassiustól Laodiceában fegyveres erővel körülkeritttetvén e szorult helyzetben magát kivégezte. Cicero őt azután is, hogy Tulliájától elvált, folyvást kedvelte s vele barátságos levelezésben állt. Merész, de jelentéktelen kis termetü ember volt, a honnét egyszer Cicero egy jókora kardot látván oldalán, róla ezt mondá: *ugyan ki kötötte az én vömet ahoz a kardhoz?* Macrob. Saturn. l. II. cap. 3.

P. DOLABELLA. Különböző az előbbenitől. Viselt praetorságot *(Orat. pro Caes. c. 8.)* s quindecemvir is volt. 206.

DOMESTICUS. 158: 15.

DOMITIUS. Intemeliumban lakott nemes, kit, midőn Caesar nála szállásolt, valami kibérelt Bellienus szolga orozva meggyilkolt. 335.

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS. 699-ben előtte mint praetor előtt folyt Coeliusnak egy pöre, de nem az, mint több commentatorok hibásan vélik, mellynél őt Cicero ma is még fenn levő beszédében *(Orat. pro Coelio)* védte, hanem egy másik. 134.

CN. DOMITIUS. L. Domitius Ahenobarbusnak Cato nővérétől Porciától való fija. Ő is, mint apja, nagy *pompeianus* volt s ugyanazzal Corfinium bevételekor Caesar fogságába esett, de ez mind a kettőjöket a többivel együtt szabadon bocsátá. A pharsaliai csata után, hol atyja elesett, nem ment Afrikába nagybátyjához Catóhoz, hanem Italiába haza lopódzott s Rómán kivül az övéinél szerte lappangott s mikor Caesar ellen az összeesküvés készült, ő is ahoz szegődött, sőt Dio Cassius szerint, egyike volt a közvetlen gyilkosoknak. Caesar halála után egy ideig a tanácspárttal tartva Brutust és Cassiust követte; mikor pedig e párt elnyomva lőn, a keze alatt volt hajóhadat Antoniusnak adta át s az actiumi csatakor Octavianushoz állott; de mindezen szerencse-próbálásokból semmi haszna nem lett, mert csakhamar meghalt, hagyván maga után egy fijat, kinek unokája Claudius Nero a Domitius család egykori fényét, azzal, hogy imperator lett, némileg megújította. 432.

CN. DOMITIUS CALVINUS. Volt praetor, néptribun és 700-ban M. Valerius Messalával consul. A polgárháború alatt, mint Caesar legatusa Afrikában magát vitézül viselte, de Armeniában, Nicopolisnál Pharnaces pontusi királytól, szövetségestársával Deiotarussal együtt kemény vereséget szenvedett, mellyben Deiotarus hadának nagy része elveszett, az övéből pedig több jeles római lovag elesett s egész serege feloszlott. *(Hirt. de Bell. Alex. cap. 34—40.)* 141. 142. 146. 149. 151. 153. 156. 157.

L. DOMITIUS (Ahenobarbus). Nagy barátja Cicerónak, de még nagyobb ellensége Caesarnak. Mint praetor Cicerót Clodius fondorlatai ellen pártfogolta és őt consulság-keresé-

sénél elősegítette. Maga is 699-ben App. Claudius Pulcherrel consul lett, a midőn a publicanusokat egy tanácsülésben keményen megrógta. Consulsága után Milo ügyében a vizsgálatot vezette. Az augurságkeresésnél megbukott. A polgári háborúban Pompeius részén állt s mikor Caesart a tanács Galliából haza parancsolta, egyszersmind oda helyébe Domitiust nevezte ki proconsulnak. Az általa védett Corfinium bevételekor magát Caesar hatalmába adta, de ez őt szabadon bocsátotta. Domitius ezután ismét Pompeius táborába ment és a pharsaliai csatán elesett.. (*Jul. Caes. de Bell. Civ. III. 99*). Nőül Porciát, a Cato nővérét birta, kitől *Cneius* nevű fija volt, az, a ki fölebb már leiratott. 10. 21. 50. 52. 70. 117. 134. 140. 192. 279. 280. 320. 323. 324. 326. 329. 330. 331. 338. 339. 344. 347. 350.

DOTERIO. 21 : 38.

DRUSUS. 699-ben *praevaricatióért* volt vádolva, melly alkalommal Cicero védte őt s fel is mentetett. 703-ban praetorságot viselt s a *Lex Scatinia* ellen véttők felett biráskodott, mit Cicero a 280-ik levélben nevetésre méltónak talál; hihető azért, mert Drusus maga is e bűnben, u. m. a *paederastiaban*, mellyről a mondott törvény szólt, lélekzett. 142. 144. 280.

DRUSUS (Pisaurensis). 33 : 9.

DURIS SAMIUS. Jeles görög historicus; megirta *Macedonia történetét;* irt a Syracusai Agathoclesről, az egyiptomi pyramisokról, sőt még tragoediákat is, de minden munkái elvesztek. Neve id. Pliniusnál több helyen előjön. 252.

C. DURONIUS, 193 : 2.

DUUMVIREK. 32 : 3.

DYMAE. 755 : 5.

DYRRHACHIUM. 55 : 3.

E.

ECDICUSOK. 231 : 3.

EGNATIUS. Gazdag, tőkepénzes római lovag, ki Ciceróval jó barátságban élt. 123. 315.

EGNATIUS (Maximus). 630 : 4.

L. EGNATIUS (Rufus). Talán ugyanaz, a kit másutt elő- és melléknév nélkül pusztán Egnatiusnak mond. 127. 671.

EGNATIUS (Sidicinus). 252 : 83.

ELEUSIS. 5 : 2.

ELIS. 494 : 3.

EMPLATORIUS. 125 : 1.

M. ENNIUS. 750 : 9.

EPAMINONDAS. Hires thebaei vezér; egy a philosophiában, sőt zenészetben is szép képzettséggel birt eszes, tudományos, vitéz és nagy jellemű férjfiú, ki az igazságot annyira szerette, hogy tréfából sem hazudott soha. A lacedaemoniak kezéből, ellenek Leuctránál nyert győzedelme által ő vette ki a görög *hegemoniát*, mellyet többé vissza sem birtak szerezni. Azért azt szokta magáról mondani, hogy *ámbár gyermekei nincsenek, nem fog magtalanul meghalni, mert maga után hagyja a leuctrai csatát, mellyet ő nemzett.* Elesett harczban Mantineánál s hona szabadsága, mellyet ő vivott ki, halála után véget ért s jól jegyzik meg a történetirók, hogy Thebae szerencse-csillaga Epaminondással kelt fel s vele együtt tűnt le. Számára honfitársai vas emlékszobrot emeltek. Lásd: *Corn. Nep.*

EPHESUS. 52 : 27. 61 : 2.

EPHORUS. Görög historicus Cumaeból, Kr. e. negyedfél századdal; tanitványa Isocratesnek, kinek leczkéit Theopompussal együtt hallgatta. Irt egy *Közönséges Historiát* 30 könyvben, de melly ma már nincs meg. 252 : 34.

EPICHARMUS. Régi görög philosophus és hires comicus költő, Kr. e. több mint 400 évvel Syracusában; honnét utóbb részint satyricus szinművei, részint pythagoricus elvei miatt Hiero tyrannus által kiüzetvén, szülőhelyén *Cos* szigetében, már 97 éves korában halt meg. Munkái, mellyekre Cicero többször hivatkozik, mind elvesztek. A görög alphabetumba, Aristotelesként, a Θ és χ betüket ő hozta be. (*Plin. Hist. Nat. lib. VII. c. 56.*) 24. 146.

EPICRATES. 28 : 4.

EPICRATES. Athenaei fő ember, kivel az ifjú Marcus Cicero gyakran társalgott, mint irja. 789.

EPICTETUS. 261 : 12.

EPICURUS. Hires görög philosophus; született Plato halála után hét évvel, Athenaehez közel Gargettusban, a

honnét *Gargettiusnak* is hivatott. Alapitója a róla nevezett *epicurea philosophiának*. Rendszerét a Democritus tanain alapitotta s azt egy 38 könyvből állt munkájában adta elő, melly azomban nem maradt meg s az egészet csupán Lucretius *de Rerum Natura* czimü szép költeményéből ismerhetjük meg leginkább. Ő a fő jót a *gyönyörbe*, de nem úgy, mint Aristippus, az érzékibe, hanem a *szellemibe*, vagyis a fájdalom teljes nélkülözésébe helyezte; melly tanát azomban az érzékiségre részint szándékosan, részint értetlenségből általvitt bal magyarázatokkal elferditették és rossz hírbe hozták. Tanitványai őt a bámulásig tisztelték, szerették s olly nagy kegyelettel viseltettek személye iránt, hogy képét gyürüjökre metszve hordozták s születése napját évenként megünnepelték. Teljes életében józan, mértékletes és feddhetetlen volt, mint egy szent. Sokat szenvedt a fövenyben, de mellette mégis 72 évig élt.

EPIDAURUS. 566: 1.

EPIPHANIA. Város Ciliciában és Syriában.

EPIRUS. 58: 3.

EPOREDIA. 846: 7.

M. EPPIUS. 334: 10. B.

EPULEIA. 514: 7.

EQUOTUCIUM. 252: 3

ERANA. Népes helység Ciliciában, az Amanus-hegyen.

ERATOSTHENES. Született Afrikának Cyrene (ma *Kurin)* nevü városában Kr. e. 226. esztendővel és élt Ptolemaeus Evergetes, Philopator s Epiphanes egyiptomi királyok alatt Alexandriában, hol a Ptolemaeus Philadelphus által alapitott könyvtár öre volt. Nagy tudományáról *ifjabbik Platonak* s a *tudósok betájának* (második betüjének) hivatott, maga pedig a *Philologus* nevet vette föl, melly czim ő előtte még nem használtatott. Külömbféle szakban jeleskedett; irt nyelvtani, philosophiai, történelmi, mathematicai és geographiai munkákat, sőt verseket s Aristophanes szinmüveihez jegyzeteket is. De legerősebb volt a mathematicai földleirásban *(Plin. Hist. Nat. II. 108.)* s e téren minden későbbi geographusok az ő munkája nyomán indúltak. Különös érdemet szerzett magának a föld nagysága körüli vizsgálódásai, úgy

az által is, hogy az *ekliptika* görbeségét ő fedezte fel először. Munkáiból csak a *csillagzatokról* szólló van meg egészen; geographiáját töredékben birjuk. Agg korában szemei elgyengülvén nem olvashatott s e miatt az életet úgy megúnta, hogy bújában halálát koplalással siettette. Meghalt 81 éves korában.

ERIGONE. 146: 32.

EROS. 252: 84.

EROS. Philotimus szabadosa. 381.

ESERNIA. Város Samniumban; ma *Isernia*, vagy *Sergna* Nápolyban.

ESSEDA. 136: 2.

ETESIÁK. 274: 2.

EUMOLPIDÁK. 5: 2.

EUPHRATES. Nevezetes nagy folyó Ázsiában.

EUPOLIS. Régi görög vigjátékiró, ki darabjaiban a nép hibáit nagy szabadon ostorozta. Irt 17 vigjátékot, melylyekből 9 megkoszorúztatott. Elesett egy az athenaeiek s lacedemoniak között a Hellespontusnál történt csatában. Halálát polgártársai annyira szivökre vették, hogy annak következtében jövőre a katonáskodástól minden költőt törvény által fölmentettek. Mások felőle azt mondják, Alcibiades, kit megboszontott, lökette volna őt, vele együtt hajóztakor, haragjában a tengerbe. Emlitik Horatius és Persius is. 252.

EUROTAS. 729: 2.

EUTHYDEMUS. 231: 2.

EUTRAPELUS. 726: 4.

EUTYCHIDES. 142: 1.

EVANDER. 259: 1.

EVOCATUSOK. 213: 6.

EXEDRIUM. 124: 10.

F.

L. FABATUS. Pansa legatusa; elesett a mutinai csatában. Előbb egy izben általa küldötte Caesar Pompeiushoz a békefölteteleket. 336. 841.

Q. FABERIUS. 709: 1.

C. FABIUS. 52. 326: 13.

M. FABIUS (Gallus). Cicero és Atticus epicureista elvü kedves embere. Hozzá irvák a 91. 124. 636. 639-ik levv. s előfordúl még a 241. 245. 246. 247. 336. 635-ik levelekben is.

FABIUS (Luscus). 117: 17. 247.

Q. FABIUS (Gallus). M. Fabius Gallus testvére. 246.

Q. FABIUS (Virgilianus). Appius Claudius egyik legatusa Ciliciában. 191. 194.

FABRATERIA. Város Latiumban. 803.

Q. FABRICIUS. 69: 6.

FADIUS. Egy pompeianus katona, kit Balbus Minor Gadesben a gladiator-játékokon kegyetlenül öletett meg. 856.

C. FADIUS. Libertinus, M. Antonius apósa, kit *Philipp. II. cap.* 2. Quintusnak nevez Cicero. V. ö. 777: 3.

L. FADIUS. 735: 4.

SEX. FADIUS. Nico görög orvos tanitványa — az evésben. 763: 6.

T. FADIUS. Cicero consulsága alatt quaestor; 696-ban néptribun, melly hivatalában a száműzött Cic. hazajöhetésének kieszközlésére mindent elkövetett. Utóbb Rómából, nem tudatik, mi okon, de úgy látszik, Pompeius inditásából számüzetvén, Cic. két levelet irt hozzá, mellyek közől az egyikben vigasztalja, a másikban gyanúsitásáért neheztelve éles hangon vagdalja őt. 69. 80. 179. 467.

FAESULAE. Város Etruriában, Florenzhez közel: ma *Fiezola*. Ott ütött Catilina tábort.

FALERNUM. 631: 2.

C. FANNIUS. A P. Clodius ellen beadott bünkereset egyik *subscriptora*. 50: 8. 9.

C. FANNIUS. C. fija, Caesar és Bibulus consulok alatt 704-ben Pompeiustól Siciliába kiküldött hadparancsnok. 309. 339. 398: 12.

C. FANNIUS. Marcus fija. Néptribun volt P. Africanus és L. Mumnius censorok alatt 611-ben. Irt historiát is. 449. 781.

FASCES ac SECURES. 29: 19.

M. FAUCIUS. Az arpinumiak ügyében Galliába küldött bizottság egyik tagja. 481.

FAUSTA. 193 : 3.

FAUSTUS (L. Cornelius Sylla). Sylla dictator fija, Pompeius veje s Milo nejének Faustának testvére. Ő rá maradt az a gazdag könyvtár, mellyet apja Athenae feldúlásakor onnét összegyüjtvén Puteoli határában fekvő villájába takaritott. Caesar midőn Pompeiust legyőzte, senkin azok közől, a kik ellene harczoltak, véres boszút nem állt; csupán Afraniusról, az ifjú L. Caesarról és erről a Faustusról mondják, hogy ezek itt hárman az ő tudtával szenvedtek volna halálos büntetést. (*Suet. in Jul. Caes. 75.* és *Flor. IV. 2.*) 118. 326. 341. 352.

M. FAVONIUS. Nagy barátja s utánzója volt Catónak, úgy külső magaviseletében, mint a stoicus szigorban, szabad szólásban és tüzes hazafiúságban. 702-ben a praetorságkeresésnél megbukott; de 703-ban el lőn választva. Nagyobb hivatalra nem jutott, hanem a tanácsban folyvást kitünően szerepelt s Clodius botrányos ügyében is keményen lépett fel. Pompeius hatalma s némelly lépései ellen többször bátran kikelt, de azért a polgárháborúban mégis őt követte; sőt vég futásakor Afrikába is elkisérte. (*Vell. Paterc. II. 53).* Miután a triumvirek Antonius és Octavianus Brutust és Cassiust Philippinél legyőzték, ő is foglyúl esett és kivégeztetett. Cicero pro *Milone cap. 9.* „fortissimus vir"nek nevezi őt; de szónoki tehetségét nem sokra becsülte, mert róla azt mondja, hogy mikor Scipio Nasicát vesztegetéssel vádolta, olly idomtalan beszédet tartott, mi nem Molonál, hanem valami *molnárnál* tanúlt szónoklatot mutatott. 19. 26. 87. 99. 130. 149. 211. 731.

FELIX. 159 : 16.

FERALIA. 338 : 1.

M. FERIDIUS. Római fiatal lovag, kinek atyja Cicerónak jóbarátja volt. 211.

FIBRENUS. 146 : 1.

FICULANUM. 556 : 3.

FIGULUS (C. Marcius) talán annak a C. Marcius Figulusnak, ki két izben is volt consul, az a fija, kiről Valerius Maximus beszéli, hogy mint jeles jogtudós, midőn a consulságért föllépvén megbukott, másnap a pörös ügyeik végett nála megjelent sok clienseit e szemrehányó szavakkal fo-

gadta: *consultálni úgy-e tudtok, de consult csinálni nem tudtok?* Azomban a consulságot 688-ban mégis csakugyan elnyerte. Mikor meghalt, az övéi pompás siremléket emeltek számára. *(Cic. de Legib. l. II. cap. 25.)* 11. 538.

FIRMUM. 336: 10.

C. FLACCUS. Lucius fija; App. Claudius ciliciai proconsul kiséretéhez tartozott római fiatal lovag. 194.

L. FLACCUS. Az, ki mellett Cic. az *Oratio pro Flacco* czimü beszédét tartotta, mellyből róla következő adatokat találjuk: hogy P. Servilius fővezér alatt Ciliciában hadtribun volt; azután Hispaniában M. Piso mellett quaestorkodott; Metellussal a cretai háborúban nagy részt vett s Cicero consulságakor mint praetor a catilinai összeesküvés kinyomozása körül nem kis érdemet tett. Később ázsiai propraetor lett, melly hivatalában Quintus Cic. váltotta fel őt. Mikor onnét hazajött, zsarolási pörbe idéztetett, a midőn őt, mint fönt emlitve van, Cic. védette s több érdemeiért nagy dicséretekkel illette. 24. 51.

L. FLACCUS (Valerius). Jeles consularis férjfiú, ki a máriusi háborúban fegyvert fogni nem akart. 326.

Q. FLACCUS. 89: 8.

FLAMINIA-ÚT. 10: 8.

T. FLAMINIUS FLAMMA. 705: 6.

C. FLAVIUS. 499. 534: 4.

CN. FLAVIUS. 252: 18.

L. FLAVIUS. 693-ban néptribun s Pompeius nagy hive, kinek súgaltából földosztást inditványozott azon koroncz katonák jutalmazására, kikkel Pompeius a pontusi királyokon diadalmaskodott. Következett évben pedig praetorrá lőn választva. Mind ő, mind testvére Caius becsülték Cicerót s ők is ennél viszont nagy becsületben állottak. 23. 24. 52. 361.

L. FLAVIUS. Caius testvére. 499.

FLUMENTANA PORTA (Vizi kapu). Róma városának a Tiberisre nyiló kapúja. 294.

FOENICULARIUS CAMPUS (Köménymező). 551: 5.

M. FONTEIUS. A ki Rabirius házát Nápolyban megvette. Három évig Gallia helytartója volt s mikor onnét hivatala végeztével Rómába haza ment, a reá erélyes kormányzatáért neheztelt gallusok panaszára M. Plaetorius nép-

tribun által mint zsaroló, a ki országukat adósságba meritette, vád alá vétetett. Ügyét Cic. két beszédben védte, mellyekből az egyik, kivéve elejét, melly elveszett, ma is olvasható. Lásd: *Orat. pro M. Fonteio.*

FORMIAE. 29: 23.

FORMIANUM. 9: 6.

FORUM APPII. l. Appii Forum.

FORUM CORNELIUM. 802: 4.

FORUM GALLORUM. 817: 4.

FORUM JULII. 826: 1.

FORUM VOCONTIUM. Mezőváros Gallia Narbonensisben.

FÖLOLVASÓ. 16: 11.

FREGELLAE. Hajdan derék város Latiumban Formiae és Sinuessa között; romjai ma is látszanak.

FRANGO. 697. 8.

FRUMENTARIA LEX. 45: 12.

FRUSINAS. 392: 2.

FUFIDIANUM. 146: 7.

Q. FUFIDIUS. M. Caesius, arpinumi aedilis mostoha fija s Cicero kedvelt embere, ki alatta ciliciai proconsul korában mint hadtribun szolgált. Vagy utána, vagy valami rokona után Cicero is örökösült. 146. 408. 410. 481. 482.

A. FUFIUS. 260: 1.

Q. FUFIUS CALENUS. 692-ben Messala és Piso consulok alatt néptribunságot viselt s ő eszközölte ki, hogy a vérfertőztetéssel vádolt Clodius ellen a tanácsban keményebb végzés ne hozattassék. Clodius megöletése után legnagyobb ellensége volt Milónak. Rá harmadik évben, átugorván az aedilisséget, praetor lett Caesar és Bibulus consulságuk alatt s a szavazás iránt törvényt hozatott. 706-ben P. Vatiniussal consulkodott. A polgárháborúban Caesar részén állt, ki őt a pharsaliai ütközet után Achaia helytartójává nevezte. Ipa volt a mutinai csatán elesett Pansa consulnak. Mikor Cic. a tanácsban *Philippicáit* tartotta, ez a Fufius Calenus Antoniust mindig védni szokta. 15. 19. 44. 410. 411.

FULVIA. Előbb P. Clodius, aztán M. Antonius *intrigans* neje. 699: 5.

M. FULVIUS NOBILIOR. 149 : 32.

C. FUNDANIUS. Jóbarátja Cicerónak. 52.

FUNDI. Város Latiumban ; a mai *Fondi* Nápolyban, Gaetától éjszaknyúgotra.

FUNISULANUS. 381 : 2.

T. FURFANIUS (Postumus). Mások hibásan *Furfanus Postumius*-nak irják. Siciliai propraetor 708-ban. Ehez irta Cic. a 477. lev.

FURINA. 146 : 15.

L. FURIUS PHILUS. C. Laelius kortársa s barátja. Neki, mint igen tudományos embernek adta volt Cic. *de Republica* czimű dialogjában az egyik beszélő szerepet. Több helyt emliti őt munkáiban ; ő az, ki a *pro Archia poeta* föliratú oratiójában is előfordúl. 45. 449.

M. FURIUS (Flaccus). Egy becstelen római lovag, kit a *capitolinusok* s *mercurialisok* társulatukból kicsaptak. 103 : 3.

P. FURIUS. 618-ban C. Atilius Serranussal consul.

C. FURNIUS. 703-ban mint néptribun Cicero részére, Ciliciában végbevitt hadi tetteiért olly tűzzel sürgette a *Supplicatiót*, mintha az ügy magáé lett volna. Majd Plancus legatusa lön Galliában, melly hivatalát Hirtius s Pansa consulok alatt is még viselte. Cicero halála után praetorságot s ázsiai propraetorságot is viselt, később pedig mint Caesar Octavianus legatusa a cantabriaiakat egy csatában tönkre tette. Van hozzá a levelek köztt két levele Cicerónak.

G.

GABÍNIA TÖRVÉNY. 250 : 31.

A. GABINIUS. 686-ban néptribun volt s ő inditványozta, hogy a tengeri kalózok ellen Pompeius rendkivüli hatalommal felruházva küldessék ki. Azért Pompeiusnak mindig nagy kedvezésében részesült s ennek pártfogása alatt 695-ben L. Calpurnius Pisóval a consulságot is elnyerte. De olly alávaló s rossz jellemű ember volt, hogy néptribunságáról Cicero azt mondja : *nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto et egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset ;* mint consult pedig tiszttársával együtt ekkép czimezi : *duo scelera-*

tissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones. (Orat. post red. in Senatu cap. 45). Consulságában P. Clodius néptribun által Cicero száműzetését előmozditotta s egyszersmind kieszközölte, hogy a provinciák közől neki magának Syria, Babylonia és Persia: tiszttársának Pisónak meg Achaia, Thessalia, Graecia, Macedonia s az egész Boeotia adassék. Proconsulságukat mindketten olly gyalázatosan viselték, hogy mikor Gabinius Palaestinában Aristobulus király és fija ellen szerencsésen harczolván, erről a tanácsot tudósitotta s *supplicatiót* határoztatni kivánt: ezt tőle a tanács egyenesen megtagadta; Cicero pedig a *consularis provinciák* tárgyalásakor tőle és Pisótól provinciáikat elvétetni inditványozta, minek folytán mindketten haza is hivattak és pörbe fogattak. Gabinius először *felségsértéssel* vádoltatott, azért, hogy a tanácstól nyert megbizatás nélkül, Pompeius inditásából, tartománya határait átlépve Ptolemaeust Egyiptomba visszavezette. Vádlójául Cicero lépett föl, de bár keményen dolgozott ellene, ez ez úttal mégis feloldoztatott. Másodszor *zsarolási* vád alá vétetett, mint ki Ptolemaeus visszahelyezését pénzért vállalta magára és ekkor, Pompeius kivánságára, Cicerónak kellett őt védeni; melly alkalommal 10,000 talentum fizetésében lőn elmarasztalva és mivel e roppant birság vagyonából ki nem telt, a törvények értelmében azok, kiknek kezére tőle pénz került, vétettek kereset alá, mint többek közt C. Rabirius, kit szinte Cicero védelmezett. Kár, hogy Cicerónak Gabinius mellett tartott beszédéből csak néhány sor töredéket birunk, érdekes volna hallanunk, mit tudott olly egyén védelmeül felhozni, kit lelkéből gyülölt és már előbb több beszédeiben úgy megviselt és bélyegzett, hogy rajta emberi képet alig hagyott. Lásd: *Orat. post red. in Senatu; de Provinciis consularib.*; és *in Pisonem.* Svetonius után tudjuk, hogy a Gabinius neje *Lollia* is egyike volt azon római dámáknak, kiknek küszöbét Caesar taposni szokta. Az emberről számos levelekben van szó.

GABINIUS ANTIOCHUS. Szabadosa A. Gabiniusnak. 149: 36.

GADES. 856: 3.

GALATÁK. 269: 13.

P. GALBA. Senator és *pontifex minor* (*de Harusp. resp.*

c. 6.), kit Cicero becsületes s derék embernek tartott *(Orat. pro Murena c. 8.* és *Verr. II. c. 7.)*; öcscse pedig Quintus *(de Petit. consulatus c. 2.)* ollyan egyénnek mond, kiről föl sem tehető, hogy consulságra vágyni merjen. De hogy azért csakugyan föllépett, a 10-ik levélből láthatni.

GALBA (Ser. Sulpicius). Unokája annak a Ser. Sulpicius Galbanak, ki mint hispaniai propraetor a lusitaniabelieken elkövetett kegyetlenségei által a Viriathussal való háborút előidézte. Caesarnak Galliában legatusa volt s azért 704-ben ezen viszonyánál fogva consulságra számolt, de attól épen ez okból elejtetett. Sőt mikor Caesar, a parthusok ellen készülvén, öt évre consulokat jelelt ki, ő a jeleltek sorából akkor is kimaradt, a miért Caesarra megboszonkodván ő is magát az ellene összeesküttekhez adta. Van tőle egy levél Ciceróhoz. 521. 817. 831.

GALEO. 407 : 5.

GALLIAE. 24 : 3.

M. GALLIUS. 381 : 12.

C. GALLUS. 565 : 5.

GALLUS CORNELIUS. 856 : 19.

GAMALA. 541 : 10.

GARGETTIUS. l. Epicurus.

GARGETTUS. Egy kis görög városka, hol Epicurus született.

L. GAVIUS FIRMANUS. 117 : 9.

T. GAVIUS CAEPIO. Gazdag, előkelő római ember; különben ismeretlen. 228.

GELLIUS (Poplicola). Öcscse annak a L. Gellius Poplicolának, ki 681-ben Corn. Lentulussal viselt consulságot. Mostohaapja L. Philippus is *consularis* egyén volt. Magát azomban Cicero e derék véreitől igen eltajzottnak rajzolja; ki t. i. szerinte feslett ifjúságot folytatott, egész örökségét eltékozolta, azután üres erszénynyel philosophust akart játszani, de végre könyveit is borért zálogba vetette s mikor mindenből kifogyott, népbujtogatásra s a lázongókkal czimborálásra adta magát. (*Orat. pro Sext. 51. 52.*) 89. 90.

L. GELLIUS. Az előbbeninek derék bátyja, kit Cic. munkáiban sok helyt és jelesen *Brutusában* a derék szónokok

köztt is felhoz s barátjának nevez s Valerius Maximus és Plutarchus is dicsérettel emlit. Hosszú életpályáján dolgát a polgári hivatalok hosszú során végig, censorságig vitte. Consulkodott Cornelius Lentulussal 681-ben, azután Görögországban proconsul lett, a melly alkalommal, mint Cicero *(de Legib. I. 20.)* mondja, Athenaeben azt a furcsát tette, hogy minden philosophust magához tanácskozmányra meghiván, öket a közttök fennforgott elvkérdések körül való barátságos kiegyezkedésre s minden további versenygés megszűntetésére kérte föl, igérvén, hogy ő is ez üdvös kisérletbe résztveend. Hadvezér is kitünő volt: nyert több csatát, de Spartacus által mégis megveretett. Pompeius mellett a piraták elleni háborúban mint legatus szolgált. 828.

GEMELLUS. 487: 5.

L. GENUCILIUS CURVUS. 230: 2.

GERMALUS. 89: 7.

M' GLABRIO (Acilius). A Cicero *Brutusában* emlitett Scaevola Orator unokája, ki maga is szónok volt, de lassueszü és hanyag. Verres ügyében ő vitte a vizsgálatot mint praetor. 686-ban C. Calpurnius Pisóval consul volt és Plutarchus szerint proconsulnak Bithyniába ment. Viselt pontifexséget is. Apjáról, hihető, egyik ivadéka annak a M' Acilius Glabrionak, kiről Valerius Maximus azt mondja, hogy első emelt aranyos lovagszobrot atyjának emlékül a *Pietas* templomában, mellyet szinte maga épittetett. Úgy e családból való lehetett az a későbben élt Glabrio is, kit Domitianus imperator a keresztyén vallásért vad oroszlán elébe dobatott s miután a vadat elejtette, leöletett. 90.

GLADIATOROK. 126: 15.

GORGIAS. 789: 3.

GRACCHUS. (T. Sempronius). 97: 3.

GRAECEIUS. 726: 8.

GRAECOSTASIS. 90: 15.

M. GRATIDIUS. 29: 11.

GUTTA. 158: 18.

GYARUS. Sziget az aegeumi tengeren, hova a rómaiak gonosztevőiket deportálni szokták; azért mondja Juvenalis:

„Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum,
„Si vis esse aliquis.“ *Satyr. I. v. 73.*

GYMNASIUM. 2: 4.

H.

HADTRIBUN. 138: 8. 302: 33.

HALES. 763: 4.

HALESA. Város Siciliában, mellyről Solinus *(cap. 1.)* azt meséli, hogy határában egy forrás van, melly külömben csendes, hanem a sipszóra egyszerre szökdelve bugyog fel, mintha a zenénél tánczolni akarna s medréből is kicsap.

HALICARNASSUS. Város Cariában, Herodotus és Dionysius történetirók hazája.

HALIMETUS. 123: 1.

HARPALUS. 710: 1.

HEGESARATUS. Cicero vendégbarátja Larissában. 493.

HEGESIAS. 453: 3.

HELENIUS. 200: 6.

HELLESPONTUS. Európa s Azsia közötti tengerszoros, melly ma *Dardanellai szorosnak* hivatik. Régi nevét *Hellétől*, Phryxus nővérétől kapta, ki is midőn testvérével mostohaanyjok Ino boszúja elől egy aranygyapjas kos hátán a tengeren Colchisba menekülni akartak, itt a kos hátáról lefordúlt és a tengerbe fúlt.

HEPHAESTUS. Egy Q. Cicero ellen Rómában rossz hireket terjesztő ismeretlen ember Apameából.

HERACLEA 875: 2.

HERACLEIDION. 777: 12.

HERACLIDES. 154: 12.

C. HERENNIUS. Valami Sex. Herenniusnak, kit Cic. megvetésből *divisornak* (voksvásárlónak) nevez, fija s Atticusnak tribusbeli társa. 692-ben néptribun lévén, ő volt eszköz abban, hogy P. Clodiusnak a nép általi adoptáltatása könnyü szerrel végbemenjen és mivel az illy adoptiónak curiás népgyülésben kellett megtörténni, tudván előre, hogy illy gyülésben, hol a főbb osztályok birnak tulsúlylyal, azt ezek

ellenzése miatt ki nem viheti, törvényen kivül centuriás gyülésben vette fel a dolgot, hol a néposztály szava volt a döntő. Cicero Herenniust *hitvány és szegény* embernek mondja és igy ez vagy egészen más Herennius családból való, mintsem az, ki 660-ban consulságot viselt és az, kihez a Cic. neve alatt ismert *Rhetoricák* intézvék, vagy pedig ezeknek valami elfajzott rokona lehetett. 23. 24.

HERES. 553 : 7.

HERMÁK vagy HERMESEK. 4 : 4.

HERMATHENA. 9 : 4.

HERMERACLÁK. 6 : 3.

HERMIA. Cicero egyik szolgája. 52 : 665.

HERMIPPUS. Hephaestushoz hasonló rossz embere Q. Cicerónak Dionysiopolisból.

HERMO. 250 : 12.

HERMODORUS. 613 : 11.

HERMOGENES. 543 : 3.

HERODES. Athenaei tudós, ki Cicero consulságáról egy silány munkát irt. Ezért Cic. a 27-ik levélben nagyon megvetőleg szól róla; de később jobb véleménynyel lehetett felőle, mert fiját, mikor Athenaeben tanúlt, ennek a Herodesnek s bizonyos Leonidásnak felügyelete alá adta volt. Azok, kik öt *Herodes Atticusnak* lenni gondolják, az időben szörnyet botlanak, mert ez 200 évvel később Hadrianus korában élt. 27. 705. 709. 733. 762.

HERODOTUS. A legrégibb görög történetiró, kit is ezért a *történelem apjának* szoktak nevezni. Született Cariában, Halicarnassusban 484 évvel Kr. e. Történelmi munkája, melly kilencz könyvből áll, s mindenik könyv egy-egy Musa nevét viseli, a hajdan korból fenmaradt legbecsesb emlékek egyikének mondható.

HEROPHILUS. Egy lóorvos, ki magát a hétszer consulságot nyert C. Marius unokájának adván ki, ügyesen vitt szerepével olly sokakat elámitott, hogy számos veteranusok, több jeles egyletek s a legfényesb municipiumok patronusuknak fogadták s már Rómában olly nevezetes egyén lett, hogy mikor Caesar az ifjú Cn. Pompeiusnak Hispaniában történt legyőzetése után az üdvözlő népet kertjében fogadta, közvet-

lenül ő mellette foglalt állást, hol neki majdnem épen úgy udvaroltak, mint Caesarnak. Hanem erre aztán Caesar ő *máriusságát* ebrúdon vettette ki Rómából, sőt kiparancsolta egész Italiából is. Halála után azomban újolag visszaszemtelenkedett, még pedig olly nagyszerű tervekkel, mellyeket a tanács legyilkolásával akart megkezdeni. De szándéka jókor kitudódván, a consulok ő kelmét elcsipték és fölakasztatták. L. *Valer. Max. l. IX. c. 15.*

HIERA. 762: 16.

HILARUS. Cicerónak egykori könyvmásoló szolgája, kit utóbb felszabaditott s kulcsárnak, vagy számtartónak alkalmazott is, kit, úgy látszik, ügyességéért Atticus is kedvelt. 16. 562. 611.

HILARUS. Cn. Otacilius Naso szabadosa. 501.

HILARUS. Libo szabadosa. 757. A variansok köztt *Hilarius* is olvastatik helyette.

HIPPARCHUS. Bithyniának Nicaea városából (ma *Isnik* Anodoliában). Élt Kr. e. 136 évvel. Mivel Rhodusban is lakott, *Rhodusinak* is mondatik. Hires görög astronomus és geographiairó. Az őszi éjnapegyenlőséget, *solaris* esztendőt s holdjárását ő határozta pontosabban meg s készitett egy derék *planiglobiumot*. Irt Aratus s Eudoxus *Phaenomenáiról* három könyvet; egyet a csillagzatokról, melly munkái megmaradtak. Id. Plinius nagy dicsérettel szól Hipparchus tudománya felől. *Hist. Nat. II. 26.*

HIPPIAS. Pisistratus athenaei tyrannus egyik fija s testvérével Hipparchussal a tyrannusságban utóda. Testvére orozva megöletvén, midőn ezt megboszúlni akarná, ezzel magát gyülöletbe hozta s száműzetett; aztán Dariushoz folyamodott, kitől egy hadsereggel ellátva hona ellen indúlt, hanem a marathoni csatán elesett. 351.

HIPPIAS (Calactai). Philoxenus fija, Cicero házi barátja. 505.

Q. HIPPIUS. l. C. Valgius Hippianus.

HIPPODAMUS. 146: 22.

HIRRUS. Neve több levelekben előjön s alatta mindig az a Hirrus értendő, ki Cicerónak az augurságnál, C. Coelius-

nak az aedilségnél versenytársa volt, de mindenik ellenében a választásnál megbukott.

A. HIRTIUS. Consul 710-ben C. Vibius Pansával, kivel a M. Antoniustól Mutinában ostromolt D. Brutus fölmentésére menvén ott a csatában mindketten elestek. Julius Caesar *de Bello Gallico* irt Commentarjához ő toldotta a VIII-ik könyvet.

HISPAL. 856: 16.

HISPALIS. 612: 2.

HISPO. 79: 2.

HOMERUS. 108: 13.

T. HORDEONIUS. Cicero egyik örököstársa a cluviusféle vagyonban. 629.

HORTALUS. l. Hortensius.

Q. HORTENSIUS (Ortalus). Míg Cicero elő nem tűnt, ez volt legnagyobb szónoka Rómának. Cic. ki neki előbb bámulója, később versenytársa lett, nem sokára rajta fölülemelkedett. Sok ügyben, mint Verresnél is, álltak szemben egymással, de mindig jó barátságban éltek s különösen Cic. Hortensius iránt — habár leveleiben egy párszor ellene is rossz kedvében kifakad — mindenkor nagy tisztelettel s kegyelettel viseltetett, úgy hogy őt, több dicséretei közt, Milo mellett, tartott beszédében a *köztársaság fényének s diszének*, másutt saját atyjának is nevezi. (*Brut. cap. 1*). Hortensius Cicerót minden bajaiban védte és a Clodius által támasztott verekedésnél, mellyben C. Vibienus senatort megölték, kicsibe múlt, hogy ő is agyon nem veretett. Szónoklatáról azt mondja Cicero, hogy abban az *ázsiai modort* követte, a virágos és csillogó előadást szerette; beszédének felosztása, szerkezete tökéletes, nyelve csinos és bő; hangja harsány és kellemes, de tagjártatása és testmozgatása több mint szónoki volt. (*Brut. 88. 92.*) Öltözetére is nagy gondot forditott, a honnét ezért és szinészi mimikájáért ellenei a szószéken többször kicsúfolták és egy izben L. Torquatus őt a birák előtt már nem is szinésznek, hanem egy akkori tánczosnőről *Dionysiának* nevezte el. (*Gell. I. cap. 5*). Emlékezőtehetséggel rendkivülivel bírt; úgy hogy nemcsak a mit otthon kidolgozott, abból a szószéken egy betűt soha el nem felejtett; hanem ha valami

árverésnél egész nap ült is, annak végeztével az eladott portékákat, azok árrát és vevőit könyv nélkül el tudta egyenként mondani. Mint előkelő római lovag a főbb hivatalok egész sorát ő is végig megfutotta. Volt hadtribun, quaestor, praetor, aedilis s 684 ban Caecilius Metellussal consul, végre augur, melly hivatalában Cicerót is tiszttársául választatta. Hortensius a gazdagabb rómaiak közé is tartozott és Tusculanumán kivül, mellyet id. Plinius szerint, Cydias híres görög festőnek egy az argonautákat ábrázoló remek darabja is ékesitett, még *Bauliban* (a mai *Pozzuolo* vidékén) s Laurentumban is (ma *St. Lorenzo)* szép villát, magában Rómában pedig olly pompás házat bírt, hogy a polgárháborúkor L. Lentulus azt tűzte ki magának zsákmányúl s mikor meghalt, csupán a chioszi hires görög borból több mint 10,000 butella maradt volt örökösére. A fényűzést kedvelte, azért a költségszabályozó törvénynek *(lex sumptuaria)* folyvást nagy ellenzője volt. Az a hír járt felőle, hogy a birákat fizetni s magát is clienseitől fizettetni szokta. Sokszor dicsekedett, hogy semmi forradalomban részt nem vett és csakugyan a polgárháború előtt halt is meg. Haláláról Cicero Ciliciából visszajöttekor Rhodusban értesült, mint ezt Brutusában *(cap. 1.)* emliti, hol egyszersmind Hortensius emlékének egy szép parentatióval hódol. Hortensius a philosophiának nem lévén barátja, Cicero egy az ő nevéről czimzett saját munkát irt, mellyben őt a philosophia érdemeiről meggyőzni igyekszik. Ámbár, mint Cic. mondja, a legszorgalmatosb s legmunkásb ügyvéd volt, mégis sem beszédeiből, sem verseiből s Annalisaiból, mellyeket irt vala, semmi fenn nem maradt. Neve számtalanszor előjön a levelekben.

HORTENTIUS ifj. A derék Hortensius Orator egy elfajzott rossz fija s apja annak a még magánál is becstelenebb *Hortensius Corbionak*, kiről Valerius Max. *(lib. III. cap. 5.)* emlékezik. 264. 758.

HYDRUNTUM. 740 : 12.

HYDRUS. 292 : 2.

HYMETTUS, 121 : 8.

HYPOTHECA. 231 : 4.

HYPSAEUS (P. Plautius). Cicerónak, számüzetésében sok szivességet tett barátja. A Mithridates elleni háborúban

Pompeius quaestora, azután Milónak a consulságkeresésnél versenytársa volt. 61. 92.

I.

IALYSUS. 47 : 4.

IAMBLYCHUS. 221 : 5.

ICONIUM. Fővárosa Lycaoniának.

IGUVIUM. 307 : 23.

ILLYRICUM. Liburniát s Dalmatiát magában foglalt római tartomány.

IMPERATOR-PALÁST. 114 : 1.

INDEX. 99 : 19.

INSULÁK. 736 : 7.

INTEMELIUM. 335 : 6.

INTERAMNA. 142 : 14.

INTERCALATIO. 182 : 11.

INTERREGNUM. 167 : 1. 350 : 19.

ISARA. 849 : 5.

ISOCRATES. Nagyhirü athenaei szónok, Plato gyermekkori játszótársa s később is állandó barátja. Gyenge hangja s félénk természete miatt köz helyen ritkán szónokolt, hanem a szónoklatban leczkéket adott s mások számára beszédeket készitett. Mind a két úton szép jövedelmet húzott; mivel a leczkéért egy-egy tanitványától 1000 drachmát (300 frtot) vett s azon beszédéért, mellyet Nicocles cyprusi király számára készitett, ettől 27,000 tallért kapott. Nagy gonddal és lassusággal készitette munkáit; úgy hogy legjelesebb müvén a *Panathenaicus*-on (Athenae dicséretén) 10 évig dolgozott. Mikor pedig megbizatott, hogy irjon Athenae nevében Filepnek a béke iránt egy levelet, a béke előbb megkészült, mintsem tőle ez a levél. *Panegyricusáról* is azt szokták mondani, hogy az neki több idejébe került volt, mintsem Nagy Sándornak Ázsia meghóditása. Socratesnek nagy tisztelője s egy maga volt az a tanitványa, ki annak halálát Athenaeben nyilván meggyászolni merte. Közhivatalt sohasem viselt, de azért hona ügyében nagy részt vett és midőn a macedoniai Filep által Chaeroneánál nyert győzelem után Athenaenek szabadságát vesző félben látta, magát 90 éves korában éhséggel ölte

meg. A styl csinositásában majdnem túlságig ment, de el kell ismerni, hogy e részben a görög nyelv és szónoklat neki felette sokat köszönhet.

ISSUS. 226: 11.

ISTHMUS. 592: 16.

ITALIAI VÁMOK. 29: 37.

IUGERUM. 42: 2.

L. IULIUS. 114: 5.

IUNIA. Az idősb C. Marcellus consularisnak neje s ifjabb C. Marcellus consul anyja. 216.

IUNIUS. Avianus barátja. 124. 530.

D. IUNIUS SILANUS. 691-ben Licinius Murenával consulságot, 703-ban Bithyniában propraetorságot viselt. A tanácsban, mint már elválasztott, de még hivatalába nem lépett consul, Catilina és társai ellen ő szavazott először kivégzést; hanem midőn Caesar, rá kerülvén a sor, ellenkező véleményben nyilatkozott, és többen mellé állottak, Silanus is szelidebbre módositá szavazatát *(Sallust. Bell. Catil. cap. 50.* és *Sveton. Jul. Caes. cap. 14)*. Mostohaatyja volt M. Brutusnak, kinek anyját Serviliát mint özvegyet feleségül vette, L. Tor- Torquatusnak pedig egy fiját adoptálta, *(de Finib. I. 7.)* 10. 272.

IUPITER HOSPITALIS. 132: 7.

IUPITER LAPIS. 126: 8. 170: 7.

IUVENTAS. 23: 10.

M. IUVENTIUS LATERENSIS. 825: 2.

L.

LABEO. Mind a két Cicerónak meghitt embere volt s úgy látszik, Quintusnál, ázsiai propraetorságában valami házi hivatalt is viselt. Atticus is becsülte őt. Vallyon az Antistius Labeók közöl való-e, nem tudni. 29. 146. 604.

D. LABERIUS. Római lovag, ki szeretett *Mimusokat* irogatni, mellyek Julius Caesarnak nagyon megtetszvén, őt 60 éves korában rákényszeritette, hogy darabjával maga lépjen föl a szinen. Ezt Laberius, mint rangjához nem illőt fölötte röstelte, de ki nem térhetvén, engednie kellett, hanem értte a szinpadon egy igen szép *Prologussal* mentegette magát a kö-

zönség előtt, melly prologus ma is olvasható Macrobiusnál *(Saturn. l. II. cap. 7)*. Amint előadását végezte, Caesar őt 500,000 sestertztzel jutalmazta s egyszersmind a nézők közé, helyének a lovagok padain elfoglalására utasitotta. Hanem mikor itt leülni akart, az öt rangjok meggyalázásáért lenéző lovagok magok közé be nem fogadván, Ciceróhoz fordúlt s tőle kért helyet, de ez is neki azzal válaszolt: *adnék, ha magam is szorosan nem ülnék;* mire Laberius, éles czélzással Cicerónak Caesar s Pompeius köztt játszott hintálódzó szerepére, azt viszonzá: *csodálom, hiszen te két széken szoktál ülni egyszerre.* Talpra esett csipős élczeitől magát Caesart sem szokta kimélni; mit Caesar röstelvén, midőn játékain egy más jeles mimusköltő P. Syrus az általa hirdetett versenyben minden társait s magát Laberiust is legyőzte: Caesar megelégedő mosolylyal hozzá így szólott: *favente tibi me victus es Laberi a Syro* s ezzel a pálmát Syrusnak adván, Laberiust csak 500 sestertztzel s egy arany gyürűvel ajándékozta meg. Halála Caesaré után 10 hónapra történt.

M. LABERIUS. 644 : 5.

LABIENUS (T. Atius). Caesar egyik legderekabb legatusa Galliában, ki utóbb a polgárháborúban Pompeius pártjához állott, de a pharsaliai ütközet után azt is elhagyta; ezért róla Lucanus *Pharsaliájában* ekkép szól:

. . . . . „fortis in armis
„Caesareis Labienus erat: nunc transfuga vilis.“

Elesett a mundai csatában, hol Caesar a pompeianusokat utószor megverte. Néptribun korában, Caesar praetorsága alatt törvényt hozatott az iránt, hogy a papok ne testületeik, hanem a nép által választassanak. Cicero gazdag embernek is mondja őt.

LACONICUM. 118 : 6.

C. LAELIUS (Sapiens). Az, a kit Cic. munkáiban mint tudós, szilárd, tiszta jellemű, elmés és szép eszű embert sokszor emleget. Scipio Africanus Minornak hadban, békében, komoly és mulató időtöltésekben elválhatlan barátja volt s Carthago ostrománál is oldala mellett harczolván, ő hágta meg elsőben katonáival a bástyákat. Mint praetor Lusitaniá-

ban Viriathus kalandos pártütőt megverte *(de Off. II. 11.)*; mint augur egy remek beszédet tartott, mellyet Cicero (*de Natur. Deor. III. 17.*) arany szózatnak nevez, nemcsak a benne foglalt vallásos tárgyakért, hanem hihetőleg ékes styljáért is, mellyről Laelius jól ismerttes lévén sokan Terentius szindarabjainak igazi szerzőjéül őt gyanitották. Egyszer a consulságkeresésnél megbukott, de azután 614-ben Servilius Caepióval elválasztatott. Cicerónak *de Amicitia* szóló dialogja ő róla nyerte a *Laelius* czimet, mert benne a fő beszélő szerepet ő viszi.

D. LAELIUS. Pompeius ázsiai hajóhadának tengeri főparancsnoka, ki L. Flaccus ázsiai propraetor ellen *de repetundis* czim alatt bűnpert támasztott, melly alkalommal a vádlottat Cicero védette. *(Orat. pro Flacco.)* 400.

LAENAS. Augur. Talán az a C. Popilius Laenas, kiről *I. Verr. cap. 13.* említés tétetik. 529. 530.

C. LAENIUS FLACCUS. A következendő M. Laenius Flaccus testvére. 251.

M. LAENIUS FLACCUS. Római lovag, kinek Brundisium környékén szép kertjei s nagy mezei birtokai voltak és ki a száműzött Cicero iránt, testvérével együtt, különös nagy szivességgel viseltetett. *(Orat. pro Planc. c. 41).* Ő volt első a rómaiak közt, ki a baromfi tenyésztést egy sajátlag ahoz alalkalmazott tanyán (*ὀρνιθοτροφειον*) nagyban üzni kezdte. 59. 251.

LAESTRYGONIA. 39 : 3.

LAEVUS (Cispius). 835 : 1.

LAIS. 474 : 7.

LAMIA. (L. Aelius). Az Aeliusok ama régi családából való, mellyet Horatius (*Od. III. 17.*) ime versében:

„Aeli, vetusto nobilis ab Lamo"

a laestrygonok királyától Lamustól, Formiae város alapitójától származtat. Cicero különösen becsülte és szerette őt; róla több helytt, leveleiben és oratióiban mindig nagy dicséretekkel emlékezik; mit Lamia tőle meg is érdemlett, miután magát Cic. mellett, a clodiusi viszálynál annyira kitette, hogy ezért őt, noha ekkor a római lovagrendben első, vagy is

equestris ordinis princeps volt, Gabinius consul, példátlan vakmerőséggel a főváros határából kitiltotta. 708-ban aedilisi hivatalát pompásan viselte; 709-ben Cic. D. Brutusnak praetorságra ajánlotta, de azt csak Cic. halála után 711-ben nyerhette el.

LANUVINUM. 350: 26.

LAODICAEA. 205: 4.

LARGUS. A. Caecina jó embere. 476.

LARINUM. Város Alsó-Italiában; ma *Larino* Nápolyban.

LARISSA. 493: 1.

LARTIDIUS. 284: 32.

LATERENSIS. l. Juventius Laterensis.

LATERIUM. 107: 2. 110: 12.

LATINÁK. 8: 1.

LATINOK. 498: 4.

LATINUS. 830: 4.

LAUDATOR. 134: 13.

LAUS. 140: 2.

LAVERNIUM. 299: 6.

LEGATIO LIBERA. 30: 5. 44: 3.

LEGATIO VOTIVA. 88: 17.

LEGIO 228: 7.

LENTULUS fiú. 546: 12.

CN. LENTULUS CORNELIUS (Clodianus). 681-ben L. Gelliussal együtt consulkodott, a midőn a *gladiator-háborúban* Spartacus mind kettőjöket megverte. Később szintén Gelliussal censorságot is viselt. Hogy derék ember volt, bizonyitják Cicero ime szavai: *L. Gellius et Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines.* (Orat. pro Cluent. cap. 42). Ha, mint többen vélik, ezt és nem a Flamen Lentulust kell érteni az alatt, kiről Cic. a 109-ik levél elején beszél: akkor Clodianus 679-ben Marcellinus és Philippus consulságuk alatt halt meg.

CN. LENTULUS CORNELIUS *(Marcellinus)*. 697-ben L. Marcius Philippussal, Augustus Caesar mostoha apjával együtt consul volt s Ciceróhoz nagy ragaszkodással viseltetett. 88. 89. 92. 93. 104.

CN. LENTULUS *(Vaccia* v. *Vatia)*. 99: 22.

L. LENTULUS *(Crus* v. *Cruscellus)*. 694-ben praetor; 704-ben, mikor Cicero számüzetéséből haza jött, C. Claudius Marcellussal consul volt. Pompeiust a pharsaliai csata után futásában Egyiptomba kisérvén, ott a király őt is elfogatta s börtönében megölette. Cicero őt meglehetős hatású, harsány szavú, tüzes, de fárasztó elmélkedést nem kedvelő szónoknak mondja. *(Brut. 77.)* 52. 149. 153. 206. 281. 301. 305. 320. 334. 398. 451.

L. LENTULUS *(Flamen)* id. Melléknevét onnan kapta, mert *flamen martialis*, vagyis Mars papja volt. Asconius ezenkivül *Niger* melléknevet is ad neki. Pisóval s Gabiniussal consulságért versenyzett, de tőlök, mint Caesarnak kegyenczeitől legyőzetett. Cic. őt egy honát szerető derék férjfiúnak, sőt *nagy embernek* nevezi. Valerius Maximus meg *(lib. I. c. 8.)* azt beszéli róla, hogy mikor Pompeius hulláját egyiptomi gyilkosai a tengerparton egy szétvagdalt csónak deszkáiból rakott tüzön égették, az ép akkor ott elhajózott Lentulus, a nélkül hogy tudta volna Pompeius esetét, csodálatos sejtelemmel társaihoz igy szólt: *vallyon Pompeiust égetik ezek itt?* 109.

L. LENTULUS *(Flamen)* ifj. Fija az előbbeninek. Atyja kimúlása után őt választották helyébe Flamennek, melly hivatalába midőn, Macrobius szerint *(Saturn. l. II. 9.)* Caesar által beiktattatott, pompásan diszitett hajlékában nagyszerü lakomát adott. 50. 344.

P. LENTULUS. *(Spinther* id.) Útóbbi mellékneve egy hozzá arczra igen hasonlitott *Spinther* nevü szinésztől ragadt rá. Eredetét a Corneliusok régi patricius családából vette. 690-ben a Cicero consulsága alatt aedilis volt, s a szinházat bibor és ezüst készületekkel ő diszitette föl először, a mellett olly fényes játékokat adott, minőket előtte egy aedilistől, sőt még a dús Crassusoktól s Lucullusoktól sem kapott a nép. Cicerót állandóan szerette s minden dolgaiban hiven támogatta, úgy hogy ezért cz őt tervei és veszélyei részesének vallotta. E barátságának s egyszersmind becsületes hazafiságának is egyik bizonyságául szolgál az, hogy a Catilina összeesküvésébe avatkozott rokonát Lentulus Surát maga

adta kézre, midőn az börtönbe vitetett. Praetorsága után Hispaniába ment helytartónak; honnét 695-ben megjövén, jövő évre consulságért lépett föl s Metellus Nepossal együtt el is választatott. Mint consul a száműzött Cicero ügyét olly hévvel fogta fel, hogy nyilván kimondta, miszerint ő addig semmit a tanácsban fölvétetni nem hagy, míg Cicero visszahelyezése iránt végzés nem hozatik. Consulsága végeztével Ciliciába proconsulnak küldetvén, e tartományt három évig kormányozta. Ez időben történt az, hogy Ptolemaeus, egyiptomi király, kit a nép sok zsarolásaiért az országból kiüzött, visszahelyeztetéséért a római senatushoz folyamodott. Lentulus mindenkép rajta volt, hogy ezzel ne más, mint ő bizassék meg: de bár Cic. mellette tüzesen dolgozott, kivánsága mégis, részint a király nagyralátása, részint Pompeius alattomos fondorkodása miatt, nem teljesülhetett, mint ezeket az e tárgyról előfordúló számosabb levelekből bővebben láthatni. Proconsul korában hadi érdemet is szerzett magának, mert seregétől az *imperator* czimet, a tanácstól a triumphusi engedélyt megnyerte. A polgárháborúban Pompeius részén állt, ki őt tiz cohorssal a picenumi *Asculum* megvédésére küldte ki; de Caesar hirtelen nyakán teremvén, ezen és katonái elpártolásán megijjedve, nagy sebesen Corfiniumba Domitiushoz sietett, hol a város feladatása után ő is az ott Caesar kezébe esett többi senatorokkal együtt kegyelmet nyert és szabadon bocsáttatott; honnét előbb Puteoliba, azután hajón Görögországba ismét Pompeius táborához ment s a pharsaliai csata után Rhodusba menekülni akarván, midőn a rhodusiaktól be nem fogadtatott, többekkel együtt a tengeren Egyiptomba vetődött s ott veszett. Ő hozzá irta Cicero a 92. 93. 94. 95. 96. 100. 101. 113. 125. s 148-ik leveleket. Ezenkivül előfordúl még a 69. 78. 79. 82. 99. 244. 250. 252. 267. 341. 352. 354. 408-ik levelekben is.

P. LENTULUS *(Spinther)* ifj. Fija az előbbeninek. Hogy augur lehessen, magát Manlius Torquatus által adoptáltatta, minthogy törvény szerint azonegy családból egyszerre kettőnek augurságot viselni szabad nem volt s mikor ő 696-ban igen fiatal korában augurságot keresett, már akkor a Cornelia családból (mellyhez maga is tartozott) Cornelius Faus-

tus, a Sylla dictator fija augur volt. 710-ben Ázsiában proquaestorkodott Trebonius mellett s annak kivégeztetése után ő vette át a propraetorságot. Neje *Metella* volt, de a kitől elvált. Cicero valamint atyját, úgy őt is szép tulajdonaiért gyermekkorától fogva nagyon kedvelte. Van egy levele a római tanácshoz és egy Ciceróhoz: 850. 851. Azonkivül elöjön még a 91. 113. 408. 598. 698. levv.

P. LENTULUS *(Sura)*. Catilina egyik főbb czinkosa; a Corneliusok fényes családából való; unokája ama hires Lentulusnak, a ki C. Gracchus támadását az Aventinus-hegyen fegyverrel elnyomta és sógora L. Caesarnak, kinek egy nővérét birta feleségül *(Valer. Max. V. 3. Catilin. IV. 6)*. Most emlitett nagyatyjának képét pecsétes gyürüjében hordozta és ezzel pecsételte le a gallus néphez intézett s Catilinához küldött azon leveleit is, mellyeket Cic. elfogott s mellyekből a Catilinához irottat mind Cicerónál *(Orat. in Catil. III. 5.)* mind Sallustiusnál *(Bell. Catil. c. 44.)* ma is olvashatni. Viselt Sylla alatt quaestorságot, azután volt praetor és 682-ben C. Aufidius Orestessel consul. Buja, feslett élete s rossz egyénekkel szövetkezése miatt kétszer került bünvád alá, de birái megvesztegetése által mind a kétszer fölmentetett, mignem utóbb mégis a tanácsból kitörölték. Azomban Catilina összeesküvésekor mégis újra praetor lett, de midőn a pártütésbeni részvéte kitudódni kezdett, maga előre lemondott. Ő Catilina részére nagy buzgalommal dolgozott és a gallus követeket azzal ámitotta, hogy a Román uralkodást a sibyllai jóslatok három *Corneliusnak* szánták volt, kik közül az egyik Cinna, második Marius, harmadik pedig ő. Cicero mikor az összeesküttteknek nyomába jött, Lentulust előhivatván, azonnal vallatás alá vette, azután egy földalatti börtönbe csukatta és ott először is kötél által őt végeztette ki. *(Sallust. Catil. 55)*. Cicero Lentulust a jelesb szónokok közé sorozza s róla mint ollyanról azt mondja, hogy magát szép testalkatása, sok müvészetre mutató kellemes tagjártatása, ékes és nagy hangja által tüntette ki leginkább. 21.

LEONIDES. Cicero fijának egyik társalgója, vagy talán tanitója is Athenaeben. 709. 733. 789.

LEPIDUS (M. Aemilius). 687-ben L. Volcatius Tullus-

sal consulságot viselt, mikor Cicero practor volt. Formianumi villája a Ciceróé szomszédságában feküt. 90. 305. 320. 329. 332. 341. 351.

LEPIDUS (M. Aemilius). A triumvir. Főfő római családból való. Volt Pontifex Maximus és Julius Caesarral 707-ben consul, 708-ban mint dictatorral lovagnagy. A ravasz Octavianus s Antonius őt mint hiú embert vették magokhoz harmadik *triumvirnek;* de reá ügyetlensége miatt nem sokat biztak, hanem szemét a puszta *triumvir* czimmel szépen kitörölvén őt minden dolgukban ötödik keréknek nézték s mindenütt megcsalták. De jobbat nem is érdemelt, mert egy jellemtelen, hitvány, léha ember volt; a mellett a piszkosságig fukar és kegyetlen, ki a proscribáltak listájába saját testvérét is be hagyta iratni. Antonius bukása s halála után rajta is kiadott Octavianus s őt egy félreeső italiai kis városkába internálván ott tétlen vénségben henyélve halt el.

Q. LEPTA. 209: 3.

LEUCAS. Város a ioniai tengerbe nyúló *Leucadia* félszigeten.

LEUCATA. Leucadiai tengerfok.

LEUCOPETRA. Tengerfok a siciliai szoroson, Rhegium városánál.

LIBELLA. 293: 11.

LIBERALIA. 350: 32.

LIBERTAS. Szabadság istennője, kinek tiszteletére Rómában Tib. Gracchus atyja épített először az Aventinuson érczoszlopokkal s gyönyörű szobrokkal diszitett templomot a büntetési pénzekből. A görögök szintén isten gyanánt tisztelték a *Szabadságot.* 88.

LIBO (L. Scribonius). Pompeius Magnusnak jóbarátja és később nássza is, miután egyik leányát Pompeius kisebbik fija Sextus vette nőül. Másik leánya pedig Brutus és Cassius legyőzetése után Octavianus neje lett. *(Sveton. Aug. 62. Gramm. 19).* A polgári háborúban Pompeius táborában harczolt s miután Etruriából kiveretett, ötven hajóból állt tengeri had élén működött. *(Flor. IV. cap. 2. Caesar de B. C. lib. III).* 719-ben M. Antoniussal consulságot viselt. 92. 305. 334. B. 352.

LIBO. Marius és Cicero ismeretlen barátja. 458.

LIBO. Talán az előbbi értendő alatta. Némellyek Sex. Pompeius ipának lenni gondolják. Cicero számára pénzt igért. 533.

LIBO. 592. Irt *Annalisokat*, de sem maga, sem munkái nem ismeretesek. Idősb Plinius sem emliti őt az általa használt irók köztt.

LIBRARII. 105 : 2.

LICINIUS. Kereskedő Ázsiában, kit Cicero *plagiariusnak* nevez; mert így hívták azokat, a kik rabszolgákkal kereskedvén, közttök néha szabad embert is a törvény tilalma ellen adni-venni szoktak. 52. 90.

C. LICINIUS (Calvus). Jeles szónok s költő is Cicero korában. Egyszer a törvényszék előtt a famosus *Vatinius* egy pörében ellenűgyvédkedvén, ez neki a birákhoz intézett ime szavaival vágott beszédébe: *kérlek, birák, engem azért, hogy ez olly jó szónok, el ne itéljetek.* Irt Caesar s Pompeius ellen gúnyverseket s eszes, de gyakran fajtalan szerelmes darabokat is. Catullusnak barátja volt. Emlitik őt Propertius, Horatius s Seneca is. Meghalt fiatal korában. *(Brut. cap. 81. 82.)* 636.

LICINIUS (A. Aristoteles). l. Aristoteles.

LICINIUS. Aesopus tragicus szinész megszökött szolgája. 52.

Q. LIGARIUS. Afrikában legatusa Considius propraetornak, ki midőn lelépett, a provinciában őt hagyta helyettesévül. A polgárháború kezdetekor ő reá akarták a pompeianusok ott a hadi kormányzóságot ruházni, de a mellyet, ő el nem vállalván, az az előtt néhány évvel Afrikában propraetoroskodott Attius Varus kapott meg. Ligarius a provinciában ott szorúlván, kénytelen volt az *afrikai háborúban* részt venni, miért aztán, félve Caesartól, kit mindig gyűlölt, hazatérni nem mert, hanem oda künn önkénytes számüzetésben élt, mígnem végre testvérei és Cicero számára Caesarnál az amnestiát kieszközölték, melly közben ellene Aelius Tubero mint lázadó ellen bűnpert támasztott s e pörében Cicero védte őt azzal a szép *Oratiójával*, mellyet *pro Ligario* czim alatt ma is gyönyörűséggel olvasunk. 465. 611. 612. 627.

LIGETEK. 89 : 20.

LIGUR. Cicero egy jó embere; talán az a *M. Octavius Ligur*, kiről *II. Verr. I. cap. 48.* beszél. 692.

A. LIGURIUS. Caesar egyik biztos embere s házi barátja, úgy Cicerónak is; ki, mikor a dolgok fordúltával Cicero ellen öcscse Quintus ármánykodni kezdett, azt ettől nagy boszúsággal vette. Meghalt 707-ben. — 155. 404. 667.

LIGUS. Az ismeretlen Gamalának ismeretlen atyja. 541.

LILYBAEUM. 502 : 1.

LINGONOK. Gallia Celtica lakói.

LITERNUM. Város Campaniában az etruriai tenger mellett.

LIVIA. 299 : 2.

LIVINEIUS TRYPHO. L. Regulus szabadosa, ki Cicerónak, száműzetése alatt, sok jó szolgálatokat tett, mint ezt a Munatiushoz irt 160-ik levél mutatja. 72. 160.

LOCUSTA. 146 : 17.

LOLLIA. 659 : 17.

C. LOLLIUS. Oviának, Cic. hitelezőjének férje. 538.

L. LOLLIUS. Vagy barátja, vagy patronusa Serviliusnak. 223.

M. LOLLIUS *(Clodianus)*. Clodius egyik garázda czimborája, kiről *in Orat. pro domo* is emlékezik Cicero. 112.

LOLLIUS. Az, ki Cato nővéréről Porciáról egy dicsérő emlékbeszédet irt. 621. 634.

LONGILIUS. Cic. Clodius által lerombolt házának fölépitésére szerződött vállalkozó vagy *redemptor*. 104.

LUCA. 148 : 17.

LUCANIA. 54 : 3.

LUCCEIUS. 302 : 23.

LUCCEIUS (Marcus fija). Ismeretlen. 250.

C. LUCCEIUS. Senator, C. Lucceius Hirrus fija a Pupia tribusból, Coeliusnak versenytársa az adilisségnél. 223.

CN. LUCCEIUS. M. Brutus jó barátja. 756.

L. LUCCEIUS. Kit Cic. Coelius melletti törvényszéki beszédében, a hol ezt azon vád ellen védi, mintha az alexandriai követség egyik tagja Dio az ő súgaltából öletett volna meg Lucceius házánál ennek kibérelt szolgái által, a legszen-

tebb jellemű embernek rajzol; Q. Lucceiusnak fija, elökelő római polgár és senator volt; Pompeius hivei s Cicero barátai közé tartozott. Korában Cic. első római történetirónak tartotta, a honnét a maga dolgai megirására is őt kérte fel. Munkája Lucceiusnak egy sem maradt fenn; neve is tudtunkra más római iróknál elő nem fordúl. Van egy levele Ciceróhoz: az 568-ik s Cicerónak hozzá három: a 108. 558. 569-ik. Emlitve van Atticus elleni haragja; 1. 4. 6. 7. 8.; consulságra vágyása: 19. 22.; tribusa, mellyet Favonius a hivatalkeresésnél elvesztett: 26; Sardiniába menése: 104; Cicerónak hozzá irt kérőlevele: 109; Cassius elleni kitörése: 228; Tusculanuma: 252; Pompeiusnak adott tanácsa: 341. 352.

P. LUCCEIUS. Cicero barátja, de ismeretlen. 820.

LUCERIA. Gyarmatváros Apuliában, ma *Nucera* Nápolyban.

L. LUCILIUS. 205: 1.

LUCILIUS *(Bassus)*. 449: 10.

C. LUCILIUS. Régi római satyricus költő Campania városából Auruncából, a honnét Juvenalis *(Satyr. I. c. 20.) magnus Auruncae alumnus* czimmel tiszteli meg. Satyrái prósával elegyitett külön nemű versekből, majd hexameterekből, majd iambusokból állottak, mellyekben sem embereket, sem isteneket nem kimélt, mint ez több fennmaradt töredékeiből látható. 722.

SEX. LUCILIUS. T. Gavius Caepio gazdag római embernek fija, ki mint Bibulus syriai proconsul hadtribunja Amanusnál csatában esett el. 228.

LUCRETINUM. 304: 3.

Q. LUCRETIUS. 321: 2.

T. LUCRETIUS CARUS. 130: 6.

L. LUCULLUS (Licinius). Egy Róma nevezetesb férjfiai közől, ki magát nemcsak fő származása s gazdagsága, de józan elvei, tudományos miveltsége s nemes izlése által is kitüntette s egyszersmind mint ügyes hadvezér is sok derék dolgot vitt véghez. Quaestori hivatalba léptekor a népnek rendkivül fényes játékokat adott. Afrikai propraetorságát különös becsületességgel viselte. Syllának Ptolemaeus egyiptomi király legyőzésénél, úgy Mithridates hajóhada elfoglalásában is

nagy segitségére szolgált. Majd miután 679-ben M. Aurelius Cottával consul volt, Mithridates ellen Ázsiába proconsulkép küldetvén, azt szárazon, vizen megverte, egész országát Pontust elfoglalta s a nép könnyebbitésére bölcsen rendezte. Tigranes armeniai királyt Mithridates vejét, ki ipa inditásából ellene 300,000 emberrel feltámadt, a maga 30,000-re menő hadával Tigranocertánál tönkre tette és a meghóditott ország e fővárosából hadi költsége fejében tömérdek zsákmányt nyert. Midőn így általa a *pontusi háborúnak* veszélyei végkép legyőzettek, babérait leszedni Pompeius küldetett helyébe, ő pedig Rómába visszahivatott. Otthon a magával hozott roppant kincseket nagyszerű, de nemes és izletes fényüzésre használta; szebbnél szebb palotákat s gyönyörű kerteket készittetett, állandó nyilt házat s asztalt tartott, a miveltebbeket körébe vonva, ezekkel, a tudományokkal s tudósokkal társalgott; latin és görög munkákból közhasználatra terjedelmes könyvtárt nyitott s drága kép- és szobor-gyüjteményeket állitott; úgy hogy ezek által magát Rómában a szép és kényelmes úri élet példányává s példabeszédévé tevé. A cseresznyét, idősb Plinius szerint, ő vitte először Italiába. *(Hist. Nat. XV. 25).* Végtére e derék ember, mérgezés következtében megőrült s testvérének Marcusnak, kire a gyanú volt, gyámnoksága alatt halt el 68 éves korában. Atticus nagybátyja Q. Caecilius, házi barátja volt. *(Corn. Nep. Att. 5.)* 10. 19. 21. 24. 50. 594.

LUCULLUS-fiú. L. Lucullus fija, ki atyja halála után Cicero gyámsága alá került. *(de Finib. III. 2.)* 594.

M. LUCULLUS. L. Lucullus testvére, vagy Eutropius szerint unokatestvére. Sylláuak elsőbb quaestora, utóbb legatusa is volt s mint illyen Liguriában Fidentiánál (ma *Burgo di Domino* Parma és Piacenza között) szerencsésen harczolt. Testvérével Luciussal együtt aediliskedett s ők adtak először Rómában bika-viadalt. *(id. Plin. lib. VIII. cap. 7).* Mint idegenek praetora a görögök kérelmére C. Antonius ellen itéletet hozott. Viselt pontifexi hivatalt is. 680-ban Cassius Varussal consul volt, aztán Macedoniába Curio helyébe proconsulnak ment s a folyvást lázongó ráczokat, kik között a Syrmium vidékén lakozott *Sardiscusok* legvadabbak voltak, és már, minden kigondolható kegyetlenséget üzve az adriai tengerig jöt-

tek, s ott hogy tovább a viz miatt nem mehettek, nyilaikat dühökben a tengerbe lődözték, mind meghóditotta s egész a Tanais s Maeotis vizéig visszanyomta; kiket nem lehetvén másként mint saját kegyetlenkedéseik utánzásával fékezni, a foglyokat tüzzel vassal kinozta s legkeservesebben esett nekiek az, hogy karjaikat levagdaltatván éltöket meghagyta. *(l. Flor. III. cap. 4).* Bátyja Lucius későbbi éveiben megtébolyodván, az ő gyámsága alá adatott. De csakhamar egymás után még a forradalom előtt mindketten elhaltak. Fija Brutus táborában Philippinél esett el. *(Valer. Max. IV. 7. Paterc. II. 71.)* 23. 88. 99.

LUPERCAL, LUPERCUS. 449: 1.

LUPUS (P. Rutilius). 697-ben egyik néptribun. 90. 92. 93. 784. 785. 786. 840.

LURCO (M. Aufidius). Cicero öt Flaccus melletti beszédében derék embernek s barátjának nevezi, noha ez alkalommal Lurco tanúskodott Flaccus ellen, kire, mert egy *libertusát* mint praetor elitéltette, neheztelt volt. Viselt néptribunságot, a midőn a hivatalvásárlás ellen azt a kemény törvényt inditványozta, hogy a ki hivatalért pénzt igér, ha meg nem adta, büntetés ne érje; de ha megadta, akkor élete fogytáig minden tribusnak évenkint 3000 sestertzet tartozzék fizetni. (l. a 21-ik lev). Lurco sánta volt. Mit róla mint gazdáról Varro s idősb Plinius emlitnek, lásd az *Aufidius* név alatt. 21.

LUSCIENUS. 296: 2.

LUSTRUM. 23: 26.

LYCAEUM. 2: 4.

LYCAONIA. Ázsiai tartomány Cappadocia, Cilicia s Pisidia köztt.

LYCIA. Tartomány Kis-Ázsiában Caria és Pamphylia között.

LYCURGUS. 18: 14.

LYSIPPUS. 108: 9.

LYSO. 288: 1.

M.

MACEDONIA. Thessaliával s Thraciával határos görögországi tartomány.

MACER (C. Licinius Calvus). Az kit Cicero *Brutusában* cap. 67. mint szónokot bővebben jellemez s igen eszes, szorgalmas, nagy gonddal dolgozó, de esetlen külsejü, disztelen hangú s kellemetlen előadásu ügyvédnek állit. Viselt praetorságot s annak következésében zsarolási vád alá vétetett Cicerónak mint akkor praetornak birószéke előtt. Valerius Max. azt beszéli róla, hogy ez alkalommal Macer az alatt mig a birák felette szavaztak, a törvényszéki terem karzatára fölmenvén, midőn Cicerót az itéletkimondáshoz készülni látta, onnét hozzá azt izente, *hogy ő még mint vádlott, nem mint már elitélt hal meg, azért javait elkobozni nem lehet.* S ezzel zsebkendőjét szájába s torkába tömvén magát oit azonnal megfojtotta; igy akarván vagyonát szónok fijának Calvusnak számára megmentni. 9.

MACER (C. Licinius Calvus) ifj. Fija az előbbeni Macernek. Cicero a jeles szónokok közé sorozza s mint ollyant hosszasan jellemzi őt *(Brut. 81. 82).* Nevezetes költö is volt egyszersmind, irt epigrammákat s szerelmes verseket Catullusféle modorban. Amazokból Svetonius egy Caesarra készitettnek töredékét is közli *(Jul. Caes. cap. 49).* Hires volt a Caesar kegyenczére Tigelliusra irt gúnyverse is, úgy egy elegiája, mellyben kedvesének Quintiliának halála felett kesereg *(Catull. 95. Propert. II. 25).* Háza, mellyben Svetonius szerint Octavianus imperator egy ideig lakott volt, a forumon az úgynevezett *gyürüs lépcsön* fölül fekütt. Meghalt fiatal korában. A többit lásd róla *C. Licinius* czikk alatt. 102.

MACRO. 123: 3.

MACULA. 631: 1.

MADARUS. 688: 3.

SP. MAECIUS TARPA. 126: 5.

CN. MAGIUS. 348: 20. 354: 18.

M. MAGIUS. Pompeius békekövete Caesarhoz. 354.

P. MAGIUS *(Chilo).* Ki Görögországból haza készülő barátját M. Marcellust a Piraeusban megölte s utána magát is mindjárt kivégezte. 566. 602.

MALEA. 566: 2.

Q. MAMMERCUS. Római lovag; az arpinumiak dolgában Galliába küldött bizottmány egyik tagja. 481.

MAMURRA. 298: 17.
M. MANILIUS. 149: 3. 154. 449. 682: 4.
MANIPULUS. 228: 7.
MANLIANUM. 146: 7.
L. MANLIUS SOSIS. 498: 1.

T. MANLIUS. Egy becsületes, mivelt és tudományos ember, ki Görögországban kereskedést üzött és kit Cicero mint jó s kedves emberét, maga és barátja Varro Murena nevében Servius Sulpicius achaiai proconsulnak külön levél által hathatósan ajánl. 21. 490.

MANTINEA. Város Peloponesusban, jelesen Arcadiában, hol Epaminondas a lacedaemoniakat legyőzte, hanem maga a csatában elveszett.

C. MARCELLUS (Claudius). M. Marcellusnak, ki 702-ben Ser. Sulpicius Rufussal consul volt, unokatestvére. 703-ik évre L. Aemilius Paulussal ő is consullá lőn választva, melly alkalommal irta hozzá Cicero örömnyilvánitásául a 215-ik levelet. Ugyan hozzá vannak irva a 239 és 274-ik levelek is. Hitvesül Augustus nővérét Octaviát bírta, ki tőle terhesen maradt hátra s azután Antoniushoz ment férjhez. Ennek fija volt az a derék ifjú, kit Augustus a maga utódául nézett ki, de ki korán elhalt; s a kire czéloznak Virgiliusnál amaz ismeretes *tu Marcellus eris* jós-szavak. 89. 206. 211. 378. 379. 381. 464. 469.

C. MARCELLUS. Cicerónak az augurságban tiszttársa. Előbb Siciliában viselt propraetorságot. Ehez szól a 216-ik levél.

M. MARCELLUS (Claudius). 702-ben Ser. Sulpicius Rufussal consulságot viselt, a midőn ő dolgozott leginkább azon, hogy Caesartól Gallia idő előtt elvétessék s távolléte alatt consulságért föllépnie meg ne engedtessék. A polgári háborúban Pompeiust Görögországba követte s a pharsaliai csata után sem a háborút Afrikában folytatni akarókkal nem tartván, sem a győztes Caesarnak meghódolni nem akarván, magát Mitylenae városába önként számüzte s ott csendes elvonúltságban a tudományokkal foglalkozott; mígnem 707-ben, anélkül, hogy maga utána járt volna, testvérének C. Marcellusnak s az egész tanácsnak kérésére Caesartól a hazatér-

hetésre engedelmet kapott, de épen midőn az úthoz készülne, Athenaeben egy *Magius* nevü cliensétől magános boszúból megöletett, — mint e szomorú esetet Ser. Sulpicius az 566-ik levélben Cicerónak Athenaeből részletesen megirja. Cicero őt nagyon szerette s megkegyelmeztetéséért a tanácsban Caesarnak ünnepélyesen köszönetet mondott azzal a szép beszédével, mellyet *Oratiói* köztt *pro M. Marcello* czim alatt ösmerünk. Marcellus derék jellemü, becsületes hazafi, de heves indúlatú ember volt. Szép szónoki tehetséggel bírván, mikor Sulpiciussal consuloskodott, valamint ezt a tiszttársát *jogtudósnak*, úgy őt meg közönségesen *Oratornak* nevezgették. Van a levelek köztt hozzá Cicerónak több levele s neki is egy Ciceróhoz a 480-ik sz. a. Előjön még: 99. 187. 192. 198. 202. 210. 223. 267. 469. 470. 566. 602. 614.

MARCELLUS *(Mindius)*. Egy kenetárus. 520.

MARCIANUS *(Tullus)*. 534: 1.

MARCILIUS. 253: 1.

Q. MARCIUS (Crispus). L. Piso legatusa Macedoniában, kit Cic. *(Orat. in Pison. c. 23.)* hős férjfinak mond; később Syriában proconsul lett, de a tanács parancsából a provinciát hadával együtt C. Cassiusnak átadnia kellett. *(Philipp. XI. 2.)* 52: 11. 805. 824.

MARIO. 285: 3.

C. MARIUS (Calventius). l. Calventius.

C. MARIUS. A triumvir. Egyik Róma legnevezetesebb férjfiai közől. Arpinumban alacsony sorsban született és sokáig távol Rómától otthon paraszt-gazdasággal foglalkozott. Izmos, erős testalkata mellett, harczias kedélye és vállalkozó szelleme lévén, később a hadi pályára adta magát s vitézségét legelőször Scipio s Cotta consulok alatt Numantia ostrománál tüntette ki. Ettől fogva olly hirre s népszerüségre kapott, hogy a polgári pályán is a főbb hivatalok rendre reá ruháztattak s miután néptribunságot, praetorságot s hispaniai propraetorságot viselt, a cimberek s teutonok ellen kivivott nagyszerü győzelmeiért egy folytában ötször s még azután hatodszor is consullá lőn választva. Annyira szerette honát s annak dicsőségét, hogy mikor a cimberek először egy csatában megverték; reá azt álmodván, hogy őket csak úgy fogja

legyőzni, ha előbb leányát Calpurniát az isteneknek áldozza, kész volt ezt az áldozatot azonnal megtenni és leányát az oltáron leáldozván, azután a cimbereket csakugyan tönkre is tette. A honnét őt Cicero *(Orat. pro Rabirio)* „pater patriae," másutt ismét *(pro Sextio)* „tertius Romae conditor" czimmel tiszteli meg. Hivatalaiban nagy szigorral járt el, a miért és plebeius származásáért a patriciusok előtt folyvást gyülöletben állott. Azért midőn utolsó consulságában Ázsiában Mithridates ellen harczolt, tőle a fővezérséget elvették s Syllára ruházták által, mi azután polgárháborút idézett elő. Mert Marius C. Sulpicius néptribun által csakhamar kieszközölte, hogy a mondott fővezérség újolag neki visszaadatott. Mire Sylla hazajövén, Mariust Rómából kiüzte s hadseregét tönkre tévén, magát fijával együtt proscribáltatta, úgy hogy mindentől megfosztva egy ideig a minturnaei lápokban kellett lappangnia, hol őt Sylla emberei végre elfogták s a minturnaei hatóság börtönébe záratták. Ide hozzá Sylla parancsából egy cimber rabszolgát küldtek, ki őt kivégezze: de az ember Marius méltóságos arczától úgy megrettent, hogy kezéből a pallost rögtön kiejtette. Ezen a minturnaeiek szánalomra indúlván őt a börtönből kivették s egy csolnakon Afrikába átszöktették; hol fijával találkozván, miután Numidiában hasztalan kerestek segélyt, a telet Cercina szigetén töltötték s csak mikor tavaszra kelve hallák, hogy pártjok Italiában Cinna által ismét felsőbbségre jutott, ment vissza Marius s szövetkezve Cinnával s Sertoriussal, velek az Octaviustól védett Róma ellen indúlt. A főváros, sem élelme, sem katonája elég nem lévén, nekik a kapukat megnyitotta. A midőn Marius szilaj hadával berontván irtózatos vérengezést követett el, úgy hogy azt társai Cinna és Sertorius is megsokalván, magok vettettek az öldöklésnek véget. Majd minden senator, ki nem a néppárthoz tartozott, leöletett s vagyonuk elkoboztatott. Cinna, consulsági éve kitelvén, újra magát választatta meg consulnak Mariussal együtt. De Marius e VII-ik consulsága csak 17 napig tartott, mert véreres lábaiból az egyiket le kellvén vágatni, abba 70 éves korában belehalt. Velleius e rendkivüli embert, kiről Cicero ifjúkorában egy hős költeményt irt, ime

szavakkal jellemzi: *vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus.* 351.

C. MARIUS (Ál-Marius). l. Herophilus.

M. MARIUS. Cicerónak Arpinumból való földije és rokona, kit mind ő, mind öcscse Quintus ódon egyszerűségéért és nyájas társalgásáért egyaránt igen szerettek. Gyenge egészségü s köszvényben szenvedő ember lévén, csendes életet vitt s többnyire mezei jószágain lakott. Úgy látszik, ő az a Marius, kit Cicero *de Offic. III. 16. Gratidianus* melléknévvel emlit föl. Ő hozzá irvák a 126. 182. 452. 458. levv. Azonkivül előfordúl még 121. 717.

SEX. MARIUS. Dolabella legatusa Ázsiában 850.

T. MARIUS. 302: 1.

MÁRSMEZŐ. Egy nagy sík mező Rómában a Tiberis mellett, hajdan Tarquinius Superbus király magán birtoka, mellyet a nép Mars istennek szentelvén, rajta szokta a hadigyakorlatokat s választógyüléseket tartani. Innét más városokban is az illy czélokra használt tért mindenütt *Marstérnek* nevezték.

MARSUSOK. 307: 22.

MASO. 187: 9.

MASO (L. Papirius). 430-ban aedilséget viselt.

MASSILIA. Hires, gazdag város Gallia Narbonensisben; a mai *Marseille.*

P. MATINIUS. 250: 22.

C. MATIUS. Egy Atticusforma, mivelt, független állásu s szabadelvü római lovag, ki a polgári viszályokba nem elegyedve, csupán geniusának s a tudományoknak élt. Szive Caesarhoz vonzódott s Cicerót is nagy tudományáért folyvást becsülte. És e részben minden körülmények között hasonló maradt magához. Caesart Galliába elkisérte s annak kedvezését Cicero részére megnyerte s mind végig meg is őrizte. Caesar iránt, kivégzetése után is, nem félve az úgynevezett *patrioták* boszújától, kegyeletét nyilván kimutatta s az annak tiszteletére Octavius által hirdetett játékokat is Postumiussal ő rendezte. Természetes, hogy ez Brutusnak és társainak nem jól esett s rajta Cicero is megütközött, úgy hogy e miatt Matius panaszra fakadt. Azomban a dolgok hamar megváltoztak;

Caesar gyilkosai, kik még nem rég félelmesek voltak, háttérbe szorúltak s Caesar pártja, Antonius működése által hatalmasan kezdte fejét újra fölemelni. Cicero ezt látva, jónak lelte egy olly jelentékeny caesarianusnak, mint Matius, barátságát el nem játszani. Azért hát őt egy levele által, melly a szónoklatnak valódi remeke, igyekezett ismét egészen megnyerni, de mellyre neki Matius az egyszerű igazság s tiszta meggyőződés minden szónoki mesterségen kifogó ellenállhatatlan hangján még remekebb válaszszal felelt. E válaszában Matius, mint Caesar barátja s magán ember, nem kis árnyékot igyekszik vetni a Cicero jellemére: de nem szabad feledni Cicero polgári állását, mellynél fogva neki mint államférjfinak s pártfőnöknek merő lehetetlenség volt úgy gondolkodni és tenni, mint a független Matiusnak lehetett. 172. 352. 353. 354. 514. 687 : 1. 688 : 3. 691 : 1. 696.

MATO. 246 : 8.

MATRINIUS. 273 : 12.

MEGABOCCHUS. 33 : 14.

MEGALENSIA. 255 : 2.

MEGARA. Megaris tartományocska fővárosa Achaiában.

MEGARISTUS ANTANDRINUS. Antandrosból való dibdáb ember, ki Quintus Cicero ellen Rómában rágalmakat szórt. 52.

MELITA. 384 : 4.

C. MEMMIUS *(Gemellus)*. Régi nevezetes családból való, mellyet Virgilius a tróiai Mnestheustól származtat. *(Aeneid. V. v. 117)*. A Sertorius elleni háborúban Pompeiusnak Hispaniában quaestora volt; 687-ben mint néptribun vádlókép lépett fel Rabirius ellen, kit Cic. védett. Vádolta A. Gabiniust is, úgy M. Lucullust s ennek testvére L. Lucullus elébe a triumphusra nézve sok akadályokat gördített. 695-ben practor lett és a tribunságát végzett Vatiniust 30 nap alatt törvény előtt megjelenésre idézte azért, mert tribunságában törvényjavaslatainál a szokásos *trinundinumot* (három vásári kihirdetést) mellőzte; de melly alkalommal Vatinius Memmiust az ülésből birótársaival együtt szétkergette. *(Orat. in Vatin. c. 14)*. Praetorsága után Bithyniába helytartónak ment, a hová magával Catullus költőt is elvitte. *(Catull. 28)*. 699-

ben a consulság elnyerése végett Domitius Calvinussal a még hivatalban levő consulokat Appius Claudiust s Domitius Ahenobarbust egy rút alkura birta; mi is kitudódván, Q. Curtius részéről hivatalvásárlás miatt pörbe idéztetett s el is ítéltetett és ennek következtében mint száműzött Görögországba ment s Athenaeben és Patraeben tartózkodott. Caesarnak nem volt szivből barátja s őt beszédeiben gyakran rút szavakkal illette, de azért egymást politikából több izben pártolták és Caesar Memmiust a consulságkeresésnél is hathatósan támogatta. Memmius tudományos ember, epicureista és költő is volt; a honnét Lucretius *de Rerum Natura* czimű jeles munkáját ő hozzá intézte. Verseiben szabad, fajtalan hang uralkodott s mind ebből, mind abból is, hogy M. Lucullus nejével szerelmeskedett és mint Svetonius *(de Illustr. Gramm. c. 14.)* irja, Cn. Pompeius nejét is levelekkel csábitgatta, azt következtetjük, hogy őt kell érteni az alatt a C. Memmius alatt is, kiről *(de Orat. II. 59.)* beszéli Cic. hogy egykor Tarracinában valami leányon bizonyos Largiussal hajba kapván, ennek karját Memmius veszekedés közben megmarta, miből aztán ott valaki azt a tréfát csinálta, hogy rákövetkezett éjjel a házak falára három LLL. és két MM. betűt irkált fel; mi, mint azt egy öreg, Crassusnak, mikor Tarracinában volt, megmagyarázta, ennyit jelentett: *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius.* Memmius a görög irodalmat tökéletesen ismerte és olly szenvedélylyel üzte, hogy mellette a rómait majdnem egészen elhanyagolta. Mint szónok, éles elmével, édes előadással bírt, de beszédeinek sem kidolgozására, sem elmondására nem nagy gondot forditott. *(Brut. 70.)* 23. 36. 141. 149. 151. 152. 156. 157. 158. 197. 198. Ő hozzá van intézve a 197. 259. 260-ik lev.

MEMMIUS. Talán Tullia egyik kérője. 252.

MENANDER. 663: 1.

MENANDER *(T. Ampius)*. T. Ampius Balbus szabadosa. 511.

MENANDRUS. 664: 1.

MENEDEMUS. 716: 2.

MENELAUS. Spartai király, kinek nejét Helenát Priamus tróiai király fija Páris elrabolta és ki ezért öcscse Aga

memnon vezérlete alatt ezer hadihajóval ment Tróia ellen s azt tiz évig tartott ostrom után csellel bevévén úgy jutott ismét nejéhez. Lásd: Homer *Iliászát.* 23.

MENOCRITUS. 148: 51.

MENOPHILUS. 111: 6.

MERCURIALISOK. 103: 3.

MÉRTFÖLD (római). 55: 2.

L. MESCINIUS RUFUS. Cicero quaestora Ciliciában, kivel e hivatalában korántsem volt megelégedve; ugyanazért mikor provinciáját ott hagyta, helyetteséül sem akarta őt, mint *levis, libidinosus s rapax* egyént kinevezni. Hanem később talán megjavúlt az ember, mert róla Cicero egy Ser. Sulpiciushoz utóbb irt ajánlólevélben nagy dicsérettel szól. 264: 4. 268. 270. 292. 302. 373. 438. 494. 496.

MESSALA (M. Valerius). Az, kit Cic. *Brutusában (cap. 70.)* a jeles szónokok köztt is megemlit, másutt pedig gyors felfogásáért, sebes irásáért ügyes törvényszéki jegyzőnek mond *(Orat. pro Sylla c. 14.)*; viselt praetorságot s a *pontifex minorok* közé tartozott. 692-ben M. Pupius Pisóval consul volt és e hivatalát erélyesen vitte s a Clodius kalandos ügyében nagy szigort mutatott. 700-ban, a hat hónapos *interregnum* után ismét consulnak megválasztatott Cn. Domitius Calvinussal együtt. Ambitusért két izben volt vád alatt; első izben fölmentetett, de másodszor elmarasztaltatott, melly alkalommal anyai nagybátyja Hortensius védte őt a törvény előtt. Ciceróval, ki őt több helytt, jelesen a M. Brutushoz irt 884-ik levélben, rendkivül dicséri, nagy barátságban állt. 18. 19. 63. 87. 119. 149. 151. 152. 156. 158. 159. 200. 202. 206. 746.

MESSALA ifj. Az előbbinek fija, ki az ifjú M. Ciceróval együtt tanúlt Athenaeben. 550. 736.

MESSIDIUS. 146: 5.

P. MESSIENUS. Római lovag, kit Cicero Caesiusnak dicsérettel ajánl. 676.

C. MESSIUS. 696-ban egyik néptribun, Pompeiusnak hiv embere s Cicerónak is visszahivatása tárgyában buzgó pártolója. *(Orat. post redit. II. 8.)* 87. 142. 334. D.

METELLA. 410: 12.

METELLUS. 110: 5.

L. METELLUS. 704-ben egyik néptribun, Clodia veje. 347. 366: 20. 400.

L. METELLUS. Consul volt 611-ben Q. Fabius Maximus Servilianussal. 449.

M. METELLUS. 26: 1.

Q. METELLUS *(Caecilius, Numidicus)*. Lucius Calvusnak fija. Jugurthán nyert győzelmeiért *Numidicus* melléknevet kapott s 645-ben M. Junius Silanussal consulkodott. Nemsokára consulsága után, C. Marius inditásából, Saturninus néptribun közreműködtével a néptől Rómából kiutasittatott, mert esküt letenni vonakodott, hogy egy a népgyülés elébe hozandó törvényjavaslatot ellenezni nem fog. Az emlitett esküt valamennyi senator letette, csak Metellust nem lehetett sem kérések, sem fenyegetések által rábírni; ki is midőn barátai a nagy veszélyt, mellynek magát e miatt kiteszi, elébe terjesztek, nekik azt felelte: *jól cselekedni ott, hol nincs mitől félni, akárki tud: a becsülletes férjfiú azzal mutatja ki magát, hahogy mikor veszély van is, jól cselekszik.* Azután Rhodusba vonúlt, hol a tudományok s számos ottani tudósok körében sokkal kellemesebb életet élt, mint előbb Rómában. Azt a dicséretet, mellyel őt Cicero több helyen illeti, mind azok a szép vonások, mellyeket felőle a *Marius Életében* Plutarchus feljegyzett, mind a róla Sallustius- s Valerius Maximustól közlött sok derék adatok bőven igazolják; ezek az ő személyében a nagy embert, nagy polgárt, nagy hadvezért egyesülve mutatják. Nem lehet valami fenségesebbet képzelni, mint az a méltóságos higgadtság, mellyel az ellene fölingerlett népnek dühe elől önként Rómából kivándorol és így szól: *há a köztársaság sorsa megjavúl s a nép másként fog érezni, majd visszahívnak: ha nem, akkor legjobb nekem távol maradnom.* Viselt Metellus censorságot is s nevezetesek még azon szavai is, miket ekkor szemle alkalmával a házasodások ajánlása végett a néphez intézett, mondván: *ha, házámfijai, aszszony nélkül el lehetnénk, mind nélkülöznők ez alkalmatlanságot: de miután a természet úgy rendelte hogy sem velek egészen kedvünkre, sem nélkülök sehogy nem élhetünk, inkább az örökös fennmaradást, mintsem*

a rövid gyönyörüséget tartsuk szemünk előtt. (Gell. Noct. Att. I. 6.) 21. 148.

Q. METELLUS CELER. Ama fényes Metellus családnak, mellyből olly sok consularis s derék férjfi került, egyik szinte jeles ivadéka. 690-ben Cic. consulsága alatt fővárosi praetor volt s Catilina ellen három legiót vezetett. 691-ben Innensö Galliában helytartóskodott. 693-ban L. Afraniussal consulságot viselt, a midőn L. Flavius néptribun őt azért, mivel a *Lex Agrariát* létre jönni nem engedte, erőszakkal börtönbe záratta, de a honnét a többi tribunok Pompeius közbeléptére egy pár óra múlva kieresztették. Halála méreg által történt s nejére Clodiára, P. Clodius nővérére volt értte a gyanú. Cicero *(pro Coelio cap. 24.)* kimúlását, mellynél maga jelen volt, részletesbben elbeszéli s róla mint nagy hazafiról s jóakaró barátjáról dicsérettel emlékezik. Érintve van *Brutusban* is *(cap. 70.)*, hol felőle az mondatik, hogy perekkel ugyan nem foglalkozott, de azért népszerű szónok volt. Van egy levele Ciceróhoz, a 13-ik s Cicerónak is egy hozzá, a 14-ik. Ezenkivül elöjön még: 22. 23. 24. 25. 26. 264.

Q. METELLUS NEPOS. Testvéröcscse Celernek. Hogy mindketten egy előnevet viseltek, Manutius szerint, onnan van, mivel az idősbik attól a Q. Metellus Celertől, ki *Brut. c. 89.* említve van, adoptáltatván, a *Quintus* nevet tőle vette fel. Apjok Q. Metellus Nepos, a *Balearicus* fija s *Macedonicus* unokája volt. Nepos 690-ben néptribun lett s mint ollyan Catilina barátaival Cicero megbuktatásán dolgozott; de később vele kibékült. 696-ban Cornelius Lentulussal consulságot viselt s tiszttársát a számüzött Cicero hazahivatása tárgyában pártolta. Consulsága után Hispaniában is helytartóskodott. Van hozzá Cicerónak egy levele a 86-ik s neki is egy Ciceróhoz a 112-ik. Lásd még: a 13. 14. 31. 36. 78. 82. 89. levv.

Q. METELLUS (Creticus). Consul volt 684-ben Q. Hortensiussal együtt s melléknevét a cretaiak meghóditásától nyerte magának, mert, mint Cicero *(pro Flacco 13.)* mondja, Róma azt, hogy Creta urává lön, csupán Metellusnak köszönhette, noha az irigy Pompeius ennek érdeméből is akart magának részt tulajdonitni. *(Vell. Paterc. II. 34.)* 24.

METO, METO ÉVE. 444 : 11.

METRA. 238 : 5.

M. METRILIUS PHILEMO. 173 : 9.

METRODORUS. Orvos, kihez Cic. a Tusculanumban könyvtárát rendező beteges Tirót utasitotta. 662.

METTIUS. Athenaeben vele Atticusnak valami dolga volt, a mellynek elintézését Ciceróra bizta. 752.

METUSCILIUS. 336 : 15.

MILETUS. Pomponius Mela szerint hajdan Joniának a béke s háború műveivel kitünt első rendü városa, Thales astrologus, Timotheus zenész, Anaximander természettudós s több más jeles elmék szülőhazája. Szép gyapjáról, remek szöveteiről, nagy fényüzéséről s elpuhultságáról híres. Ma csekély hely egy várral Törökországban.

MILO (T. Annius). Lanuvium szabadvárosából s a *Papia* családból való. Az *Annius* nevet anyai nagyatyjától T. Anniustól, ki őt fijává és örökösévé fogadta, vette föl. Neje Fausta, Sylla dictator leánya volt. 696-ban néptribunságot viselt s ettől fogva mint Cicero tüzes pártfogója, e miatt P. Clodiussal örökös újhuzást s ellenségeskedést folytatott, mígnem utóbb 701-ben Plautius Hypsaeussal és Metellus Scipióval consulságért lépvén fel, az erőszakosan ellene törő Clodiust, midőn Lanuviumba mentekor vele találkozott, a közöttök támadt verekedés közben meg is ölte. Ezért vád alá kerülvén Cicero által védetett azon szép beszéddel, melly *pro Milone* czim alatt ma is ösmeretes, bár azt ebbe az alakba Cicero az elszavalás után öntötte csak. A honnét arra az elitéltetése után Massiliában száműzetve élt Milo, mikor elolvasta, azt mondá: *ha Cicero illy szépen mondta volna el, most nem kellene Massiliában gilisztákat fogdosnom.* Neve sok levélben előfordúl s mindenütt ez a Milo értetik alatta.

MIMAS. 780 : 2.

MINA. 269 : 5.

M. MINDIUS. Cicero ciliciai quaestorának Mescinius Rufusnak testvére, kinek neje Oppia volt. 302. 496.

MINTURNAE. Város Campaniában Sinuessa s Formiae közt Liris folyó mellet, körülvéve tavak- és lápoktól, hová magát a Syllától üldözött Marius rejtette. Az Appia-Úttal egy

hid kötötte volt össze, mellynek nyoma a város holmi romocskáival együtt ma is látható.

MINOTAURUS. Minos király nejének Pasiphaënak fija, kit anyja a rege szerint egy Daedalus által gyártott fa tehénbe bújva bikától fogadott méhébe s kinek aztán félig bika alakja lett; melly szörnynek, mint Ovidius *(Metam. VIII. 171.)* mondja, az athenaeiek minden kilenczedik évben hét fiút és hét leányt tartoztak eledelül adni, mígnem őket e borzasztó adótól Theseus, Ariadne segélyével Minotaurust leölvén, megszabaditotta. Mások szerint, mi hihetőbb, Pasiphaë, férje titkárától *Taurustól* esett volt teherbe s innét kapta volt szülötte a *Minotaurus* nevet. A 820-ik levélben Calvisius- s Taurusból csinál Cicero *Minotaurust.*

MINUCIUS. 97 : 4.

MINUCIUS. 409 : 5.

CN. MINUCIUS. 820 : 8. Talán az a Minucius, kit később mint fővárosi practort, mikor a forumon népgyülésben egy beszédet tartott, Antonius triumvir katonái leöltek.

MISENUM. 374 : 22.

MITYLENAE. Fővárosa Lesbos szigetének, ma *Metelin,* mellyről Cicero *(de Lege Agr. II. c. 16.)* igy szól: *urbs et natura et situ et descriptione aedificiorum et pulchritudine imprimis nobilis; agri iucundi et fertiles;* Vitruvius pedig azt mondja, hogy csinosan és pompásan ugyan, de nem okosan volt épitve, mert mikor benne déliszél fúj, lakói megbetegszenek, mikor éjszaknyúgoti, hurutot kapnak, mikor pedig éjszaki, akkor egészségesekké válnak ugyan, hanem az útszákon és szoros közökön a szörnyü hideget ki nem állhatják. *(lib. I. cap. 6.)*

MOERAGENES. 207 : 7.

MOLO. Hires görög Rhetor, kinél Rhodusban Cicero és Julius Caesar együtt vettek a szónoklatban leczkéket. Tanitott már előbb Rómában is, hova Sylla dictatorsága idején követül küldetett. Cicero felőle azt mondja, hogy jeles ügyvéd, derék iró, szigorú erkölcsbiráló s igen ügyes tanitó volt és hogy nála fiatal korában a beszédeiben túlcsapongó dagályt Molo gátvetése szoritotta a kellő mederbe. *(Brut. 91. Sveton in Jul. Caes. cap. 4.)* 26.

MONETA. 330 : 6.
MONTANUS. 582 : 2. 584 : 2.
MOPSUHESTIA. 222 : 18.
MOTHO. 667 : 4.

MUCIA. Pompeius Magnus harmadik neje, kit Wieland hibásan tart Clodius és Clodia testvérének, miután őt Cicero a 14-ik levélben Metellus Celer és Nepos nővérének mondja; miből, mert a *Soror* név tágasb értelemben használtatott, az következhetik, hogy vagy Mucia anyja és a Metellusok apja, lehettek testvérek; vagy pedig hogy a Metellusok anyja másodszor Mucius Scaevolához ment férjhez s ettől szülte azután Muciát, ki Pompeiusnak neje lett; de mivel férjének távolléte alatt Caesarral üzött szerelmeskedés gyanújába jött, a keletről megtért Pompeiustól, daczára, hogy neki már három gyermeket szült volt, elváló levelet kapott. 14. 16.

P. MUCIUS SCAEVOLA. 449 : 15. Valerius Maximus róla azt irja, hogy néptribun korában minden tiszttársait, azért, mert Sp. Cassius sugarlásából, a megürült tisztviselői helyeket betöltetni nem akarták s ezzel a népszabadságot veszélyeztették, elevenen égettette meg.

Q. MUCIUS. 326 : 7.

Q. MUCIUS SCEVOLA. P. fija, P. unokája, hires jogtudós s a polgári jogban Cicerónak oktatója, ki őt *(de Orat. I. 39.)* a legékesszólóbb jogtudósnak s legtörvénytudóbb szónoknak nevezi. L. Crassussal együtt viselt aedilséget; azután volt praetor, consul és *Pontifex Maximus* s Ázsiában kilencz hónapig kormányzó. Mind köz, mind magános életében magát ritka mérséklete és igazságszeretete által tüntette ki; mellyből emezt annyira vitte volt, hogy egyszer valami telekvásárlásnál a telek eladójától szabott árrat keveselvén, azt megkétszerezve fizette le. A publicanusok e szoros igazságszeretete miatt propraetor korában nagy ellenségei voltak és őt nemcsak rágalmazták, mocskolták, hanem quaestorával P. Rutiliussal együtt vád alá is vették. Az ázsiaiak ellenben ugyane tulajdonáért annyira becsülték, hogy tiszteletére *Mucia* név alatt különös ünnepet alapitottak. Szép jelleméről Valerius Maximusnál következő nevezetes adatok is olvashatók: Mikor Sylla az általa legyőzött Mariust a tanácsban hon ellenségének

nyilvánittatni kivánta, bár ebbe, fegyverrel fenyegetődzése miatt, minden senator beleegyezett, Mucius egy maga ellenszegülni mert s Syllához igy szólott: *hasztalan fitogtatod nekem zsoldos csapataidat, mellyekkel a tanácsházat körülkeritetted; hasztalan fenyegetsz engem halállal, azt soha el nem érended, hogy én csekély elaggott véremért, Mariust, ki által Róma s Italia megmentetett, ellenségnek nyilvánitsam.* Egyszer egy bünperben álló személy ellen tanú gyanánt kellvén föllépnie, minthogy annak a részéről tett vallomás sokat fogott volna árthatni, távoztakor arra kérte a birákat, hogy az ő szavának csak akkor adjanak hitelt, ha mások is szinte azt vallanák, mert egyes tanúnak vallomására épitni igen kárhozatos példa fogna lenni. Méltóságos komolysága által olly nagy hódolatot terjesztett el maga körül, hogy veje L. Crassus azon alkalommal, midőn mint consuli jeleltnek szokás szerint a népet voksnyerés végett a forumon bejárnia kellett, ehez, míg ipa jelen volt, hozzáfogni átallott, hanem előbb megkérte őt, lenne szives addig, míg ez az alávaló dolog véghez megy, onnan távozni. — A derék öreget C. Marius temetésénél valami bőszült C. Fimbria nevü ember nyillal lőtte meg s mivel a lövés nem volt halálos, azután őt bünperbe idézte és midőn kérdeznék, mi okból tette ezt egy olly feddhetetlen férjfiúval, azzal válaszolt: *mért nem eresztette nyilamat be tövig.* Ő a Sylla s Marius köztti viszálynál mindig a békitő szerepét viselte, mégis utóbb is Marius fija által kellett elvesznie, ki őt Damasippus praetorral Vesta templomának pitvarában ölette le. 148. 209. 326. 353.

MULVIUS. 41 : 6.

L. MUMMIUS. 608-ban Cornelius Lentulussal consul, később censor is volt. Mint consul Achaiát meghóditotta s fővárosát a gyönyörü Corinthust, Róma követei bántalmazásáért földig lerontotta s onnan minden drágaságot, jelesen sok remek festett s faragott képeket rakott szekerekkel hordatott Rómába, noha ez utóbbiakhoz annyira nem értett, hogy a szállitókat azzal fenyegette, ha azokat elvesztik, újakat tartoznak helyökbe állitni. Minden tudatlansága mellett is meglehetős szónok volt s Cicero korában *Oratiói* még köz kézen forogtak. Achaiai győzelméért triumphált s *Achaicus* mellék-

nevet kapott s az illy nemü elnevezésekre, Paterculus szerint, nála volt az első példa, melly azóta mai napig folyvást divatban van, különösen a *Napoleonidáknál*. 500. 593. 595.

SP. MUMMIUS. L. Mummius testvére. Harczolt Hispaniában a lusitanok ellen s annak folytán triumphált is. Egy volt a testvéréhez Corinthusba küldött római követek közől. Ő is, mint testvére, egyszerü ember létére szónokolgatott s a stoica philosophia elveit vallotta. 590.

T. MUNATIUS. 813 : 2.

MUNDUS. 750 : 8.

MURCUS (L. Statius). 442 : 2.

MURENA. Atyja a Mithridatesen triumphált s Sylla alatt háborúban elesett Murena volt. Maga Cicero consulságában 691-ik évre Silanussal consullá lön választva, hanem a választás után versenytársa Ser. Sulpicius hires jogtudós, Cato lévén *subscriptora*, ambitussal vádolta őt, melly pörében Cic. mint consul védette még ma is meglevő *pro Murena* czimü múlatságos oratiójával. L. Lucullus alatt mint legatus szolgált. 408. 538. 637.

MUSCA. 567 : 4.

MUSTELA. 449 : 12. 574.

MUSTELA (Tamisius). M. Antonius anagniumbeli czimborája, kit Philippicáiban több helytt emlit Cicero. 777.

MUTINA. Város Gallia Cisalpinában ; a mai *Modena*.

MYLASA. 231 : 1.

MYRINA. Város Aeoliában.

MYRTILUS. 774 : 25.

MYSTERIUMOK. 250 : 53.

N.

CN. NAEVIUS. Campaniából származott jeles latin szinköltő R. É. 500-ik éve körül. Darabjait többnyire görögből vette át s bennek a római nagyokat, különösen Africanust s a Metellusokat csúfságnak tette ki ; a miért előbb börtönbe záratván, azután Rómából végkép kitiltatván Uticában Kr. e. 200 évvel halt meg. Leirta az első *poenus háborút* is versekben. Költői tehetségéről olly sokat tartott, hogy magának e sirverset irta :

Mortales immortales flere si foret fas,
Flerent divae Camoenae Naevium poëtam —
Itaque postquam est orcino traditus thesauro
Oblitei sunt Romae loquier latina lingva.

(Gell. I. 24.)

108. 278.

NANNEIUS. 21 : 17.

NAR. Egy az Apenninusokból eredő s Tiberisbe ömlő folyam Italiában; ma *Nera.*

NARONA. Város Dalmatiában : ma *Narenta.*

L. NASIDIUS. 412 : 6.

L. NASO. l. Octavius Naso.

CN. NASO (Otacilius). Római lovag, hihetőleg testvére az 52-ik levélben említett Lucius Nasónak. 501.

NASO. Augur; talán az a Publius, ki *Philipp.* III. cap. 10. előjön. 534.

L. NATTA. 117 : 15.

CN. NERIUS. 99 : 19.

NERO (T. Claudius). Atyja Tiberius római imperatornak. Mikor Cic. Ciliciában proconsulkodott, ez a Nero is megkérte nőül leányát Tulliát, kit neki Cic. oda is ad vala, ha e végett hazaküldött levelének megérkezte előtt neje Terentia a leány s Dolabella között a kézfogót már meg nem tartotta volna. (V. ö. 235 : 1). Nero azután Livia Drusillát vette nőül, kit azomban később, mikor már az neki egy fijat (Tiberiust) szült volt, másodikkal pedig (t. i. Drusussal) épen teherben járt, az utána esengő Octavianusnak feleségül átengedett. Az *alexandriai* háborúban mint quaestor s tengeri hadparancsnok Caesar győzelmének nagy szolgálatot tett; minek elismeréséül P. Scipio helyébe Pontifexxé neveztetett ; a Narbo- és Arelatebа szánt galliai gyarmatok átszállítása is ő rá bizatott. Bár e kitüntetéseit leginkább Caesarnak köszönhette, azért mégis, mikor Caesar megöletett, a zsarnok kivégzőinek jutalmat inditványozott; de ennek daczára később az Antoniusok pártjához szegődött; kik közől előbb Luciust, a consult Perusiába, aztán Marcust a triumvirt Achaiába követte. Viselt volt praetorságot is. *(Sveton. in Caes. cap. 83.)* 146. 235. 276.

NERVA. 835 : 2.

NERVIUSOK. 158 : 2.

NESIS. Sziget Campaniában ; a mai *Nisida* Nápolyban.

NICAEA. 233 : 3.

NICANOR. 186 : 6.

NICASIO. 449 : 24.

NICEPHORUS. 146 : 6.

NICIAS (Smyrnaeus). Egy Rómába sokszor mászkált s ott Quintusról sokat fecsegett hasztalan smyrnai ember. 52.

NICIAS. Fabius Gallus barátja. 124.

NICIAS (Curtius). 519 : 2. Az, ki előbb a 294-ik, utóbb az 544. 581. 588-ik levelekben is előfordúl.

NICO. 763 : 6.

P. NIGIDIUS (Figulus). Rómának Cicero s Varro korában, ezek mellett egyik legtudósabb embere, kit Cicero nemcsak széles ismereteiért, hanem az övével összehangzott politikai érzelméért is mindig különösen becsült és szeretett és kit valahol csak irásaiban megemlít, mindenütt nagy dicséretekkel halmoz el. *Timaeusa* elején róla azt mondja, hogy a kialunni kezdett *pythagorásféle rendszert* ő hozta újra életbe. Leginkább kitűntette magát a philologiában, természettanban és csillagászatban. Felőle szólnak Lucanusnál e versek :

At Figulus, cui cura deos secretaque coeli
Nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
Aequaret visu numerisque moventibus astra. (Phars. I. 639.)

Irt sok derék munkát, mellyekből a *Philologiát* illetők, Gellius szerint, nem váltak olly közönségesekké, mint a Varróéi, mert a bennek uralkodó mélység miatt homályosoknak tetszettek. *(Noct. Att. XIX. 14).* Kár, hogy egy két töredéken kivül mind elvesztek. Nigidius a polgári pályán tribunságnál s praetorságnál tovább nem ment. Mikor a Ciliciába indúlt Cicerót Ephesusban várta, akkor ugyan követségből jött haza *(Cic. Tim. c. 1.)*, de úgy látszik, az csakis valami tiszteletbeli követség lehetett. A polgárháború alkalmával Pompeiust követte s a pharsaliai csata után száműzetésben élt és halt is meg 708-ban. Számüzött korában irta hozzá Cic. a 463-ik le-

velet. Nigidius neve több római classicusnál előfordúl — mindenütt nagy dicsérettel. Svetonius pedig azt irja róla, hogy mikor a tanácsban Catilina ügye tárgyaltatván, Augustus atyja Octavius, nejének szülése miatt az ülésbe későn jött s ennek okát s a szülés óráját megtudta, jósló szellemmel azt mondá reá: *no most a föld kerekségének ura született. (Svet. in Octav. 94).* E mondat is arra mutat, hogy közönségesen nagy *astronomusnak* tartatott; valamint az is, hogy a *Figulus* (fazekas) nevet onnét kapta volt, mivel egyszer valakinek azon kérdésére, miért van az egy időben született ikreknek különböző sorsuk, a dolgot a fazekas korongjával világositotta fel, mondván, hogy valamint ennek, úgy az égnek sebesforgása is azonegy perczben több felé hat. 27. 52.

L. NINNIUS (Quadratus). Egyike a 695-ben hivatalos-kodott néptribunoknak; ez inditványozta legelőször a tanácsban Cicerónak száműzetésből visszahivatását, de mit tiszttársának Aelius Ligusnak ellenzése miatt ki nem vihetett. Cicero felőle nagy dicsérettel szól. *(Orat. post redit. c.* 2. és *pro Sext. 31.)* 80. 382.

NISIBIS. Város Mesopotaniában, hol a rómaiak később, mint érmeik föliratai mutatják, gyarmatot telepitettek. Ma is fennáll *Nezibin* név alatt a bagdádi basaságban.

NOMENCLATOR. 52: 15.

NONIANUS. l. Q. Considius.

M. NONIUS (Sufenas). Cretai és cyrenei propraetor. *Ambitussal* vádoltatott, de a birák fölmentették. 142. 252.

L. NOSTIUS (Zoilus). 673: 1.

NOVAE TABULAE. 250: 44.

NUMANTIA. 108: 4.

NUMERIUS NUMESTIUS. Atticus ajánlatára Cicero barátságába fogadta őt és valamit bizott is rá. 46. 48. 50.

NYMPHO COLOPHONIUS. Joniából, Colophonból való s Rómába járkálni szokott haszontalan ember. 52.

NYSA. 235: 2.

O.

OBNUNTIATIO. 152: 3.

SER. OCELLA. 379: 9

OCTAVIANUS (Caesar Augustus). Julius Caesar nővérének Juliának (C. Octavius nejének) *Atia* nevü leányától Cicero consulsága alatt született fija. Atyja korán elhalván, anyja másodszor L. Marcius Philippushoz ment férjhez és a fiú e mostohaapjának gondos felügyelete alatt nevelkedett föl. Mikor Caesart megölték, Epirusban Apolloniában Apollodorus hires rhetornál hallgatott szónoklati leczkéket. Amint az esetet s a hirt, hogy Caesar őt adoptálta s örököséül nevezte, meghallá, azonnal haza sietett. Utjában Brundisiumban Caesar veteranusai hódoló küldöttséggel mentek elébe s triumphus közt vezették be a városba, hol örökössé neveztetését s adoptáltatását ünnepélyesen kihirdettetvén, nagybátyjáról *Caesar* nevet vett fel; azután a köz pénzeket magához szedvén, Campanián keresztül folytatta útját Rómának. A fővárosban már ekkor Antonius mint consul korlátlan hatalmat kezdett gyakorolni. Azért Octavianus, ki ekkor 19 éves ifjú volt, először is a cumaei villájába félre vonúlt, de még mindig nagy tekintélyben állt Cicerót kereste volt fel, hogy őt magának megnyerje s vele a teendők felöl értekezzék. Mikor innét Rómába érkezett, majdnem egész város megelőző tisztelettel, hanem maga Antonius csak fél vállról fogadta őt, de ki utóbb, látva hogy őt népszerüségben le nem győzheti, neki magát, habár csak színből is, szinte megadta. Hanem azért ettől fogva szivökben egymást mindig gyülölték s híre járt, hogy Octavianus Antoniust orozva megöletni akarta. A honnét míg Antonius Gallia Cisalpinában harczolt és ott D. Brutustól Mutinát ostrommal elvenni akarta, Octavianus alattomban mindig ellene dolgozott és midőn az úgy nevezett hatalmas *tanácspárt* a honárúlónak nyilvánitott Antonius ellen Hirtius és Pansa consulokat fegyveres hadal kiküldte, ezeknek a harczon történt elesése után Octavianus állt a köztársasági hadak élére. Később azomban, mikor Antonius Lepidussal szövetkezve új erőre kapott, jónak látta Octavianus velek egyesülni s ebből lett az a harmadik fatalis *triumviratus*, melly a római respublicának a sírt megásta s fölébe a *caesarismus* kényuralmát épitette. Ez átkos államrendszernek főalapitója maga Octavianus volt, ki miután a szinlett erényeivel s hazug jótékonyságával elámitott népet magának megnyerte s mesterségesen

kijátszott triumvir-társait a léha Lepidust s Actiumnál nyilt harczban legyőzött Antoniust egyenként nyakáról szépen lerázta, minden főbb államhivatalt ál szerénykedéssel, mintha ő azt nem kivánná, rendre saját személyére ruháztatott s magát szárazon és vizen főhadparancsnokká, minden provinciák proconsulává, állandó néptribunná, végre censorrá és pontifex maximussá is tetette, — ezzel az egész birodalomnak minden törvényeken fölülemelkedett, felelősség nélkül való, sérthetlen fölségű korlátlan ura lőn s ennek szentesitéseül *Augustus* czimet vett fel. Kényúri szerepét olly ügyesen vitte, hogy mellette népszerűségéből késő haláláig semmit nem vesztett. A köztársasági üres formákat, neveket mind megtartotta s a Sylla alatt meggyülölt *dictatori* czimet állandóan visszaútasitotta magától. A polgárháborúk alatt bekapott sok visszaéléseknek bölcs intézkedések által véget vetett; a polgárságnál s katonaságnál rendet és fegyelmet hozott be; Rómát sok szép épülettel diszesitette; a provinciákat személyesen bejárta s több felé gyarmatokat szállitott. A tudományt, irodalmat, művészetet pártolta s Róma jelesb capacitásait mind maga körébe gyüjtötte. Bent két összeesküvést fojtott el; künn is háborúit, a mellyeket Ázsiában, Afrikában, Galliában és Hispaniában viselnie kellett, derék hadvezérei segitségével, millyen volt többek közt Agrippa, mind szerencsésen végezte; Pannoniát, Dalmatiát, Illyriát meghóditotta. Mindezek neki a népnél olly tekintélyt szereztek, hogy úgy szólván, egész világ az ő kényétől látszott függeni. Azomban családkörében korántsem érzette magát boldognak. Neje három volt; kik közől kettőtől, Claudiától P. Clodius Fulviától való leányától, úgy Scriboniától is elvált s csak a harmadikkal Liviával élt holtáig együtt, de kitől csak egy leány gyermeke, *Julia* született s ez is kicsapongó életével neki sok keserüseget okozott s úgy nővére' Octavia' fija Marcellus, mint Juliától született két unokája is Caius és Lucius egymás után mind hamar elhaltak. Az ő imperatorsága alatt (mi Róma épitésétől fogva akkorig csak kétszer történt meg) harmad izben lőn bezárva Janus temploma, Kr. e. 10 évvel, mikor a világ békéjét szárazon és vizen helyreállitotta s értte a tanácstól *Pater Patriae* czimmel tiszteltetett meg. A naptár körül tett új igazitásért

róla Sextilis hónapot *Augustus*nak nevezték volt el. Holta után országos gyász rendeltetett, neve az istenek közé soroztatott, számára oltárok és templomok épittettek. Szerencsés tyrannus! Lásd életét Svetoniusnál.

C. OCTAVIUS. Atyja Caesar Octavianusnak, kit Svetonius tehetős, tekintélyes, népszerű embernek s derék hivatalnoknak mond. Miután előbb C. Toraniussal aedilséget, azután praetorságot folytatott, 693-ban C. Antonius helyébe Macedoniába propraetornak ment, melly utjában, a tanácstól renden kivül nyert megbizatás folytán Spartacus és Catilina hadainak maradványát a thuriumi mezőn megsemmisitette s magát helytartóságában vitézül és igazságosan viselte. A bessusokat s ráczokat egy nagy ütközetben tönkre tette és a kormánya alatt levőkkel ollyan emberül bánt, hogy Cicero, öcscsét Quintust, a ki ugyanekkor a szomszéd Ázsia provinciát nem legjobb hirrel kezelte, arra inti és kéri, vegye magának példáúl a szomszédban Octaviust, mint kelljen a tartománybeliek vonzalmát megnyerni. A mint Macedoniából hazajött, még mielőtt consulságért fölléphetett volna, hirtelen meghalt, két nejétől három gyermeket, u. m. *Anchariától* Octavia Maiort, *Atiától* Octavia Minort s Augustust hagyván maga után. 26. 29. 52.

CN. OCTAVIUS. Trebatiusnak valami pajtása, kit Cic. annyira nem ismert, hogy azt sem tudta bizonyosan, Octaviusnak, vagy Corneliusnak hivják-e és kit ezért *terrae filiusnak* (sehonnainak) nevez. 143. 147.

OCTAVIUS (Mamilius). Tarquinius Superbus római utolsó király veje Tusculumban, ki számüzött s magát nála megvont ipát visszahelyezni akarván, 30 népet Róma ellen lázitott s velek vállalatát meg is kezdette, hanem miután előbb a regillumi tónál történt csatában Aebutius római lovagnagy által mellén megsebesittetett, utóbb T. Herminius vezér vele találkozván, őt egy kemény oldalszúrással halálra sebzette, úgy hogy midőn a táborba vitték, az első ápolás alatt lelkét kiadta. (Lásd: *Liv. hist. lib. I. cap. 49. II. 15. 18. 19.)* 351.

L. OCTAVIUS (Naso). 52 : 17.

M. OCTAVIUS. 194 : 3.

OENOMAUS. 450 : 4.

A. OFFILIUS. 681 : 4.
OLBIA. 99 : 32.
OLYMPIA. 590 : 15.
ONCHESMITES. 293 : 2.
OPIMIUS. Senator a *Veientina* tribusból. 149.
C. OPPIUS. Caesar megbizott barátja s egyik legatusa, a ki távolléte alatt helyette Rómában Balbussal együtt vitte a köz ügyeket. Cicero őt okos és becsületes jellemű embernek mondja. Egyszersmind tudós és iró is volt s neve, mint illyennek, több római classicusnál előfordúl; emlitik őt Svetonius, az idősb Plinius, Gellius és Macrobius. Irt nevezetesen a *jeles férjfiakról* egy könyvet, de melly nem maradt meg. Némellyek Caesar *Commentarjaiból* is az *alexandriai* s *afrikai* háborúk leirását ő neki tulajdonitják. 146. 372. 754.
CN. OPPIUS. 88 : 12.
L. OPPIUS. 127 : 1. 161 : 3.
ORESTILLA. 243 : 4.
M. ORFIUS. 138 : 5.
ORODES I. Parthusok királya, testvérének, az általa megölt II. Mithridatesnek utóda. Ő végeztette kegyetlenül ki Crassust is fijával együtt. A polgári háborúban Brutussal és Cassiussal tartott, de szerencsétlen véget ért; mert midőn fija Pacorus, Labienus társaságában Syriát és Ázsiát pusztitván Ventidiustól tönkre tétetett, sőt meg is öletett, ennek hirére Orodes ollyan búba esett, majdnem megőrült; nem sokára pedig 30 fija között leggonoszabbik gyermeke Phrahates által, kit vele maga helyébe uralkodónak tetettek, kivégeztetett. Lásd: *Justin. lib. XLIII. cap. 4.*
ORPHEUS. A görögök ősrégi költője, ki a rege szerint Apollónak Calliope Musától született fija volt s élt a tróiai háború előtt mintegy fél századdal. Sok mesés dolgokat olvashatni róla, mint pl. hogy lantjának bájos zengzetére erdők, bérczek megindúltak, folyamok elálltak és vadak megszelidültek; hogy meghalt nejéért Eurydicéért lantjával az orcusba leszállván, ott a pokol isteneit könnyező részvétre inditotta; hogy mikor ezektől kiadott nejét visszavezetvén, utjában rá, a vett tilalom ellen hátra pillantott, az örökre eltűnt és hogy azért, mikor a pokolban minden istent megénekelt, csak

Bacchust nem, ennek papnéi a bacchansok Hebrus folyónál széttépték, fejét lyrájával együtt a vizbe vetették, többi tagjait az ebek eledeléül szétszórták, de a Musák összeszedték s szépen eltemettetvén, amazt az istenek a csillagzatok közé helyezték sat. A neve alatt keringő *Argonautica* című költemény s hymnusok nem tőle, hanem későbbi időkből valók.

OSACES. Parthusok vezére. 228.

OSCUS JÁTÉKOK. 126: 12.

OTHO. l. L. Roscius Otho.

OVIA. 614: 5.

OVIUS. 755: 9.

P.

M. PACCIUS. Atticus jó ismerőse. 149.

PACIAECUS (L. Junius). 521: 10.

PACIDIANUS. 153: 4.

PACILIUS. 19: 23.

PACONIUS. Egy mysia- vagy phrygiabeli ember, ki Q. Cicero ellen sokat panaszkodott Rómában. 29.

PACORUS. 221: 3.

PAEONIUS. Egy a Cicero-fiúkat oktató jeles görög rhetor. 152.

PAESTUM. A római költőktől hires rózsáiról sokat emlegetett város Lucaniában, mellyet a görögök *Posidoniá*-nak hívtak, ma pedig *Pesti* név alatt egy rongyos falu Nápolyban. Rózsái éven át kétszer, májusban és septemberben szoktak volt nyilni, innen mondja róla Virgilius. *(Georg. IV. v. 118.)* „biferique rosaria Paesti.“

PAETUS. l. Papirius.

PALAESTRA. 6: 4. 518: 2.

PALICANUS (M. Lollius). Az, kit *II. Verr. II. cap. 41.* mint néptribunt említ Cicero. 686-ban consulságért lépett fel, de olly haszontalan ember volt, hogy a választógyülésen, mikor a tribunok mellette nagy tűzzel dolgoztak, C. Pisó consul nyiltan kimondta, miszerint nem hiszi a köztársaságot annyira elvakúltnak, hogy e gyalázatosságra vetemüljön és ha Palicanus elválasztatnék, ő ezt a választást ki nem fogja hirdetni. *(Valerius Max. lib. III. cap. 8.)* 10. 23.

PALIMPSESTUS. 173 : 5.
PALTOS. 859 : 8.
PAMMENES. 228 : 24.
PAMPHILUS. 293 : 4.
PAMPHYLIA. 850 : 7.

PANAETIUS. Görög stoicus philosophus, Antipater tanitványa s Posidoniusnak tanitója, kitől Scipio Africanus Maior is vett a philosophiában leczkéket. A lelket olly meggyúlt szesznek lenni állitotta, mellyet a halál örökre kiolt, a jósló tehetség s világ elmúlása iránt skepticus volt; az emberi kötelmekről szépen elmélkedett; szinházak, múlató csarnokok s új templomok épitését kárhoztatta. Irt a *Gondviselésről* és *Hivatalokról* is egy munkát s Q. Tuberóhoz a *fájdalom tűréséről* egy levelet. Élte nagyobb részét útazásokban töltötte. Mindez adatokat róla Ciceróból szedtük, ki öt philosophiai munkáiban sok helytt emlegeti, *de Legib. III. 6.* pedig *magnus homo et inprimis eruditus* czimmel tiszteli meg. 353. 600.

PANORMUM. 24 : 22.

PANSA (C. Vibius). 702-ben Ser. Sulpicius s M. Marcellus consulok alatt néptribun; 710-ben pedig A. Hirtiussal együtt consul lett s ugyanazzal a mutinai csatában elesett. Cicero vele jó lábon állott, hanem öcscse Quintus rosszúl itél róla.

PANSA (L. Sextius). 130 : 4.
PAPIA. 710 : 2.
PAPIRII (Carbones et Turdi). Lásd rólok a 658-ik lev.
L. PAPIRIUS (Crassus). 658.
L. PAPIRIUS (Cursor). 658 : 7. 8.
L. PAPIRIUS (Maso). 658 : 9.

L. PAPIRIUS (Pactus). A több jeles férjfiakkal dicsekedett régi *Papirius* család egyik ivadéka, egy tudományosan mivelt, vígkedélyü epicureista, ki soha hivatalt nem viselt, hanem szép vagyona mellett, független magánosságban egészen geniusának élt volt. Ciceróval nagy barátságban s folytonos levelezésben állt. Van hozzá Cicerónak több levele, mellyekben ritkán ir neki komoly dolgokat, hanem vele mindig enyeleg. 25. 26. 119.

PARHEDRUS. 667 : 2.

PARILIA v. PALILIA. 34 : 4.

PARIUM. 230 : 3.

PAROCHA, PAROCHUS. 587 : 7.

PARTHENON. 624 : 3.

PATISCUS. 211 : 8.

PATRAE. Város Achaiában *Dulichium* szigetének ellenében; a mai *Patras*, melly most is nevezetes kereskedő hely Moreában.

PATRO. Előkelő epicureista philosophus Athenaeben, kivel Cicero ismeretségben állott. 52. 197. 293.

PATULCIUS. 709 : 4.

PAULUS (L. Aemilius). Előbb quaestor volt Macedoniában, azután praetor s 703 ban C. Claudius Marcellussal consulságot viselt. Cic. felőle *(Orat in Vat. cap. 10. s Philipp. XIII. c. 6.)* dicsérettel emlékezik. 50. 102. 206. 225. 267. 832.

L. PAULUS AEMILIUS (Macedonicus). Róma nagy férjfiainak egyike, Scipio Africanus Minornak természetes atyja. Macedonia királyát Perseust legyőzvén, e hadjáratából 586-ban roppant kincscsel s triumphus al tért vissza Rómába, melly alkalommal, mint Cic. *(Tuscul. V. c. 40.)* beszéli, egy persának, ki szörnyen csdeklett, ne vinné őt a triumphusi menetben, azt felelte: *az rajtad áll, hogy ne vihesselek.* A triumphus alatt két derék fija halt el egyszerre, minek folytán egy a néphez tartott beszédében így nyilatkozott: *félvén, hogy hazámat valami veszély érheti, imádkoztam Jupiternek, Junónak és Minervának, kérvén, hogy a mi csapást Rómára szántak, az én házamra fordítsák s én hálát adok nekiek, hogy ők kérésemet meghallgatták s ezzel rólatok, honfitársaim, a veszélyt elháritották.* 129 : 6.

PAUSANIAS (Alabandensis). Ismeretlen. 235.

PAUSANIAS. Lentulus szabadosa s Cicerónak *accensusa.* 244.

PAUSANIAS. 223 : 12.

PEDANUM és PEDUM. Emez város Latiumban Tibur és Praeneste között: amaz annak vidéke, az úgy nevezett *Pedana regio (Horat. lib. I. Epist. 4.)*

PEDARIUSOK. 24 : 18.

Q. PEDIUS. 355 : 1.

C. PEDUCAEUS. Pansa egyik legatusa, ki szinte a mutinai csatában elesett. 841.

SEX. PEDUCAEUS. Római becsületes lovag, Cicero s Atticus különös barátja. 678-ban siciliai praetor volt s az akkor 32 éves Cicero ott alatta quaestorságot viselt. Valamint ő róla, úgy atyjáról *de Finib. II. 18.* nagy dicsérettel szól Cicero ime szavaiban: *Sex. Peducaeus, Sex. filius, is qui hunc nostrum reliquit, effigiem et humanitatis et probitatis suae filium, tum doctus, tum omnium vir optimus et iustissimus* sat. Előfordúl Corn. Neposnál is *(in vita Attici, cap. 21.)* 1. 9. 280. 308. 314.

PELLA. 61 : 4.

PELLENE. 27 : 3.

PELOPIDAK. Tantalus phrygiai király fijának *Pelops*nak istentelen és kegyetlen utódai, minők Atreus, Thyestes sat. voltak. Cicero alattok az általa gonoszoknak nézett caesarpártiakat akarja értetni. 472 : 3.

PERBECSLŐK. 223 : 18.

PERGA. 850 : 7.

PERSICE. 729 : 3.

PESCENNIUS. 59 : 4.

PESSINUS. Város Galatiában, Nagy-Phrygia határán; nevezetes védistennőjének Cybelének ott fennállott templomáról, mellyről ez istennő *Pessinuntiá*-nak is hivatott.

M. PETREIUS. Mikor Catilina ellen a tanács C. Antonius consult kiküldte, ez volt neki alvezére s minthogy maga Antonius fájós lába miatt a csatát nem vezethette, helyette Petreius végezte a dolgot Catilina teljes legyőzetésével, a miért Cicero által *(Orat. pro Sex. cap. 5.)* fölötte megdicsértetik. A polgári háborúban Pompeius legatusa lett. 310. 325.

PETRINUM. 631 : 3.

PHAEDRUS EPICUREUS. 197 : 5.

PHAETHO. Szabadosa Quintus Cicerónak. 61. 69.

PHAMEA. 450 : 11. 636.

PHAMEA. Lanuviumi birtokos, kinek jószágát halála után szerette volna Cicero valami jó barátjával vetetni meg. 350.

PHANIA. Appius Pulcher szabadosa. 205. 213. 257.
PHARNACES. Atticus szolga-irnoka. 590. 627.
PHEMIUS. 228 : 21.
PHILADELPHUS. 7 : 3.
PHILARGUS. 356 : 14.
PHILARGYRUS. A. Torquatus szabadosa. 517.
PHILARGYRUS. Külömböző az előbbitől. 356 : 14.
PHILEROS. Paetus postása. 473.
PHILETAERUS. l. Clodius Philetaerus.
PHILIPPUS. II. Amyntas fija, Nagy Sándor atyja, Macedonia híres királya, ki előbb csekély országát sok hóditásai által úgy kiterjesztette, hogy az 150 népet foglalt magában. Ásitván a görög államok felette uralkodásra is, hogy azt elérhesse, ellenek több izben háborút folytatott s több városaikat elfoglalta, mígnem a Cheronaeánál kivivott győzelem által őket végre csakugyan elnyomta. De nem soká reá, miután előbb már egy szemét csatában elvesztette, épen midőn a persák ellen készülne, egy ezek által kibérelt Pausanias nevü fiatal embertől orozva meggyilkoltatott és így Görögország tőle megszabadúlt. Rettenthetetlen katona és nagy hadvezér volt, hanem szörnyü nagyravágyó, melly gyöngéje miatt nem egyszer nagy igazságtalanságokat követett el. A hadi tudomány első elemeit a hires Epaminondásnál tanúlta, a kinek házánál fiatal korában mint túsz, három évig lakott. A hiressé vált macedoniai *phalanxot* ő találta fel. 21.
PHILIPPUS (Lacedaemonius). Lacedaemoni polgár, ki városát Ciceróval Ser. Sulpiciusnak ajánltatja. 497.
PHILIPPUS (L. Marcius). 366 : 25.
PHILIPPUS (Q. Marcius). 698-ban proconsul volt és pedig úgy látszik, Ázsiában. Ekkor irta hozzá Cic. a 127-ik levelet, mellyben neki Oppiust és Egnatiust ajánlja. A 161-ik levél is ennek szól, hanem mikor ez iratott, már akkor Philippus a provinciából visszajött.
PHILIPPUS. 200 : 11.
L. PHILIPPUS. Lucius fija, Quintus unokája; 697-ben Lentulus Marcellinussal consul. 326.
PHILISTUS. 134 : 16.
PHILO (philosophus). 197 : 5.

PHILO. Szabados. 263.

PHILOCTETES. Poeas és Demonassa fija, hires görög ijjász, a ki a tróiai háborúba Meliboeából hét hajóval indúlt ki, de útjában Chrysa szigetén, áldozattétele közben a templomot örző kigyóhoz közel lépni találván, attól a lábán olly mérges marást kapott, hogy midőn az útat tovább folytatná, sebe napról napra rosszabb lett s végre kiálhatatlan büdösséget terjesztett, miért is őt az Ulysses tanácsára Lemnos szigetébe visszavitték; hol egészen magára hagyatva e bajában kilencz évig sinlődött s átkozta hazáját, melly vele illyen szivtelenül bánt. Azomban, mivel a jóslat szerint Troiát Hercules ijja nélkül bevenni nem lehetett, ezt pedig Hercules, mikor meghalt, Philoctetesnek ajándékozta, a görögök ez ijjért hozzá követséget küldeni kénytelenek voltak s miután a követek egyike kigyógyitását is igérte, ennek reményében velek Troia alá Hercules ijjával visszament, hol aztán Machaon által csakugyan kigyógyittatván, nagy vitézül harczolt, sok troiaiakat kivégzett s közttök magát Parist is megölte. Történetét a régiek többféleképp adták elő; Sophocles ugyanazt drámába öntötte, melly darabja ma is megvan. A római költök közől pedig Accius irt Philoctetesről egy munkát, amellyből Cicero verseket is idéz. *(De Finib. V. II. Tuscul. II. 7.)* 121. 471.

PHILOGENES. 296: 1.

PHILOGONUS. Szabadosa Quintus Cicerónak. 63.

PHILOLOGIA. 43: 3.

PHILOMELUM vagy PHILOMELIUM. Város Nagy Phrygiában.

PHILOTES. Alabandai lakos, ki Cluviusnak fekvő jószágokat kötött le zálogúl. 231.

PHILOTIMUS. Cicero nejének Terentiának egy szabadosa s meghittebb embere, kit Cicero is házi dolgai s pénzügyei körül több izben használt és kitől, midőn már némelly csalásainak nyomába jött is, nem tudni, miféle viszonyok miatt, egészen megválni nem akart, sőt tőle némileg tartani láttatott. Sok levélben előfordúl.

PHILOXENUS. 109: 9.

PHILUS. 149: 2.

PHLIASIUSOK. Phlius achaiai város lakói, innen a *phliasius* és *phliuntius*. 256.

PHLIUS. Ugyanott. 256.

PHOCYLIDES. 119 : 6.

PICENUM. 99 : 17.

PILIA. Atticus neje.

M. PILIUS. 223 : 14.

Q. PILIUS. 156 : 14.

T. PINARIUS (Natta). Egy barátja Cicerónak ; talán testvére annak a L. Pinariusnak, kit Caesar mint unokaöcscsét (nővérének fiát) Q. Pediussal és C. Octaviussal együtt örököseivé nevezett. (Lásd : *Suet. in Caes. c. 83).* 146. 252.

PINDARUS. Ismeretlen. Némellyek a *de Cumanó*-ból, melly neve mellett a szövegben áll, *decumanust* csináltak belőle. 755 : 13.

PINDENISSUS. Város Ciliciában, Syria határán, Amanus hegy mellett, mellyet Cic. proconsul korában ostrommal bevévén, róla szeretett volna magának ollyan *Numantinus* forma hős melléknevet adatni, millyen Scipiónak Numantia bevételéért adatott.

T. PINNIUS. Jó embere Cicerónak, és ezt halálakor fija gondnokává s egyik örökösévé is nevezte. 233.

PIRAEUS. 200 : 2.

PIRENE. 449 : 6.

PISA. 104 : 3.

PISAURUM. Ős római gyarmatváros Umbriában ; ma *Pesaro* az egyházi államban. Rég, míg mocsárai ki nem szárittattak, olly egészségtelen levegője volt, hogy ritka ember élt benne 50 évet és főkép kánikulában seregesen haltak ki belőle a gyermekek.

C. PISO (Calpurnius). Praetor volt 677-ben, a mikor Cic. ő előtte védte a Roscius ügyét. 686-ban M. Acilius Glabrioval consulságot viselt s a hivatalvásárlásra nézve a nevét viselő *(Lex Calpurnia)* kemény törvényt hozatta ; ugyanekkor Pompeiusnak a tengeri rablók ellen küldetését meggátolni akarta. Aztán proconsulnak Galliába ment, de midőn onnan visszajött, Cicerónak consulsága alatt zsarolási vád alá vétetett, egyszersmind Caesar által is egy transpadanus ember

igazságtalan megöletéséért szintén kérdőre vonatott. E miatt Caesarnak nagy ellensége lett s Cicerót mint consult mindenkép rábirni igyekezett, hogy Caesart is a Catilina összeesküvésébe keverje be, minek azomban ez nem engedett. *(Sallust. Catil. 49)*. A zsarolási vád alól, consulsága idejében szerzett előbbi érdemeiért, Cicero védelme mellett, fölmentetett. *(Orat. pro Flacco. cap. 39)*. Cicero őt a hires szónokok közé sorozza s lassú eszű, de éles áttekintetű, szint mutatni tudó s nem hadonázó szónoknak jellemzi. *(Brut. c. 68.)* 10. 18. 19.

C. PISO (Frugi). Cicerónak első veje; fija L. Calpurnius Pisónak, kinek család a *Frugi* melléknevet különös becsületességéért kapta volt. Cicero e vejét legjobban szerette s annak mind eszéről s szónoki tehetségéről, mind szép erkölcsi tulajdonairól több helytt dicsérettel és meleg érzéssel emlékezik; de kit tőle a halál csakhamar azután, hogy számüzetéséből visszatért, még fiatal korában elragadt. 8. 50. 69. 78. 325. 329.

L. PISO (Caesonius). Ipa Caesarnak. 695-ben Gabiniussal consul volt, azután Macedoniában viselt proconsulságot, de onnan mikor haza jött, Cicerót a tanácsülésben, mint ellene áskálódót nyilván megtámadta, ez pedig rá azzal az *Oratióval* felelt, melly *in L. Pisonem* czim alatt ma is olvasható. 146. 306. 307. 750.

L. PISO (Frugi), Censorinus és Manilius consulok alatt néptribnn volt s mint ollyan sok jó törvényt hozatott, jelesen a *de repetundis* czimü is tőle jött először. Később, 621-ben consulságot viselt. Szokott ügyeket is folytatni s hagyott maga után több oratiókat, de azok már Cicero korában kiavúltak. Irt volt *Annalisokat* is, mellyeket Cicero silányaknak nevez, Gellius ellenben rólok azt mondja, hogy bennek a legegyszerübb előadás kellemes volt s belőlök a következő érdekes adomát közli Romulusról szóról szóra: *Romulum dicunt ad coenam vocatum; ibi non multum bibisse, quia postridie negotium haberet. Ei dicunt: Romule, si istuc omnes homines faciant, vinum vilius fit. Is respondit: imo vero carum, si quantum quisque volet, bibat; nam ego bibi quantum volni.* (Noct. Att. lib. XI. cap. 14). Cicero viszont róla magáról azt az adomát beszéli, hogy bár a *lex frumentariának* (gabonaosztó törvény-

nek) mindig nagy ellenzője volt, mégis mikor annak folytán a népnek gabonát osztottak, ő is megjelent a sokaságban, s midőn őt ott Gracchus, a törvény szerzője meglátván, hozzá így szólt volna: hogy van az, hogy ő, ki a törvényt úgy ellenzette, most maga is eljött ide gabonáért? reá azt felelte: *nem akartam, Gracchus, hogy vagyonomat a népnek fejenként eldividálgasd, de ha már azt teszed, én is részt kívánok abból.* (Tuscul. III. 20). Cicero őt nagy becsületességéről ekkép jellemzi: *vir tanta virtute atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen Frugi nominaretur* stb. (Orat. pro Font. cap. 13.) 659.

PISO. Pénzváltó. 449: 13. 594. 595.

M. PISO (Pupius). Melléknevét az őt fijává fogadó M. Pupiustól kapta. Mikor Scipio Asiaticus mellé jutott quaestorúl, minthogy Scipiót nem szenvedhette, sem a provinciába el nem ment, sem a pénztárt által nem vette. Az aedilségkeresésnél megbukott, hanem azután Hispaniában propraetor lett, 692-ben pedig M. Valerius Messalával consul és mint propraetor triumphusban is részesült. Jeles, éles eszü, vagdalkozó modorú szónok volt és a Vestalis szüzek pörében, midőn Ciceróné nővére *Fabia* mint Vestaszüz Clodiussal elkövetett paráznaság miatt vádoltatott, de M. Cato védelme mellett fölmentetett, a törvényszéken magának nagy becsületet aratott. A görög irodalomban legnagyobb jártassággal bírt, minden addigi szónokok között. *(Brut. 67).* A philosophiában a *Peripateticusokat* követte és a stoicusok tanát műszavaikkal együtt elmésen kigúnyolni szokta. *(De Finib. IV. 26).* Felőle Cicero egy pár neheztelő kifejezését kivéve, mellyel őt mint consult illeti, többnyire mindenütt dicsérettel emlékezik. 18. 21.

PISTORIUM. Város Etruriában; a mai *Pistoja* Toscanában.

PITUANIUS. 142: 6.

PLACENTIA. 140: 1.

M. PLAETORIUS. 125: 1.

PLAGIARIUS. 52: 9.

PLAGULEIUS. 374: 7.

CN. PLANCIUS. Tusculum régi szabadvárosából szár-

mazott. C. Antonius proconsul alatt Macedoniában hadtribunságot, azután ugyanott proquaestorságot viselt s az ekkor számüzve volt Cicerót pártfogása alá vette, elébe Dyrrhachiumig poroszlókat küldött, velek őt magához Thessalonicába kisértette és mindennel ellátta. 697-ben nagy népszerüségéért néptribunnak választatott. Az aedilségkeresésnél részéről legyőzött Juventius Laterensis által 699-ben voksvásárlással lévén vádolva, Cic. védte öt azon beszédében, mellyet *Oratio pro Plancio* czim alatt ismerünk s mellyben róla sok dicséretest mond. A polgári háborúban Pompejus részén állt és a pharsaliai ütközet után Corcyrában számüzve élt. A 433-ik s 516-ik levél hozzá van intézve s előjön még 16. 67. 78. 79. 90. 146. 632.

PLANCUS (Cn. Munatius). 746: 1. 745. 752. 755. 759. 760.

PLANCUS (L. Munatius). Caesarnak 709-ben a galliai hadjárat alatt legatusa, azután Gallia Transalpinában proprietor. Egész a mutinai csatáig mindig a tanácspárt mellett volt, hanem utóbb Lepidust magához vévén, vele együtt Antoniushoz ment által; végre pedig Octavianus részére állott. Ehez van irva az *ad Familiares* X-ik könyvében a 24 első levél. Ezen leveleken kivül előjön még: 796. 809. 810. 825. 826. 828. 842. levv.

T. PLANCUS (Bursa). L. Plancusnak, a föntebbinek testvére; Clodius megöletésekor néptribun; ennek és Antoniusnak egyik jó pajtása, Cicerónak ellensége, egy tudatlan, durva, garázda ember, ki Clodius temetése alkalmával a curiát felgyújtotta s ezért általános szavazattal számüzetésre lőn itélve; de később Caesartól amnestiáltatván ismét Rómába visszajött, hanem sánta lábbal, mert oda künn Pontius Aquila Pollentiából öt kikergettetvén, ez alkalommal szárát eltörték. 182. 519. 646.

PLATO. Görögország s az egész hajdankor legnagyobb bölcsésze. Született Athenaeben, Kr. e. 430 évvel. Cicero öt *philosophusok istenének* nevezi; mások is *felséges* s *isteni* czimekkel illették, meglehet, nemcsak több mint halandó eszéért, de azért is, mert atyja Ariston Codrus királytól, anyja *Periktione* Solontól, emezek pedig mindketten Neptuntól szár-

maztatták magokat; sőt, a monda szerint, Periktione szűz korában Apollo istentől teherbe ejtve szülte volna Platót. Eredetileg *Aristocles*-nek hivatott és a Plato nevet állitólag széles vállaiért s terjedt homlokáért csak később gymnasticai tanitója Ariston adta volna rá. Okosan intézett nevelésénél tehetős szülői testi és lelki fejlődésére egyaránt figyelmet fordítottak. A komolyabb tudományok mellett tanúlt festészetet és zenét s a gymnasticában annyira ment, hogy az isthmusi és pythiai küzdőjátékokon ő is mert a pályadijért versenyezni. Húsz éves koráig leginkább a költészettel foglalkozott. Ekkor atyja Socrateshez vitte őt, épen midőn az tanitványinak azon álmát beszélte el, mellynél Eros oltáráról egy fiatal hattyút az Akademiába ölébe repűlni s onnét bájoló ének köztt égbe fölszállani látott. S a mint Platot megpillantá így kiáltott fel: *ímé, itt az Akademia hattyúja, látjátok!* Nyolcz évig hallgatta Socratest, ki az ifjú nagy eszét nem győzte csodálni. Socrates halála után tudományos útazásra indúlt. Megfordúlt Megarában Euclidesnél; Nagy Görögországban a pythagoreusoknál, a hol Philolaus pythagoreista munkájáért, bár pénz szükében volt, 100 minát (3000 ftot) adott, és abból később *Timaeusába* sokat általvett. Fölkereste Cyrenében Afrikában Theodorus hires atheistát (*Tuscul. I. 43. De Nat. deor. I. 23. 42*). Azután, hogy az úton pénzre tehessen szert, egy hajót olajjal megrakva Egyiptomba vitorlázott és ott a papoknál, mint mondják, Moses könyveivel is megösmerkedett. Onnét Persiába s Indiába készült: de az épen kitört háború miatt tovább nem mehetvén, eddig szerzett ismereteivel honába visszatért és ott rendes előadásokat tartott, a természettanból Heraclitus, logicából Pythagorás, erkölcstanból Socrates elvei szerint s mert leczkéit az athaenaei Akademiában tartotta, onnét követői *akademicusok*-nak hivattak. Siciliát három izben látogatta meg; először, olly czélból, hogy az Aetna kitörését lássa és ekkor a nemeslelkű Dion kieszközléséből idősb Dionysius tyrannus által Syracusába hivatott; de mivel a nagy népszerűségű s folyvást szabadabb kormányt sürgető Dionnal benső barátságba lépett, e miatt a zsarnoknál magát gyanusitva látván, nemsokára hazafelé útnak indúlt, a midőn Dionysius titkos rendelete folytán Aeginánál rablók által megfogatván,

30 minán eladatott és nemes barátja a cyrenei Annikeris váltotta őt ki. II. Dionysius alatt ismét rá hagyta magát Diontól vetetni, hogy Syracusába menjen; de alig töltött ott három hónapot, mind a ketten újra népizgatás gyanuja alá vétettek, minek folytán Dion számüzetett s Plato is csak bajjal menekülhetett, meg kelletvén igérnie, hogy midőn hivatik, azonnal visszajön. Kevés idő múlva meg is hivta őt a zsarnok. Plato a felhivásnak soká nem engedett: de végre Dionysius nagy igéretei s több jó barátok közbejárásai után csakugyan ráadta magát, hogy az érte küldött hajón harmadszor is Syracusába indúljon. Ezen Dionysius úgy megörült, hogy négylovas hintón ment Plato elébe s nagy ünnepélyesen fogadta őt. Plato ez útjával leginkább csak barátjának Dionnak akart használni. De azomban láto atásának most is az lön vége, hogy az ellene forralt ármányok miatt haza kellett neki Syracusából sietni. Visszamenet Elisben elbeszélte barátjának Dionnak, mik vele történtek; mire Dion a hitszegő zsarnok ellen fegyveres támadást tervezett; hanem abban Plato részt venni nem akart és hazament Athenaebe folytatván tanitásait s tudományos munkálkodásait egész haláláig, melly őt 82-ik évében, épen születése napján, egy lakodalomban érte utól. Sem nős nem volt, sem közhivatalt soha nem viselt. Számos munkái maradtak, mellyek ma is nagy becsben tartatnak.

PLATO (Sardianus). Egy Cicero korában élt sardisi epicureus. 52.

A. PLAUTIUS v. PLOTIUS. 434: 4.

PLAUTUS. 21: 20.

POLA SERVIUS. Ismeretlen egyén, ki úgy látszik a feladásokból és hamis tanúskodásból mesterséget üzött. 134. 279.

POLLA. 798: 1.

POLLENTIA. Város Liguriában; ma *Pollenza* a genuai herczegségben.

POLLEX. 629: 1.

POLLIO. l. Asinius Pollio.

POLYBIUS. A legjelesb görög történetirók egyike. Született Kr. e. 203 évvel Arcadiában Megalopolisban. Atyja Lykortas feje volt az *achaiai szövetségnek* s benső barátja a

híres Philopoemen hadvezérnek. Magát a hadi s politikai pályára hamar kiképezvén, már 24 éves korában Ptolemaeus Epiphanes egyiptomi királyhoz követül küldetett és azután hazájában több fő hivatalokat viselt. Mikor a rómaiak Perseus macedoniai királylyal háborút folytattak, szinte ő járt követségben Mucius consulnál, azon jelentéssel, hogy az achaiabeliek a római hadsereghez csatlakozni készek. Ez úttal hosszabb ideig a római táborban múlatott, hanem midőn látta, hogy a rómaiak czélja nem egyéb, mint a szabad görög államokat rendre hatalmukba keritni, honába visszatértekor egész erejével a görög függetlenség fenntartásán dolgozott. A honnét Perseus legyőzetése után, azon 1000 egyénnel, a kiket a rómaiak az achaiabeliektől kiadatni kivántak, ő is túszul vitetett Rómába; hol kitűnő tehetségei s szép jelleme által több előkelő senator kedvét megnyerte s jelesen a Scipio Aemilianus két fijával nagy barátságba jött. A túszok csak 17 év múlva bocsáttattak el s ekkor Polybius lealázott honát látni nem kivánván Rómában maradt s Scipio Aemilianus szolgálatábaállott, kinek afrikai hadviselénél böles tanácsaival sok hasznot tett. Az achaiaiak s rómaiak köztt kiütött háborúkor Mummius consul táborába sietett, hogy, ha lehet, honosai sorsán valamit könnyitsen. Jelen volt, mint előbb Carthagónak, úgy Corinthusnak is elpusztitásánál s látta, mikor Achaia római provinciává változott. A görög városok számára szolgálandó új kormányrendszer kidolgozásával ő bizatott meg; miben olly ügyesen és becsületesen tudott eljárni, hogy vele mind a rómaiak, mind a görögök egyaránt megelégedtek. Később Scipiót Numantia ostromlására is elkisérte; e nagy barátjának s jóltevőjének halála után pedig végre honába költözött, hol, lóról lebukás következtében, 82 éves korában halt meg. Irt egy történelmi munkát *pragmatikai* modorban, mellynek főbb tárgyát a római dolgok tették; hanem e nagy becsű műveiből, melly 40 könyvből állt, csupán az öt első könyv maradt meg. M. Brutus Polybius e művét annyira kedvelte, hogy azt Cicerónak minden munkájánál külömbnek tartotta és szomorú óráiban csak annak olvasásában talált vigasztalást. 108. 590.

POLYCHARMUS. Athenaei praetor. 198.

POLYDAMAS. Homerus Iliászának egyik tróiai hőse, kit Cicero és Persius, jellemére nézve, Catóval hasonlitanak össze. 31.

POMPEIA. Caesar második neje, Q. Pompeius leánya, kitől azért, mert hozzá P. Clodius a *Bona Dea* ünnepén beszökött, azonnal elvált. 18: 12.

POMPEIA. Vatinius neje. 647.

POMPEIANUM. 25: 1. 107: 3.

POMPEII. Nero imperatorsága alatt a Vesuv kitörése által lávával eltemetett egyik város Latiumban, mellynek föld alóli kiásása korunkban lőn megkezdve s ma is folytattatik.

CN. POMPEIUS (Magnus). Egyik Róma nevezetesb férjfiai közől, ki a második triumviratus alatt folytatott polgári háborúban fő szerepet játszott. Már atyja Cn. Pompeius Strabo, mint consul, a *szövetséges háborúban* nevet vivott ki magának, hanem szivtelen önzése s keménysége miatt olly gyülölt ember volt, hogy mikor villámcsapás következtében meghalt, hulláját a nép a Tiberisbe dobta. Az ifjú Pompeius atyja alatt kezdte hadi pályáját. Azután veleszületett aristocrata hajlama s kitünhetési nagy vágyja Sylla karjai közé vitte őt; kinek a Marius- s Cinnapárt legyőzésénél, mind Italiában, mind Afrikában olly kedves szolgálatot tett, hogy azért általa *Magnus* czimmel, sőt triumphussal is megtiszteltetett, noha erre sem koránál fogva, sem mert még főbb hivatalt nem viselt, törvényesen jogositva nem volt. E példátlan kitüntetés Pompeius személye iránt figyelmet gerjesztvén, ha valami fontosb hadi vállalat élére ember kellett, a köz bizodalma azonnal ő hozzá fordúlt; annál inkább, mert a reá bizottakat nem annyira ön érdeme, mint a sors különös kedvezése által mindig szerencsésen végezte. Igy Sylla halála után Hispaniába küldetett Sertorius ellen és ő e már öt éven át tartott makacs háborúnak, mellyet Sylla bevégezni nem birt, könnyü szerrel véget vetett, minthogy Sertoriust, a háború lelkét, saját vezére Perperna orozva megölte. Innét hazafelé mentében veszi a tanács parancsát, hogy menjen Crassust a *gladiator háborúban* Spartacus ellen segitni. De Crassus már ekkor Spartacust Brundisiumnál semmivé tette, úgy hogy ott 40,000 embere veszett el s maga is elesett, többi hada pedig szétszóródott s

Pompeius csak e vert hadból elébe vetődött 5000 emberen győzödelmeskedett, de azért a gladiator-háború bevégzésének dicsősége egyenesen ő rá ruháztatott. Majd meg az elhatalmazott tengeri rablók ellen küldetését is kevés idő alatt szép sikerrel végezte, de noha e legfényesb hadjáratánál töle az érdemet s hadvezéri ügyességet megtagadni nem lehet, itt is segitette a szerencse annyiban, hogy a had vezetéséhez neki dictatori teljhatalom s rendkivül nagyszerü készület volt adva. Most immár az ember köz bálványozás tárgya lön s tanács és nép minden országos vállalat élén csak imádott Pompeiusát óhajtotta látni. Azértis daczára annak, hogy a derék Lucullus a *pontusi háborút* legszebb eredménynyel folytatta és Mithridatest vejével Tigranessel együtt majdnem tönkre tette, ennek további folytatása is, Lucullustól elvétetvén, Pompeiusra ruháztatott, felhatalmaztatván egyszersmind, hogy a birodalom Italián kivül levő összes hadai felett is tetszése szerint rendelkezhessék. Azon hat év alatt, mellyet e küldetés folytán keleten eltöltött, a magát végre önkénytes halálra szánt Mithridates birodalmán kivül, még Syriát s Judaeat is fővárosával Jeruzsalemmel együtt, meghóditotta. Ennyi dicsőséggel rakottan, mikor Rómába haza ment, otthon majd csaknem istenitve lőn; kivált midőn hadát előbb elbocsátván, csak mint magán személy jelent meg a fővárosban. Keleten szerzett érdemeiért két nap tartott hallatlan pompáju triumphussal jutalmaztatott. Majd 696-ban az egész birodalomnak gabonával ellátása is nagy szárazföldi s tengeri haddal s az eddigi proconsulok hatáskörén túl terjedő hatalommal, öt évre ő neki adatott át. Mindez Pompeiusnak egy felől hiú nagyravágyását s elbizakodását, másfelől tekintélyét s hatalmát nőttön növesztette és már a szabad államban korlátlan uralmat kezdett gyakorolni, úgy hogy ezért az ellene Lucullus és Crassus, de főképen Cato által fölébresztett közvélemény nemcsak a tanácsban de a szinházban is neheztelő hangokban és megrovásokban nyilvánult. Látván ezekből Pompeius, hogy kivivott felsöbbsége még biztositva nincs, sőt a nép kegyében folyvást emelkedő nagy tehetségü Caesar részéről fenyegetve is van; leghatalmasb ellenei megnyerése által kivánt magán segitni. Caesar leányát nőül vévén, vele és a roppant gazdagsága miatt

félelmes Crassussal a főhatalomban osztozásra titkon hármas szövetséget *(triumviratust)* kötött; mellynek következtében magának Hispaniát, Caesarnak Galliát, Crassusnak Syriát adatta át. De e szinlett baráti szövetség nem sokáig tartott, mert Crassus Syriában a csatában ott veszett s Pompeius neje is *Julia*, Caesar leánya, rövid időn gyermekágyban meghalt s most immár Pompeius nyiltan Caesar ellen dolgozott; minden főbb hivatalokat ennek rosszakaróival rakott meg s az ő megbuktatására vele egy kézre dolgozó pártot alakitott. A polgári háborúnak ebből miként történt kifejlését lásd a *Caesar* neve alatt. Pompeius öt izben nősült; első neje volt *Antistia*, kinek atyját Antistius Labeo néptribunt bizonyos Damasippus a tanácsban ölte meg és e nejétől Sylla kivánságára elvált s Sylla mostoha lányával *Aemiliával* kelt egybe. Harmadszor Mucius Scaevola leányát *Muciát* vette el; kit, miután tőle már három gyermeket nemzett, azon gyanúból, hogy Caesarral tart, magától elcsapott és mégis helyébe, sokak botránkozására a Caesar leányát *Juliát* vette nejéül. Ennek meghalálozása után Metellus Scipio leánya, Cornelia, az ifjú Crassus özvegye lett legutolsó hitvese. Ez őt egyiptomi futásában is kisérte s ott volt mikor leöletett. Pompeius 58 évet élt s két fiút, Cneiust és Sextust, hagyott hátra, kik mindketten az apjok halála után folytatott polgárháború áldozataivá lőnek. Pompeiust lángésznek, vagy valami ritka képességnek korántsem mondhatni: de azért róla meg kell vallani, hogy ő mindazon számos gyengéi s hibái mellett is, miket mint államférjfiú s hadvezér elárult s legnagyobb barátja Cicero felőle leveleiben szerte megrovott, az akkori romlott korhoz képest, a jobbak és jelesebbek egyike volt. Szép külseje, feddhetlen élete, méltóságos magaviselete benne egy uralkodásra termett egyéniséget mutattak és mint király a thront ékesitő s népét boldogitó fejedelem tudott volna lenni. Legfőbb szerencsétlensége az volt, hogy szabad államban született s legnagyobb hibája, hogy republicanus létére, nem, mint Caesar maga felett, hanem *maga mellett* sem tűrhetett senkit

Nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem
Pompeiusve parem. (Lucan. Pharsal. I. 125.)

Neve a levelekben számtalanszor előfordúl s ezekből az egész embert legjobban kiösmerhetni.

CN. POMPEIUS ifj. Pompeius Magnus idősbik fija. Atyjánál alighanem külömb hadvezér, miután t. i. atyja Caesar ellen egy csatában sem birt semmire is menni, ő ellenben annak holta után összegyüjtött nagy hadával vele a háborút folytatván őt Mnndánál olly szorúlt helyzetbe hozta, millyenben még sohasem volt, úgy hogy Caesar a győzelem iránt már kétségbeesve ön kivégzéséről kezdett gondolkodni, mígnem barátjai kérésére egy elszánt végső rohammal sikerült neki Pompeius hadát szétverni s őt magát is futásra kényszeriteni; ki is ekkor Carteiába menekült, honnét, a miatta támadt véres lázadásnál, vállán és bokában kificzamodott bal lábán nehéz sebet kapván, emberei lektikán vitték éjszaka egy rejtett barlangba, de ott Caesar katonái hamar rá találtak s leölték. *(Hirt. de Bell. Hisp.)* Nőül előbb Appius Pulcher leányát bírta, azután ettől elválván Porciát, az Uticai Catóét vette el. 194. 574.

Q. POMPEIUS (Rufus). Sylla dictatornak, leányától való unokája; Clodius egyik hü czimborája, ki 703-ban mint néptribun Plancus Bursával s C. Sallustiussal legdühösebben izgatott Milo és Cicero ellen a népgyülésekben, hol többek közt azt is mondta a népnek: *Milo adott nektek, kit a Curiában égessetek meg: majd én meg adok, a kit a Capitoliumon temessetek el.* E lázitásukért mind ketten bünvád alá kerültek. 149. 151. 192.

Q. POMPEIUS. Sex. Pompeius fija, kivel, valamint apával is Cicero, mint mondja, baráti viszonyban állott. 164.

SEX. POMPEIUS. Pompeius Magnus kisebbik fija; Libónak veje. Velleius őt tanúlatlan, durva beszédü, de tüzes ifjúnak mondja. Bátyjának Mundánál szenvedt veresége után, boszút forralva Celtiberiába menekült, szolgákból s tengeri rablókból (kiket atyja egykor kiirtott) tetemes sereget gyüjtött, vele Siciliát s Sardiniát elfoglalta; hanem számára Lepidus amnestiát eszközölvén, egy ideig nyugton maradt, mígnem egyszer mást gondolva, újra fegyvert fogott s a tengeren rablóként garázdálkodni kezdett. Ekkor Octavianus őt haddal megtámadván, vezére Agrippa által úgy tönkre tette, hogy

350 hajójából alig maradt mellette hat vagy hét, mellyekkel onnét Ázsiába megszökött, hol őt Titius elfogván Miletusba szállittatta és ott Antonius parancsából Plancus Syria hadparancsnoka ki végeztette. (Lásd : *Hirt. de Bell. Hisp.)* 562. 693.

POMPEIUS (Vindullus). l. Vindullus.

POMPONIA. Atticus nővére, Q. Cicero hitvese. Mivelt, de szeszélyes asszony, ki férjének külömben is heves természetét szelidséggel mérsékelni nem tudta, hanem inkább daczos, kötekedő modorával addig ingerelte, míg az ebbe bele únván végre tőle elvált, miután vele egy fijat nemzett volt.

C. POMPTINIUS. Cicero consulsága alatt praetor volt s őt és tiszttársát Valerius Flaccust küldte ki Cicero éjjel lesbe a Milvius hidhoz, Catilina czimboráit elfogni. *(Sallust. Cat. cap. 45).* Azután négy évig Gallia Narbonensisben propraetoroskodván, a fellázadt allobroxokat legyőzte, melly érdeméért triumphusi megtiszteltetést kért, de — mint Dio Cassius beszéli — négy évig kellett a főváros alatt várnia, míg azt neki sok sürgetésére csakugyan megadták. Ugyanő Ciliciában Cicerónak legatusa is volt és ez róla munkáiban többször s mindig dicsérettel emlékezik.

POMPTINUM. Vidék Latiumban a *Pomptinus* tó körül. Iratik *Pontinumnak* is.

PONTIANUS. 574 : 3.

PONTIDIA. 250 : 50.

PONTIFEX. 88 : 1.

L. PONTIUS (Aquila). Egyik Caesar megölői közől. Az Antonius mellett harczoló T. Plancus Bursát, ki Clodius temetési megégetésekor mint néptribun, a curiát felgyújtotta, Pollentiából kiverte, a melly alkalommal annak lábszárát is eltörték. *(Philipp. XI. 6. XIII. 12).* D. Brutusnak a mutinai csatánál alvezére volt és ott el is esett. Birt egy villát a trebulaei határban. 10. 185. 294.

PONTIUS (Titinianus). 340 : 3.

POPULUS és PLEBS. 223 : 45.

PORCIA. Uticai Cato nővére, L. Domitius Ahenobar-

bus hitvese; egy derék nő, kiről Cicero dicsérő iratot *(Laudatio)* készitett. 621. 634.

PORSENA. Etruscusok királya, kivel magát az elűzött Tarquinius Rómába visszahelyzetni megkisérlette, de sikertelenül. 351.

POSIDONIUS. Görög stoicus philosophus Apameából (Syriában). *Rhodus*inak is mondatik, azért mert a rhodusi Panaetius tanitványa volt s maga is utóbb Rhodusban tanitott, hol egyszersmind közhivatalt, jelesen tanácsnokságot is *(prytanes)* viselt s honnét 50 éves korában követül küldetett Rómába. Itt a legkitűnőbb emberek, s közttök Cicero is tőle a philosophiában leczkéket vettek. Irt több munkát: az *istenek tulajdonairól*, a *jóslásról*, *jelenségekről*, *fatumról* stb. de a mellyek, kevés töredéken kivül, mind elvesztek; valamint azon dolgozata is, mellyben Polybius *historiáját* folytatta. Készitett egy derék astronomiai *Sphaerát* is, melly a nap, hold s csillagok állását és változásait szépen kimutatta. *(De Nat. Deor. II. 35)*. Azt hitte, hogy a haldoklók jövendölni tudnak. *(de Divin. I. 30)*. Ollyan kemény stoicus volt, hogy midőn Pompeius a Mithridates elleni háborúból hazajöttekor őt betegségében meglátogatván emlité, mennyire sajnálja, hogy beszédét élveznie nem lehet, reá azt felelte: *de bizony csak lehet s azt ugyan meg nem engedem, hogy hozzám illy nagy férjfiú hiában jött légyen.* És ezzel ott fektében Pompeius előtt legszebb beszéddel fejtegette, hogy jó csak az, a mi tisztességes és mikor e közben égető fájdalom szállta volna meg, igy szólott: *Semmire nem mégysz, fájdalom, mert ha alkalmatlan vagy is, soha rossznak nem foglak mondani.* Id. Plinius azt mondja, a nagy Pompeius e látogatásakor olly tisztelettel lépett be Posidonius házába, hogy kisérő lictorának az ajtót (a szokás ellenére) megkopogtatni sem hagyta s a hatalom veszőcsomagával, mellynek kelet és nyúgot meghódolt, a tudós küszöbe előtt meghajolt. *(Hist. Nat. VII. 30.)*

POSTULATIO. 242: 5. 279: 11.

POSTULUMENUS. 527: 2.

POSTUMIA. 250: 21.

T. POSTUMIUS. 309: 6.

POSTUMIUS. Nagy caesarianus, de ki Cicerót is különösen kedvelte. 514. 697. 716.

PRAEDIATOR. 530: 6.

PRAEFECTUSOK. 187: 16. 271: 8.

PRAENESTE. Város Latiumban egy hegy tetején rózsáiról, dióiról, különösen pedig *Fortuna* istennő ottani szép templomáról s annak oraculumáról nevezetes.

PRAEROGATIVA (centuria). 141: 10.

PRAESCRIPTIO. 14: 6.

PRAETEXTA. 856: 14.

PRAETORI COHORS. 817: 2.

PRECIANUS. 139: 3.

PROCILIUS. 697-ben egyik néptribun; 699-ben valami családapa megöléséért büntető törvényszék elébe került s el is ítéltetett. 116. 142. 149.

PROCILIUS. 27: 4.

PROTOGENES. 47: 4.

PROTOGENES. 126: 11.

PROVINCIA-SZERVEZÉS. 82: 1.

PTOLEMAEUS (Auletes). Ptolemaeus *Lathurus* természetes fija, kit az egyiptomiak az elűzött III-ik Sándor helyébe királyuknak választottak és *Auletes*-nek (furulyásnak) és II-ik Bacchusnak is nevezgettek. Kicsapongó, feslett életéért a nép előtt hamar útálatba jövén, rajta is nem soká kiakartak adni, de ő módot talált megnyerni magának Pompeiust, ki midőn Ázsiából hazatért, mindent elkövetett, miszerint Auletesnek a tanácstól *szövetségestárs* czimet szerezzen s nehogy ebben Caesar mint consul akadályt tegyen, vele azon 6000 talentomot vagy 12 millió forintot, mellyet a pártfogásért Auletes lekötött, megosztni igérte. A dolgot a két hatalmas pártfogó, azon úton, mint az *Agraria* s más törvényeiket, népgyülések segélyével ki is vitték; de mivel a király a kötelezett nagy öszveg kikerithetése végett országára kiállhatlan adót volt kénytelen vetni, népe föllázadt s ő a veszély elől — a kormányt lyányának *Berenice*-nek adván át — összeszedett kincseivel Rómába menekült s ott sürgette viszszahelyzetését; melly tárgy a római tanácsban sok vitára nyújtott alkalmat, mignem végre Pompeius őt a maga

oktából Gabinius syriai proconsul által országába visszahelyeztette.

PTOLEMAIS. 113 : 8.

PUBLICANUSOK. 29 : 35.

Q. PUBLICENUS. 52 : 25.

PUBLILIA. Cicero második neje.

PUBLILIUS. 533 : 13.

PUBLIUS SYRUS. 646 : 4.

PULCHELLUS. P. Clodius értetik alatta. 21 : 25. 26.

CN. PUPIUS. A bithyniai publicanus társulat hivatalnoka. 237.

PUTEOLI. 118 : 1.

PYRAMUS. 265 : 1.

PYRRHUS. Epirus királya, ki magát anyúl Achillestől, apúl Herculestől származtatta le. Benne a nép, melly atyját gyűlölte, ennek magvát kioltni akarván, midőn mint csecsemőt halálra keresnék, anyja a gyermeket alattomban Glaucusnak az illyricumi királynak kezébe játszotta, ki őt fijává fogadván, neje Heroa által fölneveltette s a jogait megtámadó macedoniai király Cassander ellen védette; melly alkalommal az epirusiak az üldözött királyfiút megszánván, őt az apai trón elfoglalására 11 éves korában önként meghívták s lett belőle egy olly vitéz és szerencsés fejedelem, hogy egy Apollótól kapott kétértelmű jóslat után, melly Caecilius szerint így hangzott:

Ais te, Aeacida, romanos vincere posse

világuralmat kezdett forgatni eszében s a felett Rómával versenyt kezdeni mert. Antigonust s fiját Demetriust legyőzvén, meghóditotta Macedoniát. A tarentumi háborúban a rómaiak ellen segitségül hivatván, ezeket két izben, először Heracleánál, azután Asculum mellett megverte, mit leginkább a csatában használt s rómaiaktól eddig nem látott elefántjainak köszönhetett. Majd a syracusai mozgalmak által Siciliába csalatván, ott a carthagóiakat is kétszer meggyőzte s királynak is ki lőn kiáltva; de magát a néppel meggyűlöltetvén, az országból nemsokára kitakarodnia kellett. Ekkor ismét a tarentumiak segitségére ment; hanem most már elefántjaitól a

rómaiak meg nem ijjedtek s hadát Beneventumnál Curius Dentatus consul vezérsége alatt teljesen tönkre tették volt. Miután így Italiából kiszorúlt, végső hadjáratát Görögország ellen intézte, hol is midőn Argost ostromolná, egy a bástyán küzdő nő által rádobott darab kő sújtotta agyon. Aelianus szerint az ezt megelőzött éjjel egy bagoly szállt volna Pyrrhus dárdájára. A rómaiak később olly félelmessé vált hadi mesterségök nagy részét e hős királytól tanúlták, ki egy jeles *taktikai* művet is irt és kiről a görög irók azt is beszélik még, miszerint a lépkórt szerencsésen tudta orvosolni, egyedül az által, hogy a lépet jobb lábával gyöngéden megnyomogatta attól, kit gyógyitott, egyéb jutalmat nem várván, mint hogy számára kakast áldozzon. 108. 246.

Q.

QUATUORVIREK. 379 : 2.
QUINDECEMVIREK. 206 : 4.
QUINQUATRIA. 352 : 3.
QUINQUATRUS. 263 : 2.
QUINQUEVIREK. 33 : 17.
QUINTILIS. 9 : 1.
T. QUINTIUS (Flaminius). 449 : 17.
QUINTIUS GALLUS. 670 : 1.
QUIRINALIA. 99 : 10.

R.

C. RABIRIUS. Hihető, az, kit T. Labienus néptribun azért, hogy Saturninus néplázitót 36 év előtt megölte, *országháboritás* czime alatt vád alá helyezett és Cic. egy ma is meglevő beszédében *(Oratio pro C. Rabirio Perd.)* védett. 2. 26.

L. RACILIUS. 696-ban néptribun. Cicero *(pro Planc. c. 32.)* nagy hálával nyilatkozik róla, mint olly emberéről, ki ő értte s a közügyért semmi áldozatot nem kimélt. 90. 104. 113,

RANIUS. 538 : 8.
RAVENNA. 284 : 11.
REATE. 142 : 13.
REGILLUS. 542 : 6.
REGINUS. l. Basilus, ki Reginus melléknevet is viselt.

L. REGULUS. Cicerónak egy általunk bővebben nem ismert igen jó embere. 72. 160.

REX (Q. Marcius). 21 : 30. 677 : 1.

RHINTON. 25 : 7.

RHODON. 258 : 1.

RHODUS. 271 : 2.

RHOSUS. 252 : 46.

ROGATIO. 19 : 16.

L. ROSCIUS OTHO. 26 : 10. 562. 563.

ROSEA. 142 : 16.

C. RUBELLIUS. Előkelő római lovag; Q. Turiusnak egyik örököse. 792.

RUBRIA. A Ciceróval barátságban élt Carbonak anyja. 658.

RUFIO. 185 : 4.

RUFIO. 763 : 1.

RUFRENUS. Legatusa, vagy hadtribunusa Lepidusnak. 842.

L. RUFUS (Mescinius). 438 : 1.

RUFUS. Paetus jó barátja. 803.

M. RUFUS. 133 : 4.

RULLUS (P. Servilius). 690-ben Cicero consulságában néptribun, ki azt a hires *Agraria* törvényt inditványozta, melly ellen Cicero a *de Lege Agraria* szóló hatalmas beszédeit tartotta. Lásd : a *Chronologiai Vázlatot* 689 és 690-ik év alatt. 242 : 26.

RUPA. 169 : 1.

P. RUPILIUS. A publicanusok bithyniai társulatának igazgatója. 237.

P. RUPILIUS. 621-ben P. Popiliussal consul. 592.

RUTILIA. 536 : 1.

P. RUTILIUS (Lupus). l. Lupus.

S.

SABINUS. Trebonius szolgája. 720 : 3.

SALAMIS. Sziget és város Attica szomszédságában, hol egykor Telamon, Aiax atyja király volt és hol Themistocles hires tengeri csatáját a persák ellen megnyerte.

Q. SALASSUS. 521 : 11.
SALEBRO. 104 : 3.
SALIARISOK. 195 : 4.
SALLUSTIANUS. 271 : 1.
SALLUSTIUS. 406 : 2.
CN. SALLUSTIUS. Úgy látszik, Cicerónak egy igen meghitt és tehetős szabadosa volt. Lucceiust, ki ő rá is haragudott, Atticussal kibékéltetni igyekszik 7. 8. Cicerót számüzetése alatt hiven szolgálja 59; annak 30,000 sestertzet kölcsönzött 406; vele Cicero a fiját Caesarhoz akarja küldeni 412. Említve van még *de Divinat. I. 28.*
P. SALLUSTIUS. Ismeretlen *pompeianus.* 406. 425.
SALLUSTIUS. Ki valami *Empedoclea* czimü munkát irt; hihetőleg a jól ismert C. Sallustius, a kinek két történelmi remekművét ma is bírjuk. 130.
SALUS. 87 : 2.
SALVIDIENUS. 886 : 10.
SALVIUS. 384. 1.
SAMAROBRIVA. 147 : 7.
SAMPSICERAMUS. Egy fejedelemke Emesában Coelesyriában; hihető az, kit Strabo emlit és kiről Flavius Josephus mondja, hogy II-ik Aristobulus zsidó királynak ipa volt s Pompeius triumphusánál a többi fogjok közt szinte vasban kisértetett; de Flavius *Sampsigeramos*nak irja őt. 40. 42. 43.
SAMNIUM. Alsó-Italia egy vidéke, mellynek régi hires vitéz népét a *samnitákat* 70 évig folytatott háború után birta csak Róma meghóditani.
SAMUS. Sziget a ioniai tengerpartnál hason nevü egykor hires várossal, melly eredetileg *Partheniának* hivatott s hol Pythagoras született.
SARA. 735 : 10.
SARDI VENALES. 636 : 4.
SARDIS. 232 : 2.
SASERNA. 716 : 10.
SATRICUM. 146 : 16.
SATRIUS (Caninius). l. Caninius Satrius.
SATURNALIA. 228 : 1. 651 : 5.

SATURNINUS (Annius). 184: 2.

CN. SATURNINUS. Az a kit Cic. *(Orat. pro Planc. c. 8.)* „ornatissimus és optimus vir“ czimmel illet és kit Cn. Domitius bűnperbe idézett. 280.

SATYRUS. 540: 6.

L. SAUFEIUS. Egy vagyonos római lovag, ki, mint szenvedélyes epicureista, rokonelvű barátját Atticust annyira szerette, hogy bár magának Italiában nagy birtokai voltak is, annál Epirusban évekig ellakott s egyéb gondja nem volt, mint philosophiája elvei szerint az életet függetlenül, megelégedve és kellemesen tölteni el. 8. 34. 109. 718.

SCAEVA. Caesar egy ismeretlen veteranusa. 697.

SCAEVOLA. 205: 5.

SCAPTIUS. A salamisiak hitelezője Cyprusból. 250. 256. 264.

M. SCAPTIUS. 250: 22.

SCAPULA. 553: 6.

SCATINIA TÖRVÉNY. 279: 10.

SCAURUS (M. Aemilius) *id.* Nevezetes férjfiú a köztársaság idejéből, a kiről Cicerón kivül más római irók, mint Sallustius, Frontinus, Valerius Maximus, id. Plinius és Aurelius Victor is emlékeznek. Középszerű sorsból jeles szónoki tehetsége által a legfőbb hivatalokra jutott. Volt consul, első senator *(princeps senatus)* és censor is; s különös szilárdságánál és azon méltóságos magaviseleténél fogva, mellyet mutatott, úgy a tanács, mint nép előtt rendkivüli tekintélyben állott, noha e tulajdonai mellett egyszersmind felette ravasz ember is volt, ki önző s dicsvágyó szenvedélyét ügyesen palástolgatni tudta. Magát a hadi pályán is, előbb a gallusok, később a Jugurtha ellen viselt háborúkban mint fővezér kitüntette; amott szerzett érdemeiért triumphussal is megtiszteltetett: de emitt árulás gyanújába esett, noha abból úgy kitudta magát tisztitni, hogy még azután nemcsak ismét consullá, de majd censorrá is el lőn választva. Censor korában az *Aemilia-Útat* és *Mulvius-hidat* csináltatta. Szigorának, szilárdságának, követelt s elismert tekintélyének bizonyságául szolgálhatnak a következők: Consulságában P. Decius praetort, mert ez előtte ülőhelyéből fel nem kelt, székéből úgy ki-

rántotta, hogy rajta a ruha szétszakadt, azután a széket összetörte s nyilván kihirdette, hogy senki Decius biráskodását többé használni ne merje. Egy fiját azért, mert ez mint katona, őrállomását elhagyta, szeme elébe nem bocsátotta, a miért bújában a fiú magát megölte. A Saturninus néptribun, Glaucia praetor s Equitius által fölidézett néplázadás alkalmával, mikor a nagy réműlésben mindenki eszét vesztette, ő, bár ekkor már aggott öreg volt, elszánt bátorsággal hívta föl Marius consult a szabadság és törvények fegyverreli védésére; nemcsak, hanem maga tüstént fegyvert hozatott s egy dárdát felkapván arra támaszkodva állt őrt a curia ajtajában s ezzel az egész tanácsot és lovagi rendet a lázadás megfékezésére föllelkesitette. Mikor Varius néptribun őt a nép előtt árulással vádolta, így szólott a néphez: *a sucroi Varius Aemilius Scaurust árulással vádolja: Scaurus ezt tagadja. Mellyiknek illö inkább hinnetek?* Scaurus önmaga leirta életét s más munkákat is adott ki, mellyek magok idejében nagy becsesel birtak, de belölök semmi sem maradt fenn. 148.

SCAURUS (M. Aemilius) ifj. Fija az előbbeninek. Hires azon fényes játékokról, mellyeket aedilis curulis korában adott s azon pompás és nagyszerű szinházról, mellyet építtetett. Ezekre kiadott tömérdek költségeivel gazdag vagyonát fölemésztette s magát nagy adósságokba verte. A honnét sardiniai propraetorságában olly zsarolásokat követett el, hogy azokért a szárdok ellene Rómában panaszt emeltek; minek folytán pörbe fogatott s ez alkalommal egyik védője Cicero volt, a kinek védbeszédéből némelly csekély töredékek ma is megvannak; ezenkivül még nyolcz consularis férjfi (közttök Hortensius s Pompeius) és a Sylla fija Cornelius Faustus is dicsérőbeszédeket tartott mellette. E különös részvétet egybeköttetéseinek köszönhette csak, mert maga Sylla most emlitett fijával, gyermeke pedig a Pompeius fijaival anyúl testvér volt; emezeknek Pompeiustól eltaszitott anyját Muciát Scaurus, az övét viszont Sylla dictator vévén feleségül. Magának aedilisségi költekezésein kivül a nép előtt nem sok érdeme volt és ennek is azzal, hogy apját, kinek jelességével nem birt, a gőgös modorban majmolni akarta, igen sokat ártott. Pörében M. Cato praetornak elnöksége alatt 22 senator, 23

lovag s 25 kincstártanácsos *(tribuni aerarii)* biráskodott és e 70 szavazókból itélethozáskor 37 részéről elmarasztaltatott. Volt egy pompás háza a *Palatiumon (de Offic. I. 39.)*, melly később Longus Caecina birtokába, négy roppant oszlopa pedig a Marcellus szinházába jutott. Scaurus nagyszerü szinházának leirását lásd Pliniusnál *(Hist. Nat. XXXVI. 24.)* 141. 146. 149. 156.

SCEPSIUS. 30: 4.

SCIPIO AFRICANUS (Minor). Atyja a macedoniai királyt Perseust legyőzött hires hadvezér *Paulus Aemilius* volt. Miután Scipio Africanus egyik fijától adoptálva lőn, *P. Scipio Aemilianus*nak hívatott s magát a Nagy Scipió nevére rendkivüli tehetségei, polgári és hadi erényei által teljesen érdemesitette. Hadi pályáját mint néptribun Hispaniában kezdette L. Lucullus consul parancsnoksága alatt, hol egy a római katonákat gúnyolva kihívogató óriás termetü spanyol vitézt párviadalban megszégyenített s egyéb hős tettei s nagy népszerüsége által is úgy kitünt, hogy Lucullust maga iránt féltékenységre gerjesztvén, ez őt azon megbizással, hogy neki Afrikából Massinissától elefántokat szerezzen, eltávolitni jónak találta. De Scipió megbizatásának emberül megfelelt, Massinissánál szives fogadtatásra talált s kapott tőle elefántot a mennyi csak kellett. A harmadik poenus háborúkor Manlius Nepos consult Afrikába kisérvén, ott magát olly vitézül viselte, hogy annak következtében reá egy évre consul lett és a Carthagó elleni háború vitele neki adatott át. Első évben Carthagó ostromlásával nem boldogúlt; de a másodikban a várost szerencsésen bevette és a tanács parancsából földig lerontatta; mi emberséges szivének nehezére esett és e vad pusztitást maga megkönnyezte. Innét triumphusban tért vissza Rómába s ekkor kapta a *II-ik Africanus* nevet. Aztán Egyiptomba Ptolemaeus király beiktatására követül küldetett s e fényes küldetésében olly egyszerüen lépett föl, hogy magával Panaetius philosophuson s két szolgán kivül több kisérőt nem vitt. *(Valer. Max. IV. 3: 13. Acad. II. 2)*. Innét haza jövén 612-ben censor lett s mint illyen a már elharapódzni kezdett erkölcsromlás ellen s ősi egyszerüség mellett erélyesen harczolt. 620-ban másodszor választatván consullá,

a rég sikeretlenül ostromlott hatalmas Numantiát (ma *Soria)* Hispaniában Jugurtha numidiai király segitségével bevette; miért a tanácstól ismét triumphussal s *Numantinus* melléknévvel tiszteltetett meg. Számos érdemei, ritka nagy jelleme s szeretetreméltó volta mellett is élte vége felé, mint I. Africanusnak, neki sem kevés keserüséget kellett nyelnie honfitársai részéről, leginkább a gracchusféle *Lex Agraria* ellenzése miatt. És ezen való bújában barátjával Laeliussal egy Nápoly körüli mezei lakába vonta félre magát, honnét midőn később ismét Rómába visszatért, egy reggel ágyában megfojtva találták. Általános volt a gyanú, hogy kivégzésében neje Sempronia, a Gracchusok nővére is résztvett. Cicero Africanusról azt mondja *(de Orat. III. 7.)*, méltóságos szónok volt s olly kormányférjfiú, ki Xenophon Cyropaediáját kézi könyvéül használta. Mint censornak egy elmés mondását is felhozza *(de Orat. II. 67)*. Az általa tartott hivatalos szemle alkalmával t. i. egy századost, ki Paulus Perseus elleni csatájában nem jelent meg, tribusából kitörölt s midőn a százados magát azzal mentené, hogy ő a tábor őrzése végett maradt el a harczról, Africanus reá azt felelte: *non amo nimium diligentes.* 12. 29. 99. 334.

L. SCIPIO (Cornelius Asiaticus). 670-ben C. Norbanussal consul. Lásd a *Chronol. Vázl.* ez év alatt. 356: 3.

L. SCIPIO (Metellus). 252: 65.

P. SCIPIO (Nasica). Miután Q. Caecilius Metellus Pius fijává fogadta, *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio* nevett vett fel. Anyja Licinia az Orator Crassus leánya: maga Pompeius ipa volt. Fiatalabb éveiben Verrest a törvényszék előtt Cicero ellenében védette. *(II. Verr. IV. 36)*. Favonius által törvénytelen hivatalkeresés miatt vádoltatott. Pompeius 701-ben, midőn csak egyedül consulkodott, leányát nőül, őt pedig az év utolsó hónapjaira maga mellé consultársúl vette. 10. 26.

SCROFA (Cn. Tremellius). 252: 39. *Verr. I. 10.*

SCYRUS. Sziget az aegeumi tengeren, hasonló nevü várossal.

SEBOSUS. Catulus barátjának mondja Cicero. Többet róla nem tudni. 40. 41.

SECUTOR. 308: 4.

SEGULIUS LABEO. 853 : 1.
SEIANUM. 126 : 4.
SEIUS. 201 : 9.
SEIUS. 447 : 1. 515.
M. SEIUS. Talán az előbbi Seiusnak testvére s az, kiről Cic. *(de Offic. II. 17.)* említi, hogy drágaság idején a népnek egy garason adta a búza vékáját; id. Plinius meg *(Hist. Nat. XV. 1.)* azt mondja, hogy 680-ban, mikor aedilis volt, egész esztendőt át az olajat 10 fontjával egy-egy garasért mérte ki, és ki végre e túlzott jószivűsége mellett úgy tönkre is jutott, hogy már római lovag létére lovagi censust fölérő vagyona sem maradt. *(Orat. pro Planc. cap. 5.)* 786.
SELEUCIA. 280 : 1.
SELEUCIA PIERIA. 425 : 1.
SELEUCUS. Lepta szabadosa. 521.
Q. SELICIUS. Valami publicanusféle pénzes senator; Lentulus Spinthernek nagy embere s mikor a tanácsban arról folyt a vita, kit kellene Ptolemaeus egyiptomi király visszahelyzésével megbízni, különösen ezzel tanácskozott Cicero a felett, mint lehessen e czélra Lentulust neveztetni ki. 16. 96.
SELIUS. 229 : 8.
C. SEMPRONIUS (Rufus). Ki M. Tucciust vádolván, mint *calumniator* (patvarkodó) marasztaltatott el. 223. 787. 820.
L. SEMPRONIUS (Atratinus). L. Papirius Mugillanussal viselt együtt censorságot. 658.
SENATUS AUCTORITAS. l. Auctoritas.
SEPTEMAQUAE. 142 : 18.
SEPTIMIA. Talán Sica neje. 519. 777.
C. SEPTIMIUS. Bibulus irnoka. 50.
C. SEPTIMIUS. Augur, ki *(Orat. post redit. II. cap. 9.)* is említve van. 529. 530.
SEPYRA. Népes helység Ciliciában, az Amanus mellett, mellyet Cicero az általa meghóditott helyek közt említ fel. 338.
SEQUANUSOK. Azon a vidéken, hol Sequana folyó (a mai *Szajna* Burgundiában) ered, lakott galliai népség. 24.

SERAPIO. Görög geographiaíró Antiochiából, kit id. Plinius is említ az általa használt írók jegyzékében. Többet róla nem tudni. 30. 32.

SERAPIO. Ennek neve volt az Africanus szobra alá írva; talán a művész neve lehetett. Plinius említ egy Serapió művészt, de ez festész, nem szobrász volt, azonkivül emberi alakot előállítni nem is tudott. *(Hist. Nat. XXXIV. 10.)* 252.

SERAPION. Ismeretlen. 383.

SERRANUS (Domesticus). l. Domesticus.

SERRANUS (Sex. Atilius Gavianus). 88: 9.

SERVILIA. 774: 16.

C. SERVILIUS (Ahala). 50: 11.

L. SERVILIUS (Postumus). Q. Turius örököseinek egyike. 792.

M. SERVILIUS. 223: 10. 264.

SERVILIUS (Strabo). 235: 3.

P. SERVILIUS (Vatia Isauricus) *id.* Derék hazafi s jeles hadvezér. 674-ben App. Claudius Pulcherrel consul volt. Azután ciliciai proconsul lett; midőn Lyciában a tengeri rablók ellen harczolván, azokat megsemmisitette; több velek tartott városokat is, mint Corycum, Olympus, Phaselis, Attalea, elfoglalt és a szomszéd Isauriát szinte meghóditotta. *Indomitos curru Servilius egit Isaurus.* (Claud. I. 18.); a honnét *Isauricus* melléknevet kapott s triumphussal is megtisztelteteett. A hadi zsákmányból, mellyet tett, semmit el nem sajátitott, hanem arról triumphusa alkalmával a legpontosb és részletesb számadást mutatta elő. *(II. Verr. I. 21).* Nagy embere s barátja volt Cicerónak, ki őt viszont fölötte becsülte és többek közt *vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus* czimmel tiszteli meg *(Orat. pro lege Manil. c. 23).* Valerius Maximus, ki őt *Censorius*nak is nevezi, azt beszéli róla, hogy midőn egyszer a forum mellett elmenvén, ott valami vádlott ellen tanúkat kihallgattatni látott, ő is önként a tanúk közé állt s igy szólott: *én, birák, a vádlottat nem ismerem, miféle ember s méltán került-e vád alá, nem tudom: róla csak annyit mondhatok, hogy velem egyszer a laurentumi úton igen szoros helyen találkozván, lováról leszállni nem akart. Ti dolgotok megitélni, érdemes-e ezt tekintetbe vennetek; részemről nem*

véltem elhallgatandónak. Erre a birák, ki sem hallgatva a többi tanúkat, az embert legott elmarasztalták, mert, úgy mond, arról, ki illy nagy férjfiú iránt tiszteletlenséggel viseltetett, minden rosszat föltettek. 90. 92.

P. SERVILIUS (Vatia Isauricus) *ifj.* Fija a föntebbi Servilius Isauricusnak. 699-ben praetor, 705-ben Julius Caesarral consul volt s mivel ekkor Caesar Macedoniában Pompeius ellen harczolt, ő otthon a consulságot egyedül folytatta. Azután Ázsiában proconsulkodott. Cicerónak több levele van hozzá. Kettőben *propraetornak* azért czimeztetik, mert Ázsia praetori provincia volt; *collegának* pedig azért, mivel ő is, mint Cicero, augurságot is viselt. Előfordúl: 24. 26. 99. 142. 149. 462. 508. 509. 510. 511. 512. 513.

P. SERVILIUS (Casca). Caesarnak egyik gyilkosa. Viselt néptribunságot; irt valami munkát is, de mifélét, nem tudni. 627. 783.

Q. SERVILIUS. 265: 2. 275: 5.

SEX. SERVILIUS. Miló és Cicero jó embere. 178. 655.

SERVIUS. Cicerónak ellensége. 104. 206: 6.

SERVIUS (Claudius). Papirius Paetus egy tudós rokona, kinek halála után maradt könyveit Paetus Cicerónak ajándékozta. 25. 450.

SERVIUS POLA. l. Pola Servius.

SESTERTIUS. 1: 9.

SESTIUS. 314: 5.

C. SEXTILIUS (Rufus). 704-ben Cyprusban volt quaes. tor, hová, úgy látszik, Caesar nevezte ki; mert előbb Cyprusnak, melly a ciliciai proconsulok alatt állt, külön proquaestora nem volt. Azomban e quaestorságát Caesar halála után is meghagyta nála a tanács és mikor Cassius Dolabella ellen csatázott, ő volt neki tengeri hadparancsnoka. 675. 859.

Q. SEXTILIUS. 90: 17.

L. SEXTIUS. 644. 4.

P. SEXTIUS. Lucius fija, Cicero és Antonius consulságában fővárosi quaestor; 691-ben ez utóbbinak Macedoniában proquaestora s Cicerónak nagy embere; 696-ban mint néptribun Cicero visszahivatásán buzgóan dolgozott és abban a vérengző utszai verekedésben is, a mellyet Clodius Cicero

miatt támasztott, olly nagy részt vett, hogy magát is Castor templomában, hova menekűlni akart, majdnem agyonverték és csak a segitségére odaérkezett Bestia mentette meg az életét. Ezért M. Tullius Albinovanus által a csendháborítók sorában ő is pörbe idéztetett, melly alkalommal Hortensiuson kivül Cicero is egy máig fenn levő beszédében *(Orat. pro Sextio)* olly sikerrel védte őt, hogy egészen fölmentetett. 700-ban praetorságot, 704-ben pedig Ciliciában propraetorságot viselt. A polgárháborúban Pompeius részén hadparancsnok volt és bizonyos pénzöszveget, mellyet Mescinius Rufus, Cicero quaestora, a kincstár számára letett volt, Pompeiusnak használatra kiadott. A pharsaliai csata után Caesarnak hódolt. Emlittetik *(Catil. I. 8. Post. redit. I. 6. II. 8)*. Van hozzá Cicerónak egy levele, a 15-ik; ezenkivül előjön még: 69. 72 74. 75. 80. 89. 99. 102. 339.

P. SEXTIUS (Publius fija). 176: 1.

SICA. Több felőle nem tudatik, mint hogy Cicerónak igen kedvelt barátja volt és hogy a calabriai parton, Siciliával általellenben, *Vibo* körül egy mezei jószágot bírt, hol a bujdosásban levő consularis férjfiúnak több napokig maga nem kis koczkáztatásával biztos szállást s menedéket adott. 54. 55. 59. 556.

SICINIUS. 187: 14.

SICURRA. Felix szolgája. 159.

SICYON. Város Peloponesusban, Achaiában, közel Corinthushoz. Aratus görög költő hazája; gazdag olajterméséről, finom bőrkészitményéről, jelesen czifra varrásu lábbelijeiről hires. Cicero még *de Oratoréjá*ban is (lib. I. cap. 54.) fölemliti a sicyoni csizmákat.

SIDA. Tengerparti város Pamphyliában.

SIGAEUM. 108: 12.

SILANUS. 833: 4.

A. SILIUS. Ennek kertjét is szerette volna Cic. Tullia fanumához megvenni. 543. 546. 549.

P. SILIUS. 694-ben *praetor urbanus*, 702-ben Bithyniában s Pontusban proconsul volt. Van hozzá Cicerótól öt levél hanem hogy a 674-ik levél neki szól-e, vagy más Siliusnak — meghatározni nem lehet.

SINUESSANUM. 715: 3.

SIPONTUM, SIPUS. Város Apuliában, a mai *Siponto* Nápolyban, hason nevű tengeröböl mellett.

SIPYLUS. 130: 3.

P. SISER. Szabados. 408.

SITIUS. Ismeretlen egyén. 736.

SMYRNA. Már a hajdankorban híres tengerparti kereskedő város s mint vélik, Homerus szülőhelye. Gyönyörű szép vidékéért, sok nemes gyümölcseiért és a fényüzés ottani számos élvezeteiért folyvást látogatva volt az idegenek által. Plutarchus azt a furcsát beszéli róla, hogy egyszer a sardisiak a várost ostrommal akarták bevenni s beizenték a lakóknak, hogy ők addig az ostrommal fel nem hagynak, míg nekik a smyrnaiak feleségeiket használatra ki nem küldik; mire a városiak azt tették, hogy szolgálóikat nejeik ruháiba átöltöztetve küldték ki hozzájok s mikor ezekkel a sardisiak jó hiszemben kedvökre mulattak, Smyrna polgárai reájok rohantak s őket egy lábig lekaszabolták. Ma is nevezetes kereskedő város a török uralom alatt, hol neve törökül *Ismir*.

SOCRATES. Athenaei nagyhirű bölcs, kit Quintilianus minden utóbbi philosophusok *kútforrásának*, Cicero *fejedelménck* nevez; melly czimeket teljes joggal meg is érdemlette; mert hozzáfogható erkölcs-reformator Krisztuson kivül, kihez elveire, tanitási modorára, feddhetetlen életére s végkimenetelére nézve is nagyon hasonlitott, még több nem volt. Születetett *Alope* nevű egyszerű faluban Kr. e. 470 évvel szegény szülőktől — atyja Sophroniscus egy nem igen ösmert képfaragó, anyja Phanarete pedig bába lévén. Szük házi körülményei mellett mint találta módját, hogy magát a korában divatos magasb kiképzetés minden jóvoltaiban részesithesse, nem tudni, mivel ifjúsága éveiről biztosb adataink nincsenek. Beszélik, hogy eleinte apja mesterségét kezdte üzni és hogy a *Gratiák* három szobra, mellyeket ekkor készitett, egész Pausanias koráig fennállt még az *Akropolis* bemenetelénél. Mi bölcsészeti rendszerét nézi: azt szerencsés geniusa, az Apolló templomának γνωθι σεαυτον (ismerd magadat) föliratából kapott intés után, ön magából fejtette ki. Ez úton tett elmélkedései megtaláltatták vele az ember igazi rendeltetését,

mi is az *erkölcsi* és midőn ez iránt nagy örömmel meggyőződött magát mint az istenség küldöttét testestől lelkestől e dicső tan hirdetésére szentelte s arra törekedett, hogy polgárársait élőszóval adott könnyű felfoghatású oktatásai által, jó, becsületes és erényes emberekké képezze. De neki is, mint minden új tan hirdetőjének, ellenségei akadtak, kik az uralkodó bal vélemények ellen tett szabad nyilatkozatait vagy értetlenségből, vagy gonosz szándékból félremagyarázták s őt vallás-hamisitónak, új istenek költőjének, ifjúság megrontójának kiáltozták s mint illyent a fölizgatott népnél beperelték, melly őt oktalanúl méreg általi halálra itélte s azonnal siralomházba vitette. De mert a szent hajó Delosba Apollo s Dianna ünnepére épen a halálos itélet meghozatása napján indúlt el, egy régi törvénynél fogva, a végrehajtással annak visszaérkeztéig, vagyis 30 napig kellett még várni. Ez alatt Socratest barátai a börtönben mindennap meglátogatták s megszöktetésére módokat kerestek s találtak is, de őt, ki azt elveivel meg nem férőnek vallotta és a haláltól úgy sem félt, sehogy arra reá nem bírhatták s a helyett hogy vigasztalást másoktól várt volna, a körülötte lévőket maga vigasztalta folyvást fenséges oktatásai által s mikor a percz elérkezett, a méregpoharat méltóságos léleknyúgalommal kiüritette előttök s ezzel palástjába burkolódzva a pamlagra dőlt s lelkét kiadta 70 éves korában, Kr. e. 400 ével. Holta után nemsokára ártatlanságáról mindenki meglőn győződve s az athenaeiek a rajt elkövetett méltatlanságnak tulajdonitván a rájok bekövetkezett csapásokat, az ellene hozva volt halálos itéletet megsemmisitették; fő vádlóját Melitost kivégeztették, a többit pedig száműzték s emlékéül pompás érczszobrot emeltek. Socrates nem csupán mint bölcs és olly népoktató, ki erkölcsi s politikai tanait polgártársainak magán s nyilvános helyeken szabadon hirdette, de mint hivatalnok a köz tanácskozásokban, sőt mint katona is a harcztéren kitünő jelességgel bírt. Házi körében mint családapa szinte példányképül szolgált. Házsártos nejének Xantippénak sok gyengeségeit szeretetreméltó jó kedvvel viselte s három gyermekeit fáradhatlan szorgalommal ápolta s képezte. Külseje nem volt kellemes; fejét Plato Silenusfőhöz hasonlitotta, de szellemi bájaival meghó-

ditott minden szivet. Mint Krisztus, úgy ő is egy irott munkát sem hagyott maga után.

SOLON. A hét görög bölcsek egyike s hires athenaei törvényhozó Kr. e. 600 évvel. Pisistratus tyrannusnál gyanúba jövén, előle Athenaeből megszökött s hosszas bolyongása után Lydiában a gazdag Croesusnál vonúlt meg; ki tőle egykor kérdezvén: ismer-e nálánál boldogabb halandót? reá azt felelte: *Igenis, Athenaeben ismerek egy szegény, de becsületes Tellus nevü embert, ki tanyáján úgy vénült meg, hogy soha szülőfölde határán túl nem volt. Lehet, hogy valaha Croesust is boldognak fogják mondani, hanem élete végső napjáig senki magát annak nem mondhatja.* Croesus utóbb e mondatnak köszönhette csak életét. Mert midőn a persa királyt Cyrust haddal megtámadta, a csatában elfogatott és már máglyára volt téve, hogy elevenen égettessék meg. Ekkor a Solon mondása eszébe jutván, egyre annak nevét kiáltozta; mit Cyrus meghallván kérdezte, micsoda isten, vagy ember az, a kihez Croesus kiabál? s miután neki a dolgot elbeszélték, azt szivére véve Croesusnak legott megkegyelmezett és őt udvarába s barátságába fogadta. Solon 10 év múlva visszament Athenbe s ott örömmel is fogadták, hanem az ismét kitört zavarok miatt újra otthagyta e várost végképen; azontúl többé elő nem került és nyomtalanúl veszett el. Voltak költeményei is, mellyekből néhány töredék máig fennmaradt s bennek szabad szellem, jó szív s honszerelem hangja uralkodik.

SOLONIUM. 28 : 11.

SOPHOCLES. Görögország ama dicső tragicus költője, kit e pályán mái napig senki utól nem ért s nyelvszépségre nézve talán soha utól sem fog érni. Született Athenaeben Kr. e. majdnem 500 évvel, előkelő, gazdag családból, ritka nemcsak lelki, de testi tulajdonokkal is megáldva, úgy hogy ez utóbbiakból csak az egy szép hangot tagadta meg tőle a természet. Igy ellátva fényes pálya állt előtte nyitva és nemcsak mint iró, de mint polgár s katona is kitűnő érdemeket szerzett magának. Periclesnek az *archonságban* tiszttársa, Thucydidesnek a samosi háborúban kisérője volt s neve az athenaei főpapok közt is tündöklik. A szinköltészetben Aeschylusnak előbb tanitványa, aztán vetélytársa és utóbb le-

győzője lőn. Az olympiai versenyeken ellenében 19-szer nyerte el a dijjat. Nagy hirre tévén szert, több királyi udvarokba meghivást kapott, de nem fogadta el s azon számos megtiszteltetések mellett, melyek mindenfelől érték, olly szerény volt, hogy a vele tüzes vetélkedést folytatott Euripides temetésénél gyászruhában jelent meg és ekkor a darabjátszó szinészeket is fejdisz nélkül léptette fel a szinpadon. Maga késő vénséget ért s folyvást élénk és tevékeny életerővel bírt; úgy hogy midőn 80 éves korában egy hálátlan fija, töle mint tehetetlen öregtől gazdasága kormányzatát el akarta vetetni, ő a birák előtt egy épen akkor készitett *Oedipus Colonosban* czimü darabját olvasta fel; mire azonnal kedvező itéletet kapott s egész triumphussal kisértetett haza. Meghalt 95 éves korában. Halálát különféleképen beszélik; némellyek azt mondják, hogy az 90 éves korában irt *Antigone* czimü drámájának felolvasása közben, mások hogy az olympiai versenydijj nem várt elnyerése feletti nagy örömében, végre hogy egy szőlőszemnek torkán akadása miatt történt volna. Síremléke Bacchus márvány szobrával ékesittetett, melly az Antigone gyász álarczát tartotta kezében. 130-ra számitott drámái közől csupán hét tragoediája maradt meg; mellyek a magok nemében mind valódi remekeknek tartatnak. Cicero, ki Sophoclest legtudósabb embernek s isteni költőnek nevezi, annak (*de Divin. l. I. cap. 25.*) egy különös álmát hozza fel. Egyszer t. i. Hercules templomából valami sokat nyomó arany csésze lopatván el, Hercules Sophoclesnek álmában megjelent s megmondta, ki légyen a tolvaj. De Sophocles erre semmit sem adott. Hanem miután ez álma több izben megújult, végre azt az Areopagusnál följelentette. A birák befogatták a Sophoclestől megnevezett embert és ez vallatás alá vetetvén elismerte a lopást és azonnal meghozta a csészét. Innét Herculesnek ezt a templomát *Hercules Index*-nek nevezték el. 33. 42. 111.

SOPOLIS. 149: 34.

SOSIS. 498: 1.

SOSITHEUS. Cicero felolvasó szolgája. 16.

C. SOSIUS. 704-ben praetor. 329. 341.

SPINTHARUS. 618: 18.

SPINTHER. P. Lentulus Spinther fija. 582.

SPONGIA. 21 : 20.

SPURINNA. 803 : 4.

SPURIUS. 594 : 10.

STABIANUM. 126 : 4.

STATIELLAE. Egész neve : *Aquae Statiellae ;* város Liguriában : a mai *Aqui.*

L. STATILIUS. Augur. 529. 530.

STATIUS. Q. Cicero kedvencz rabszolgája, kit ura felszabaditván, határtalan bizalmában részesített. De hogy erre érdemes nem volt, mutatja az, mert az öreg Cicero nemcsak ezért, de már azért is nagyon boszonkodott, hogy öcscse őt felszabaditotta. 44. 45. 52. 256.

SEX. STATIUS. 184 : 12.

STRABO (M. Laenas). 534 : 3.

STRATORIUS. 772 : 2.

C. SUBERINUS (Calenus). Cicerónak jó embere s Leptának közel rokona. 553.

SUBSCRIPTOR. 50 : 9. 223 : 5.

SUBURBANUM. 562 : 5.

SUCRO. Folyó Hispania Tarraconensisben : ma *Jucar* Spanyolországban.

SUESSA. Város Campaniában *Aurunca* melléknévvel. Volt másik is, u. m. *Suessa Pometia* Latiumban.

SUFENAS. 339 : 9.

SULMO. Város Italiában a *pelignusok* földén, hol Ovidius született ; ma *Sulmona* Nápolyban.

SER. SULPICIUS (Rufus) *id.* Róma elsőbb családaiból s derekabb férjfiaiból való. 691-ben a consulságért pályázásnál Murena legyőzte s csak 702-ben M. Marcellussal lőn elválasztva consullá és mint ollyan, tiszttársának azon inditványát, hogy Julius Caesar Galliában idő előtt felváltassék, s távollétében consulságért föl ne léphessen, hathatósan ellenzette. A polgárháborúban is Caesar pártján állott, sőt fiját is Pompeius üldözésére kiküldte és ennek legyőzetése után Caesar által Achaia parancsnokává tétetett. Befolyását, melylyel Caesarnál birt, nem saját hasznára, hanem polgártársai javára s megmentésére intézte ; de a mint Caesar kivégeztetett, an-

nak többé semmi rendeletét s adományozását érvényesittetni nem akarta. Mikor Antonius Mutinát ostrom alatt tartotta, ő küldetett hozzá a tanács részéről egyik követül; hanem e követségénél már éltes korában utól érte a halál. Ser. Sulpicius, ki a maga idejében nagy jogtudós s jeles szónok is volt, irt számos s jelesen jogtani munkákat, mellyekből Gellius többféléket idéz. Cicero őt mind tudománya, mind jelleme végett becsülte és vele élénk levelezést folytatott. Van hozzá 18 levele és neki is Ciceróhoz kettő. Az ő nejét Postumiát is szeretgette Caesar. 31. 191. 380. 381.

SER. SULPICIUS (Rufus) ifj. Fija az előbbi Ser. Sulpiciusnak. 461 : 4. 469. 786.

SUPPLICATIO. 116 : 2.

SURA. 647 : 3.

SYBARIS. Nagy fényűzéséről s elpuhultságáról hires város Lucaniában, a tarentumi öböl mellett; ma csak romjai látszanak.

SYBOTA. 195 : 2.

L. SYLLA (Cornelius). Iratik Sullának is. Ama hallatlan kegyetlenségéről híres római dictator. Származott a Corneliusok régi családából. Ifjú korában tudományos neveltetésben részesült s úgy a latin, mint görög irodalomban jeles előmenetelt tett, de a mellett mindennemű kicsapongásokba el volt merülve. Egy nyilvános személy örökösül nevezvén őt, ez úton és házassága által nagy vagyonra tett szert, mellyet egészen dicsszomjas terveinek kivitelére forditott. Elsőben Marius alatt Afrikában quaestorkodott, a midőn Jugurtha legyőzése egyenesen neki tulajdonittatott. Azután ismét Marius oldalán harczolt egy darabig legatusképen a cimberek ellen; hanem később tőle a másik consulhoz Catulushoz ment át. 658-ban voksvásárlás utján praetor, majd Ciliciában propraetor lett, a hol Ariobarzanes cappadociai király visszahelyezése és a parthusokkal kötött szövetsége által a köztársaságnak nevezetes szolgálatokat tett. A *Szövetséges háborút*, mondhatni ő s nem Marius végezte be. Ezen érdeméért 665-ben consullá lőn választva és a provinciák sorsolásánál neki Azsia jutott, hol akkor a birodalmat Mithridates részéről, ki Görögország nagy részét már hatalmába kerité, nagy

vész fenyegette. Ez első *Pontusi háború* vezetésével Sylla bizatott meg először, de irigye a 70 éves vén Marius, Sulpicius néptribun által kieszközölte, hogy a Sylla megbizatása visszavonatván, annak helyébe ő neveztessék hadparancsnokká. Sylla ezen, úgy azon, hogy az ellene tett izgatás alkalmával egy veje is megöletett, felbőszülvén, Nolától hadával egyenest Rómának indúlt és a fővárost megszállván az onnét ijjedtében megszökött Mariust a tanács által hon ellenségének kiáltatta ki s fejére és Sulpiciuséra jutalmat hirdetett; a minek következtében Sulpiciust egy szolgája meg is ölte; de noha értte a jutalmat megkapta, egyszersmind mint ura árulója a *Tarpeius sziklájáról* löketett le. Ezek után Sylla Mithridates ellen indúlt; tőle az elfoglalt tartományokat, roppant sarcz mellett mind visszaszerezte; ugyan ekkor kemény ostrom után Athenaet is bevette, hanem lakóinak, őseik érdemeiért megkegyelmezett. Ez alatt otthon a Marius pártja ismét erőt vett és a Sylla emberein véres boszút gyakorolt. Ennek hirére Sylla 40,000-nyi hadával Róma felé nagy csendesen, mintha triumphusra menne, megindúlt. Az ellene kimozdúlt három hadtestet, Marius, Carbo és Telesinus alatt, rendre leverte és ezzel Rómába, rettentő boszút lihegve, bevonúlt. Elsőben azt a 8000 embert, a kik neki önként meghódoltak, a circusban mind lekonczoltatta. Azután egy számüzetési rovást készitett, mellyben 500 legelőkelőbb polgárra volt halál s vagyonvesztés kimondva és vagyonuk a gyilkosoknak igérve, ezenfölül gyermekeiktől is életök fogytáig a hivatalképesség elvéve. Róma s egész Italia borzasztó mészárlás szinhelyévé váltak; Praeneste a *marianusok* vég menedéke, földig lerontatott, lakói egy lábig leölettek; hasonló sors jutott több italiai városoknak is. A kiküldött gyilkosok miatt, kik közt Catilina legkegyetlenebbül szerepelt, olly általános rémület s felfordúltság uralkodott, hogy a proscribáltak nejei férjeik lől az ajtót elzárták s többen ezek közől saját házaik előtt végezték ki magokat s a fiak az apák gyilkosai lőnek és a kétségbeesett polgárok a sírok és völgyek rejtekei között vonták meg magokat. Összesen 7 praetor, 60 aedilis, 200 senator s 150,000 más polgár esett áldozatúl e Sylla és Marius közt folyt veszekedésnek. Sylla, miután hatalmát ez úton

megalapítva látta: a 120 év óta használatban nem volt *dictatori* czimet s *Felix* melléknevet 671-ben magára ruházván, a leölttek és száműzöttek javait a maga 47 legiójának kiosztogatta, — a néptribunok törvényhozásba befolyását megszüntette; a proscribáltak rabszolgáiból 1060-nak római polgárjogot adott, őket magáról *Cornelianusok*nak hivatta s végre bú- s szabadságfelejtés okáért a népnek nagyszerű circusi játékokat tartatott. Azomban egy pár év múlva (674-ben) a világ bámulatára, dictatorságáról egyszerre önként lemondott s pedig (mi még csodálatosb) azon ünnepélyes nyilatkozat mellett, hogy kész minden tetteiről bármikor számolni s magát a törvények előtt igazolni. De őt számadásra vonni senkinek eszébe nem jutott s ő, ki a hatalom birtokában polgártársait megtizedelte, midőn azt letette, sőt fegyveres őreit is mind elbocsátotta, a szószékről egész biztosságban lépdelt haza felé a nép között és azontúl praenestei mezei birtokán elvonúlva részint viselt dolgai megirásával foglalkozott, részint a körébe gyüjtött kéjhölgyekkel, szinészekkel, bohóczokkal sat. töltötte idejét, mígnem csakhamar, u. m. 675-ben ugyanott egy rút nyavalyában t. i. *tetükórságban* 60 esztendős korában elhalt. A nép, mellyet iránta nagylelkű lemondása végkép kiengesztelt, számára nagyszerű temetést rendezett s hulláját különös tiszteletből, (mellyben a királyok kora óta egy római polgár sem részesült) a Mársterén égette meg. 24. 29. 356.

P. SYLLA (Cornelius). L. Sylla dictator testvérének, Ser. Cornelius Syllának fija; kit nagybátyja a proscribáltak javai elkobzásánál irnokúl használt. Később P. Autronius Paetussal consulságért lépett fel s el is választatott: de mindketten voksvásárlásért vád alá vetetvén, választásuk megsemmisittetett s helyökbe vádlóik L. Cotta s L. Torquatus lettek consulokká 688-ban. Aztán vádlójának fija L. Torquatus összeesküvésért fogta perbe s ez alkalommal Cicero védte őt azon beszédével, melly *pro P. Sylla* felirást visel. A polgári háborúban Caesar részén állott. Említve van Sallustiusnál és Svetoniusnál is. 89. 149.

SYNNADA. Város Nagy-Phrygiában; jeles márványáról nevezetes.

SYRACUSAE. Legnagyobb és legszebb régi görög város Siciliában. A II-ik poenusi háború alkalmával M. Marcellus vette be s rabolta ki sok drágaságait. Itt születtek Theocritus, Archimedes, Epicharmus s Vopiscus tudósok. Cicero részletes leirását adja. *II. Verr. IV. c. 52—55.*

SYREGIUS. 736 : 3.

SYRO. Cicero és Trebianus epicureista barátja; az, kiről *de Finib. II. 35.* is tétetik említés. 640.

SYRUS. l. Publius Syrus.

SZAVAZÁS. 18 : 7.

SZÖVETSÉGESEK. 29 : 36. 257 : 11.

T.

TABERNARII. 242 : 18.

TABULA VALERIA. 76 : 2.

TADIUS. Több felöle nem tudatik, mint mi róla az 1 és 4-ik levélben előfordúl; hacsak nem az a Q. Tadius, kiről *Verr. II. 49.* és *IV. 13.* vagy az a *Publius* Tadius, kiről viszont *Verr. I. 39. II. 20. V. 25.* van a szó.

TALENTUM. 250 : 17.

TALNA. 21 : 20.

TALNA JUVENTIUS. l. Thalna.

TARCONDIMOTUS. 221 : 2.

TARENTUM. 170 : 3.

TARICHAEA. 805 : 6.

TARQUINIUS (Superbus). Róma utólsó királya, kin kegyetlen kényuralma miatt a nép a királyi kormányformával együtt végkép kiadott s helyébe köztársasági rendszert állitott.

L. TARQUITIUS. Ismeretlen egyén. 281.

TARRACINA. 124 : 8.

TARSUS. Cilicia egy sik téren fekütt városa; Apollodorus szinköltő s Pál apostol szülőhelye.

TARTESSUS. Régi város Hispania Baeticában, mellynek már Strabo korában nyoma sem volt többé. Némellyek, mint Livius is, *Carteiával* egynek tartják.

TAUROMENIUM. Város Sicilia napkeleti tengerpartján : ma *Taormina.*

TAURUSHEGY. Messzenyúló s többfelé ágazó hegylánez a mai ázsiai Törökországban, mellyből keleten az örökös hóval fedett *Ararát* emelkedik ki, éjszakra nyuló egy ága pedig a Caucasussal ér össze.

M. TAURUS. Q. Cicerónak ismeretlen birtokos szomszédja Lateriumban. 146.

TEANUM SIDICINUM. 334: 11.

TEBASSUS. Caesar egy ismeretlen veteranusa. 697.

TENEA. Egy fáktól körülvett falu Corinthus környékén s egy város Arkádiában.

TENEDOS. Sziget az Aegeumi tengeren hasonló nevü várossal. A tróiai háborúkor e város igen virágzó karban volt s innét szokták a görögök titkon készült cseleikkel megtámadni a tróiaikat.

TERENTIA. Cicero első hitvese. Sem szülőiről, sem Ciceróval történt egybekelése idejéről bizonyos adat nem lévén: Cic. életirója az angol *Middleton* abból, hogy egy nővére *Fabia* Vestaszűz volt, magas számazását, — abból pedig hogy leányát Tulliát 677-ben szülte, azt következteti, miszerint Cicero s Terentia egybekelése 676-ki octobernél későbbre nem tétethetik. Igy Cic. 30 éves korában nősült volna először. Terentia, ki neki 689-ben egy fiút is szült, miután tőle Cicero 707-nak végén elvált, másodszor Sallustiushoz, harmadszor Messala Corvinushoz, negyedszer Vibius Rufushoz ment férjhez és ha Valerius Maximusnak hihetünk, bár beteges testtel bírt is, 103 évig élt.

TERENTIUS. Atticus elveszett szolgája. 252.

P. TERENTIUS (Afer). Ismeretes római comicus költő, kinek szindarabjaiból hatot ma is birunk. Melléknevét onnan kapta, mert Afrikából származott, hol őt kisgyermekkorában P. Terentius Lucanus római senator carthagói katonáktól vásáron vette, azután Rómába vivén ott fölneveltette és szabaddá tette. Versei s jelesen vig szindarabjai által, mellyekben Ciceró- és Varrótól is kiemelt *elegans* nyelv s finom modor uralkodott, hamar hirre kapott, a nagyoknak kedveltjévé, Africanus- s Laeliusnak pedig házi barátjokká is lett. Szinműveit leginkább görög darabokból szokta kölcsönözni, azért újabb darabok gyűjtése végett Görögországba ment, hanem

midőn effélékkel jól megrakodva visszatért, utjában hajótörés által elveszett.

TERENTIUS. Valami tékozló római lovag. 110.

TERENTIUS. 699-ben néptribun. 149.

L. TERENTIUS. 405 : 1.

TEREUS. 756 : 1. 758.

TERMINALIA. 252 : 1.

TERTULLA. 711 : 7.

TERUNCIUS. 293 : 11.

TESTA. l. Trebatius.

TETTIUS (Damio) l. Damio.

TEUCRIS. 16 : 1.

THALLIMETUS. 200 : 5.

THALNA (Juventius). 589 : 1.

THEANUM. l. Teanum.

THEMISTOCLES. Athenae legjelesb férjfiainak egyike, kiről Cornelius Nepos azt mondja, hogy *nálánál nagyobb ember a görögök köztt egy sem volt, hozzá hasonló is kevés.* Ifjúságát feslettségben töltötte; de róla e szennyet számos érdemei, mellyekkel érett korában magát kitűntette, egészen lemosták. Azon nehéz időkben, midőn Xerxes hóditó hadjáratai az egész Görögországot elnyeléssel fenyegették, több nagyszerű tervei és bölcs tanácsai által használt nemzetének. A görök államokat közös ellentállásra tüzelte és egy szövetséges hajóhadat alakitott össze, a mellynek élére Eurybiades spartai hadvezér állittatván, midőn ez vele a szükséges intézkedések megszabásánál olly mérges versenygésbe keveredett, hogy őt még meg is ütötte, a goromba vezért ez egy pár szavával hozta észre: *üss, csak hallgass meg;* mire Eurybiades úgy meghúnyászkodott, hogy azonnal az ő nézetére tért által s ennek következése lett az a hires Salamisi győzedelem, melly a görög szabadságot egy időre megmentette. Athenaet bástyákkal ő vette körül, ugyanő épittette a Piraeusi kikötőt is. Hanem végre irigyei őt is megbuktatták s szülővárosából száműzették. Ekkor, Argosban tartózkodása alatt a spartai Pausanias sokat kisértgette titkon őt, hogy elkeseredett helyzetében egy Görögország ellen forralt boszús tervének kiviteléhez társul megnyerhesse. De Themistocles vele kezet nem

fogott. Minde mellett, mikor az időközben elhalt Pausanias hátrahagyott papirjaiból kiderült, hogy a mondott tervbe ő is be volt avatva, azért, mert azt fel nem adta, a lacedaemonbeliek az összes görög államok büntető törvényszéke elébe akarták idézni. Ezen megrémülvén, Corcyra szigetébe menekült s midőn bizton itt sem maradhatott, Epirusba, onnan meg a Molossusok királyához Admetushoz vonúlt; ki őt, bár általa előbb megbántatott, nemesen fogadta. De mivel a spartaiak kiadását nagyon sürgették, Admetus őt pénzzel ellátva egy aegeumi kikötőbe szöktette; honnan aztán sok viszontagságok köztt Ázsiába vergődvén, ott Artaxerxes Longimanus persa királynak, ki fejére 200 talentum jutalmat tűzött ki, maga adta fel magát; mire a király a 200 talentum jutalmat neki fizette ki olly biztositással, hogy még többre is számolhat, csak ő neki Görögország iránt jó utasitásokkal szolgáljon. Artaxerxes udvarában folyvást nagy kitűntetésben részesült; de midőn a király újra Görögország ellen indúlván, e hadjáratánál őt is munkás részvétre szólitá, Themistocles, hona ellen fegyvert fogni nem akarván, hogy azt elkerülje, magát 65 éves korában méreggel ölte meg. Nagy katona, eleven emlékezetü, éles eszű politikus, jó szónok és elmés ember is volt. Több élczes mondataiból ismerttek a következők: mikor neki Simonides költő a jó emlékezet mesterségét ajánlotta, annak azt felelte: *jobbszeretném a feledés mesterségét, mert emlékezem arra is, mire nem akarnék: de feledni azt sem tudom, a mit óhajtanék.* Egy izben valaki azt kérdezte tőle: vallyon inkább jó, de szegény, vagy nem legjobb, de gazdag kérőnek adná-e leányát? s ő reá azzal válaszolt: *biz' én jobbszeretem az embert pénz nélkül, mintsem a pénzt ember nélkül.* Máskor ismét egy seriphusi emberrel szóvitába elegyedvén, midőn ez előtte azzal kérkedett, hogy neki nem saját érdeme, hanem hona dicsősége ad fényt, ennek azt mondá: *bizony sem nekem, ha seriphusi volnék, sem neked, ha athenaei volnál, hiríinket sem tudnák.* Láss róla többet Cornelius Neposnál. 108. 374.

THEOPHANES. Lesbos fővárosából Mitylenaeból származott görög tudós; ki Pompeius kedvét annyira megnyerte, hogy ez őt összes tábora előtt egy szép dicsérő beszéddel

római polgárrá nevezte ki *(Orat. pro Archia. cap. 10. Valer. Max. VIII. 14.)*; érte az árulást elkövetett mitylenaebelieknek szabadságukat megadta *(Vell. Paterc. II. 18.)* és vele legfontosb, legtitkosb ügyeit közölte. *(Jul. Caes. de B. C. III. 18).* Irt görögül egy hős költeményt Pompeiusról, de a melly nincs meg. Ez a Theophanes az, ki Cornelius Balbust adoptálta s örökösévé nevezte. Mint maga Pompeiusnak, úgy fija is *M. Pompeius Theophanes* Tiberius Caesarnak benső meghittje lett; hanem unokája ugyanezen imperator alatt összeesküvés gyanúja alá esvén, szomorú véget ért. 31. 36. 43. 336.

THEOPHILUS. 525: 1.

THEOPHRASTUS. Egyik leghiresebb görög philosophus. Született Eresiumban Lesbos szigetén; honnét első tanuló évei után atyja által Athenaebe küldetvén, itten előbb Platot, azután Aristotelest hallgatta és ez utóbbi a *Peripatetica Philosophiára* őt nevezte maga után tanárnak; mit Gellius *(Noct. Att. XIII. 5.)* úgy ád elő, hogy midőn a már öreg s beteges Aristotelest tanitványai meglátogatván, kérték volna, nevezne ki maga helyébe előre valakit, Aristoteles igérte, miszerint ezt annak idejében megteendi; de egyszersmind panaszlá, hogy a bor, mellyet iszik, erős és neki nem egészséges, azért szeretné, ha neki egy kis rhodusit, vagy lesbusit hoznának. A tanitványok elmentek s hoztak mind a két féléből. És ekkor Aristoteles megkóstolván előbb a rhodusit, így szólott: *kedves erősitő ital, mondhatom.* Aztán midőn a lesbusiból is ivott volna, azt mondá: *mind a kettő igen derék, de a lesbusi kellemesb.* Igy adta tudtokra, hogy két legjelesb tanitványai közöl nem a rhodusbeli Menedemust, hanem a lesbusi Theophrastust óhajtaná utódául. Már tanuló korában olly gyönyörű előadása volt, hogy azért neki Aristoteles a *Tyrtamus* név helyett, mellyet elébb viselt, első izben *Euphrastus* (szép beszédü), aztán *Theophrastus* (isteni beszédü) nevet adott. Mint tanitó hamar elhiresült s rendes hallgatói száma 2000-ig is ment; kiknek sorában volt Aristoteles fija Nicomachus és Demetrius Phalereus is. Ptolemaeus királytól Egyiptomba, Cassandertől Macedoniába kapott meghivást. Az athenaebelieknél rendkivüli tiszteletben állott s még a köznép is ös-

merte. Midőn egyszer a piaczon egy kofától valamit venni akarván, alkudni kezdett, a kofa hozzá így szólott: *hidd jövevény, nem adhatom alább.* Neki is mint Socratesnek, akadt egy vádlója, ki őt vallástalan elvei végett pörbe idézte: de nemcsak hogy fölmentetett, hanem még vádlóját meg is akarták büntetni. Valami *Leontium* nevü epicureista kéjhölgy meg egy czáfoló iratot adott ki ellene. Számos philosophiai, dialecticai stb. munkákat készitett, a mellyekből Diogenes Läertius 200-nál is többet emlit; de azokból reánk csak kevés maradt. A meglevők közől legismertebb a *Jellemrajzok* czimet viselő, mellyet az újabb irókból többen kezdtek utánozni. Késő vénséget ért, 85, vagy mások szerint szinte 106 esztendős korában halt meg és még ekkor is panaszra fakadt a természet ellen, hogy midőn a szarvasok- s hollóknak hasztalanúl igen is hosszúra, az embernek olly rövidre szabta az életet. *(Tuscul. III. 28).* Temetésén az egész athenaei nép megjelent. Theophrastusnak több jeles mondatai kerengtek, a minők pl. ezek: *csak a tanúlt ember nem idegen s nem szülkölködik barátok nélkül sehol; becsülld meg magadat s nem lesz okod elpirúlni mások előtt.* Az időt *legdrágább kiadásnak;* a pirulást az *erény szinének;* az itélet nélküli szónokot *féktelen lónak* nevezte; egy hallgató embernek pedig azt mondta: *ha bölcs vagy: rosszúl téssz; ha nem: akkor bölcsen.* 28. 42. 252. 661.

THEOPOMPUS. Chios szigetéből való; a honnét atyjával együtt azért, mert ez a lacedaemoniakkal tartott, számüzetvén, gyermekkorában Athenaebe költözött; ott Isocrates tanitványa lett, ki róla s egy másik tanitványáról *Ephorusról* azt mondta, hogy emennek sarkantyúra, Theopompusnak meg zabolára van szüksége. Később mint szónok és történetiró nagy hirre kapott. Irt számos mindenféle *oratiókat;* Thucydides és Xenophon történelmi munkáit folytatta s Filep macedoniai király dolgait is megirta. Ez utóbbi munkájában (mellyre Cicero a 32-ik levélben czélozni láttatik) Filepnek, vezéreinek s más embereinek minden nyilvános s titkos tetteit legszabadabb hangon adta elő s kiméletlen birálatokkal kisérte. 32. 252.

THEOPOMPUS. 52: 14.

THERMUS (Minutius). Az, ki később adoptio utján *C*

Marcius Figulus nevet kapott és 689-ben L. Caesarral consul lett. 10.

Q. THERMUS (Minutius). Mikor Cicero Ciliciában proconsul volt, ez a Thermus Ázsiában viselt propraetorságot és mint eszes, tiszta jellemű, komoly és jótékony kormányzó, úgy volt ismeretes. A polgári háborúban Pompeius pártján állt s Umbriában öt cohorssal Iguviumot tartotta megszállva, hanem midőn Curio jöttének hirére a városiakat tőle elpártolni észrevette, hadával onnét kivonúlt, de az útban csakhamar katonái is otthagyták és visszafordúltak, mint Lucanus is e versében emliti:

Iguvium pulso iam perdidit Umbria Thermo. Phars. II. 463.

Vannak Cicerónak hozzá levelei. Azonkivül róla van szó. 201. 252. 307.

THESPIAE. Város Boeotiában a Helicon mellett, azért ez is a Musáknak volt szentelve, a kik róla *Thespiadaknak* is szoktak neveztetni.

THESPROTIA. 264: 9.

THESSALONICA. 61: 1.

THEUDAS. Trebianus szabadosa. 527.

THRASO. Curió szabadosa. 227. *Tharaso*nak is szokott iratni.

THRASYBULUS. 326: 9.

THUCYDIDES. A görögök legderekabb történetirója. Született Athenaeben Kr. e. 470 évvel, mind két ágon nemes vérből; apúl a hires Miltiadessel, anyúl a thraciai királyi házzal lévén rokonságban. Tanitói a philosophiában Anaxagoras, a szónoklatban Antiphon voltak. Kedvet benne a historiához különösen Herodotus keltett, kinek történelmi felolvasásait az olympiai játékokon könnyezésig elérzékenyülve hallgatta. Mikor a peloponesusi háború kitört, Thracia határán feküt birtokain tartózkodott, hol egyszersmind a Thasos szigeti aranybányáknak is felügyelője volt. Ez alkalommal Brasidas spartai hadvezér azon tájon az athenaeiek véduralma alatt állott Amphipolist megtámadván, az ottani hadparancsnok elegendő erővel ellátására ő lőn megbizva, hanem a segélylyel akkor érkezett meg, mikor a várost már a támadók bevették

volt. Ez elkéséséért otthon feleletre vonták s számüzték. Ekkor családával Thraciába költözött át, a hol neje után gazdag aranybányákat birt. Itt 20 évig folytatott magános életében leirta a *peloponesusi háborút*, nagy gonddal s költséggel szerzett hiteles adatok nyomán; miután t. i. a harczoló felek táboraiban gazdagon fizetett tudósitókat tartott magának. Hanem e 8 könyvre terjedt munkájából csak a 7 első könyvet végezhette be és a 8-kat, a mellybe bele halt, csupán vázlatnak nézhetni; és még e 8 könyv is a nevezett háborúnak, melly 27 évig tartott, csak 21 évét foglalja magában. Különben a munka valóságos remeke a történetirásnak, mellyről Cicero *(de Orat. l. II. cap. 13.)* igy nyilatkozik: *Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit; quia ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur.* Quintilianus pedig ekkép itél felöle: *Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est parem consecuta. Densus et brevis et semper instans sibi Thucydides: dulcis et candidus et effusus Herodotus. Ille concitatis, hic remissis affectibus melior; ille concionibus, hic sermonibus; ille vi: hic voluptate. (Instit. l. X. cap. 1).* Úgy látszik, hogy Thucydides honába később visszatért, de élete végszakáról semmi adataink nincsenek.

THURIUM. 57 : 1.

THYAMIS. 293 : 14.

THYREUM. Város Acarnaniában Alyzia s Leucas közt.

TIBARENUSOK. 238 : 11.

TIBERIUS. Q. Volusius ipa s Atticus barátja. 250.

TIBUR. Latiumi város, a határában fekvő birtokok *Tiburs* nevet viseltek, magyarúl röviden mi ezt is *Tibur*-nak mondjuk. 338.

M. TIGELLIUS. 635 : 1.

TIGRANES *id.* Nagy-Armenia hatalmas királya, Kr születése előtti században. Mithridates pontusi királylyal, a kinek leányát Cleopatrát nőül vette, Róma ellen szövetkezett

és több keleti tartományokat meghódítván, magának *királyok királya* czimet adott. Később szerencséje elhagyta s Lucullustól először magában, aztán ipával együtt is kemény veretéseket szenvedett és midőn utóbb fija is ellene föltámadt, erejét megoszlatni kénytelen lévén, végre olly szorult helyzetbe jutott, hogy magát Pompeius nagylelkűségére bizni legjobbnak látta és annak önként meghódolt; mit Pompeius azzal viszonzott, hogy vele 6000 talentumot fizettetvén, neki országa nagy részét ismét visszaadta. Tigranes ezentúl a rómaiakhoz állandón hű maradt s azért tőlök *a római nép szövetségestársának s barátjának* czimével tiszteltetett meg. Ellenben fija, ki újból nemcsak apja, de a rómaik ellen is összeesküvést kezdett forralni, Pompeius rendeletéből bilincsre fűzve küldetett Rómába. 30. 33. 61.

TIGRANES *ifj.* 61 : 6.

TIGRANOCERTA. Város Nagy-Armeniában, mellyet a Mithridates elleni háborúkor Tigranes épített.

L. TILLIUS (Cimber). l. Cimber.

TINCAEUS. Siciliából, Tauromenumból való görög historicus. Élt Agathocles tyrannus alatt, kire, mert általa száműzetett, szörnyen haragudott, azért ott, hol ennek dolgairól beszélt, nem is sokat hittek neki. Cicero *(de Orat. II. 14.)* igen megdicséri: mások viszont becsmérelik; jelesen Plutarchus hiú pöffeszkedéssel vádolja. Svidas pedig mindent összekapargató *banyának* nevezi. Leirta a *tarentumi háborút*, mellyet Róma Pyrrhus ellen viselt *(Flor. I. 18)*. Késő vénsége tért s 96 esztendős korában halt meg. 108. 252.

TIMOLEON. 108 : 10.

TIMOTHEUS. 269 : 8.

TIRO. Cicerónak tudományos miveltségű és becsületes jellemű s ennélfogva igen kedves szabadosa, ki neki irodalmi foglalkozásainál nélkülözhetlen embere és úgy szólván jobbkeze volt. Ez szedte össze s adta ki leveleit s mint mondják, a titkos jegyekkel irásnak *(siphráknak)* első feltalálója is ő volt. Számtalanszor előfordúl.

TISAMENUS. 460 : 5.

TITINIUS. Titiniusokat, kiknek patricius és plebeius ágra oszlott családa Rómában az ismertebbek közé tartozott,

Cicero korából többeket találunk. Caesar hajóhadát, mikor Sex. Pompeius ellen folytatott háborút, egy *Titinius* vezénylette volt; Titiniusnak hivatott az is, kit Cassius a philippii csatában Brutus állásának kémlelésére kiküldött és ki, midőn visszaérkeztekor az őt bevárni nem győzött s magát kétségbeesésből kivégzett Cassiust halva találta, ezen való bújában e szavakat mondván: *sequar eum, quem mea occidit tarditas*, fegyverébe ereszkedett. *(Vell. Paterc. II. 70).* De hogy az a Titinius, ki a Cic. leveleiben előfordúl, ezek valamellyike-e, vagy egy harmadik, vagy talán, mind a három ugyanaz a személy volt — meghatározni biztosan nem lehet. 30. 250 347.

Q. TITINIUS. 315: 8.

C. TITIUS (Rufus). 248: 1. 679. 850.

L. TITIUS (Strabo). Ciceróval barátságban állt római lovag. 484.

P. TITIUS. 710-ben egyik néptribun, ki a Plancus megtiszteltése iránt Cicero inditványára hozott tanácsvégzésne; ellenmondott. 813. 842.

T. TITIUS. Élelmezési albiztos volt Pompeius mellett. 107. 181. Van hozzá levele Cicerónak.

TITKOS KINCSTÁR. 318: 6.

M. TITURNIUS (Rufus). 507: 1.

TOCULLIO. 26: 43.

A. TORQUATUS (Manlius). Pompeius III-ik consulsága alatt 701-ben praetorságot, azután Afrikában propraetorságot viselt. A polgárháború alatt Pompeiust Görögországba kisérte s a pharsaliai csata után Athenaeben száműzve élt; Cicerónak különösen kedvelt barátja volt. *(de Finib. l. II. c. 22.)* 184. 349. 517. 526.

L. TORQUATUS. Fija annak a L. Manlius Torquatusnak, a ki 688-ban Aurelius Cottával consul volt és testvére a föntebbi Aulusnak, kivel együtt ő is kiment Görögországba Pompeius után, bár eleinte azt tenni épen nem akarta. Cicero őt *(Brut. 76.)* tudományos, derék, tiszta jellemű férjfinak s nagy *politicus szónok*nak, *de Finib. II. 5.* pedig epicureusnak mondja. 149. 152. 305. 320. 349.

TRABEA. Attiliussal egy időben élt régi római comicus

költő, kinek művei elvesztek. Gellius szerint Sedigitus, ki a római comicus költőkről egy munkát irt, abban Trabeát nyolczadik helyre teszi s őket igy classificálja:

Caecilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat ceteros.
Dein Naevius, qui fervet, pretium tertium est.
Si erit, quod quarto detur, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Attilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius
Turpilius septimum, Trabea octavum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium. (Noct. Att. XV. 24.)

TRALLES. 29: 23.
TRANSPADANUSOK. 185: 10.
TRAPEZOPHORON. 124: 7.

C. TREBATIUS (Testa). Egy Cicero által szép miveltségéért s kellemes társalgásáért különösen kedvelt fiatal jogtudós, a kihez több levelei vannak s kihez a *Topica* czimü munkáját is intézte volt. Előbb Caesar körül Galliában keresett szerencsét, ki őt Cicero ajánlatára kegyébe is fogadta s 706-ban mint dictator néptribunná tetette. Augustus alatt még élt s nála is nagy kedvességben és köztiszteletben állott s az akkori jogtudósok között első tekintélynek tartatott. Horatius egy Satyráját *(lib. II. 1.)* ő hozzá intézte. Sok levél szól hozzá.

TREBELLIUS. 849: 3.

TREBIANUS. Nem akadhatni nyomára, ki volt, mert neve (melly ezért gyanús is) sehol másutt elő nem jön. A hozzá irt levélből annyit tudunk csak róla, hogy Cicero nem utolsó barátjai közé tartozott és mint *pompeianus* számüzetett, hanem Caesar által Dolabella közbenjárására amnestiáltatott. 527: 1.

A. TREBONIUS. 94: 1.

C. TREBONIUS. 695-ben fővárosi quaestorságot viselt; 698-ben Pompeius és Crassus másodszori consulságuk alatt mint néptribun törvényhozás útján kieszközölte, hogy Pom-

peius Hispaniát, Crassus Syriát öt évig birhassa s Caesar parancsnoksága is Galliában új öt évvel toldassék meg. Ezután Caesar öt legatusává nevezte s Massilia ostromlásával bizta meg, minek derekasan meg is felelt. *(Jul. Caes. B. C. II).* 705-ben pedig részére a fővárosi praetorságot szerezte meg. Praetori hivatala bevégeztével Hispaniában propraetor lett, de onnét a Pompeiushoz átpártolt legiók által kiszorittatott. 708-ban, mikor Caesar IV-ik consulságáról lemondott, az év három utolsó havára Q. Fabiussal együtt consulnak helyettesittetett. 709-ben martius hó 15-kén, mikor Caesar a tanácsteremben megöletett, Trebonius a curia ajtajánál Antoniust beszéddel tartotta, hogy Caesarnak segélyére ne mehessen. A dictator kivégeztése után a tanács az ázsiai proconsulságot adta neki s midőn 710-ben Cassiussal a honárúlónak nyilvánitott Dolabella ellen Syriában harczolna, ez öt barátságos egyezkedés szine alatt hálójába keritvén, kegyetlenül ölette meg; előbb t. i. a kincstári pénzekért kinzó vallatás alá vetette, aztán megfojtatván, fejét levágatta s dárdára feltüzve körölhordoztatta, csonka hulláját a földön hurczoltatta s összeszaggatva a tengerbe dobatta. Trebonius több jelességekkel birt volt; derék katona, ügyes államférfi, nagy szabadságbarát s iró is volt egyszersmind. Nevezetesen a Cicero tréfáit s elmés mondatait összeszedvén, azokat történelmi s aestheticai jegyzetekkel kisérve adta ki, melly munka azomban elveszett. Van egy levele is Ciceróhoz a 722-ik s hozzá Cicerónak három u. m. a 430. 720. 801. És még emlitve van. 117. 146. 326. 425. 697.

TREBULANUM. 185: 1.

TRESTABERNAE. 18: 2.

TREVIREK. 171: 3.

C. TRIARIUS (Valerius). A Mithridates elleni háborúban Lucullus mellett legatuskodott s Zielánál Cappadociában nagy veszteséget szenvedett *(Plin. H. N. VI. c. 3).* A polgári háborúban Pompeius ázsiai hajóhadának egyik parancsnoka ő volt *(Caes. de B. C. l. III. cap. 5. és 92.)* s ez utóbbi alkalommal el is esett *(Brut. 76.)* s gyermekeinek gondnoka Cic. lett. 546.

P. TRIARIUS. Talán fija az előbbeninek. 149. 151. 156.

TRIBUNI AERARII. 21 : 11.

TRITIA (vagy *Tritea*). Város Phocisban, Locris határán.

TRIUMPHUS KELLÉKE. 267 : 8.

TROIANUM. 354 : 14.

TROPHONIUS. 256 : 4.

TRUENTUM. 336 : 11.

TRYPHO (Caecilius). 61 : 5.

TUBERO (L. Aelius). Q. Cicerónak ázsiai propraetorságában egyik legderekabb legatusa, a kit Marcus Ciceróhoz több régi viszonyok kötöttek; mert együtt tanúltak; katona korukban sátoros pajtások voltak; össze is sógorosodtak s az irodalom terén is egyaránt működtek. (*Orat. pro Ligar. c.* 7). Tubero is a tanácspárthoz tartozván, a polgári háborúban Pompeiust követte. A pharsaliai csata után Caesarral kibékült és azontúl magán életet élt s idejét a római történet kidolgozására fordította; de sem ez a munkája, sem a mellyet Gellius *Super officio iudicis* czim alatt hoz fel. (*Noct. Att. XIV.* 2.) nem maradt meg. Ennek fija volt az a Q. Tubero, kivel mint vádlóval Cicerónak Ligarius mellett tartott hires védő beszédében olly sok dolga van. 29.

Q. TUBERO. 612 : 6.

L. TUBULUS. 449 : 15.

M. TUCCIUS. 223 : 2.

TUDITANUS. Hortensius ős apja. 590 : 13. 592. 593.

TULLIA. Cicerónak egyetlen leánya, kit ő különöst atyai szeretettel ápolt és kiben egy hozzá igen ragaszkodó, ritka gyöngédségü, eszes magzatot birt és saját arczának, beszédének, lelkének kinyomatát találta fel. Tullia három izben ment férjhez; először 686 végén, még igen gyenge, alig 10 éves korában C. Piso Frugihoz, ki mellőle 696-ban elhalt volt; azután a rákövetkezett évben Furius Crassipeshez, kitől hogy úgy vált legyen el, mutatja az, mert mikor 703-ban harmad izben P. Cornelius Lentulus Dolabellával kelt egybe, Crassipes még életben volt. Elvált 708-ban Dolabellától is, de úgy látszik, mind kettejek beleegyeztével; mert az elválásra csak hamar bekövetkezett szülése s ebből eredt halála még az akkor Hispaniában távol volt Dolabella római házá-

ban történt. Magzata, mellyet szült, fiú gyermek volt s reá atyjának Dolabellának *Lentulus* mellékneve adatott. Tullia kora halála Cicerót mély bánatba ejtette; mellyet egy annak örök emlékül épitendő *fanummal*, vagy kápolnával akart enyhitni. De e kedvencz terve, mellynek kivitelén — mint a levelekből látszik — sokat törte fejét, aligha létesült, mert annak a történetben semmi nyoma nincsen. A későbbi irók közül vannak ugyan némellyek, a kik azt beszélik, hogy IV-ik Sixtus, vagy III-ik Pál pápa korában (a 15-ik v. 16-ik században) Rómától nem messze, az Appia-Úton, Cicero sírjával által ellenben, egy sírboltra, benne még akkor is égő mécsre s koporsóra találtak illyen fölirással: *Tulliolae filiae meae;* hogy a mécs a kivülről benyomúlt friss légtől rögtön elalutt; a felnyitott koporsóban egy épen meglevő női hulla feküt, fején haját aranyból font háló tartván össze; melly hulla az első érintésre porrá omlott s csak az arany szálak maradtak meg sat. de ez előadás több tekintetekből s jelesen azért is, mert sem Cicerónak az Appia-Úton létezett sírjáról sehol nem olvasunk, sem az állitott fölirat senki által a tudós világnak bemutatva nem volt — fölötte kevés hitelt érdemel.

TULLIUS. Cicerónak egy furfangos adósa. 750. 753.

L. TULLIUS. 187: 6.

L. TULLIUS (Montanus). l. Montanus.

M. TULLIUS. Ismeretlen, kit Cic. is csak *quidam* névvel jelel meg. 99: 19.

M. TULLIUS (Laurea). 614: 7. 750.

TULLUS. 332: 8.

D. TURANNIUS. Közelebbi adatai k róla nincsenek de nem jöttment ember lehetett; mert a *Turanniusok* család egy volt azon sabinumi lovag családokból, mellyek T. Tatiussal Rómába költöztek s patriciusokká lettek. Ovidius *(Epist. ex Ponto XVI. v. 29.)* említ egy Turanniust, ki tragicus költész volt; hihető ez lesz az, ki a 2. 282. s 284-ik levélben előfordúl.

Q. TURIUS. Afrikában kereskedést üzött római lovag. 792.

TURIUS (Eros). Q. Turiusnak szabadosa. 792.

TURPILIA. 681: 1.

TURPIO. 252 : 57.

TURULIUS. Tillius Cimber legatusa Bithyniában. 859.

TUSCENIUS. Ismeretlen, hitvány, csaló ember, kivel Quintus Cicero ázsiai propraetorságában, valami tudva nemlevő kihágásáért, igen szigorún bánt, úgy hogy az e miatt ellene Rómában valami Paconius nevü czimborájával nagy lármát csinált. 29. 52.

TUSCIA. Etruria : a mai *Toscana.*

TUSCULANUM. 1 : 9.

TUSCULUM. 1 : 9.

TUTIA. 758 : 15.

TYBA. 221 : 4.

TYNDARIS. 716 : 14.

TYRANNIO. Amisus városából való nevezetes görög *grammaticus;* ki eredetileg *Theophrastus*nak hivatott s a Tyrannio név onnét ragadt reá, mert gyermekkorában tanulótársait mindig nyakgatta. Otthon tanitója volt a hires geographiairónak Strabónak. Mikor Lucullus a Mithridates elleni háborúból haza ment Tyranniót magával foglyúl vitte Rómába; hol csakhamar hirre kapván, a legelső embereknek, mint Pompeiusnak, Lucullusnak, Cicerónak barátságát megnyerte, házaiknál otthonos lett, gyermekeiket tanitgatta és nagyon felgazdagodott, úgy hogy több mint 3000 darabból álló könyvtárt is gyüjtött össze. Késő vénséget ért s lábköszvényben halt meg. Vele együtt, mint Svidas mondja, egy Diocles nevü unoka-öcscse is vitetett Rómába, ki magát szinte Tyranniónak hivatta. Ezt Caesar egy szabadosa Dymas megvette s Cicero nejének Terentiának ajándékozta, ki őt aztán felszabaditotta. Ez is leczkéket tartott Rómában s 67 darab munkát adott ki. De mivel e történeti adatok az előbbi Tyrannio felől mondottakkal majdnem azonosok s Cicerónál Terentia Tyrannio nevü szabadosának nyomát nem találjuk : igen hihető, hogy a Svidas Tyranniója is csak az, kiről előbb szóltunk. 32. 102. 105. 111. 154. 442. 453.

TYROTARICHUS. 111 : 1.

U. V.

VALERIUS (tolmács). 16 : 9.

VALERIUS. 28: 2.

VALERIUS. Ki a Volusius adosságát átvette. 302: 12.

L. VALERIUS. Kit Cicero jogtudósnak czimez. 165: 1. 167. 180.

P. VALERIUS. Cicero őt *Philipp. I. 3.* barátjának s útitársának nevezi. Többet felőle nem tudunk. 76. 250. 767.

P. VALERIUS. Atticus adósa. 250: 52.

Q. VALERIUS *(Orca)*. 696-ban Lentulus Spinther s Metellus Nepos consulok alatt praetorságot viselt, melly hivatalát végezvén Afrikában propraetor lett s mikor provinciájába Rómából ünnepélyesen megindúlt, az őt kikisérő tisztelgőkhöz Cicero is odacsatlakozott, minthogy magát Valerius iránt, ki hazahivatásában buzgóan fáradott, lekötelezve érezte. Afrikába irta hozzá Cic. a 114-ik levelet. A polgári háborúban Caesarnak egyik legatusa volt; ki őt ez alkalommal egy legióval Sardinia elfoglalására küldte ki, azután meg *propraetori* czimmel a földosztási bizottmány fejévé nevezte. Ekkor irta hozzá Cic. a 642. s 643-ik levelet.

C. VALGIUS (Hippianus). 684: 1. Talán annak a Q. Valgius Hippiusnak, Rullus ipának, kiről *(de Lege Agr. c. 1.)* szó van, adoptált fija.

VARDAEUSOK. 599: 6.

M. VARISIDIUS. Római lovag, Cic. barátja. 810. 813.

P. VARIUS. 10: 14.

VARRO. Appius Pulcher meghitt embere. 244.

VARRO. M. Brutus quaestora Gallia Cisalpinában 437: 2.

VARRO MURAENA. 490: 1.

VARRO (M. Terentius). Róma egyik legnagyobb tudósa s legtermékenyebb irója. Született Rómában, 12 évvel Cicero előtt; kivel állandó barátságban élt; a honnét *de Lingva Latina* czimü munkáját is Cicerónak ajánlta, valamint ez viszont neki *Academicáit*. Viselt néptribuni, aedilisi s praetori hivatalt; a tengeri rablók üldöztetésekor mint Pompeius legatusa hősiesen harczolt s hajós győzelmi koszorút *(corona navalis)* érdemelt. A polgári háborúban szinte Pompeius legatusa volt s két legióval Tulsó-Hispaniába propraetorúl küldetett ki, hol miután Afranius és Petreius magokat Caesarnak megadták,

ő is, katonáitól elhagyva, Caesar hatalmába került, de szabadon bocsáttatván Pompeiushoz Görögországba ment. A pharsaliai csata után, mellyben részt nem vett, Caesarnak meghódolt, ki is őt Rómában az általa felállított nyilvános könyvtár őrévé tette. A harmadik triumviratuskor M. Antonius által ő is száműzetvén, majd minden vagyonát elvesztette, de élete meghagyatott s Augustus alatt 90 éves korában halt meg. Tömérdek mindenféle munkát összeirt, nemcsak prosában, de még versben is, mellyek szinte 500 kötetre terjedtek s mellyekben egyszersmind, (mit előtte még egy iró sem tett) arczképeket is adott volt s mind össze 700 jelesebb férjfiú képét közölte. *(Plin. Hist. Nat. l. XXXV. c. 2).* De müveiből egészen csak a *de Re Rustica,* nagyobb részben a *de Lingva Latina* czimü maradt meg. A többinek csupán töredékeit ismerjük. Van hozzá a levelek köztt 8 levele Cicerónak. Számtalanszor előfordúl.

SEX. VARUS. 856 : 12.

P. VATINIUS. Egy testben lélekben rút ember, vagy mint Velleius felőle mondja: *nemini non postponendus; in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus videretur. (Lib.I. c. 69).* Nagy golyvája lévén, csufságból *Strumá*nak is nevezget téK; Cicero pedig *felfújt szónok*nak mondja őt s ide czéloz im e hozzá intézett szavaival is: *repente enim te, tanquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, „inflato collo", tumidis cervicibus intulisti. (Orat. in Vatin. cap. 2).* Azomban minden visszataszitó éktelensége mellett is, mert Caesarnak pártfogoltja volt, Cicero korában a közügyekben feltünő szerepet játszott. Miután quaestorságot viselt volna, 694-ben néptribun lett, melly hivatalát egészen Caesar érdekében s ennek vak eszközeként folytatta; ő inditványozta azt is, hogy Tulsó-Gallia Illyricummal s három legióval öt évre Caesarnak adassék s Caesar consultársát Bibulust folytonos boszontásokkal illette, sőt egy ízben a tanácsból börtönbe is kisértette. Az aedilségkeresésnél megbukott: de 697-ben Pompeius és Crassus választott consulok alacsony útakon részére a praetorságot, Cato kijátszatásával, Cic. nagy ellenzése daczára is megszerezték. Valamint ő Cicerót, úgy Cic. is őt halálból gyülölte,

kivált miután az általa védett P. Sextiust, ki Cic. visszahivásában nagy eszköz volt, mint tanú megbuktatni akarta. Ekkor tartotta Cic. Vatinius ellen azon ma is meglevő beszédét, melly közönségesen *Interrogatio*-nak hivatik azért, mert benne Cic. nem vádló modorban, hanem megtámadó hangon merő kérdésekkel faggatja és ostorozza Vatiniust. Nincs az a gyalázat, mellyet ezen beszédében rá ne rakott volna; s mégis később Caesar s Pompeius unszolására az emberrel kibékült s őt a törvény előtt két izben védette. Vatinius Caesart Galliában legatuskép szolgálta; a polgári háborúban pedig annak Brundisium mellett fölállitott hajóhadát vezényelte s ez utóbbi alkalommal D. Laelius nehány hajóját elfogta, később meg az Illyriai tengeren Tauris szigetnél M. Octavius ellen fényes tengeri győzelmet vivott ki. (*Jul. Caes. B. C. III. 100. és Bell. Alexandr. 45—47).* 706-ban, midőn Caesar a dictatorságról először lemondott, Vatinius az évnek utolsó negyedére Fufius Calenussal együtt consullá neveztetett; a honnét Cicero az ő consulkodásáról azt szokta mondani: *Vatinius évében roppant csoda történt; mivel az ő consulsága alatt sem tavasz, sem nyár, sem ősz nem volt.* Consulsága után Caesar által három legióval Illyricumba proconsulnak küldetett s ott végbevitt dolgaiért nemcsak *imperatornak* kikiáltatott, de Cicero közbenjárására *Supplicatióval* is megtiszteltetett. Majd Dalmatiába menvén, azért is, mit ott tett, supplicatiót határoztatni kivánt. Caesar kivégeztetése után a Macedoniába belépett Brutusnak Dyrrhachium kapuit megnyitotta s hadseregét általadta. *(Philipp. X. 6).* Később, 711-ben, Lepidus és Plancus consulok alatt, dalmatiai hadi tetteiért a triumphus dicsőségében is részesült. A népnél olly általános gyülöletben állott, hogy az *odium vatinianum* példabeszéddé vált. Ezért mondja Catullus is (*Epigr. XIV. v. 3.*) *odissem te odio vatiniano.* Egykor az általa adatott gladiatorjátékoknál a nép kövekkel hajigált reá; miért midőn az aediliseknél panaszt tett, ezek rendeletet adtak ki, hogy azontúl a küzdtéren nem szabad egyébbel, csak almával hajigálni. Erre egy valaki Cascellius rhetorhoz menvén tőle azt kérdezte: vallyon a czirbolya fenyő gyümölcsét (melly néha mint egy gyermekfő akkorára nő) lehet-e *almának* mondani? mire Cascellius azt felelte: *ha Vatinitiusra akarod hajitni:*

akkor alma. (Macrob. Saturn. II. 6). Consulsága miatt pedig Catullus imígy fakad ki:

Quid est Catulle, quod moraris emori?
Sella in curuli Struma Nonius sedet!
Per consulatum peierat Vatinius!
Quid est Catulle, quod moraris emori? (Carm. 52.)

Van Ciceróhoz egy pár sületlen levele és Cicerónak is hozzá egy válasza.

VECTENUS. 368 : 5.

P. VEDIUS. Nagy *nebulo,* de azért Pompeius kedveltje. 252.

VEIENTO. A Fabriciusok családából való, kit Bibulus, mint quaestorát, mikor provinciáját Syriát otthagyta, ideiglenesen helyettesül nevezett ki. 294.

VELINUS-TÓ. Egy a Sabinusok földén Reate s Interamna köztt a *Nar* folyó mellett levő tó, melly ma *Laco di Rieti* neven ismeretes.

VENAFRUM. 146 : 14.

VENDÉGBARÁT. 18 : 14.

VENNONIUS. 444 : 4.

C. VENNONIUS. Ismeretlen. Cicero őt *familiarisának* nevezi. 252. 264.

P. VENTIDIUS (Bassus). Ez az *ex humili potens* semmiházi ember a polgári háborúban Róma hadvezérei köztt nem csekély szerepet játszott. Gellius felőle *(Noct. Att. l. XV. c. 4.)* ezt az ismertetést adja. Anyja (egy szegény picenumi nő) a *szövetséges háború* alkalmával, midőn Pompeius M. atyja Pompeius Strabo Asculumot elfoglalta, szopós gyermekével fogságba esett s Pompeius triumphusánál a többi foglyok köztt őt is emlőin csüngött csecsemőjével az imperator szekere előtt vitték a menetben. Gyermeke, miután felnőtt, sok ideig azzal kereste kenyerét, hogy a provinciáikba költözködő tisztviselők alá vontató lovakat, s öszvéreket szerezgetett. Mint illyen Caesarnak ismeretségébe jutván, ez őt (alkalmasint lovász vagy kocsiskép) szolgálatába fogadta s magával Galliába elvitte. Hűsége és ügyessége által úgy megtudta ura kedvét

nyerni, hogy Caesar az embert mindenképen elősegitette s végre lovagi és senatori rangra is emelte. Lett belőle néptribun, azután praetor is s bár ez utóbbi hivatalában Antoniussal együtt őt is a haza ellenségének nyilvánitották, nemsokára méltóságát ismét visszakapta, sőt még pontifexségre és consulságra is feljutott. Hanem consulságán a nép annyira megbotránkozott, hogy mikor e hivatalt megkapta, Róma nyilványos helyein e gúnyversek voltak fölraggatva olvashatók:

Concurrite omnes augures, haruspices,
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam mulos qui fricabat, consul factus est.

M. Antonius őt a keleti provinciák parancsnokává tette, hol a parthusokat három izben is megverte s ő volt első, ki e vitéz népen nyert győzelem folytán triumphussal tiszteltetett meg. Mikor meghalt, az állam költségén pompás halotti ünnepély tartatott számára. 755. 835. 841.

VENULEIA. P. Crassus anyja. 542: 5.

VENULEIUS. C. Calvisius egyik legatusa. 830: 4.

VENUSIA. Város Apuliában; Horatius születéshelye: ma *Venosa*.

VERRIUS. 474: 1.

VESCINUM. 716: 1.

C. VESTORIUS. Egy Puteoli (ma *Pozzuolo*) városából származott gazdag római bankár, kivel, mint kellemes társalgású s mulattató elmésségű emberrel, úgy Cicero mint Atticus jó barátságban állottak. 109. 137. 149. 156. 223. 256.

L. VETTIUS. Egy alávaló jellemű ember, ki magát pénzért jóra, roszszra használtatni hagyta. Cicerónak a catilinai összeesküvés kinyomozásánál titkos kémje volt, a honnét az *Index* melléknevet kapta; azután Vatinius súgaltából egy hamis feladást tett, mintha több római előkelő férjfiak részéről Pompeius kivégzésére titkos megbizást nyert volna. Terhelte e koholt váddal: M. Bibulust, L. Lucullust, az idősb C. Curiót, L. Domitiust, L. Lentulust fiastúl, L. Paulust, C. Pisót a Cicero vejét s M. Laterensist. Azomban ezen utóbbi gaztettéért

életével lakolt; mert midőn Vatinius már látta, hogy e képtelen vád senkinél hitelt nem talál, Vettiust, nehogy őt elárúlja a tömlöczben alattomban megfojtatta. *(Orat. in Vatin. 10. 11. Sveton. Caes. 17. 20).* Hogy Vettius a híres Clodiának is egyik latra volt, kitetszik Cic. Coelius melletti beszédéből, hol ez *cap. 30.* emlitve van. 50.

VETTIUS. 252: 57.

VETTIUS (Chrysippus) l. Chrysippus.

SP. VETTIUS. Atticus barátja s Cicerónak a Brinniusféle vagyonban örököstársa. 604.

VIA FLAMINIA. 10: 8.

VIA SACRA. 89: 4.

VIBIUS. 46: 7.

T. VIBIUS. 840. Ismeretlen; talán testvére, vagy rokona annak a L. Vibius előkelő római lovagnak, kit Cicero *(Verr. II. cap. 74.)* említ.

C. VIBIUS (Pansa). l. Pansa.

VIBO. 53: 1.

L. VIBULLIUS (Rufus). Pompeius egyik leghívebb embere s a polgárháborúban több fontos küldetésekre használt szertár-mestere *(praefectus fabrum)*. Corfinium bevétetésekor ő is Caesar hatalmába esett, de ettől szabadon bocsátattván, ismét Pompeius táborába állt, ki őt Hispaniába Caesar ellen küldvén ki, ott ez által másodszor is elfogatott, de Caesar őt le nem tartóztatta, hanem Pompeiushoz békekövetül használta, gondolván, hogy e megbizatásban mind az ő irányában mutatott nagylelkűségnél, mind Pompeiusnál birt nagy befolyásánál fogva becsülettel és jó sikerrel járhat el; mi azomban nem teljesült. *(Jul. Caes. B. C. III. 10.)* 120. 321. 324. 325. 334. A.

VICESIMA. 42: 5.

VICTOR. 701: 7.

VICTORIA (istennő). A győzelmet a rómaiak *Victoria*, a görögök *Nike* név alatt mint istenséget tiszteltek; képét szárnyakkal, borostyán-koszorús fővel és kezében pálmaágot tartva szokták ábrázolni s templomok ormára, csarnokokba, curiába, circusba, táborba s pénzekre is alkalmazni. Volt Rómában egy temploma az Aventinuson, másik a Palatiumon és

egy kápolnája, mellyet M. Cato hispaniai győzelme után két év múlva épittetett. Hiero, Sicilia királya egy 320 font aranyból öntött szép *Victoria-szobrot* küldött ajándékba Romának, melly a Capitoliumi Jupiter templomába lőn behelyezve. Circusi játékok alkalmával ez istennő gypszből készült képét három példányban szokták a szintéren felállitani, mint ezt Aelius Spartiacusnál *(de Severo, cap.* 22.) olvassuk.

VIDIUS. Ismeretlen egyén; kinek Nicias grammaticus ellen támasztott pénzbeli keresetében Cic. biráskodott volt. 519.

VIENNA. Város Gallia Narbonensisben: a mai *Vienne* Francziaországban.

VIGINTIVIREK. 343: 4.

VILLA PUBLICA. 149: 41.

L. VILLIUS (Annalis.) Senator. 223.

L. VINICIUS. 702-ben egyik néptribun. 223.

VINDULLUS (Pompeiius.) 252: 89.

VINIUS. 27: 6.

C. VIRGILIUS: Cicerónak a praetorságban tiszttársa, azután abban az évben, mikor Cic. száműzetésébe ment, Siciliában propraetorkodott; a midőn Cic. nála, mint jó barátjánál, menedéket is keresett, de őt Virgilius Clodiustóli féltében befogadni nem merte. *(Planc. c. 40.)* 52. 262. 581.

VIRGINIUS. Egy római bankár. 449: 11.

VISELLIA. 774: 15.

C. VISELLIUS (Varro.) Aculeo fija, Cicerónak unokatestvére; jeles jogtudós és szónok. C. Nero propraetor alatt Ázsiában hadtriban volt. Julius Caesarral nagy barátságban élt. Aedilisi hivatalnál tovább nem vihette; mert hamar elhalt. Valami Otacilia nevü szeretőjével furcsán megjárta. Az eset az volt, egykor veszélyes betegségbe esvén, Otaciliának 30,000 ftról irt hamis kötelezvényt adott, hogy ha halála történik, az e pénzt örökösein megvehesse s buja szerelmének ez legyen jutalma. De Varro Otacilia nem kis boszúságára felgyógyult és ekkor a szép nő szeretői szerepét uzsorásira cserélve ellene a kötelezvénynyel törvény előtt föllépett, mintha neki a kötelezett összeget voltaképen költsön adta volna. Hanem Aquilius mint biró a csalfaságban járó nőt

hamis keresetétől elmozditotta. *(Valer. Max. c. VIII. l. 5.)* 80.

VITULARIA: (Via): Igy hivtak egy töltött országutat Arpinum környékén. 146.

ULUBRAE. 170: 8.

ULYSSES. Homerus Iliászának egyik nevezetes hőse. Ithaca és Dulichium, Albania partján feküdt két szigetecskének, (mellyek ma a joniai szigetekhez tartoznak) királya. Anyján, kit a rege szerint, előbb Laërteshez ment férjhez s ettől a menyekző alkalmával úgy rabolta volna el Sisyphus s ezért mondja róla Ovidius *(Metam. XIII. 31.)*

. . . . . *sangvine cretus*
Sisyphio, furtisque et fraude simillimus illi.

Homerus őt, mint igen eszes, fortélyos és ravasz hőst, úgy festi. Nőül Ikarion leányát Penelopét birta, kit versenyfutással nyert el. A troiai háborúra nem akart elmenni, mivel nejét fölötte szerette s a jóslók azt jövendölték, hogy onnan csak 20 év múlva jöhet ismét haza. Azért magát őrültnek tettetvén, kiment a tenger partjára és ott többféle állatot egy ekébe fogva elkezdett szántani, azután a barázdákba gabona helyett sót szórt el. De az okos Palamedes, eszén keresztül járt. Ulyssesnek szántás közben egyetlenegy kedves fiját Telemachust ekéje elébe dobta, Ulysses pedig ez ekét szépen fölemelte nehogy a gyermeket megsértse, s ezzel csalfasága kisülvén, kénytelen-kelletlen el kellett neki is Troia alá menni. Cicero is elbeszéli ez esetet *de Offic. l. III. c. 26.* Troia alá 12 hajóval érkezett s ott az ostrom alatt a görög hadaknak sok, nagy, nevezetes szolgálatokat tett. A Lycomedes leányai közt nő köntösben lappangott Achillest a háboruba elhozta; Philoctetestől Lemnosból a Hercules ijját megszerezte; Achillest és Agamemnont egymással kibékéltette; a palladiumot Troiából kilopta; Rhesus thraciai királyt Diomedes társaságában leölte s lovaiból kifosztotta s a troiai falóba bújt görögök között is ott volt. Hatalmas szónoklatával az elesett Aiax fegyvereit a biráskodó vezérek által a maga részére itéltette. Troia bevétele és fölégetése után, haza menet a tengeren 10 évig hányódott számtalan viszontagságok és kalandok között, mellyek Homer Odysszeájában rendre olvashatók. Késő haza érkeztével nejét, ki hozzá végig hű maradt, ugy

fiját Telemachust is épségben, hanem vagyonát a neje nyakára járt látogatók által nagy részt fölemésztve találta; azért ez utóbbiakat mind kivégeztette s azután még jó darabig szép békében uralkodott, mignem egy Circétől nemzett fija őt nyillal halálosan megsebesitette. Homér róla tisztelettel beszél: más költők ellenkezőleg jellemzik.

UMBRIA: Egy tartománya Italiának az Apenninusok, Velenczei tenger, Picenum és *Nar* vize között.

UMMIUS: Ismeretlen s gyanús név is, mellynek sok variansa van: mi forditásunkban *Maniusnak* veszszük. 664: 2.

URBANITAS: 229: 9.

VOCONIUS: Talán az a Q. Voconius Naso, ki előtt mint praetor collegája előtt Cic. 687-ben Cluentiust mérgezési ügyben védte és ki később, a polgárháború alatt Pompejusnak egyik hadparancsnoka lett. 339.

VOLATERRAE: 24: 9.

L. VOLCATIUS (Tullus). M. Aemilius Lepidussal 687-ben együtt consulkodott. Cic. *Orat. pro Planc. 21.* derék férjfiúnak nevezi őt. 90. 92. 93.

L. VOLCATIUS (Tullus) *ifj.* 469: 8.

VOLUMNIA: 403: 1.

L. VOLUMNIUS: Római senator. 229.

P. VOLUMNIUS (Eutrapelus). Római fiatal lovag, ki a főbb társas körökben finom élczeiért s mulattató tréfás modoráért mindenütt kapós vendég volt s folytonos vig kedélyéről *Eutrapelusnak* kereszteltetett el. Antonius különösen kedvelte őt; úgy hogy szeretőjét Cytherist is átengedte neki. Caesar alatt Galliában, úgy a polgárháborúkor Antonius mellett *Praefectus fabrumként* figurázott. Cicerónál is nagy kedvességben állott, ki vele levelezett is, mint a 229-ik s 471-ik levél mutatja.

CN. VOLUSIUS. 198: 5.

M. VOLUSIUS. 704-ben quaestor Asiában. 310.

VOLUSIUS. 302: 12. Talán a föntebbi Cn. Volusius értendő alatta, vagy a reá következő M. Volusius a quaestor. Van még egy Quintus Volusius is. Cicerónak, proconsul korában, mind a hárommal volt dolga; azért személyeik iránt tisztán eligazodni nem lehet.

M. VOLUSIUS. Quaestor Ásiában. 310.

Q. VOLUSIUS. Atticus barátjának Tiberiusnak veje. Ott volt Ciceroval Ciliciában, hol, úgy látszik, mint jogtudós müködött s ezért mondja őt Vatinius is a 655-ik levélben Cicero tanitványának. 250. 655.

X.

XENO. 196 : 11. 621 : 1.

XENOCRATES. 21 : 14.

XENOMENES: Cicerónak Thyraeumban szállástadó ismerőse. 289.

XENOPHON. Született Athenaeben Kr. e. mintegy ötödfél száz évvel, épen mikor Görögh onban a legnagyobb szellemi s politikai izgás uralkodott, melyben a legjelesb férjfiak közt magát sokoldalú képessége által, mint philosophus, mint történetiró, mint hadvezér különösen kitüntette. Socratesnek legmeghittebb, legkedveltebb tanitványa ő volt és a *peloponesusi háboruban*, mellyben egymás oldala mellett harczoltak, a megsebesült Xenophon lováról leesvén, Socrates mentette meg életét, vállán vivén őt ki a veszélyből. Ott volt a cheroneai csatában is. Azon hadseregnél, mellyet az athenaeiek ifjabbik Cyrusnak, mikor bátyját Artaxerxes Mnemont a tróntól megfosztani akarta, segélyül küldöttek, Xenophon mint önkéntes szolgált és miután Cyrus a babyloni síkmezőn nemcsak a csatát, de életét is elvesztette, s a görög had főbb vezérei is mind leölve, vagy elfogva lettek, a még megmaradt 10,000 ember vezényletét Xenophon vette át s öket Felső Ázsiából, 500 mértföld útat téve, ezer bajok, veszélyek s többnyire ellenséges népek közt haladva, legkisebb lovassági fedezet nélkül, szerencsésen hazavitte; melly visszavonulása a haditörténetben máiglan példanélkülinek mondható. Xenophon az *Anabasis* czimü munkájában maga hiven leirta ezt. Azután mivel Agesilaus spártai királyt a persa háborúba kisérte, hazafiúsága gyanuba vetetvén, Athenaeből számüzetett s minden vagyona elkoboztatott. A helyett neki a spartaiak Scyllosban egy szép jószágot s lakházat ajándékoztak; hol azontúl minden közügyektől félrevonúlva, egé-

szen az irodalomnak élt. Számos munkáinak nagy részét itt irta. Később, midőn a spartaiak uralmát Epaminondás részéről fenyegetve látta, Corinthusba költözött át és ott halt meg 87 éves korában. Munkái többnyire megmaradtak; mellyek különbféle philosophiai, államtani, történelmi, gazdasági s hadtani tárgyakról szólnak s bennek nyelv és előadás olly szép, hogy ezért őt mint irót már hajdanta *görög méhnek* s *Atticai Musának* nevezték. Nevezetes müve a *Cyropaedia*, mellyben Cyrus életét irja meg, de nem történeti hűséggel, hanem regényes modorban, benne a legjobb uralkodás mintáját akarván előállitni. Xenophon a *monarchiát* tartotta legjobb kormányformának; a honnét, Gellius szerint, ebből, úgy abból is, mert sehol munkáiban Platót meg nem emliti, sokan azt hitték, hogy ez a két philosophus nem volt barátja egymásnak. *(Noct. Att. XIV. 3)*. Diogenes Laërtius azt mondja, hogy Epaminondást Mantineánál a Xenophon fija ejtette volna el, ki később maga is csatában elesvén, midőn erről a hirt atyjának Corinthusba, épen áldozattétele alatt megvitték, Xenophon a fején volt koszorút azonnal letette; hanem amint a hirnök még hozzáadá, hogy vitézül halt meg, tüstént föltette azt ismét. 29. 52. 108.

Z.

ZALEUCUS. Locrisi törvényhozó Kr. e. 500 évvel; mint némellyek vélik, Pythagorás tanitványa, hanem körülményeiről kevés biztos adataink vannak. Törvényei fölötte szigorúk voltak. A borivást még betegeknek is, orvos rendeletén kivül, halálos büntetés alatt megtiltotta. Arany és más drága ékszereket csak közszemélyeknek volt szabad viselni. Ki házasságtörést követett el, mind két szeme világától megfosztatott s midőn saját fija hason bűnnel vádoltatott, arra is kimondatta a kemény itéletet és bár egész város a fiú megkegyelmeztetéséért könyörgött, annyiban engedett csupán a kérésnek, hogy előbb kivájatván saját félszemét, fiját is csak az egyiktől fosztotta meg. Törvényei állandósitása végett elrendelte, hogy minden, ki új törvényjavaslattal lép elő, kötelet kössön nyakába, a melylyel, ha javaslata el nem fogadtatnék, azonnal megfojtattassék. 252.

ZENO. A *Stoica philosophia* alapitója Citiumból, Cyprus szigetéből. Atyja gazdag kereskedő lévén, midőn vele a tengeren útazott, hajótörés által Athenaebe vetődött és mert az oraculumtól azt az intést kapta, hogy *holtakkal társalogjon*, azontúl egészen a könyvek olvasására és tudományokra adta magát s majd az úgy nevezett *Stoa*-csarnokban (honnét utóbb sectája a maga nevét kapta) philosophiai leczkéket tartott. A *legfőbb jót* a józan okosság szerint élésbe helyezte s az erényes embert a legnagyobb kínok köztt is boldognak hirdette. Istent egyet ismert s azt a *világ lelkének* lenni mondotta. Tanitványi s követői rendkivül megszaporodtak. Az athenaeiek, tiszta jelleméért annyira becsülték, hogy a város kulcsait az ő kezébe tették le s magát még éltében arany koszorúval s ércz szoborral tisztelték meg. Az igaz barátot ő nevezte először el *alterego*-nak Egy előtte sokat fecsegő ifjúnak azt mondta: *azért van két fülünk és egy szájunk, hogy sokat halljunk, de keveset beszéljünk.* Meghalt 72 éves korában, még pedig úgy, hogy egyszer, mikor a leczkéről haza ment, lába egy kőbe botolván, elesett s egy újját eltörte, mire kezével a földre csapván igy szólt: *ugyan, mit hivogatsz, ne itt vagyok!* s magát legott méreggel megölte. Holta után sirkövére az athenaeiek ezt irták: *élete egyezett tanaival.* 659.

ZETHUS. 473: 1.

ZEUXIS (Blaudenius). Q. Cicero provinciájából, Phrygiának Blaudus nevü városából való ember, a kivel Quintusnak sok baja volt. 52.

ZOILUS. l. Nostius.

ZOSTER. Hegyfok hasonló nevü várossal s kikötővel Atticában.